

Buitengebied Emmen

De Gemeente Emmen in het perspectief van het landschap

Analyse in het kader van het bestemmingsplan buitengebied

**De inventarisatie en analyse van het landschap
vond plaats in het kader van de actualisering van
het bestemmingsplan Buitengebied en is verricht
in opdracht van:**

Gemeente Emmen, Afdeling FRO
Postbus 30001
7800 RA Emmen

De inventarisatie en analyse is verricht door:

H H v B
Adviesburo voor landschapsinrichting
Mw Drs Ing L.M. Scholtens
Hoogeveenseweg 21
9435 TC Bruntinge
Tel. 0593 552805

In samenwerking met:

Kerngroep Bestemmingsplan Buitengebied

Januari 2012

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5		
1.1 Aanleiding	5		
1.2 Doelstelling	5		
1.3 Uitgangspunten	5		
1.4 Werkwijze	7		
1.5 Leeswijzer	11		
2. Aard- en bodemkundige ondergrond	12		
3. Periode voor de drie cultuurlandschappen	16		
4. Het esdorpen landschap algemeen	18		
4.1 De es en esdorp algemeen	22		
4.1.1 Gebied 1 Emmer- en Schimmer es	26		
4.1.2 Gebied 2 Den oever en omgeving	30		
4.1.3 Gebied 3 Weerdinger essen	34		
4.2 Beekdalgronden algemeen	38		
4.2.1 Gebied 4 Sleenerstroom	40		
4.3 Veldontginningen algemeen	42		
4.3.1 Gebied 5 Knarphoorn en omgeving	44		
4.3.2 Gebied 6 De Weerdinger Emmer Kampen	48		
4.3.3 Gebied 7 Noord Barger Oude en Nieuwe Kamp	50		
4.3.4 Gebied 8 Zuidbarger Nieuwe Kamp	54		
4.3.5 Gebied 9 Blikveldweg en omgeving	56		
4.3.6 Gebied 10 Emmerveld	60		
4.3.7 Gebied 11 Weerdinge	64		
4.3.8 Gebied 12 Westerveld	70		
5. Kleinschalige veenontginningen algemeen	74		
5.1 Gebied 13 Schoonebeek en omgeving	78		
5.2 Gebied 14 Roswinkel en Munsterscheveld	84		
5.3 Gebied 15 Hondsrugzone	90		
5.4 Gebied 16 Nieuw-Dordrecht	94		
5.5 Gebied 17 Omgeving Barger-Erfscheidenveen	98		
		5.6 Gebied 18 Klazienaveen-zuid	102
		5.7 Gebied 19 Nieuw-Amsterdam	104
		6. Grootschalige veenontginningen algemeen	108
		6.1 Dubbel kanaal systeem	112
		6.1.1 Gebied 20 Emmer-Compascuum-zuid	114
		6.1.2 Gebied 21 Emmer-Erfscheidenveen	116
		6.2 Enkel kanaal systeem	118
		6.2.1 Gebied 22 Barger-Compascuum-west	120
		6.2.2 Gebied 23 Omgeving Verl. Eerste Groene Dijk	122
		6.2.3 Gebied 24 Oost en West Doorsnee	126
		6.2.4 Gebied 25 Roswinkelerveen	128
		6.3 Enkel kanaal met kruisdiepen van Gebied 26 Nieuw-Weerdinge	132
		6.4 Bloksysteem met wijken	136
		6.4.1 Gebied 27 Barger-Compascuum en omgeving	138
		6.4.2 Gebied 28 Emmer-Compascuum	142
		6.4.3 Gebied 29 Ercia-zuidoost, Barger Oosterveen	146
		6.4.4 Gebied 30 Hondsrug-oost	150
		6.4.5 Gebied 31 Klazienvveen-noordoost	154
		6.4.6 Gebied 32 Nieuw-Amsterdam en omgeving	156
		6.4.7 Gebied 33 Oranjekanaal-zuidwest	160
		6.4.8 Gebied 34 Zwartemeer en omgeving	164
		6.5 Deels c.q. anders ontgonnen	168
		6.5.1 Gebied 35 Amsterdamsche Veld en omgeving	170
		6.5.2 Gebied 36 Ericase Straat en omgeving	176
		6.5.3 Gebied 37 Foxel	180
		6.5.4 Gebied 38 Limietweg	184
		6.5.5 Gebied 39 Roswinkel-noordoost	186
		7. Gaafheidsmatrix	192

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

Dit rapport is tot stand gekomen in het kader van de integrale herziening van het bestemmingsplan buitengebied van de Gemeente Emmen. Het landschap van Emmen is één van de bouwstenen in het bestemmingsplan buitengebied. Zoals vastgelegd in de Nota van Uitgangspunten (april 2009) kiest het bestemmingsplan landschap als vertrekpunt voor ontwikkelingsmogelijkheden van de aanwezige functies.

Uitgangspunt daarbij is dat er geen behoud bestaat zonder ontwikkeling en geen ontwikkeling zonder behoud. Ook waar het accent ligt op behoud, zal er ruimte moeten zijn voor ontwikkeling en vernieuwing. En waar volop ontwikkelingsruimte geboden kan worden, is het wenselijk vanuit kwaliteitsoverwegingen om in te spelen op de kenmerken van de landschap en aan te sluiten op bestaande structuren en patronen.

De opgave is ontwikkelingen zodanig te geleiden dat kwaliteiten behouden blijven, knelpunten tot een oplossing worden gebracht en nieuwe kwaliteiten aan het landschap worden toegevoegd, en dat alles zodanig dat het landschap 'zijn verhaal' kan blijven vertellen.

1.2. Doelstelling

Doel van dit rapport is om, gegeven de gelaagdheid, dynamiek en variatie van het landschap, inzicht te geven in de karakteristieken die het landschap in een gebied bepalen en de mate waarin deze nog herkenbaar aanwezig zijn in het huidige landschap. Inzicht in de landschappelijke karakteristieken biedt de gemeente en initiatiefnemers de mogelijkheid verantwoorde overwegingen te nemen bij ruimtelijke ontwikkelingen. Dit rapport dient dan ook als beoordelingskader én inspiratiebron bij ruimtelijke ontwikkelingen.

1.3. Uitgangspunten

Zoals al in de Nota van Uitgangspunten (april 2009) is vastgelegd, bepalen landbouw en landschap het gezicht van het Emmense platteland. Ze worden daarom aangemerkt als 'basisfuncties'. Landbouw en landschap zijn onlosmakelijk verbonden met het buitengebied en er (letterlijk) in geworteld.

Voor optimale gebiedsontwikkeling is het van belang om specifiek naar de behoefte en mogelijkheden op elke plek te kijken. Maatwerk is dus gewenst. Maatwerk is een bestemmingsplan dat heel gebiedsspecifiek de ruimtelijke waarden van Emmen in acht neemt. Maatwerk wordt onder andere gebaseerd op geobjectiveerde landschappelijke analyse. Daartoe is dit rapport opgesteld.

Voor de analyse van het landschap is de Ruimtelijke Waardenkaart Emmen de onderlegger. De Ruimtelijke Waardenkaart is als uitwerking van de Structuurvisie Emmen 2020 opgesteld. De Ruimtelijke Waardenkaart en het bestemmingsplan buitengebied maken wat betreft het thema landschap een onderscheid tussen drie hoofdlandscapstypen, namelijk het esdorpenlandschap, het landschap van de kleinschalige veenontginningen en dat van de grootschalige veenontginningen.

In dit rapport worden de algemene ruimtelijke en visuele aspecten zoals beschreven in de Ruimtelijke Waardenkaart verder uitgewerkt naar een lager (meso) schaalniveau.

In lijn met de Ruimtelijke Waardenkaart kent dit rapport een aantal uitgangspunten ten aanzien van het landschap van de gemeente Emmen:

Een gelaagd landschap

Het landschap van de Gemeente Emmen is het resultaat van een eeuwenlange ontwikkeling. Afhankelijk van de wensen en beschikbare technische mogelijkheden in een bepaalde tijd heeft de mens het landschap aangepast en veranderd. Iedere tijdsperiode heeft zo zijn eigen karakteristieken aan het landschap toegevoegd. Hierbij werd het

voorgaande soms geheel maar vaak ook slechts gedeeltelijk uitgewist. Het resultaat is dat het huidige landschap een gelaagd landschap is met, naast elkaar, elementen en structuren uit verschillende tijdsperiodes. In cultuurhistorisch opzicht is het dus een rijk landschap.

Een dynamisch landschap

Het landschap van de Gemeente Emmen is ook een zeer dynamisch landschap. Wanneer de topografische kaart van 2005 naast die van 1905 wordt gelegd, wordt duidelijk welke ingrijpende ontwikkelingen in een relatief korte periode hebben plaatsgevonden. Zo zijn de heidegronden voor een belangrijk deel in deze periode ontgonnen. Maar ook de grootschalige hoogveenontginningen zijn in bepaalde delen van de gemeente nog doorgegaan tot na WO II. Dit betekent dat de Gemeente Emmen naast oude ook jonge landschappen kent en ook op dit moment is er nog steeds sprake van een grote mate van dynamiek.

Een gevarieerd landschap

Mede door de gelaagdheid en dynamiek kent de Gemeente Emmen een zeer gevarieerd landschap. Binnen de drie hoofdlandscapstypen zijn verschillende landschappelijke eenheden te onderscheiden die in ruimtelijk en visueel opzicht van elkaar verschillen.

- Het esdorpenlandschap op het Drents Plateau is opgebouwd uit nederzettingen, escomplexen, beekdalen en oude en jonge veldontginningen. Dit is een oud landschap. Zo zijn de hunebedden nog restanten uit het Neolithicum en zijn bepaalde wegen oude cultuurhistorische verbindingen.
- Het landschap van de kleinschalige veenontginningen bestaat uit oude, jonge en zeer jonge veenontginningen. In het zuiden en noordoosten van de Gemeente Emmen liggen, op de rand van het voormalige grote

Afb. 2 Lineaire bebouwing-, wegen-, groen- & waterstructuur bij Emmer-Compasuum

Afb. 3 Smalle strookverkaveling met bosjes, houtwallen etc. bij Schoonebeek

Afb. 5 Boerderijen met erfbeplanting in grootschalig landschap bij Nieuw-Weerdinge

Afb. 5 Nieuwe infrastructuur in beekdal Sleenerstroom

veencomplex de (rand)veenontginningen Schoonebeek en Roswinkel waarvan de ontginningsgeschiedenis teruggaat tot in de Middeleeuwen. De jongere kleinschalige veenontginningen stammen vooral uit de periode waarin de boermarkes (geleidelijk) werden opgeheven. Hoewel de markewet van 1886 officieel leidde tot de beëindiging van het markesysteem van gemeenschappelijk bezit, zijn sommige gebieden al eerder verdeeld. De Hondsrugzone, Nieuw Dordrecht en Barger-Erfscheidenveen en omgeving worden hiertoe gerekend. De jongste kleinschalige veenontginningen stammen uit de periode van de grootschalige hoogveenontginningen uit de vorige eeuw. Door de aardkundige ondergrond, een zandkop of een uitloper van de Hondsrug onder het veen, was het graven van wijken hier niet rendabel. Waarschijnlijk door het verdeelde eigendom zijn deze gebieden niet systematisch verveend en kleinschalig van karakter. Het betreft de gebieden bij Klazienaveen en Nieuw Amsterdam

- Het oostelijke gedeelte van de gemeente wordt gevormd door de monumentale, grootschalige hoogveenontginningen. Het landschap van de grootschalige hoogveenontginningen is een ontworpen landschap waarbij vooraf is bepaald wat waar wordt aangelegd. Afhankelijk van het uiteindelijke doel, bijvoorbeeld het stichten van een lintdorp, de aardkundige ondergrond en de tijdsperiode is het hoogveen volgens verschillende systemen ontgonnen. Hoewel al deze ontginningen grootschalig zijn, verschillen zij in bijvoorbeeld de bebouwing-, water- en groenstructuur.

1.4. Werkwijze

De analyse van de landschappelijke karakteristieken vindt in een aantal 'stappen' plaats. Eerst worden de algemene karakteristieken van de drie hoofdlandschapstypen kort weergegeven. Vervolgens komen de algemene karakteristieken van de landschappelijke eenheden aan bod. Zo wordt binnen het esdorpenlandschap bijvoorbeeld de karakteristieken van de es gegeven en bij de grootschalige hoogveenontginningen de karakteristieken van het dubbel kanaal systeem. Daarna wordt per gebied, bijvoorbeeld de Schimmer- en Emmer es, een analyse gegeven van de mate waarin de algemene karakteristieken van bijvoorbeeld de es nog in het huidige landschap herkenbaar aanwezig zijn. Tenslotte wordt bij de per gebied beschreven analyse als hulpmiddel de zogenaamde gaafheidsmatrix weergegeven. In deze matrix wordt de mate waarin de landschappelijke karakteristieken nog aanwezig, dan wel afwezig zijn, gekwantificeerd. Per gebied wordt dus zowel een inhoudelijke analyse als de gekwantificeerde aan- of afwezigheid van de karakteristieken gegeven. De inhoudelijke analyse én de gaafheidsmatrix zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en dienen in samenhang te worden gelezen.

Bij een analyse van een gelaagd, dynamisch en gevarieerd landschap verdienen de volgende nuances de aandacht.

Als eerste wordt duidelijk dat overgangen tussen verschillende landschappen soms zeer geleidelijk kunnen zijn. In dat geval is het moeilijk om een grens tussen twee verschillende landschappen te trekken.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld gemeentelijke of landsgrenzen staan de grenzen van een landschap niet vast. Gebieden kunnen karakteristieken hebben van bijvoorbeeld zowel het esdorpenlandschap als de kleinschalige veenontginningen. Op basis van de bodemkaart, historische topografische kaarten en eerdere studies (o.a. Provinciaal Omgevingsplan Drenthe, Landschapsonderzoek Gemeente Emmen, Veenatlas, Ruimtelijke Waardenkaart) is een keuze gemaakt voor de grenzen tussen gebieden. Ten tweede kunnen, doordat het landschap van Emmen een gelaagd landschap is, in één gebied karakteristieken uit verschillende tijdsperiodes aanwezig zijn. Gekozen is voor die landschappelijke laag waarvan de meeste karakteristieken in het huidige landschap aanwezig zijn. Bijvoorbeeld: het gebied ten noorden van Roswinkel en ten oosten van de Ertstraat/Roswinkelerstraat. Dit gebied, dat op de Hottingerkaart van 1773 – 1794 Heerenland en Roswinkeler Groenland wordt genoemd, is oorspronkelijk kleinschalig ontgonnen. Echter, door landschappelijke ontwikkelingen (bijvoorbeeld ruilverkaveling etc.) heeft het landschap meer een maat, schaal en beeld gekregen van een grootschalig landschap. Het gebied wordt dan ook tot de grootschalige landschappen gerekend. In de analyse komen die karakteristieken uit de periode van de kleinschalige ontginningen die tot op de dag van vandaag nog wel herkenbaar, zoals bijvoorbeeld de kavel- en bebouwingsstructuur, aan bod.

Met inachtneming van twee bovengenoemde nuances is binnen de drie hoofdlandschapstypen een gebiedsindeling gemaakt. Per gebied zijn

Afb. 6 Geleidelijke overgang kleinschalige naar grootschalige veenontginningen

Afb. 7 Geleidelijke overgang escomplex en veldontginning bij Weerdinge

Afb. 8 Oude weg en houtwalrestant in grootschalig landschap ten noorden Erica

Afb. 9 Boerderij op zandkop in grootschalig landschap Nieuw-Weerdinge

de volgende landschappelijke karakteristieken inhoudelijk geanalyseerd:

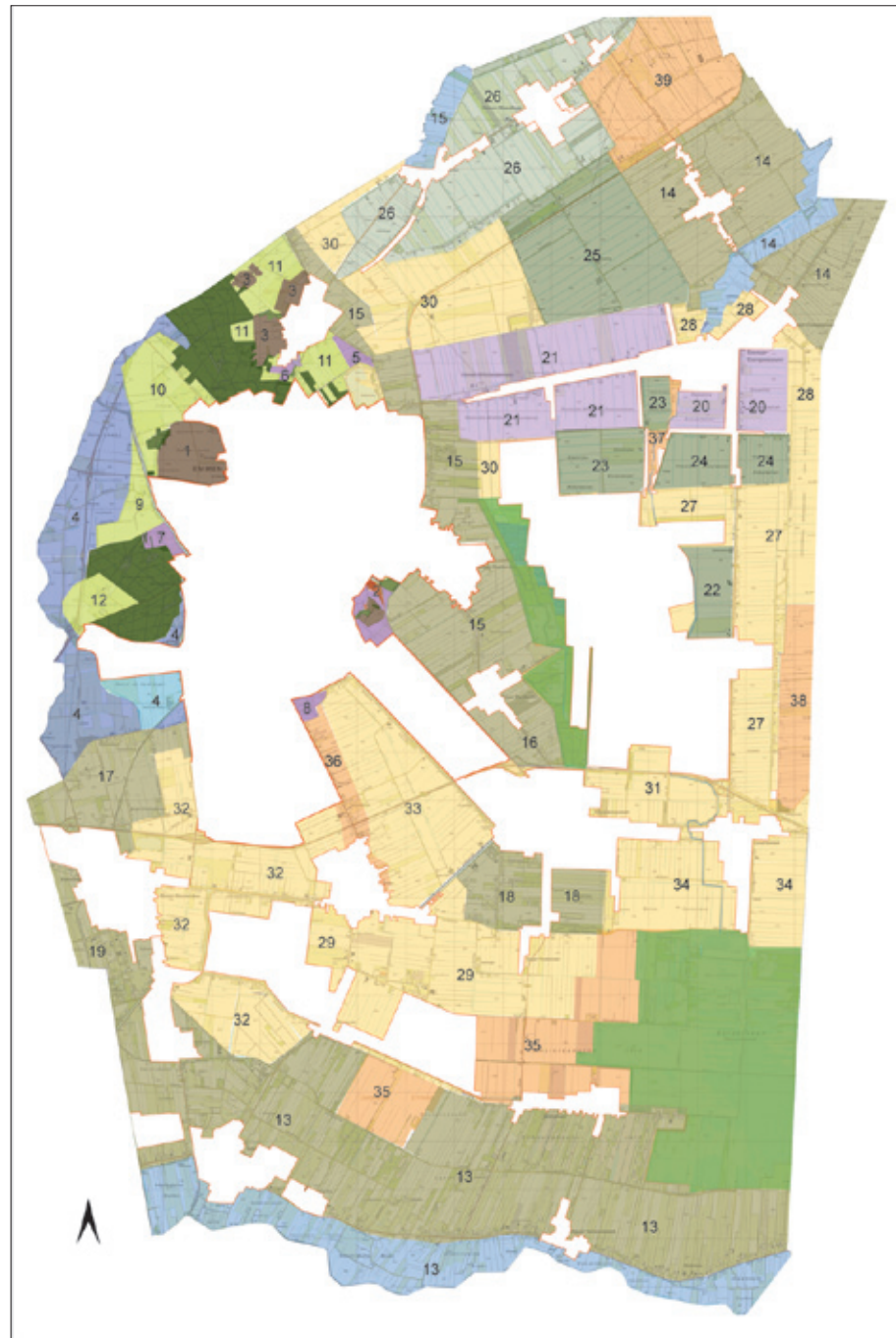
- *De aard- en bodemkundige ondergrond:* Oorspronkelijk was er een grote samenhang tussen het menselijk ingrijpen en de (bodem)gesteldheid. Waar plaatselijke factoren verschilden, verschilden ook de nederzettingenpatronen. Zo vestigden mensen zich op de overgang van hoog naar laag en werden de lagere gelegen, natte beekdalgronden gebruikt als weide- of hooilanden. De mate waarin het bodem- en aardkundige reliëf, zoals bijvoorbeeld de steilrand van de Hondsrug of de laagtes van de beekdalen tot op de dag van vandaag nog herkenbaar in het landschap is staat hier centraal.
- *Periode voor de drie cultuurlandschappen:* Hiermee worden de min of meer natuurlijke landschappen bedoeld die aanwezig zijn geweest voordat de drie cultuurlandschappen, het esdorpenlandschap en het landschap van de klein- en grootschalige ontginningen zijn ontstaan. Al voordat bijvoorbeeld het esdorpenlandschap is ontstaan was sprake van menselijk ingrijpen. Het landschap van de gemeente Emmen is een door de mens gemaakt landschap. Zo is het esdorpenlandschap vooral ontstaan in de Middeleeuwen toen boeren zich voor het eerst min of meer op één plek gingen vestigen. Echter, al voor die tijd was sprake van menselijk ingrijpen door

bijvoorbeeld de hunebedbouwers, maar het landschap uit die tijd is vrijwel verdwenen en met het blote oog niet of slecht waarneembaar. Zichtbare cultuurhistorisch relicten zoals de hunebedden herinneren nog aan de tijd voor het esdorpenlandschap. Ook zijn soms vanaf luchtfoto's nog restantanten van bijvoorbeeld wegen of celtic fields zichtbaar. Datzelfde geldt voor cultuurhistorische restanten uit de periode waarin het veen groeide en de periode waarin het veen vooral werd gewaardeerd als militair gebied. Zo zijn enkele voormalige veenwegen nog steeds belangrijke lijnen in het huidige landschap. Dit ondanks dat zij niet meer in hun oorspronkelijke staat aanwezig zijn.

- *De wegenstructuur:* Het, soms grillige, wegenpatroon van het esdorpenlandschap verschilt met het rechtlijnige patroon van de grootschalige ontginningen. Maar ook in het esdorpenlandschap bestaan er verschillen tussen het patroon en hiërarchie van de wegen op bijvoorbeeld de es en die tussen de dorpen. Ook hebben nieuw aangelegde wegen soms een belangrijke invloed gehad op het huidige ruimtelijke en landschappelijke beeld.
- *Bebouwingsstructuur:* Het betreft hier de ligging van de gebouwen ten opzichte van elkaar, de weg en/of ontginningsas maar ook de dichtheid en omvang van de gebouwen (korrel) en gebouwtipe (bijvoorbeeld boerderij).

- *Verkavelingstructuur:* De smalle onregelmatige lange strookverkaveling bij Schoonebeek zorgt bijvoorbeeld voor een ander landschappelijk beeld dan de brede regelmatige rechthoekige verkaveling bij Emmer-Erfscheidenveen. De soort verkaveling, de kavelrichting, de kavelbreedte alsmede het landgebruik staat hier centraal.
- *Waterstructuur:* In bepaalde gebieden bepaald de waterstructuur ook de verkavelingstructuur in andere gebieden niet. Naast het patroon van de watergangen wordt tevens de aanwezigheid van bijvoorbeeld open water in de analyse betrokken.
- *Beplantingstructuur:* De aanwezigheid of juist afwezigheid van bos(jes), houtwallen, wegbegeleidende beplanting en erfbeplanting bepalen mede het landschappelijke beeld.
- *Visuele aspecten:* De samenhang van de ondergrond, wegen-, bebouwing-, verkaveling-, water- en beplantingstructuur leiden ertoe dat er bepaalde korte ofwel lange zichtlijnen zijn, grote of kleine ruimtes. Visuele aspecten als zichtlijnen, schaal en ruimtes worden hier geanalyseerd.

Afb. 10 Nummers en ligging gebieden met paginanummers

Esdorpenlandschap	18	Grootschalige veenontginningen	108
■ De es en esdorp	22	■ Dubbel kanaal systeem	112
Gebied 1 Emmer en Schimmer es	26	Gebied 20 Emmer-Compascuum zuid	114
Gebied 2 Den Oever en omgeving	30	Gebied 21 Emmer-Erfscheidenveen	116
Gebied 3 Weerdinger essen	34	■ Enkel kanaal systeem	118
■ Beekdalgronden	38	Gebied 22 Barger-Compascuum west	120
Gebied 4 Sleenerstroom	40	Gebied 23 Verl. 1e Groene Dijk e.o.	122
■ Veldontginningen voor 1900	42	Gebied 24 Oost en West Doorsnee	126
■ en veldontginningen na 1900	42	Gebied 25 Roswinkelerveen	128
Gebied 5 Knarphoorn en omgeving	44	■ Enkel kanaal systeem met kruisdiepen van	
Gebied 6 De Weerdinger Emmer Kampen	48	Gebied 26 Nieuw-Weerdinge	132
Gebied 7 Noord Barger Oude en Nieuwe Kamp	50	■ Bloksysteem met wijken	136
Gebied 8 Zuidbarger Nieuwe Kamp	54	Gebied 27 Barger-Compascuum e.o.	138
Gebied 9 Blikveldweg en omgeving	56	Gebied 28 Emmer-Compascuum	142
Gebied 10 Emmerveld	60	Gebied 29 Barger-Oosterveen e.o.	146
Gebied 11 Weerdinge	64	Gebied 30 Hondsrug-oost	150
Gebied 12 Westerveld	70	Gebied 31 Klazienaveen-noordoost	154
■ Kleinschalige veenontginningen	74	Gebied 32 Nieuw-Amsterdam e.o.	156
■ inclusief beekdalen veen	74	Gebied 33 Oranjekanaal-zuidwest	160
Gebied 13 Schoonebeek e.o.	78	Gebied 34 Zwartemeer e.o.	164
Gebied 14 Roswinkel en Munsterscheveld	84	■ Deels c.q. anders ontgonnen	168
Gebied 15 Hondsrugzone	90	Gebied 35 Amsterdamsche Veld e.o.	170
Gebied 16 Nieuw-Dordrecht	94	Gebied 36 Ericase Straat e.o.	176
Gebied 17 Barger-Erfscheidenveen eo	98	Gebied 37 Foxel	180
Gebied 18 Klazienaveen-zuid	102	Gebied 38 Limietweg	184
Gebied 19 Nieuw-Amsterdam	104	Gebied 39 Roswinkel noord-oost	186

1.5. Leeswijzer

Het rapport bestaat uit zes delen. Hoofdstuk 2 betreft een beschrijving van de aardkundige ondergrond van de gehele gemeente Emmen.

Hoofdstuk 3 is een korte analyse van de periode voor het ontstaan van het esdorpenlandschap en voor de veenontginningen. Hierbij staan de cultuurhistorische restanten die zichtbaar zijn in het huidige landschap voorop. Voor een uitgebreide analyse van de periode voor de cultuurlandschappen kan de Ruimtelijke Waardenkaart of het Cultuurhistorisch Kompas van de Provincie Drenthe worden geraadpleegd.

In hoofdstuk 4 vindt een analyse van het esdorpenlandschap plaats. Hier wordt eerst een korte analyse gegeven van de samenhang tussen de verschillende landschappelijke eenheden het dorp, de es, het beekdal en de oude en jonge veldontginningen. Vervolgens komen de verschillende landschappelijke eenheden en gebieden aan bod. Hierbij worden eerst de algemene karakteristieken geformuleerd waarna per gebied een analyse van de

landschappelijke karakteristieken wordt gegeven en de mate waarin de algemene karakteristieken nog in het huidige landschap aanwezig zijn.

In hoofdstuk 5 komt het landschap van de kleinschalige veenontginningen aan bod. De kleinschalige veenontginningen verschillen in ouderdom. Er zal een analyse worden gegeven van de algemene karakteristieken van drie, in ouderdom verschillende, soorten kleinschalige veenontginningen. Per gebied worden de karakteristieken en de mate van gaafheid geanalyseerd.

Hoofdstuk 6 betreft de analyse van het landschap van de grootschalige veenontginningen. Er is een onderscheid gemaakt in verschillende ontginningssystemen. Per ontginningssysteem zijn eerst de algemene karakteristieken geformuleerd. Vervolgens worden per ontginningssysteem de karakteristieken van een gebied besproken.

Het laatste deel bestaat uit de gaafheidsmatrix, de kwantitatieve weergave van de mate waarin bepaalde karakteristieken in de gebieden aanwezig zijn in het huidige landschap. De gaafheidsmatrix én de voorgaande kwalitatieve analyse zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en dienen in samenhang te worden gelezen.

De ligging van de landschappelijke eenheden en gebieden is genummerd weergegeven op de kaart op pagina 10. Per eenheid en genummerd gebied is aangegeven op welke pagina van dit rapport de inhoudelijke analyse te vinden is.

Afb. 1 Aardkundige ondergrond

Bron: Veenatlas, Ruimtelijke waardenkaart (RWK)

2. De aard- en bodemkundige ondergrond

Het reliëf van de Gemeente Emmen is voor een belangrijk deel ontstaan in de voorlaatste ijstijd, het Saalien (ca. 360.000 – 250.000 v. Chr.), een periode vòòr het ontstaan van het veen. Vanuit het noorden stuwen ijstongen de Hondsrug op en wordt de Hunze vallei gevormd. Het landijs zet een slecht doorlatende laag grondmorene af, de zogenaamde keileemlaag, die bestaat uit leem, zand, grind, keien en rotsblokken. Het reliëf van de Hondsrug bestaat uit een golvend maaiveld met hoogtes bij Emmen tussen 20m en 28m. De oostzijde van de Hondsrug kent een opvallende rechte en, plaatselijk, steile rand. Vooral ter hoogte van Weerdinge – Emmerschans is deze steilrand goed herkenbaar in het landschap. De Hondsrug heeft twee subruggen die zich ten zuiden van Emmen splitsen en vervolgens onder het veen duiken. Op de oostelijke rug liggen nederzettingen als Weerdinge, Emmerschans en Nieuw-Dordrecht, terwijl Emmen, Noord- en Zuid-Barge en Erica op de westelijke rug zijn gesticht. De Hondsrug is o.a. zichtbaar door het sterk olopende talud van het Van Echtenskanaal tussen Erica en Klazienaveen. Hier vaart men letterlijk de Hondsrug in.

In de laatste fase van het Saalien, wanneer het klimaat opwarmt, smelt de ijskap en worden zowel vertakte beeklopen zoals de Sleenerstroom op het keileemplateau gevormd, als het smeltwaterdal van het latere veencomplex Bourtangermoor. Het dal wordt later weer gedeeltelijk opgevuld met o.a. rivierzanden.

Tijdens de laatste ijstijd, het Weichelien (100.000 – 10.000 v. Chr.) bereikt het landijs Nederland niet en is hier een soort toendraklimaat waarbij door stormen dekzanden werden afgezet.

Toen omstreeks 10.000 v. Chr. een klimaatverbetering inzette, steeg het grondwaterpeil en vormde zich in de dalvlakte gunstige omstandigheden voor veenvorming. De veenvorming werd aanvankelijk

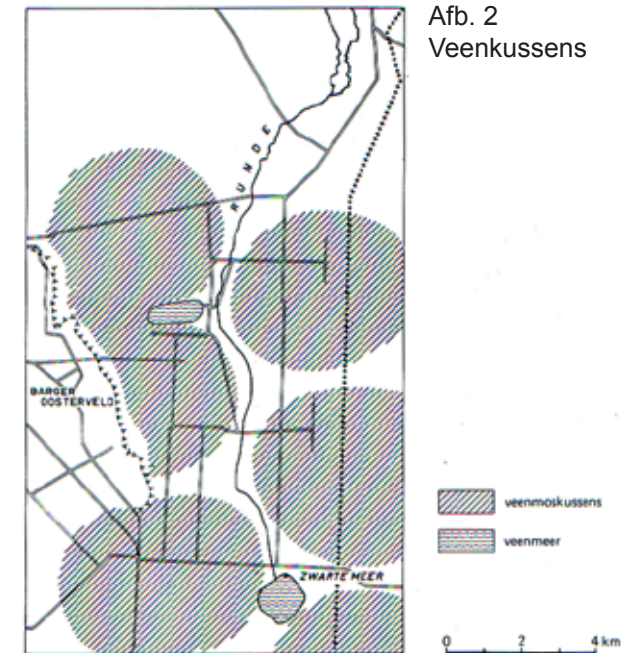
beïnvloed door het plaatselijk aanwezige reliëf. Zo blokkeerde een dekzandrug tussen Nieuw-Dordrecht en Barger-Compascuum lange tijd de afwatering in noordwestelijke richting. Tot ca. 5000 v. Chr. werd het veen vooral gevormd door het afstromend oppervlaktewater en het ijzerrijke kwelwater vanaf de Hondsrug. Zo ontstonden laagveengebieden ten noordoosten van Nieuw-Dordrecht en langs de Hondsrug. Her en der groeide ook berk en grove den. Toen vanaf ca. 4500 v. Chr. het grondwaterpeil zijn hoogste stand bereikte, breidde de veenvorming zich uit over een groter gebied en werd ook ten zuiden van de dekzandrug tussen Nieuw-Dordrecht en Barger-Compascuum laagveen gevormd. Echter, pas na 3100 v. Chr. kreeg de hoogveenvorming de overhand en verspreidde zich ook geleidelijk over de hogere delen van de Hunzelaagte. Een dikke laag veenmosveen (=hoogveen) bedekte zo de moeras- en bosvenen. Doordat veenmosveen regenwater kan vasthouden, kan het onafhankelijk van het grondwaterpeil groeien. Met een groeisnelheid van ca. 15cm per eeuw en een watergehalte van 80% tot 90% is zo in de loop der eeuwen een metersdik vrijwel onbegaanbaar veenpakket, het Bourtanger veen, ontstaan. Twee opduikingen, dekzandvlaktes, zijn niet of nauwelijks met veen bedekt geweest namelijk de omgeving van Roswinkel en een gebied bij Nieuw-Amsterdam

Het veenlandschap kenmerkte zich door veenbulten van 5 a 10 meter hoog met daartussen slenken die het water afvoerden. In het noorden van de Gemeente Emmen lag het Valtherdiep. Door de grootschalige veenontginningen is deze beek vrijwel niet meer herkenbaar aanwezig.

Het zuidelijke deel van het Bourtanger veen waterde vanuit zijbeekjes (Ellenbeek, Bargerbeek) via het Schoonebeekerdiep af naar de Vecht. Het noordelijk deel waterde af via de veenstroom de Runde die zijn oorsprong vond in het Zwarte Meer. (zie fig. 2.2) Bij Roswinkel is de Runde een beekdal op het zand. Zowel de veenmeren zoals die bij Zwartemeer als de

beken op het veen zijn met het afgraven van het veen verdwenen.

Het veen is geheel of gedeeltelijk afgegraven en de dalgronden zodanig bewerkt dat de oorspronkelijke ondergrond niet meer afleesbaar is in het huidige landschap. Veenrestanten zijn nog te vinden in het Bargerveen en in de omgeving van Barger-Compascuum, Nieuw-Dordrecht en Barger-Oosterveld.

Afb. 2
Veenkussens

Afb. 13: De ligging van de veenmoskussens in de omgeving van het Zwarte Meer vanaf oostreeks 1500 v. Chr. en de loop van de Runde, die sinds ca. 500 v. Chr. dit meengebied ging ontwateren (naar Casparis, 1972).

Bron: Bodemkaart van Nederland

Afb. 3 Bodemkaart

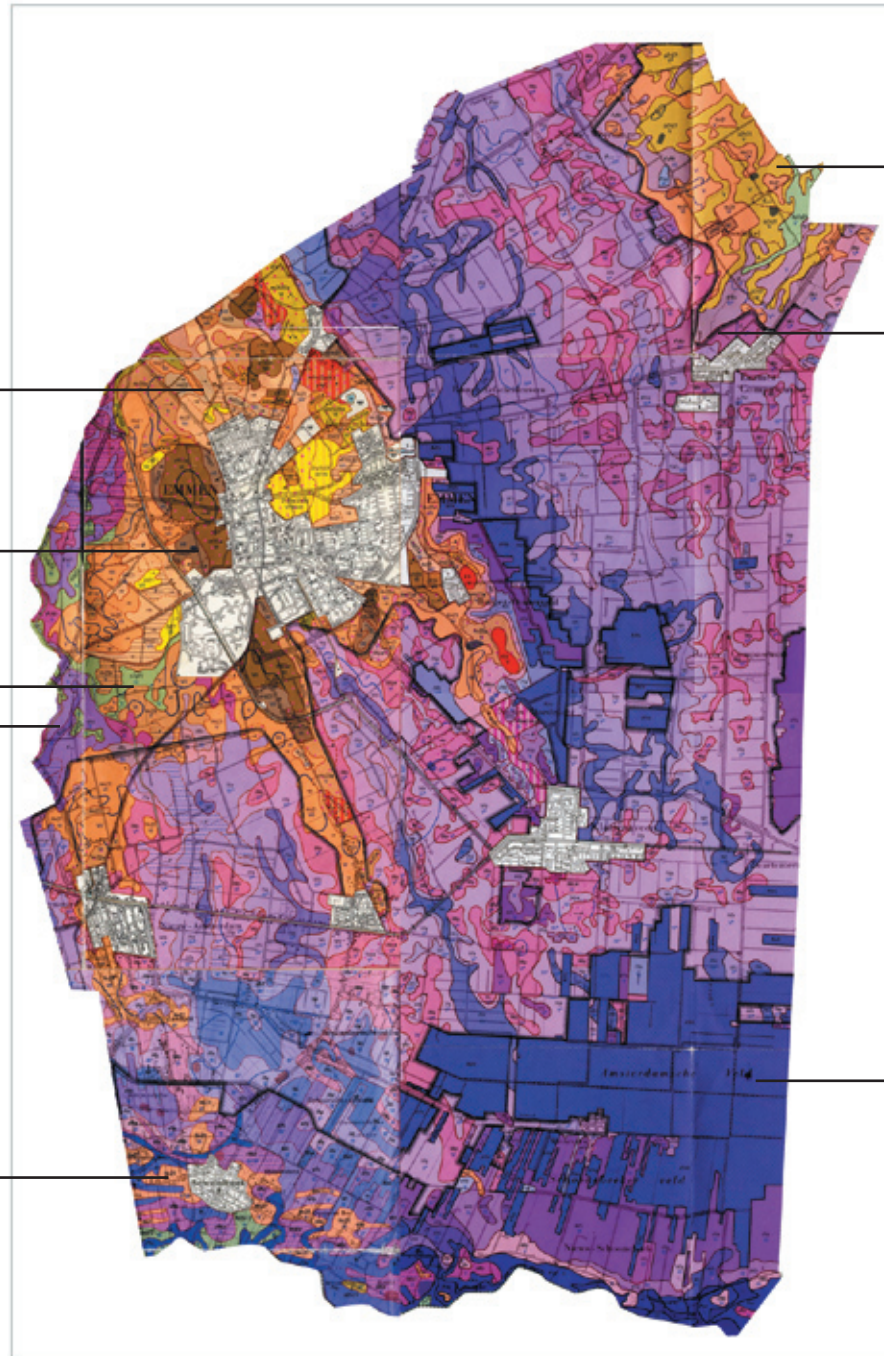
Veldpodzolgronden; lichtbruin c.q. code Hn21 of Hn23;

'Esgronden'; donkerbruin c.q. code cY.. of cHd..

Sleenerstroom; o.a. groen c.q. pZg.. = beekerdgronden

Sleenerstroom; o.a. paars c.q. aV.. = madeveengronden

Zandkoppen van oude bewoningskernen (veldpodzolgronden; lichtbruin c.q. code Hn21)

Gooreerdgronden; donkergeel c.q. code pZn..

Dikke zwarte lijn is grens van het veenkoloniale gebied

Donkerpaars/blauw c.q. code AVo is bodemkundig 'Veen in ontginning'

De gronden op de uitlopers van de Hondsrug zijn zogenaamde veldpodzolgronden voor (code Hn 21 en Hn23 c.q. licht bruine kleur op de bodemkaart). Dit zijn zandgronden met een dunne (0 – 30cm) humushoudende bovenlaag. Op deze gronden lagen veelal de voormalige heidevelden. Ook zijn delen door eeuwenlange landbouwkundige exploitatie omgevormd tot 'esgronden' (donkerbruin op de bodemkaart). Hier is de humushoudende bovenlaag tussen de 30 – 50cm dik. In tegenstelling tot dorpen in buurgemeentes zoals Zweeloo, Sleen en Erm kent de Gemeente Emmen geen dikke eerdgronden waarbij de humushoudende bovenlaag dikker is dan 50cm. Bij Roswinkel komen zowel veldpodzolgronden als zandgronden met een matig dikke humushoudende laag (15cm – 50cm) voor. Dit zijn gooreerdgronden (code pZn21 c.q. geel), kalkloze zandgronden die door de mens wat langer in exploitatie zijn geweest en daardoor een dikkere humushoudende laag

hebben dan de veldpodzolgronden maar minder dik dan de esgronden. Gooreerdgronden komen voor op de bovenlopen van beekdalen.

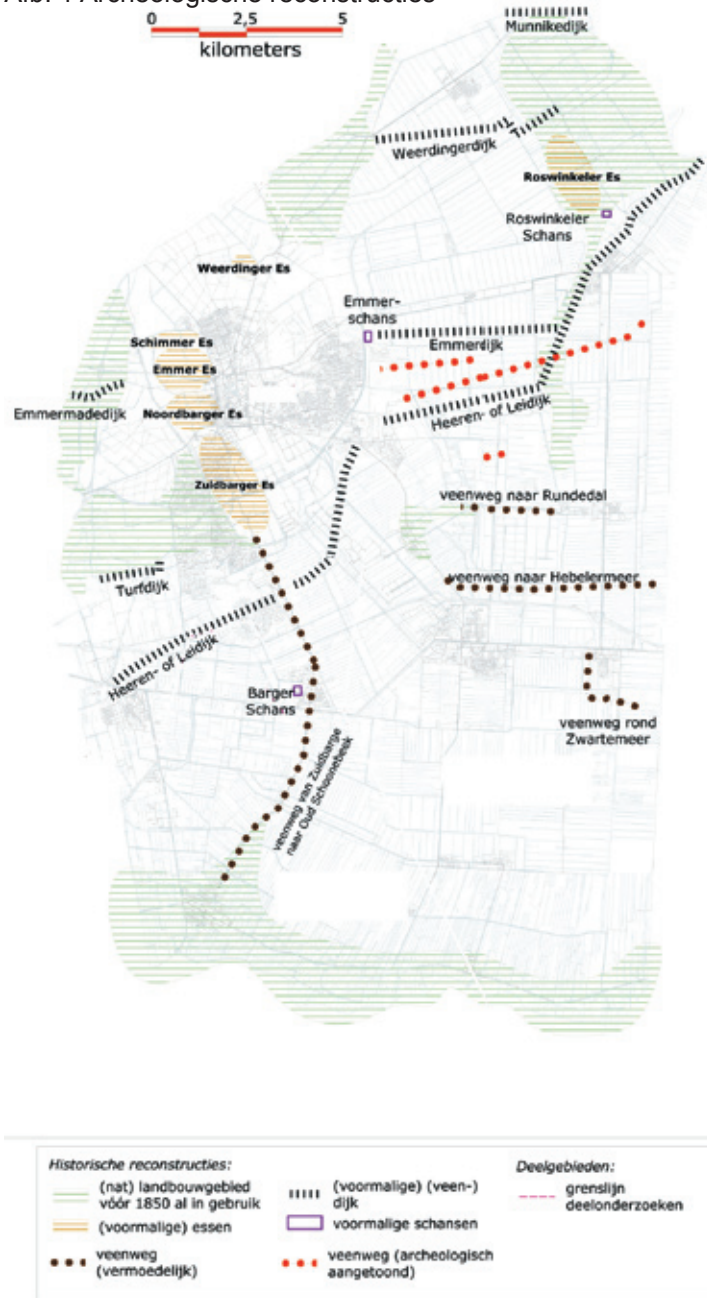
In het stroomgebied van de Sleenerstroom komen zandige bekeerdgronden (code pZg.. c.q. groen) als Madeveengronden (code aV.. c.q. paars) voor. De veensoort van de madeveen is overwegend rietzeggeveen. Madeveen komt vooral voor in beekdalen en de naam is afgeleid van de Drentse beekdalen (madelanden). Bij de Sleenerstroom kunnen ze plaatselijk zeer ijzerrijk zijn.

In het zuiden van de Gemeente Emmen ligt het beekdal van het Schoonebeekerdiep met lage, niet uitgeveende vlierveengronden en wat hoger gelegen zandkoppen waar de oude bewoningkernen Oosteinde (nu Oosterse bos), Middendorp, Kerkeinde (nu Schoonebeek) en Westeinde (nu Westerse bos) op liggen. De veensoort van de vlierveengronden is

overwegend veenmosveen (sphagnum).

Een groot gedeelte van het veenkoloniale ontginningsgebied bestaat uit zogenaamde dalgronden. Dit zijn gronden die zijn ontstaan door na de afgraving van het hoogveen de bolsterlaag weer terug te zetten. Vervolgens werd op de toplaag zand uit de wijken aangebracht. Delen van het hoogveen zijn niet of slechts gedeeltelijk verveend. Deze worden op de bodemkaart als 'Veen in ontginning' weergegeven (code AVo).

Afb. 1 Archeologische reconstructies

Afb. 2 Hunebedden (rode sterren) en grafheuvels (blauwe sterren) in de Gemeente Emmen

Bron: Archeologisch Bureau onderzoek Emmen, De Steekproef BV

3. De periode voor de cultuurlandschappen

De eerste bewoners van Drenthe waren rondtrekkende jagers in de Midden Steentijd. Hoewel archeologische vondsten iets vertellen over deze periode zijn van deze jagers geen zichtbare sporen meer aanwezig in het landschap. Men gaat er vanuit dat Drenthe in die tijd voor het merendeel bebost was.

De hunebedbouwers, bewoners uit de Jonge Steentijd (3500 – 2850 v. Chr.), kunnen beschouwd worden als de eerste echte boeren. Zij leefden min of meer op dezelfde plek en verplaatsten zich als de akkers uitgeput raakten. De tien hunebedden die de Gemeente Emmen heeft van deze zogenoemde Trechterbekercultuur, zijn dan ook zichtbare cultuurhistorische restanten uit die tijd. Deze hunebedden maken deel uit van een keten van 52 overgebleven hunebedden op de Hondsrug. Deze flankeren eveneens een belangrijke prehistorische noord – zuid route. Oorspronkelijk bestond deze noord – zuid route uit zandpaden of karrensporen. Hiervan zijn sommige in de loop der eeuwen zijn verhard.

Eeuwenlang is de levenswijze en het landgebruik van de hunebedbouwers min of meer voortgezet. Dit betekent dat de bossen geleidelijk werden teruggedrongen door landouwgronden. Vanaf omstreeks 2900 - 2800 v. Chr. gaat men over tot de bouw van grafheuvels van zand en plaggen. De wijze van bijzetten in de grafheuvel verandert voortdurend in de loop der eeuwen. In de eerste periode werd er per graf één dode in een kuil begraven. Vanaf ca. 1100 v. Chr. vindt uitsluitend nog crematie plaats en geschiedt de bijzetting met soms veel urnen en soms zonder urn. Deze complexen kunnen soms honderden graven omvatten en worden dan ook urnenvelden genoemd. Vanaf 500 v. Chr. bevatten grafheuvels vrijwel geen urnen meer en worden crematieresten alleen afgedekt met een kleine zandheuvel. Deze worden dan ook wel brandheuvels

genoemd. Evenals bij urnenvelden liggen ze vaak in grote groepen bij elkaar. Veel grafheuvels zijn in de Middeleeuwen verdwenen omdat ze in die tijd een slechte naam hadden en in verband werden gebracht met spoken en heksen. In geheel Drenthe liggen nog ruim 500 grafheuvels en de gemeente Emmen heeft ook een aantal grafheuvels bij o.a. Weerdinge, in het Valtherbos en Emmerdennen.

In de periode 1200 v. Chr. – 200 n. Chr. ontstaan andere landbouwkundige tradities waarvan in Drenthe nog restanten in het landschap aanwezig zijn. Het betreft de zogenoemde celtic fields of raatakkers; een aaneenschakeling van akkertjes van ca. 40 bij 40m die omzoomd zijn door lage wallen. Deze akkertjes werden gebruikt als bouwland, weide of lagen braak. Veel celtic fields zijn later geëgaliseerd. Een aantal is vanaf luchtfoto's nog te herkennen. Er zijn aanwijzingen gevonden dat de meeste celtic fields in de buurt lagen van de later ontstane esdorpen. In de Gemeente Emmen hebben dergelijke celtic fields bij Weerdinge en ten noorden van de Schimmer es in het Emmerveld gelegen. In het landschap zijn ze vrijwel niet meer met het blote oog waar te nemen. Van het landbouwstelsel in de periode tussen het verdwijnen van de raatakkers tot de Middeleeuwen is weinig bekend.

Het zandgebied rondom Emmen is met de komst van de eerste boeren geleidelijk omgevormd van een natuurlandschap naar een cultuurlandschap. Echter, vooral sinds de middeleeuwen vestigen mensen zich definitief op een permanente plaats en krijgt het esdorpenlandschap vorm. Het landgebruik wordt dan de bepalende factor voor het landschappelijke beeld. Het esdorpenlandschap vormt dan ook de basis voor de huidige landschapsinrichting.

Al met al zijn de hunebedden en grafheuvels de belangrijkste relictten die stammen uit de periode voor het esdorpenlandschap en die tot op de dag van vandaag nog herkenbaar in het landschap aanwezig zijn.

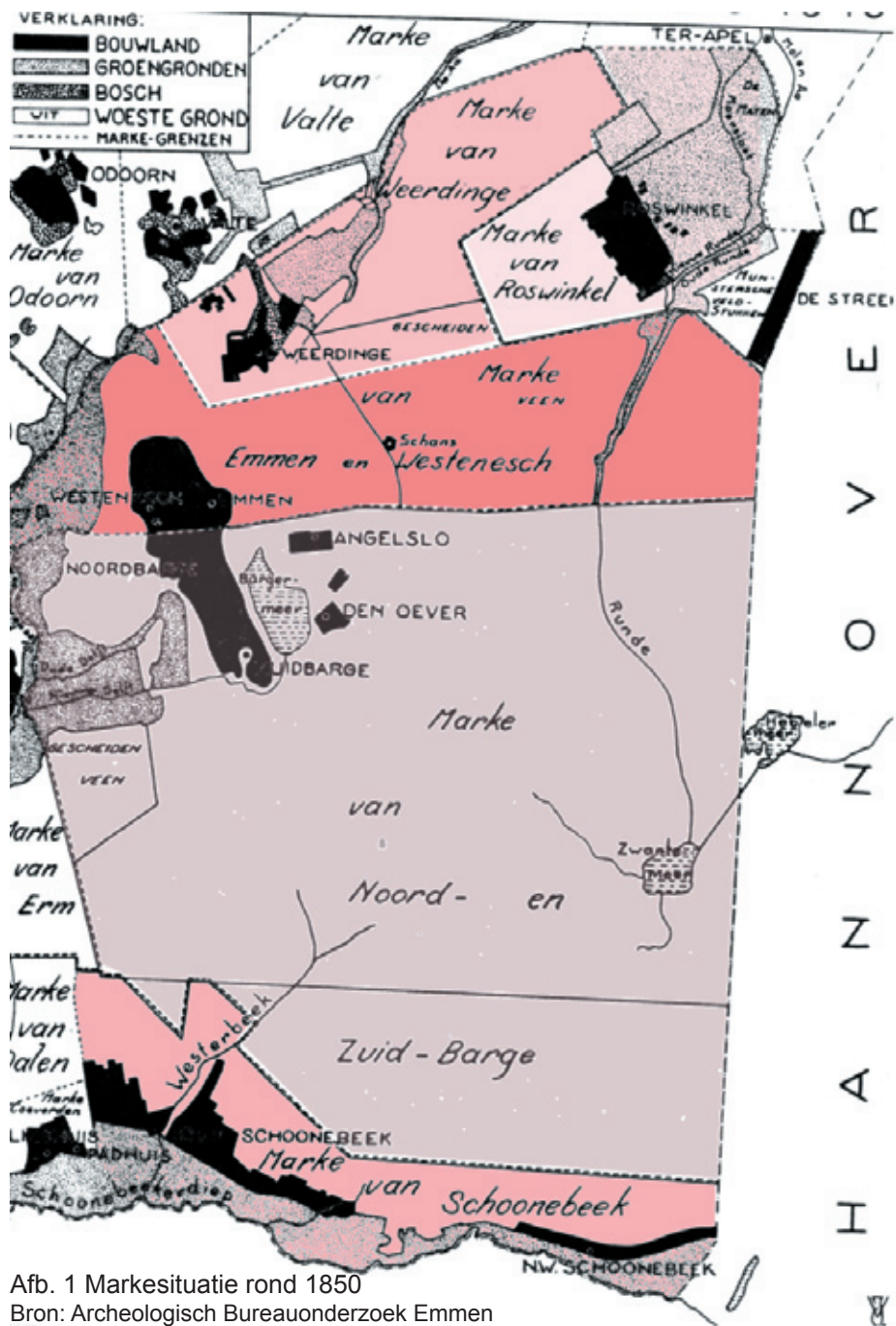
Het grote veengebied heeft tot in de middeleeuwen

grotendeels zijn natuurlijke staat behouden. In dit moeilijk toegankelijke, vrijwel onbewoonde moerassig gebied was wel sprake van menselijk ingrijpen. Munten, potten maar ook veenwegen zijn gevonden. Hoewel twee voormalige veenwegen, bij Erica (nu Pannekoekendijk) en bij Klazienaveen-Noord (nu Postweg) in hun oorspronkelijke staat zijn verdwenen, zijn de huidige wegen in cultuurhistorisch opzicht belangrijke lijnen in het landschap.

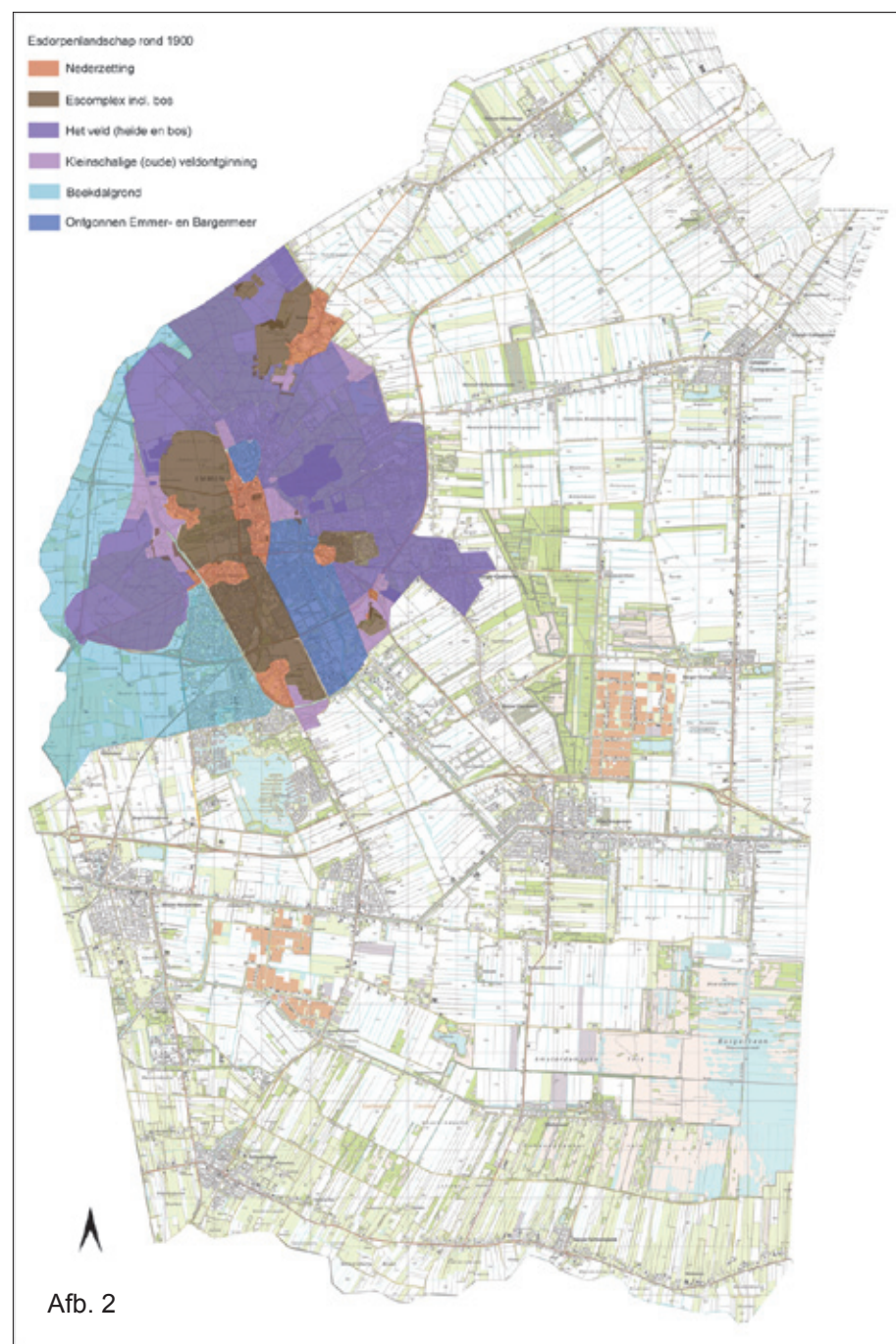
Een tweede periode waar de oorspronkelijke staat niet meer aanwezig is, is de periode van de Oostelijke Veenlinie. Vanaf eind 16^e eeuw tot halverwege de 19^e eeuw werd het veen vooral als een militaire verdedigingslinie gewaardeerd en werden op strategische punten versterkingen (o.a. schansen) aangebracht en later dijken aangelegd om het water vast te houden. De huidige wegen Herendijk in Nieuw-Amsterdam, Foxel in Foxel en Maatschappijweg in Emmer-Compasuum zijn overblijfselen van de voormalige Heeren- of Leidijk. De ruimtelijke kwaliteit is vooral gelegen in de afwijkende (diagonale) ligging van deze wegen in het rechtlijnige landschap van de veenkoloniën. Tenslotte lagen er dijken c.q. wegen in het beekdalgebied van de Sleenerstroom. De Slenerweg (Emmermadedijk) en Turfdijk zijn nog herkenbare lijnen in het landschap.

Afb. 3 Hunebed langs Odoornerweg

Afb. 1 Markesituatie rond 1850
Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Afb. 2

4. Het esdorpenlandschap; algemeen

Het esdorpenlandschap is vanaf de 9^e eeuw ontstaan. Het is een agrarisch landschap waarbij de landschappelijke eenheden ieder eigen functies en karakteristieken hebben. Deze landschappelijke eenheden, het esdorp, de es, het beekdal, het (heide)veld, het bos en het veen hebben eeuwenlang een grote onderlinge samenhang gekend. Vanaf de middeleeuwen tot omstreeks 1850 – 1900 kwamen ze in een weinig veranderende verhouding voor.

De bewoners van het esdorp vestigden zich over het algemeen op de overgang van het lager gelegen beekdal en de wat hoger gelegen gronden. Van het dorp liepen wegen naar de es, de velden en omringende dorpen. Hierdoor ontstond een spinnenwebachtig wegenpatroon met het dorp als

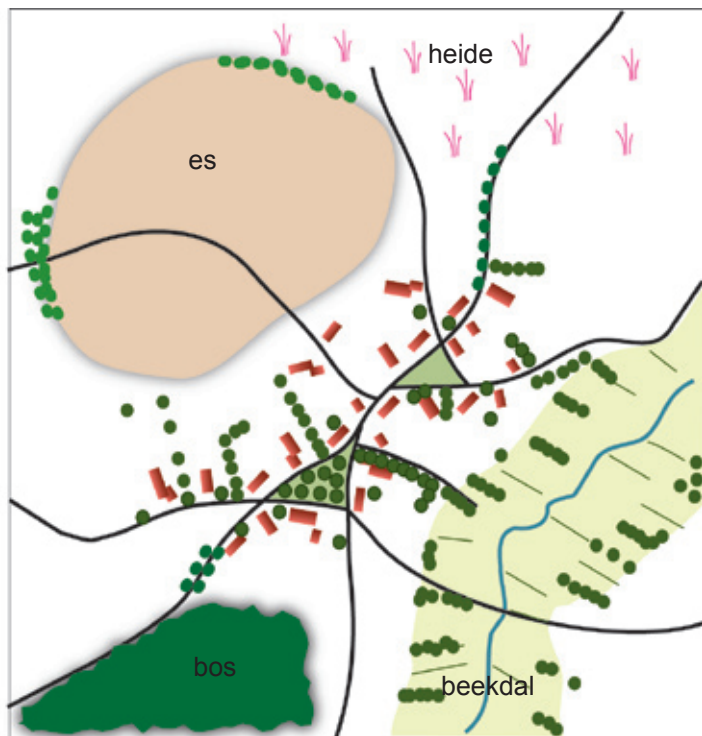
centrum in de 'web'. De es ontstond doordat boeren hun akkerland uitbreidden door de omringende bossen te kappen en afzonderlijke akkertjes aaneen te laten sluiten tot één geheel, de es of escomplex. De es lag vlak bij het dorp en was vaak van de omringende heide gescheiden door een houtwal of bos(strook)je.

Het beekdal werd in de loop der tijd meer en meer ingericht als hooi- en weilanden. De, bij de beek gelegen, hooilanden werden eenmaal per jaar gemaaid. De veevoederplekken in het bos werden gaandeweg vervangen door inrichting van weilanden in hogere delen van de beekdalen. Het vee graasde hier in de zomer. Als veekering werden houtwallen aangelegd.

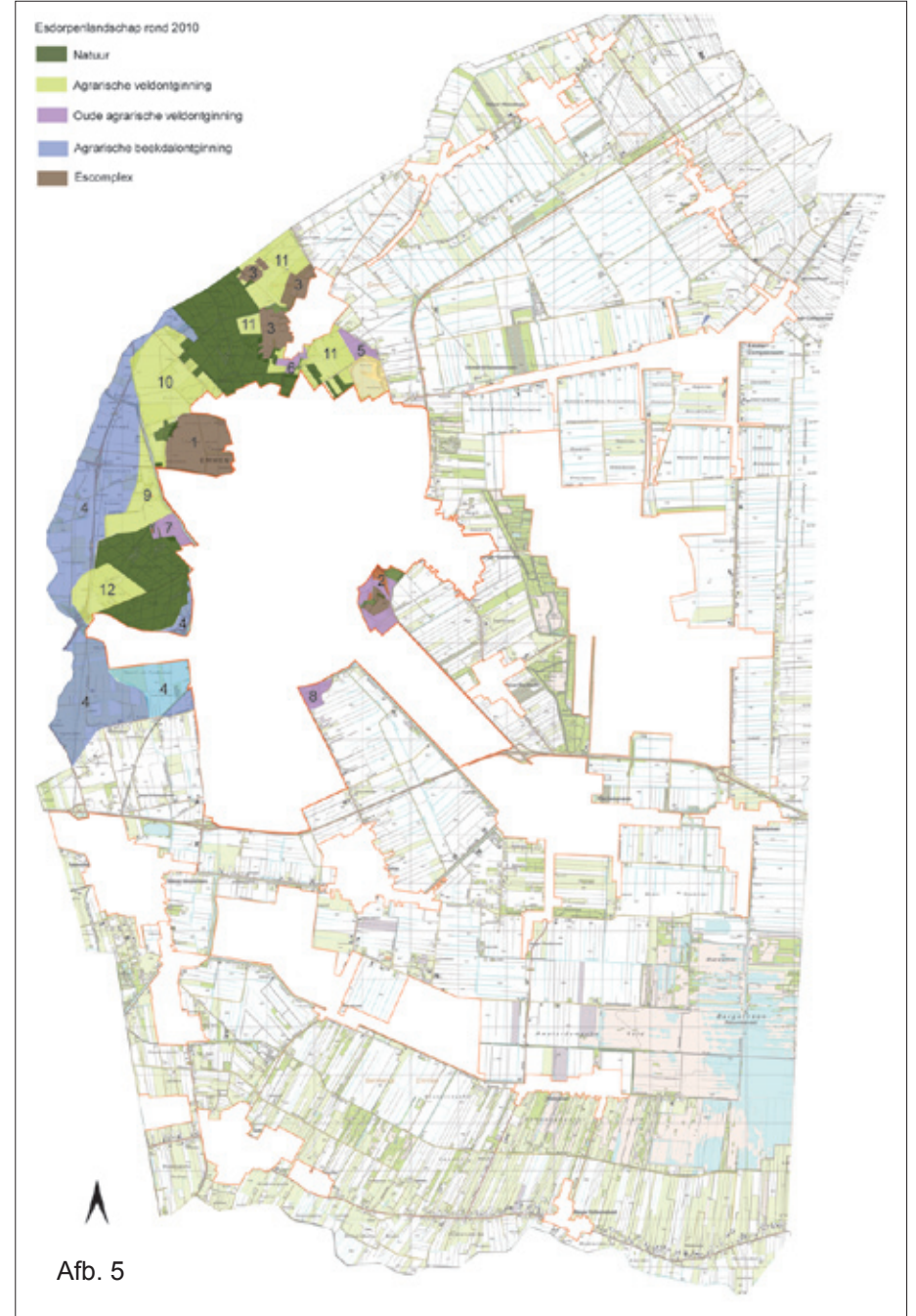
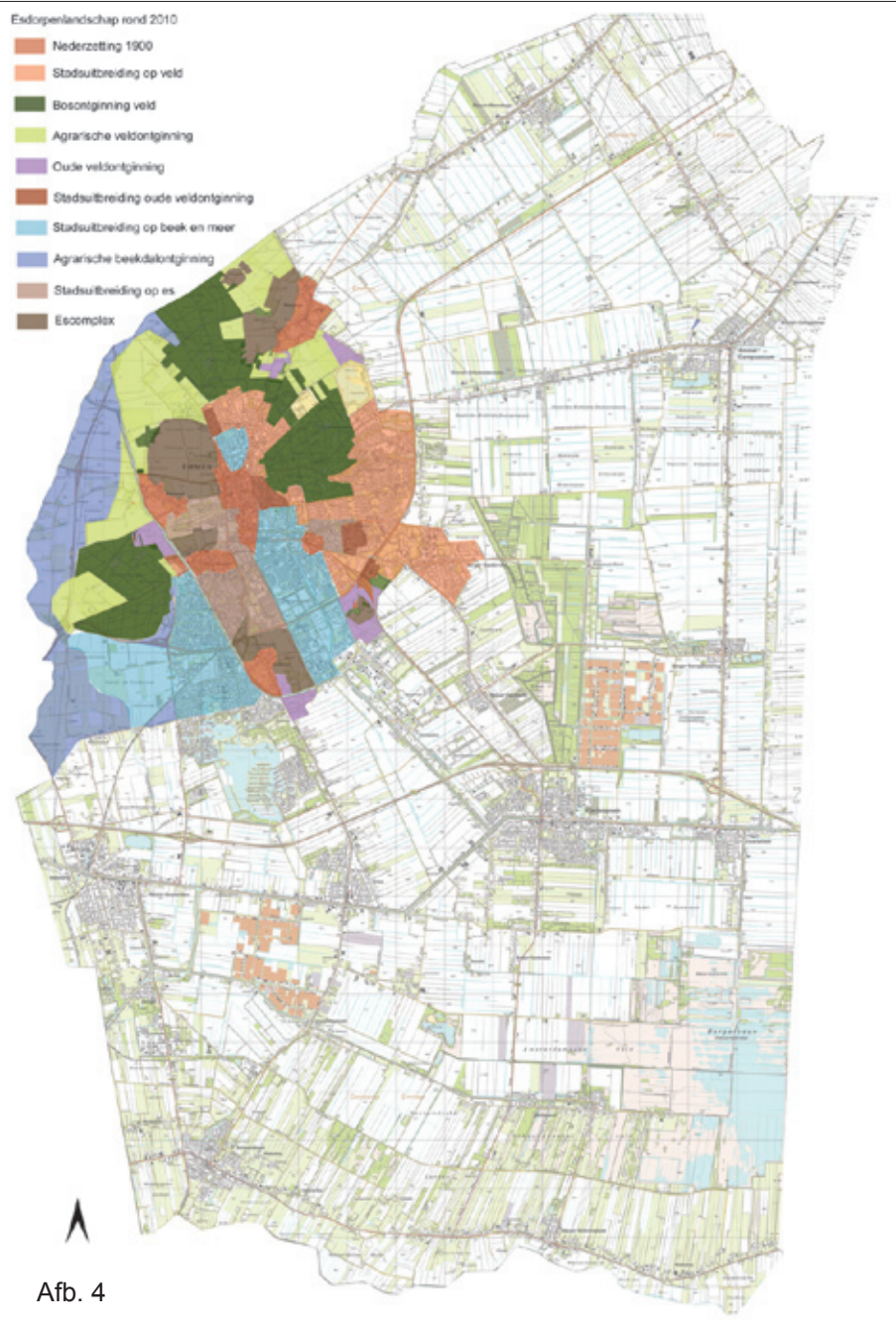
De woeste gronden, de heide (het veld), het veen en het bos waren in gebruik als weidegronden voor de

schapen en leverden hout, plaggen en/of brandstof. Vanaf de 9^e eeuw nam ook het aantal boerderijen fors toe door de bevolkingsgroei en door technische verbeteringen. Hierbij is vooral de keerploeg, die in de loop van de Middeleeuwen het eergetouw verving, van belang. De keerploeg keerde en verkruiemde de bodem waardoor boeren ook hoger gelegen gronden konden ontginnen. Omdat de keerploeg zwaarder was en daarmee lastig was te draaien ontstonden zo langgerekte smalle verkaveling. Dit in tegenstelling tot de vierkante en rechthoekige akkers uit eerdere periodes. De essen in de Gemeente Emmen waren oorspronkelijk in dergelijke smalle stroken verkaveld.

De groei van de dorpen zorgde ervoor dat er in loop van de Middeleeuwen een vorm van bestuur ontstond, de boermarkes of markes genoemd. De boermarke regelde het gebruik van de ongecultiveerde gronden buiten de es. De boeren die de grond op de es bezaten waren de zogenoemde eigengeërfden en vormden samen de boermarke. De boermarke regelde ook zaken als straatonderhoud in het dorp, oogstvolgorde en de markt. De boermarke bezat de groenlanden (weidegronden), het (heide)veld, de bossen en het veen als gemeenschappelijk bezit. In verhouding tot de oppervlakte grond die een markegenoot op de es in bezit had, het zogenoemde waardeel, had hij rechten tot turfsteken, zandhalen, vee inscharen op de groenlanden en heide etc in de gemeenschappelijke boermarke gronden. De schaapskudde, die bestond uit de schapen van de afzonderlijke boeren, werd door de schaapsherder dagelijks naar en van de heide velden gebracht. De niet-eigengeërfden, waaronder pachters en knechten, hadden weinig te vertellen in de boermarke. In de huidige Gemeente Emmen kende men vijf markes; de marke van Emmen en Westenesch, de marke van Weerdinge, de marke van Roswinkel de marke van Noord- en Zuid-Barge en de marke van Schoonebeek. De marke van Noord- en Zuid-Barge was groter dan de andere vier bij elkaar.

Afb. 3
Schematische weergave esdorpenlandschap

Met de toename van de bevolking trok echter een deel van de bewoners weg om op een andere plaats in de buurt een nieuwe nederzetting met landbouwgronden te stichten. Na de 9^e eeuw trokken bewoners uit zowel Emmen als (Noord) Barge naar elders om een nevennederzetting te stichten. (Bron: Gerding ea; Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe) Zo splitste Zuid-Barge zich af van (Noord)barge en Westenesch zich van Emmen. Beide hadden geen eigen marke (Bron: Gerding ea Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe). Zuid-Barge beschikte over een deel van de Barger es ten zuiden van Noordbarge en had eigen groenlanden. Overigens traden vanaf het midden van de vijftiende eeuw de Zuidbargers ook zelfstandig op. Ook ontstonden er kleinschalige ontginningen van de woeste gronden c.q. heidevelden. Dergelijke kleinschalige 'kampontginningen' bestonden uit één of enkele boerderijen met akkertjes en waren beperkt in omvang.

In de 17e eeuw nam het belang van veeteelt toe. De veestapel was belangrijk voor de bemesting van de akkergronden maar werd ook mede gehouden als bijverdienste. Hoewel de akkerbouw het belangrijkste onderdeel van het boerenbedrijf was, moest de boer ook vee houden om als slachtvee te verkopen. De opbrengst uit de akkerbouw was namelijk te gering. Overigens was in het kerspel Emmen slechts een beperkt areaal in gebruik als bouwland, namelijk 620 ha. van de in totaal 28.400 ha. Daarbij lag ook nog 16% van de es braak en werd begraasd door vee. Vanaf de 2^e helft van de 17^e eeuw groeide de bevolking in de Gemeente Emmen, evenals het hele zandgebied van Drenthe, sterk. Voor het gehele zandgebied van Drenthe is voor de periode 1630 – 1794 een gemiddelde groei van 2% per jaar berekend (Bron: Gerding ea Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe).

De groeiende bevolking zorgde voor een toenemende vraag naar voedsel. Hieraan konden de boeren tegemoet komen door of uitbreiding van

het bouwlandareaal of door intensivering van de bedrijfsvoering. In het begin van de 17^e eeuw koos men voor uitbreiding van het areaal bouwland. Mede omdat vanaf 1654 de belastingdruk op grondbezit sterk steeg, koos men vooral voor intensivering. Honderd jaar later (ca. 1750) was het totale areaal bouwland in de Gemeente Emmen met slechts 2% toegenomen. Voor de intensivering was ook een verbetering van de bemesting nodig. Vanaf de 2^e helft van 17^e eeuw nam dan ook de plaggenbemesting (heideplaggen vermengd met mest) sterk toe en werd het bezit van schapen sterk uitgebreid. Op sommige plaatsen leidde het plaggen en de overbeweiding met schapen tot het ontstaan van stuifzanden. In het huidige Emmerdennen, toen Emmerzand geheten, lag een groot stuifzandgebied maar ook ten westen van Noordbarge, in het Valtherbos en ten westen van de Emmer- en Schimmer es lagen een dergelijke, kleinere stuifzandgebiedjes. Aan het eind van de 19^e eeuw zijn veel van deze stuifzandgebieden met bos ingeplant.

Belangrijk is de markewet van 1886 die officieel verandering bracht in het oude markesysteem van gemeenschappelijk bezit. De wet gebod dat de ongescheiden marke verdeeld moest worden. Overigens waren al veel gebieden al eerder verdeeld. In de loop van de 19^e eeuw zijn dan ook alle markegronden onder de markegenoten verdeeld en/of verkocht. Dit betekende ook dat de uitgestrekte venen werden verdeeld, verpacht of verkocht. In dezelfde periode nam de belangstelling voor het ontsluiten van deze uitgestrekte venen voor grootschalige ontginningen toe. Het nieuwe, ontworpen veenkoloniale landschap van de voormalige boermarkes kwam na 1850 maar vooral in de 20ste eeuw tot stand.

Eind 19^e eeuw komen mede door het opzeggen van de boermarkes ook de grootschalige heideontginningen op gang. Door het opheffen van de marke werden grote veranderingen in de agrarische bedrijfsvoering mogelijk. Daarnaast

speelde de invoering kunstmest vanaf 1890, de uitvinding prikkeldraad (geen houtwallen als veekering meer nodig), wolwaardevermindering en bevolkingsgroei een rol. Niet alleen werd zo het areaal bouwland uitgebreid, ook zijn veel heidevelden aan het begin van de 20^e eeuw met bos ingeplant. Een groot deel van de inplant was dennenbos ten behoeve van de mijnbouw in Limburg (onderstutting gangen). De rationele, blokvormige, padenstructuur van deze ontginningen is tot op de dag van vandaag nog goed herkenbaar. Met uitzondering van die delen die al eerder in verband met verstuingen waren ingeplant, zijn het vooral het Noordbargerbos en Valtherbos en in mindere mate Emmerdennen (meer stuifzandbos) dergelijke veldontginningen. Specifiek voor de Gemeente Emmen is dat relatief veel veldgronden eerst zijn ontgonnen tot landbouwgrond om vervolgens, na WOII en dan met name na 1965, door stadsuitbreidingen te zijn veranderd in woonwijken. Wijken als Emmerschans, Emmerhout en delen van Angelslo, Emmermeer en Barger-Oosterveld zijn gebouwd op deze jonge veldontginningsgronden. Op dit moment zijn nog slechts enkele veldontginningen in agrarisch gebruik, en dan vooral als bouwland.

De beekdalgronden zijn lang intact gebleven, zij het dat de beekloop van de Sleenerstroom in de 1^e helft van de 20ste eeuw rechter werd getrokken. Pas in de periode 1965 – 1975 vond er een schaalessprong plaats waarbij vrijwel alle houtwallen zijn verdwenen. Daarnaast is ook de stad op de beekdalgronden uitgebreid. Het westelijke deel van Barger es en het noordelijke deel van de Rietlanden liggen op voormalige beekdalgronden. Datzelfde geldt voor de in aanbouw zijnde wijk Delftlanden. Het huidige 'esdorpen'landschap is dus vooral het resultaat van ontwikkelingen in de 20ste eeuw. Echter, er zijn ook nog, soms meer en soms minder herkenbare, karakteristieke uit voorgaande periodes aanwezig. Hiermee is het huidige esdorpenlandschap dus een gelaagd landschap met lagen uit zeer uiteenlopende tijdsperiodes.

Afb. 6 Essen rond 1900 geprojecteerd op kaart 2005

Afb. 7 Essen huidige situatie

■ Afb. 8 Buitengebied met nummers gebieden

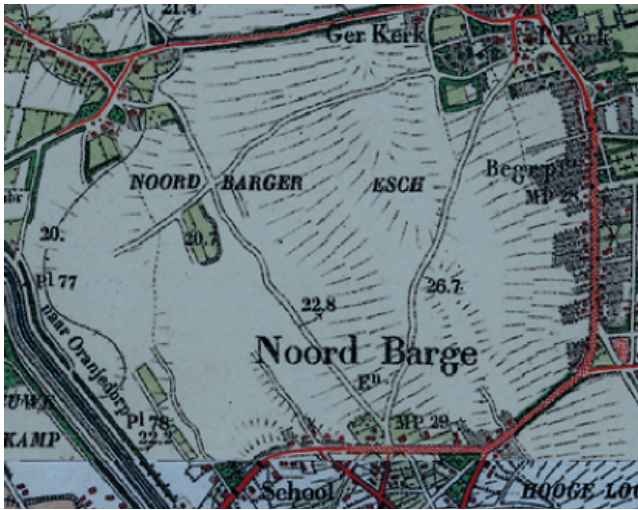

4.1 De es; algemene karakteristieken

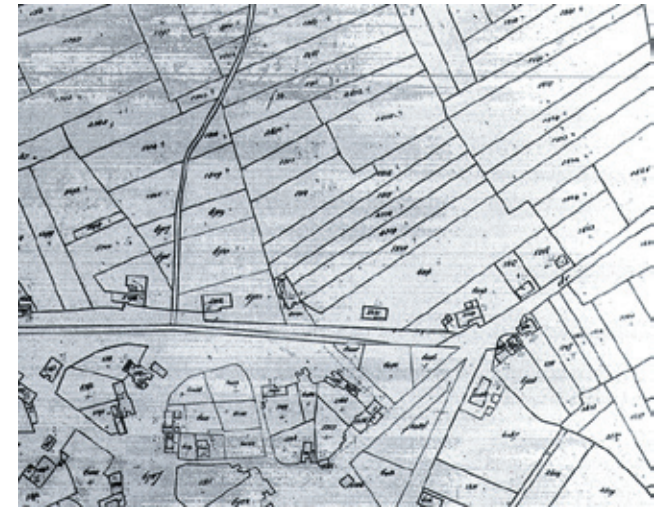
De akkercomplexen bij de dorpen heten essen, een woord afkomstig van het Germaanse woord 'ateska' dat 'land waarvan gegeten wordt' of 'de akkers waar voedsel wordt verbouwd' betekent. Essen ontstonden doordat boeren hun akkerland uitbreidden door de omringende bossen te kappen en afzonderlijke akkertjes aaneen te laten sluiten tot één geheel. De meest geschikte gronden werden het eerst ontgonnen. De ontginningen gaan per blok, waarbij de blokken aan elkaar groeiden tot een zogenaamde es. De samenwerkende boeren kregen ieder een kavel in het ontgonnen blok. De kavels werden begrensd door een veldkei of soms een meidoornhaag (niet versleepbaar). Men moest over elkaars land, vandaar dat de oogstvolgorde werd geregeld door de boermarke.

Essen bestonden uit dusdanige kleine perceeltjes dat deze door de cartografen moeilijk in kaart konden worden gebracht. Reden waarom essen op de topografische kaarten als één geheel worden weergegeven (zie afb. 9). De verkavelingstructuur is dus alleen op kadastrale kaarten te zien.

Technische verbeteringen hebben tot uitbreiding van de esgronden en veranderende wijze van verkaveling geleid. Hierbij is vooral de keerploeg, die in de loop van de Middeleeuwen het eergetouw verving van belang (zie afb. 11). De keerploeg keerde en verkruidde de bodem waardoor boeren ook hoger gelegen gronden konden ontginnen. Omdat de keerploeg zwaarder was en daarmee lastig was te draaien ontstond zo een langgerekte smalle verkaveling. Dit in tegenstelling tot de vierkante en rechthoekige akkers uit eerdere periodes. De kadastrale kaarten uit 1832 en 1880 geven het verschil vaak goed weer tussen de rechthoekige percelen direct grenzend aan de boerderijen c.q. het dorp en de langwerpige smalle stroken op de es (zie afb. 10).

Afb. 9 Noord Barger es zoals weergegeven op de topografische kaart van ca. 1910

Afb. 10 Kadastrale kaart 1880 gedeelte Noordbarge en es met strookverkeveling

Afb. 11 Het eergetouw (links) en de keerploeg (rechts). Bron: Emmen in het perspectief van de es, Gemeente Emmen

In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw zijn de lappendekens op de es door de ruilverkaveling veranderd in een veel grootschaliger blokverkaveling. Ondanks deze schaalvergroting zijn vooral de Weerdinger essen en Emmer- en Schimmer es als landschappelijke eenheid nog goed herkenbaar. Deze essen hebben tot op de dag van vandaag ook hun agrarische functie, bouwland, behouden.

Essen kunnen een hogere ligging hebben door de aardkundige ondergrond, bijvoorbeeld door een hogere ligging ten opzichte van een aanpalend lager gelegen beekdal. Daarnaast kan een hogere ligging ook zijn ontstaan door menselijk ingrijpen. Door het, soms eeuwenlang, opwerpen van mest is de karakteristieke bolling van de es ontstaan. De bouwlanden werden bemest met schapenmest en, vooral vanaf de 2^e helft van de 17^e eeuw, mest vermengd met heiplaggen verkregen uit de zogenaamde potstal. De schapen werden geweid op de heide. Om voldoende mest te verkrijgen voor de es was een areaal heide nodig in een verhouding 1 : 7 tot 1 : 10. Dit betekent dat voor 1 hectare es 7 a 10 hectare heide noodzakelijk was voor plaggen en beweiding van de schapen. Afhankelijk van de

dikte van het humushoudende bovendeck kent de bodemkaart verschillende 'esgronden'. Gronden met een meer dan 50cm dik humushoudend dek, de zogenaamde enkeerdgronden, zijn in de gemeente Emmen niet aanwezig. De esgronden in de Gemeente Emmen zijn zogenaamde moder- of humuspodzolgronden met een matig dik humushoudend dek tussen de 30 – 50cm.

Essen zijn over het algemeen boomloos, arm aan wegen c.q. sloten en onbebouwd. Langs de randen van de es zijn houtwallen, bosjes en struwelen aangelegd als wild- en windkering en/of hakhout. In visueel opzicht zijn het dus open gebieden waardoor de aanwezige hoogteverschillen goed zichtbaar zijn. In sommige gevallen zijn de voormalige zandpaden over de es in de loop der tijd verhard en/of rechtgetrokken. Tot op de dag van vandaag zijn op de meeste overgebleven essen nog relatief weinig wegen.

De oorspronkelijke essen van de Gemeente Emmen zijn die van Noord- en Zuid-Barge, Emmen en Westenesch, Weerdinger, Roswinkel, Angelslo en Den Oever. Roswinkel wordt door zijn structuur en ligging op de rand van het veen tot de oude

Afb. 12 Lager gelegen bebouwing aan de rand van de es

Afb. 13 Verkaveling op de es, hier Emmer- en Schimmer es

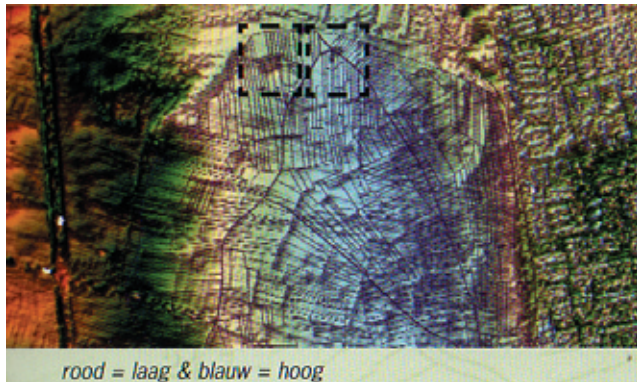
(rand)veenontginningen gerekend en niet tot het esdorpenlandschap. De es van Angelslo en een groot gedeelte van de essen van de marke van Noord- en Zuidbarge zijn als gevolg van stadsuitbreidingen verdwenen. Bijzonder detail is dat in het stedenbouwkundige ontwerp van de woonwijk Bargeres wel rekening is gehouden met de aanwezige hoogteverschillen van de es ten oosten van het Oranjekanaal. De overgebleven delen van de essen van Noord- en Zuidbarge worden niet tot het plangebied van het bestemmingsplan buitengebied gerekend. Datzelfde geldt van dat deel van de Emmer- en Schimmer es dat ten zuiden van de N381 ligt. Het gebied bij Den Oever en omgeving wordt als geheel tot de es gerekend. Reden hiervoor is de beperkte omvang van het gebied waardoor een onderscheid in bijvoorbeeld de es en het veld als aparte eenheden niet zinvol is. Bij de bespreking van het gebied komt dit onderscheid natuurlijk wel aan bod.

Tot het buitengebied worden de volgende escomplexen gerekend (zie kaart pagina 23):
Gebied 1 Emmer- en Schimmer es
Gebied 2 Den Oever en omgeving
Gebied 3 Weerdinger essen

4.1.1 Gebied 1; Emmer- en Schimmer es

De aard- en bodemkundige ondergrond van de Emmer- en Schimmer es is goed herkenbaar in het veld en zeer gaaf aanwezig. De es ligt tussen de lager gelegen beekdalgronden van de Sleenerstroom ten westen van de es en het voormalige Emmer meer ten oosten van de es. Daarnaast is door het opbrengen van mest door de mens een humushoudende dek ontstaan dat de al bestaande hoogteverschillen verder heeft versterkt. De kaart met het Actueel Hoogte Bestand geeft het reliëf goed weer. (zie afb. 20)

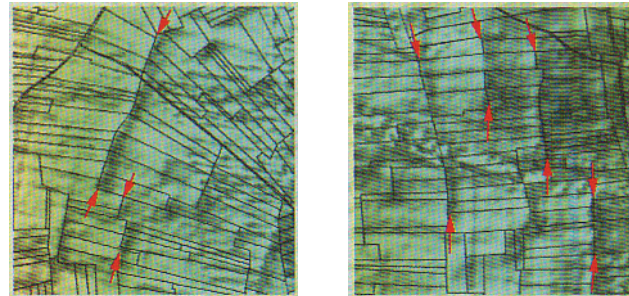
Afb. 20 Kaart hoogteverschillen (AHN) es: Bron Emmen in het perspectief van de es

De Emmer- en Schimmer es kent ook nog veel kleinere hoogteverschillen die informatie geven over het vroegere gebruik van de es (Bron: Emmen in het perspectief van de es, Gemeente Emmen 2004). De kaart van het Actueel Hoogte Bestand Nederland (AHN) geeft het huidige reliëf weer en laat een aantal cultuurhistorische relictten zien.

Als eerste liggen op de Schimmer es twee kuilen in het reliëf (zie kaders kaart hoogteverschillen). Hoewel niet op de bodemkaart weergegeven, zijn het waarschijnlijk dobben, drinkputten voor het vee, geweest.

Daarnaast laat de AHN kaart zien dat in het huidige

reliëf verschillende langgerekte ruggetjes te vinden zijn. Wanneer de kadastrale kaart van 1832 over de AHN kaart met het huidige reliëf wordt gelegd, dan blijken deze ruggetjes opvallend vaak overeen te komen met de kopse kanten van lange percelen (zie rode pijltjes op de detailkaarten afb. 21).

Afb. 21 Detailkaarten Bron; Emmen in het perspectief van de es

Deze ruggetjes zijn zogenaamde wendakkeruggetjes of akkerbergen, die zijn ontstaan door de keerploeg. Percelen die dwars op het kavelpatroon en dus dwars op de ploegrichting stonden, werden gebruikt om de ploeg te keren. Door het keren van de ploeg werd grond opgeworpen en zo ontstonden verhogingen in het maaiveld. De wendakkeruggetjes laten in feite het 'skelet' van het oude ontginningspatroon op de es zien. Bijzonder is dat ondanks de grootscheepse ruilverkaveling na WOII de wendakkers op de Emmer- en Schimmer es nog zo goed zichtbaar zijn. Zij zijn nu nog het enige zichtbare restant van het vroegere agrarische gebruik van de es.

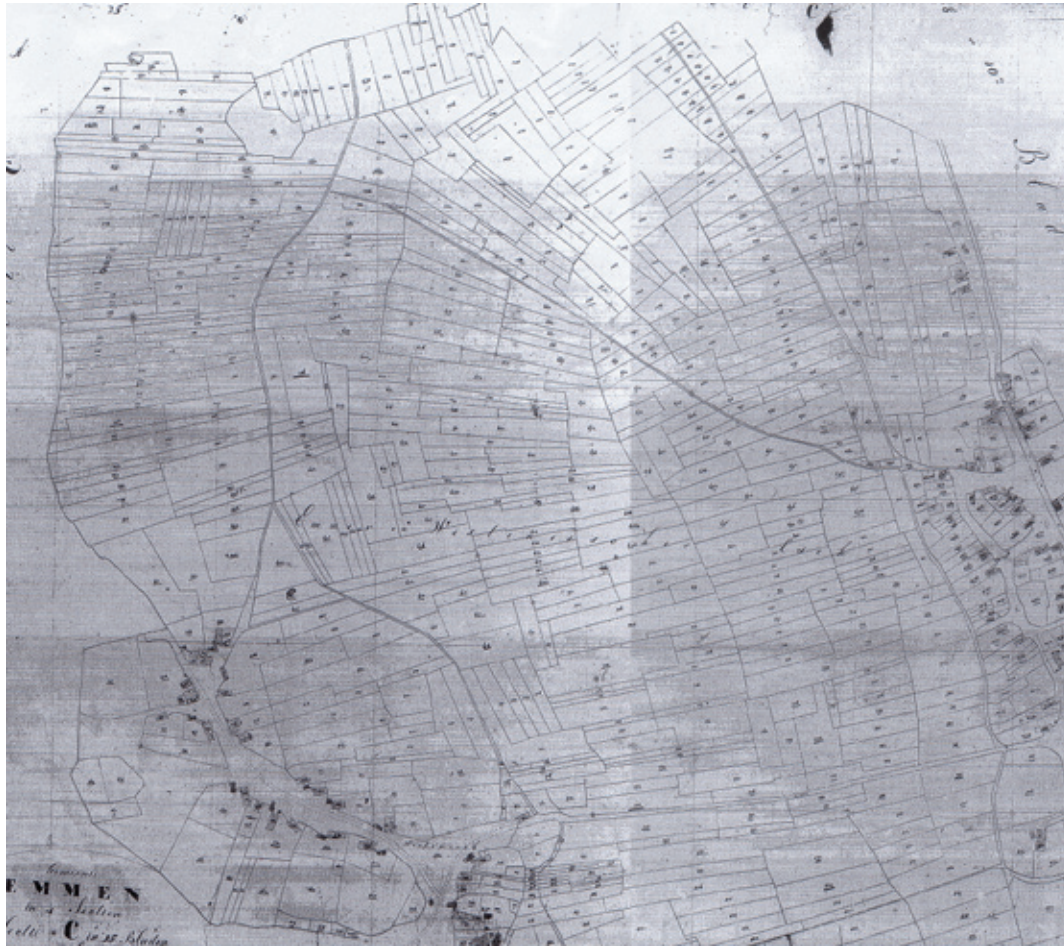
De Emmer- en Schimmer es is in vergelijking tot bijvoorbeeld de essen van naburige dorpen als Sleen of Erm relatief jong. Dit kan worden afgeleid uit het register van bebouwde landen uit 1742 (Bron: Gerding e.a. Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe). Vanaf 1654 nam het areaal akkerland namelijk nauwelijks toe mede als gevolg van een sterke stijging van de belastingdruk op grondbezit.

Het register van nieuw bebouwde landen uit 1742 geeft slechts één vermelding, namelijk de Schimmer es. Deze lag in 1742 bovendien nog woest. Dit kan mede een verklaring zijn voor het feit dat het humushoudende dek van de es matig, tussen de 30cm en 50cm, dik is.

De Emmer- en Schimmer es bestaat uit zogenaamde loopodzolgronden (code cY op afb. 16 de bodemkaart) waar de mens mest e.d. heeft opgebracht op een mineralogische rijke zandgrond, en kamppodzolgronden (code cHd), die is ontstaan in arm moedermateriaal. Bijzonder detail is het kleine stuifzandgebiedje ten westen van de es (geel op de bodemkaart). Stuifzandgebieden zijn veelal ontstaan door de mens. Reden hiervoor was intensivering van de agrarische bedrijfsvoering als gevolg van een toenemende vraag. Werd in het begin van de 17^e eeuw nog gekozen voor uitbreiding van het areaal bouwland, vanaf 1654 was dit niet meer het geval. Omdat de belastingdruk op grondbezit sterk steeg, werd vooral voor intensivering gekozen. Voor de intensivering was ook een verbetering van de bemesting nodig. Vanaf de 2^e helft van 17^e eeuw nam dan ook de plaggenbemesting (heideplaggen vermengd met mest) sterk toe en werd het bezit van schapen sterk uitgebreid. Op sommige plaatsen leidde het plaggen en de overbeweiding met schapen tot het ontstaan van stuifzanden. De topografische kaart van ca. 1900 laat zien dat er een bosstrook en houtwallen zijn aangeplant om het verstuiven van de waardevolle bouwlanden op de es te voorkomen. Deze aanplant is een voorloper van het huidige Landschapbosch. In het bos is op sommige plaatsen het oude reliëf van de stuifzanden nog steeds goed herkenbaar.

Hoewel de es relatief jong is, kent het gebied waarin de es ligt een oude bewoningsgeschiedenis. Op en in de directe omgeving van de es liggen namelijk maar liefst drie hunebedden, relictten van de trechterbekers die zich vanaf ca. 3500 v. Chr. vestigden in Drenthe.

Afb. 22 Kadastrale kaart 1832 Emmer es

Afb. 23 Kadastrale grenzen Emmer- en Schimmer es thans

Vooral gebieden waar grote stenen aanwezig waren om hunebedden te bouwen werden gekozen. Aan de noordkant van de es ligt een gebiedje waar dergelijke stenen te vinden waren. Op de bodemkaart geeft de cursief gedrukte toevoeging *m.....* voor de code (hier: Y23x) weer dat in dit gebied grote hoeveelheden stenen aan en nabij het oppervlak voorkomen. De rode puntjes alsmede de toevoeging *.....x* aan de code geeft aan dat hier keileem van tenminste 20cm dik aanwezig is, beginnend tussen 40cm en 120cm (zie bodemkaart).

De aanwezigheid van stenen verklaart mede waarom de Trechterbekers zich op de Hondsrug vestigden. De 52 overgebleven hunebedden op de Hondsrug flankeren eveneens een belangrijke prehistorische noord – zuid route. Oorspronkelijk bestonden de noord – zuid routes uit zandpaden of karrensporen. Sommige van deze zandpaden zijn in de loop der eeuwen verhard en bleven doorgaande routes. De Odoornweg ten oosten van de es is een dergelijke doorgaande route.

De Sluisvierweg en Schietbaanweg volgen min of meer het historische traject. De Sluisvierweg langs de noordzijde van de es was voorheen een zandpad richting Emmer Hooilanden. De Schietbaanweg, de historische westgrens van de es, is in de loop der tijd rechtgetrokken en directer aangesloten op de Sluisvierweg.

De voormalige Esch straat (zie kaart 1955) is met de aanleg van de N381 in de periode 1965 – 1975 vrijwel geheel verdwenen. Alleen het weggetje van Westenesch tot aan de N381 volgt nog het historische traject. Met de aanleg van de N381 zijn de overige paden over de es verdwenen en is er een rechte weg dwars over de es aangelegd. Het Langgraf dat voorheen altijd werd ontsloten vanaf de es, wordt sindsdien ontsloten via de Odoornweg. Hoewel de N381 de es visueel in tweeën heeft gedeeld, is zowel ten noorden als ten zuiden van de weg de karakteristieke bolling van de es nog goed zichtbaar.

Essen liggen vlak bij het dorp maar zijn zelf onbebouwd. De Emmer- en Schimmer es ligt ten noorden van Westenesch en ten westen van Emmen. De onbebouwde structuur is tot op de dag nog zeer gaaf aanwezig.

De kadastrale kaart van 1832 (afb. 22) laat de smalle strookverkaveling, ontstaan door de eerder genoemde introductie van de keerploeg, goed zien. Technologische verbeteringen maar vooral ook de ruilverkaveling in de 2^e helft van de vorige eeuw heeft geleid tot grotere kavels. Het landgebruik, te weten bouwland, is tot op de dag van vandaag nog gaaf aanwezig. In het verleden lagen aan de noordoost grens van de es enkele weilandjes (zie kaart 1900) die grotendeels zijn verdwenen. Na 1985 is ten zuiden van Het Langgraf een strook weiland ontstaan. Bijzonder detail is het voormalige ronde 'weilandje' ten oosten van het hunebed in het Landschapsbosch. Op de kaart van 1955 (afb. 18) wordt dit gebiedje 'Zandje' genoemd. Zelfs na de aanleg van de N381 en nieuwe weg over de es liep er nog een zandpad naar dit gebiedje. In de periode 1975 – 1985 is het pad en het 'Zandje' verdwenen.

Bij de meeste essen speelt het slotenpatroon, als er al sloten aanwezig zijn, een ondergeschikte rol. Naast de N381 liggen, zoals gebruikelijk bij N-wegen, sloten ter afwatering.

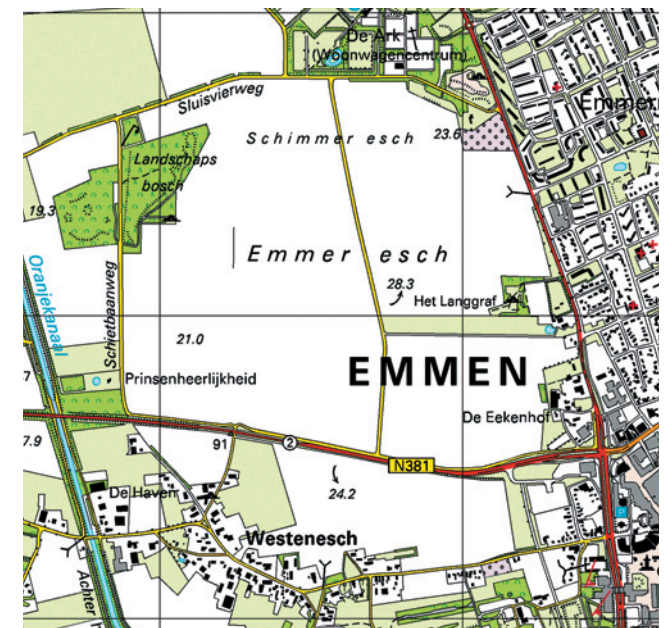
De beplantingstructuur is nog gaaf aanwezig. Dit betekent dat de es en de wegen over de es nog steeds onbeplant zijn. Alleen het huidige Landschapsbosch is uitgebreid. Het bestond oorspronkelijk uit een strook bos en houtwallen ter voorkoming van zandverstuivingen op de es. Voorheen lag het hunebed dan ook niet in het bos. In de loop der tijd is het stuifzandgebiedje en een deel van de es ingeplant met bos. Langs de zuidkant van de Sluisvierweg ter hoogte van De Ark wordt al sinds 1900 een houtwal weergegeven.

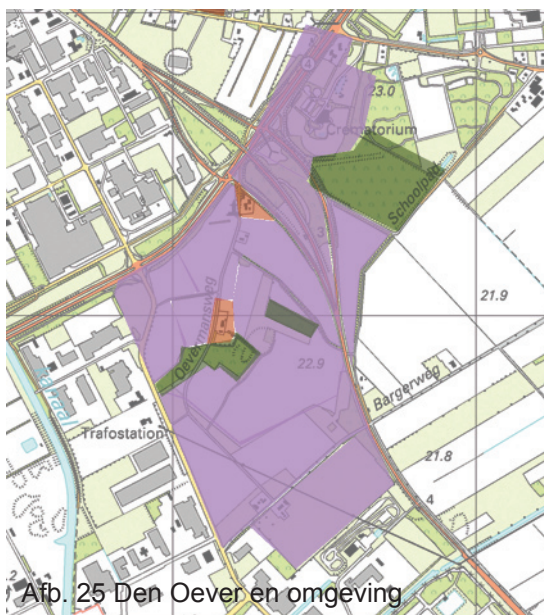
De ecologische waarden van de Emmer- en Schimmer es zijn gemiddeld tot hoog in vergelijking

met andere essen in Drenthe (Bron: Emmen in het perspectief van de es, Gemeente Emmen 2004). Bij de Emmer es broeden kwartels, een typische vogelsoort van essen. Daarnaast is de geelgors waargenomen, waarmee de Emmer es voldoet aan het ecologische beeld van eslandschappen, een beeld dat lang niet voor alle essen opgaat. Ook de faunistische waarden van de Emmer es is relatief hoog. Op de Emmer es komt namelijk een Rode lijst dagvlindersoort voor.

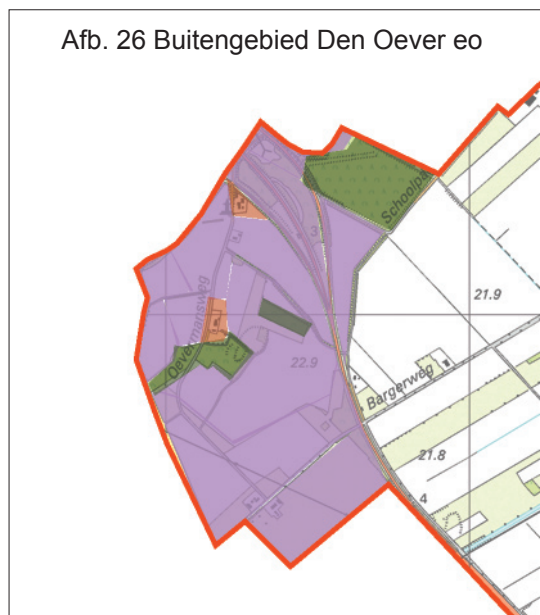
De visuele karakteristieken van de Emmer- en Schimmer es zijn nog zeer gaaf. Er is nog steeds sprake van een grote open ruimte die wordt begrensd door houtopstanden c.q. bebouwing. De karakteristieke hoogteverschillen en ook de lange zichtlijnen over de es zijn tot op de dag van vandaag aanwezig.

Afb. 24 Kaart 2005

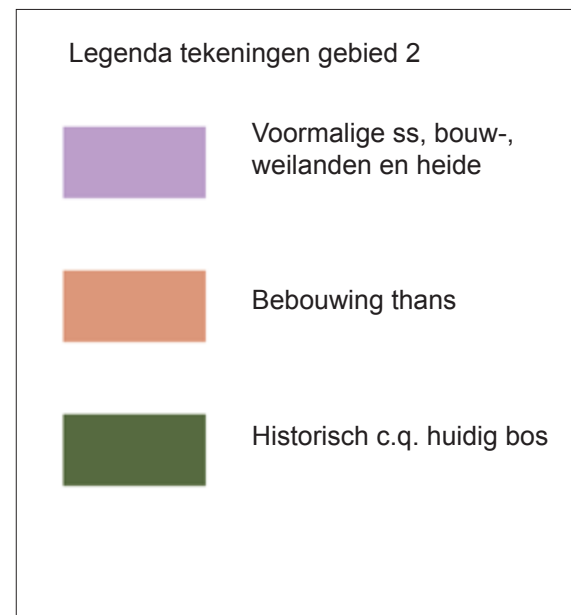

Afb. 25 Den Oever en omgeving

Afb. 26 Buitengebied Den Oever eo

Afb. 27 Bodemkaart met 4 deelgebieden

Afb. 28 Kaart 1900 met 4 deelgebieden

Afb. 29 Kaart 2005 met 4 deelgebieden

4.1.2 Gebied 2; Den Oever en omgeving.

Gegeven de geringe omvang van het gebied rondom het voormalige Den Oever wordt hier het gehele gebied besproken en niet alleen de esgronden. Op basis van de bodemkaart en cultuurhistorie kan het gebied globaal worden verdeeld in vier deelgebieden.

Het eerste deel betreft het gebied dat op kadastrale kaart van 1880 'Den Oever' wordt genoemd. Het betreft hier één boerderij met omringende agrarische bouwlanden (de es), weilanden en een stukje woeste grond.

Het tweede gebied betreft dat deel dat op de kadastrale kaart van 1880 'Nieuwen Oever' wordt genoemd (zie kaart volgende pagina. Het betreft hier 8 gebouwen, (waarschijnlijk 6 boerderijen en 2 schuren) met omliggende agrarische en gedeeltelijk woeste gronden.

Het derde deelgebied betreft het zogenoemde 'Oevermanskamp'. Dit gebiedje kende oorspronkelijk geen behuizing. De topografische kaart van 1900 geeft eveneens een aanpalend bos weer. Het Oevermanskamp is verdwenen en heeft plaatsgemaakt voor het crematorium. Op de plaats waar voorheen bos stond, staat nog steeds bos. Het voormalige Oevermanskamp wordt niet en het aanpalende bosje wel tot het buitengebied gerekend. Oevermanskamp wordt hier dan ook niet verder geanalyseerd. Op basis van de ontginningsgeschiedenis behoort het daarentegen wel tot het gebied Den Oever en omgeving.

Het vierde deel is bodemkundig en cultuurhistorisch een gebied op (de overgang naar) het veen. Het ontginningspatroon is hier, zij het kleinschalig, veenkoloniaal.

Zowel de aard- als bodemkundige ondergrond is vooral in de omgeving van de deelgebieden 1 en 4 nog zeer goed herkenbaar. Dit ondanks de aanleg van wegen en industrieterreinen in de directe omgeving van het gebied. Zo is de overgang van de hoger gelegen zandgronden naar het (afgegraven) veen in het veld nog goed herkenbaar. De hoogspanningsmasten duiken in het zuidelijke gedeelte van het gebied als het ware de diepte in.

De glooiingen in het terrein worden in de omgeving van de boerderij van het oude Den Oever nog versterkt door het door de mens opgebrachte humushoudende dek van de es. Het betreft hier zogenaamde Kamp- (cHd.. op de bodemkaart) en Laarpodzolgronden (cHn...) die beide een matig dik (30 - 50cm) humushoudend dek hebben.

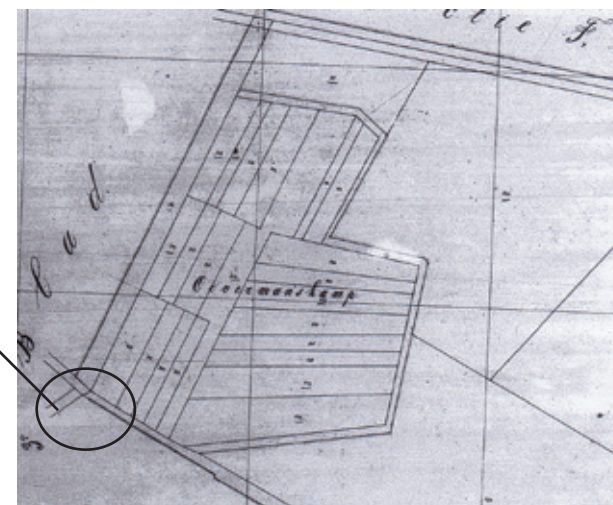
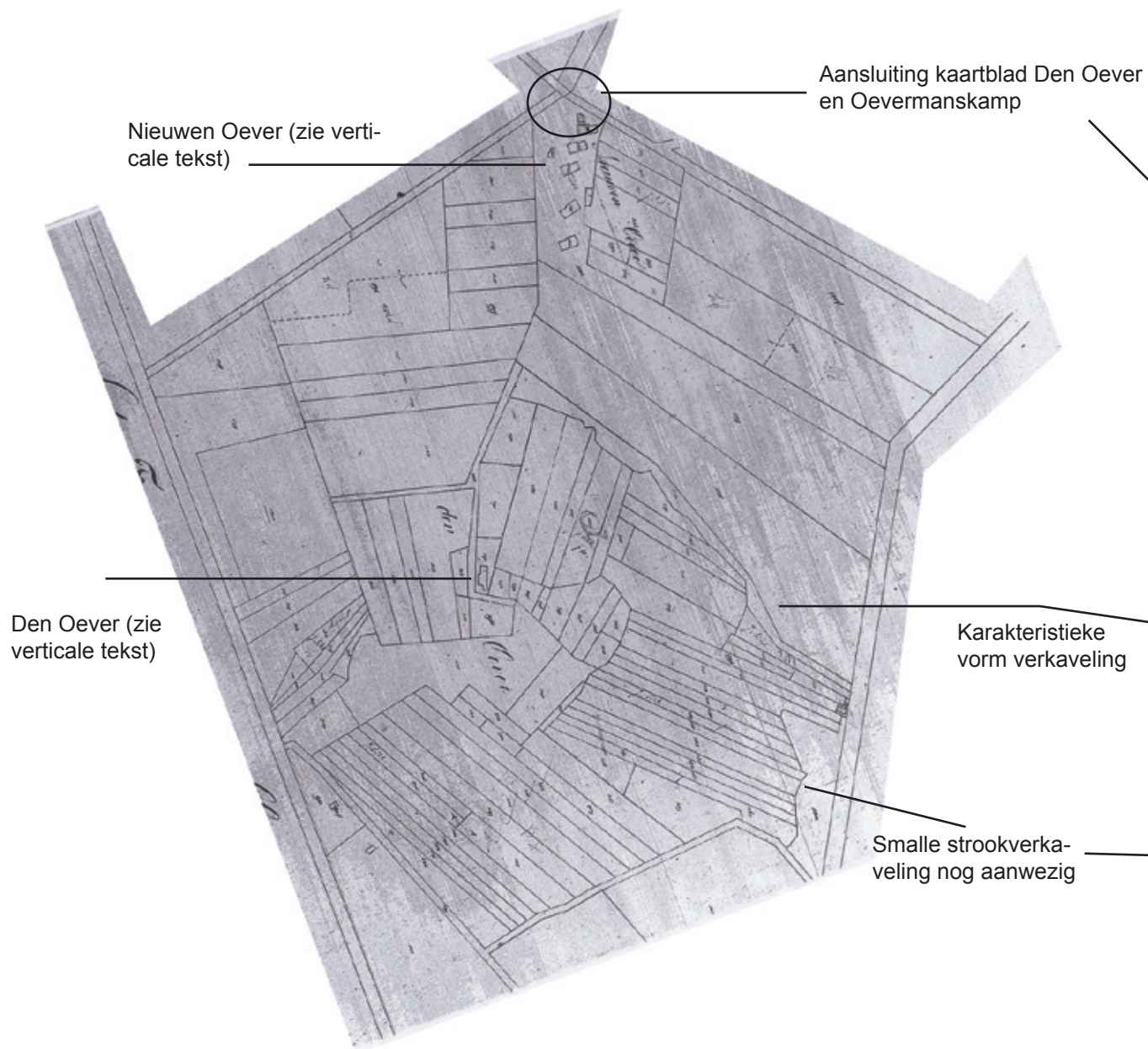

Afb. 30 Hottinger atlas 1773 - 1794

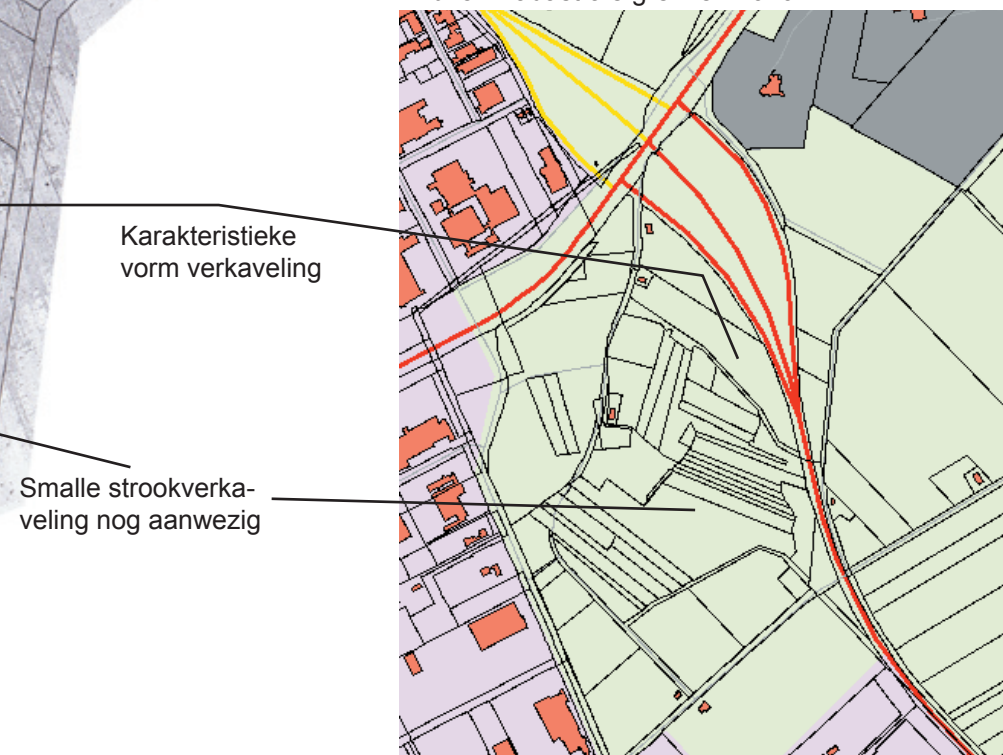
Afb. 31 Hoogeteverschillen van de es bij Den Oever

Afb. 32 Kadastrale kaart 1880 Den Oever en Nieuwen Oever

Afb. 33 Kadastrale kaart 1880 Oevermanskamp

Afb. 34 Kadastrale grenzen 2010

Voordat het veen is afgegraven heeft in de buurt van Den Oever de zogenaemde Heeren- of Leidijk gelegen. Binnen de Gemeente Emmen liep deze van Veenoord via Den Oever en Emmer-Compascuum naar Ter Apel. Ter hoogte van Den Oever zijn hier geen sporen in het landschap meer terug te vinden.

De wegenstructuur is enerzijds aanzienlijk veranderd maar anderzijds zijn er nog steeds historische wegen aanwezig. De aanleg van de N862 naar Klazienaveen in de periode 1955 – 1965 vond zowel ten noorden als ten zuiden van den Oever plaats op basis van bestaande wegenstructuren. Ten noorden van de huidige kruising met de ringweg N391 werd de N862 aangelegd op de historische weg die reeds op de kaart van 1850 wordt weergegeven. Deze weg verbond het dorp Angelslo met Den Oever. Ten zuiden van de Bargerweg lag reeds een weg c.q. pad aangelegd in de periode 1850 – 1900. De N862 verbond beide historische wegen ten noorden en ten zuiden van Den Oever maar doorsneed, zonder rekening te houden met bestaande structuren, het

gebied rondom Den Oever. Als gevolg van de aanleg van de ringweg N391 en de daarbij behorende op- en afritten is Nieuwen Oever voor het grootste gedeelte verdwenen. Met name de aanleg van deze ringweg heeft ertoe geleid dat de nederzetting Nieuwen Oever op twee boerderijen na is verdwenen. De invloed van de wegen is hier zo groot dat geen sprake meer is van een nederzettingpatroon. De oude boerderij Den Oever is nog steeds aanwezig maar is in gebruik als woonhuis.

Andere paden zijn nog redelijk intact gebleven. De Oevermansweg en het Schoolpad volgen min of meer het oude traject. Enkele paden die op de topografische kaart worden weergegeven zijn slecht of niet begaanbaar doordat ze zijn overwoekerd of afgesloten voor publiek.

De historische verkavelingstructuur van het voormalige Den Oever (deelgebied 1) is nog zeer gaaf aanwezig. De smalle strookverkaveling, karakteristiek voor agrarische gronden die vanaf de Middeleeuwen werden bewerkt met de keerploeg, is al op de kaart van 1773 - 1794 te zien (zie afb. 30).

De huidige kadastrale grenzen laten nog steeds de smalle strookverkaveling zien. Ook zijn de gronden nog voornamelijk in agrarisch gebruik. Het gebied kende en kent geen slotenpatroon en/of open water.

De beplantingstructuur is nog zeer gaaf aanwezig. Dit geldt vooral de bestaande bosjes c.q. het bos en enkele restanten van houtwallen ten westen van de Oevermansweg. Het bosje in gebied 1 wordt al op de kaart van 1773 - 1794 weergegeven, die van gebied 4 voor het eerst op de kaart van 1900.

Van deelgebied 1 en 4 zijn de visuele karakteristieken nog goed herkenbaar. Door de bestaande bosjes, houtwalrestanten, het reliëf, agrarisch grondgebruik is sprake van een grote afwisseling van grotere en kleinere ruimtes, korte en langere zichtlijnen. Al met al is het gebied (1 en 4) een groene, relatief stille oase in een overig lawaaierig industriële omgeving. Deelgebied 2 en 3 zijn van een agrarisch gebied getransformeerd naar een stedelijke omgeving (weg en crematorium) en maken in visueel opzicht dan ook niet meer uit van Den Oever en omgeving.

Afb. 35
1955

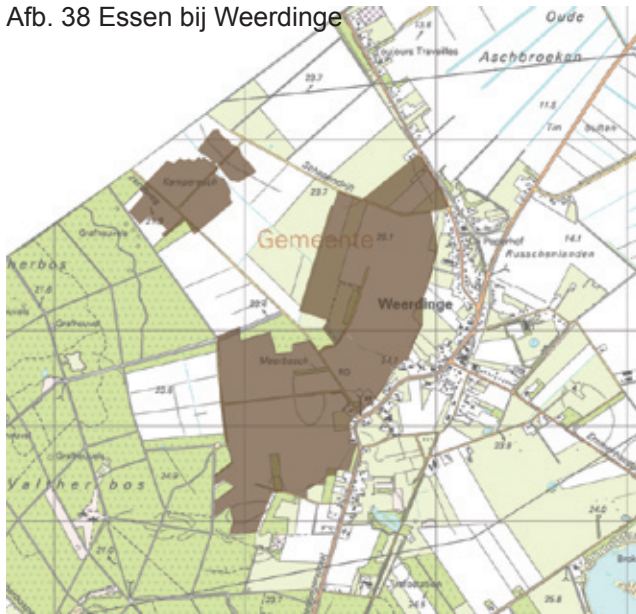

Afb. 36
1965

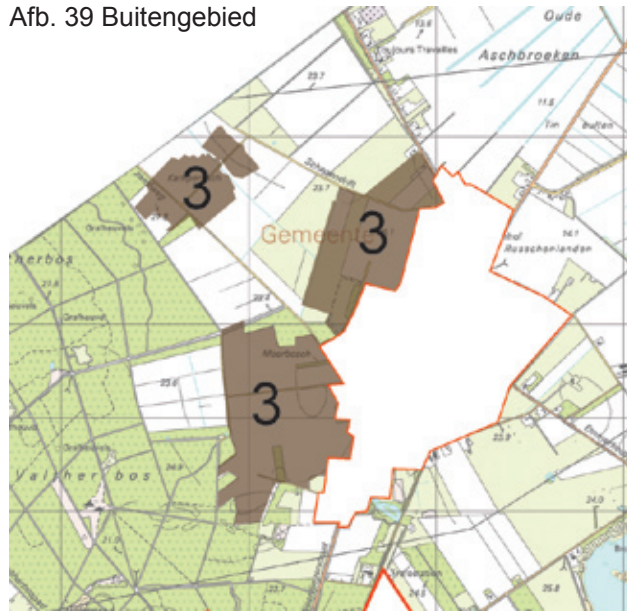

Afb. 37
2005

Afb. 38 Essen bij Weerdinge

Afb. 39 Buitengebied

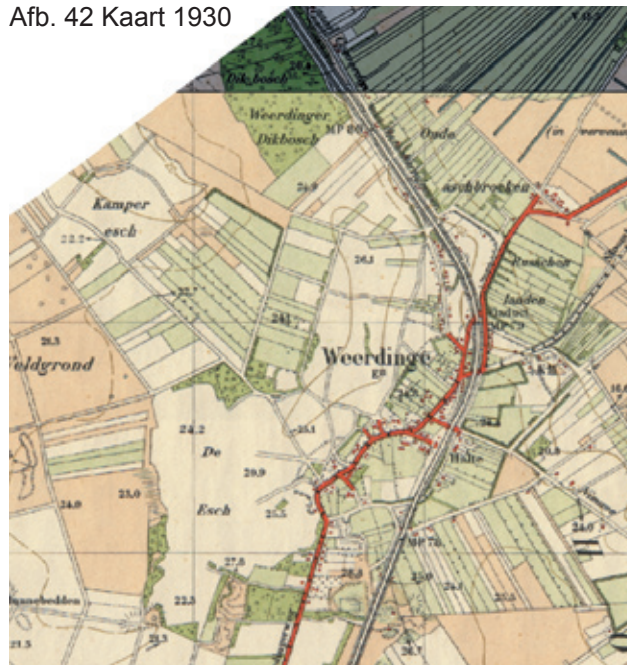
Afb. 40 Kaart 1850

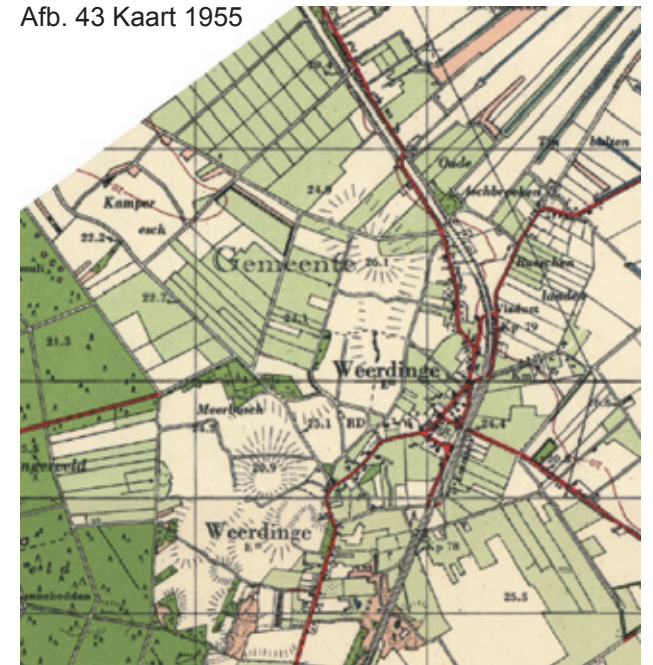
Afb. 41 Kaart 1900

Afb. 42 Kaart 1930

Afb. 43 Kaart 1955

4.1.3 Gebied 3; Weedinger essen

Weedinge kent meerdere essen. De eerste, grootste, es ligt langs het zuidwestelijke gedeelte van het dorp. Zowel de kadastrale kaart van 1832 als de topografische kaart van 1900 geeft dit gebied de naam 'De Esch' (zie kadastrale kaarten volgende pagina).

De tweede es, de Kamper Esch bevindt zich ten noordwesten van het dorp waar de Meerbosweg overgaat in de Weedingerzandweg. Volgens de Drentse Encyclopedie is de Kamper Esch een buiten het dorp gelegen ontginning die in de Middeleeuwen is ontstaan. Een tiende van de opbrengsten van deze es, de Weedingertiende, worden afgedragen aan de kerk van Zweeloo. Dit recht is tot 1912 blijven bestaan en de kerk van Zweeloo kent nog altijd een Weedinger deur. Of en zo ja, welke mate de Kamper Esch hoort bij de ten noorden van de es gelegen Kamperriet en Kamper Venen op de gronden van de Gemeente Borger-Odoorn is onbekend. De derde es wordt op de kadastrale kaart van 1832

Afb. 44 Kaart 1965

ook 'De Esch' genoemd. Deze lag in het gebied dat op de topografische kaart van 1900 't Holt wordt genoemd. Omdat het gebied rondom 't Holt al op de kaart van 1850 als bouwland wordt weergegeven wordt het hele gebied ten westen van het dorp als es beschouwd.

De essen bevinden zich op een glooiend terrein dat tot op de dag van vandaag goed herkenbaar is. Deze hoogteverschillen zijn voornamelijk aardkundig (geologisch c.q. geomorfologisch) en in mindere mate bodemkundig (humus opgebracht door de mens) ontstaan.

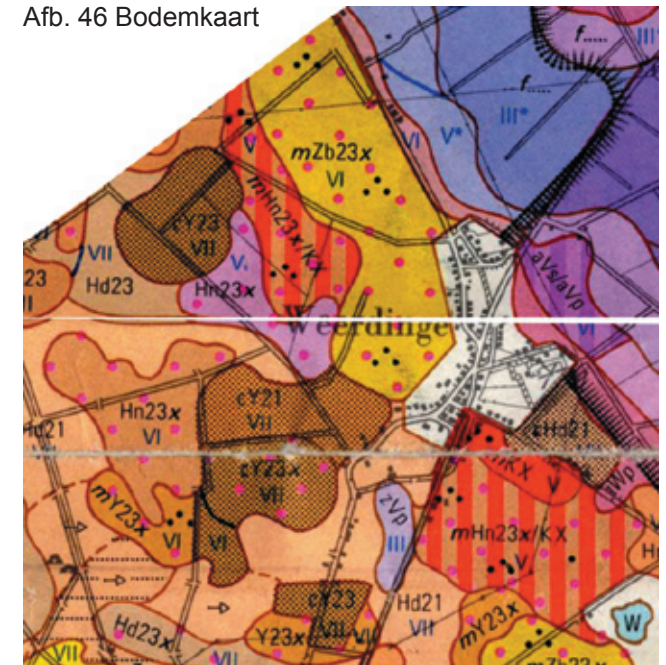
Zo ligt de Kamper Esch lager, te weten aan het begin van een daluitspoelingswaaier dat tussen Weedinge en Valthe ligt (zie www.ahn.nl bij Weedinge). De hoogtelijnen op de topografische kaarten van 1900 en 2005 geven een goede indicatie van de hoogteverschillen in dit gebied (zie volgende pag.). Het humushoudende dek van de moderpodzolgronden (code Y op de bodemkaart) is matig dik

Afb. 45 Kaart 1975

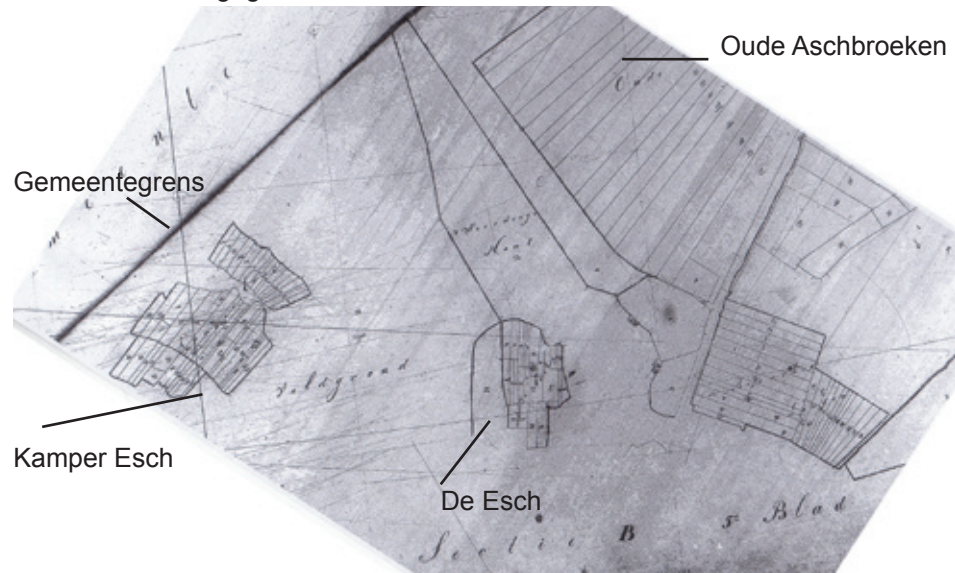

(30 – 50cm). Naast moderpodzolgronden bestaat een gedeelte van de essen uit vorstvaaggronden (code Zb). Deze gronden vertonen enige verbruining. In het gebiedje dat in 1832 De Esch en in 1900 't Holt wordt genoemd liggen (grote) stenen aan het oppervlak. Op de bodemkaart geeft de cursief gedrukte toevoeging *m*..... voor de code (hier: Zb23x) weer dat in dit gebied grote hoeveelheden stenen aan en nabij het oppervlak voorkomen. De rode puntjes alsmede de toevoegingx aan de code geeft aan dat hier keileem van tenminste 20cm dik aanwezig is, beginnend tussen 40cm en 120cm (zie bodemkaart). Vooral gebieden waar dergelijke grote stenen aanwezig waren werden door de Trechterbekers gekozen om hun hunebedden te bouwen. In het nabij gelegen Valtherbos liggen nog steeds hunebedden. Het gebied kent dan ook een oude bewoningsgeschiedenis. Zo heeft ten zuidwesten van de Kamperesch een grote grafheuvelgroep gelegen (Bron: Historische Vereniging Emmen). In 1920 heeft Van Giffen vastgesteld dat deze groep bestond

Afb. 46 Bodemkaart

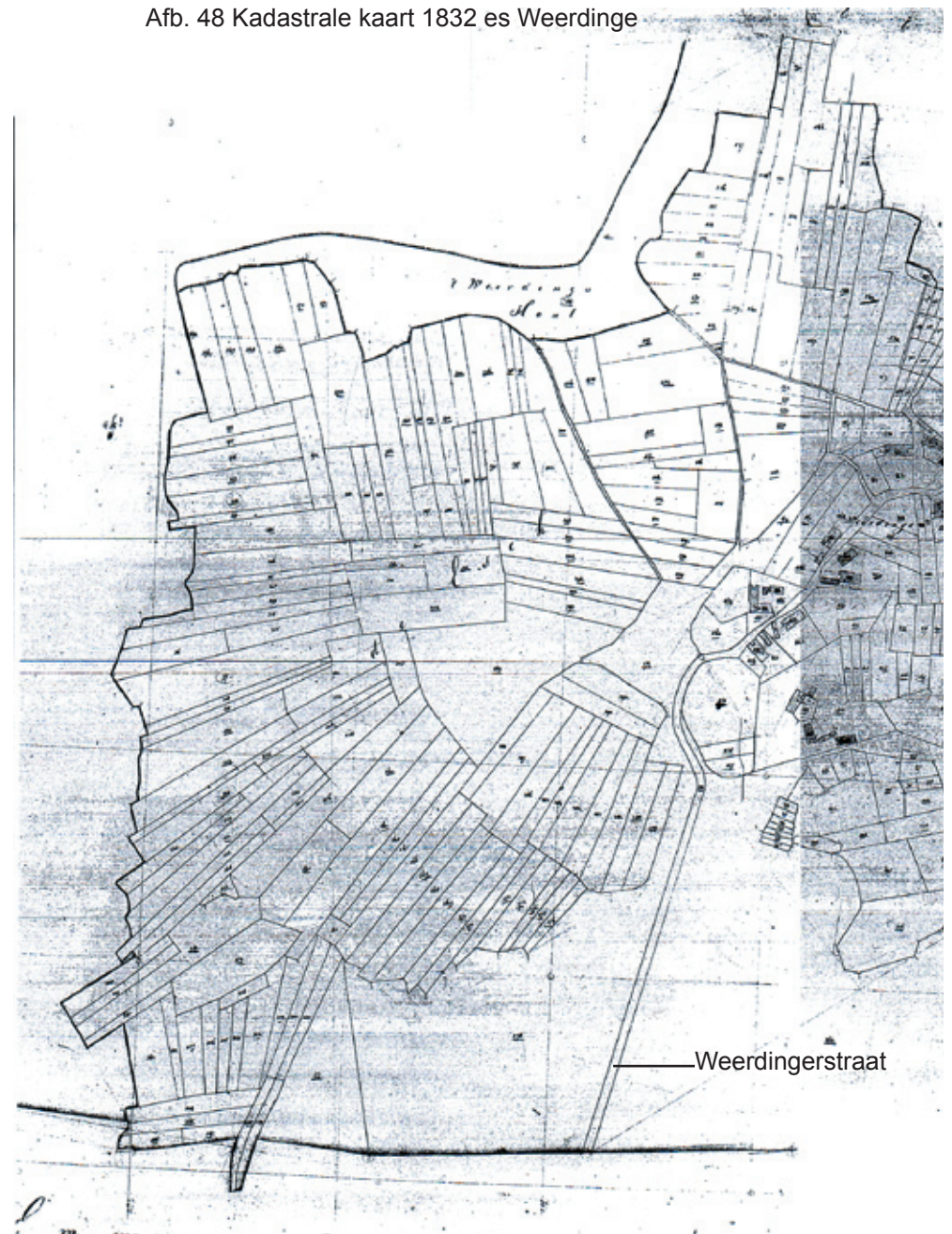

Afb. 47 Kadastrale kaart 1832: hier is het eigen kaartblad voor Kamper Esch en De Esch weergegeven

Afb. 49 Kadastrale grenzen thans

Afb. 48 Kadastrale kaart 1832 es Weerdinge

uit 31 ronde en twee langwerpige grafheuvels. De grafheuvels stamden uit verschillende tijdperiodes. Er waren grotere en kleinere grafheuvel met kenmerken uit de jongste Steentijd, de oudere en jongere bronstijd, de oude IJzertijd en de tijd van volksverhuizingen.

Gedetailleerde informatie over de grafheuvels kan gevonden worden op de site van de Historische Vereniging Emmen. Vrijwel alle door Van Giffen getekende grafheuvels komen ook op de kaart van Karsten uit 1818 voor. Er ontbreken slecht 7 grafheuvels. Dit betekent dat tussen 1818 en 1920

weinig veranderingen hebben plaatsgevonden. Dat kan niet gezegd worden voor de negentig jaar tussen 1920 en 2010. Er resteer slecht één grafheuvel. Deze ligt in het huidige Valtherbos.

Het aantal wegen over en naar de essen is in de loop der tijd eerst toegenomen en vervolgens weer afgenomen. In de periode 1900 – 1955 nam het aantal wegen over maar vooral langs de essen toe. Dit hangt samen met de ontginning van de aanpalende veldgronden. Vanaf bestaande historische wegen werden paden richting deze

veldgronden aangelegd.

Na 1955 en dan met name in de periode 1965 – 1975 is, mede onder invloed van de ruilverkaveling, het aantal wegen afgenomen en bestaande rechtgetrokken. De Weerdinger zandweg, Schapendrift en enkele wegen c.q. (doodlopende) paden vanaf de Weerdinger zandweg en één vanaf de Weerdingerstraat volgen nog min of meer het historische traject. De Weerdinger zandweg en de Schapendrift zijn wel rechtgetrokken en de laatste verlengd.

De bebouwingsstructuur is nog zeer gaaf aanwezig. Dit betekent dat de essen onbebouwd zijn gebleven. Mede onder invloed van technologische verbeteringen maar vooral de ruilverkaveling zijn de oude maar inefficiënt geworden smalle stroken kavels samengevoegd. Naast de het samenvoegen is ook de kavelrichting op veel plaatsen veranderd. Bijzonder detail is dat de verkaveling bij de bebouwing langs de es (langs de Weerdingerstraat) nog wel de smalle strookverkaveling kent. Dit deel wordt echter niet tot het buitengebied gerekend. Het grondgebruik, te weten bouwland, is nog goed intact gebleven.

De beplantingstructuur is nog gaaf aanwezig. Dit betekent dat de essen zelf onbeplant zijn. Het Meerbosch aan de rand van De Esch is nog steeds aanwezig, terwijl de bosjes ten zuiden van De Esch nog gedeeltelijk aanwezig zijn. De bosstroken om de Kamperesch zijn of verdwenen of opgegaan in het Valtherbos.

De essen zijn nog steeds open, onbebouwde ruimtes. Door de aanleg van met name het Valtherbos is met name De Esch een meer omzoomde ruimte geworden. Door de veldontginningen en het verwijderen van de bosstroken is de Kamperesch opgegaan in de overige agrarische omgeving. De es en omliggende veldontginningen zijn in visueel opzicht één geheel.

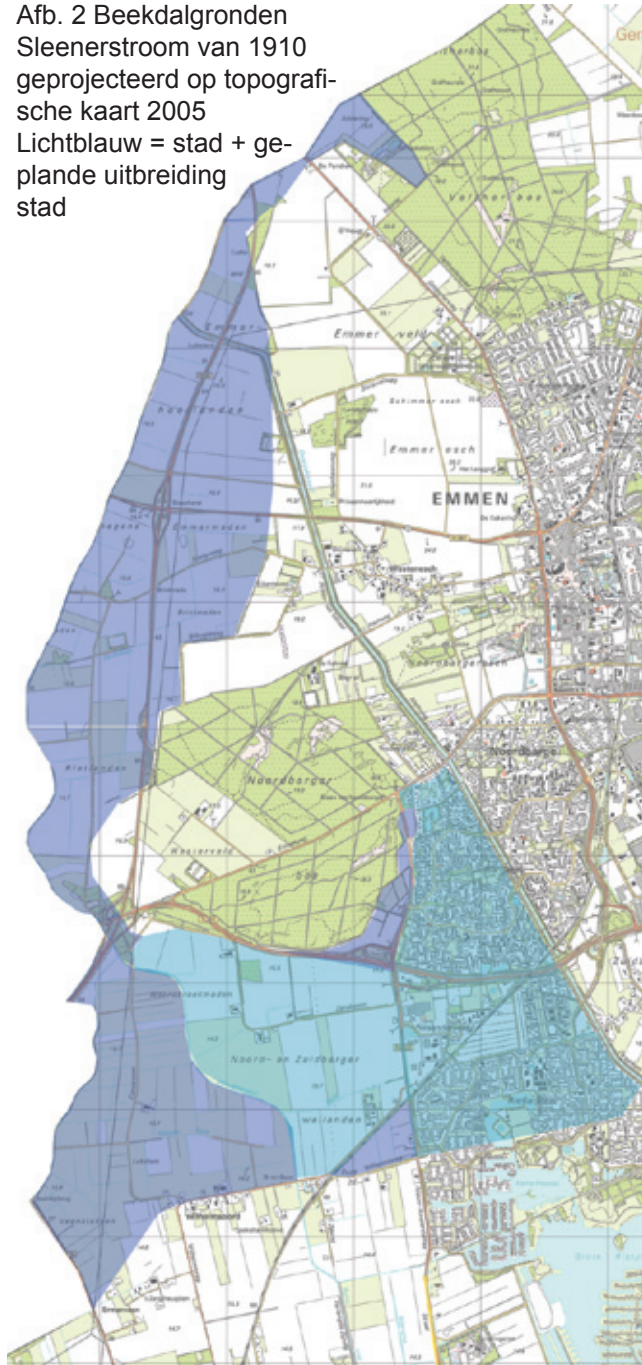

Afb. 50 Topografische kaart 2005 met hoogtelijnen

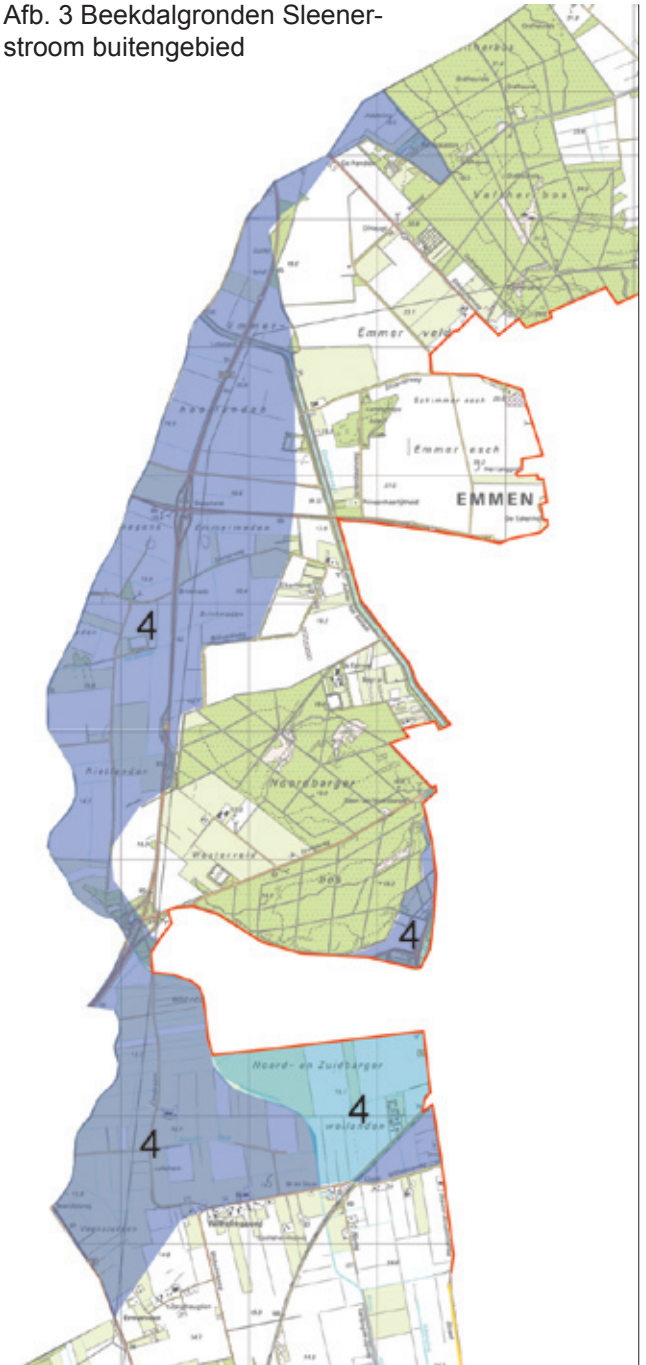
Afb. 1 Beekdalgronden Sleenerstroom rond 1910

Afb. 2 Beekdalgronden Sleenerstroom van 1910 geprojecteerd op topografische kaart 2005
Lichtblauw = stad + geplande uitbreiding stad

Afb. 3 Beekdalgronden Sleenerstroom buitengebied

4.2. De beekdalgronden: Algemeen

Voordat het esdorpenlandschap is ontstaan waren de beekdalen veelal begroeid met elzenbroekbossen en zeggenmoerassen en op de hogere delen ook els. Nadat landbouw zijn intrede deed, werden de beekdalgronden beweid en werd het landschap geleidelijk opener.

Met het ontstaan van het esdorpenlandschap vanaf de 9^e eeuw namen de boeren de terreinen aan de beek in gebruik als 'madeland' (hooiland). Namen als Emmermeden en de Maten verwijzen naar het historische gebruik als hooiland. Deze madegronden direct aan de beek waren meestal onbeplant. In het Sleenerstroombetal stonden rond 1900 bij de huidige Slenerweg enkele bosjes en het gebied werd dan ook Bosch maden genoemd. Of dit restanten van oude broekbossen waren is onbekend.

De hogere dalflanken zijn nog eeuwen niet verkaveld gebleven en werden beweid met dorpskuddes. Het landschap was een mozaïek van min of meer natuurlijke graslanden, broekbosjes en wilgenstruwelen. In de 16^e en 17^e eeuw zijn ook deze hogere dalflanken ontgonnen als hooi- en weilanden. In die tijd werden ook de onverkavelde beekdalen verdeeld in strookvormige groenlandperceeltjes. De boeren groeven afwateringsslootjes en legden houtwallen als veekering aan. Zo ontstond het kleinschalige stroomdallandschap met zijn smalle percelen en vele houtwallen. Het grensgebied tussen het beekdal en de hogere gronden wordt ook wel brink of blik genoemd. De blikveldweg en brinkmaden ten westen van Westenesch zijn zo genoemd. Historisch staan de meeste houtwallen op deze blikgronden.

In Drenthe werden veel beken al in de 1^e helft van de 20ste eeuw min of meer recht getrokken. Echter de grootste veranderingen hebben zich voorgedaan na WOII. In de eerste plaats hebben ruilverkavelingen, die zich eerst tot de essen beperkten, ingrijpende gevolgen voor het landschap van de beekdalen gehad. De beken c.q. stroompjes werden op grootscheepse wijze gekanaliseerd en het aanliggende land dieper ontwaterd. Tegelijkertijd vond er een schaalvergroting van percelen, graslandverbetering en egalisatie van het zo karakteristieke micro-reliëf plaats en werden veel houtwallen verwijderd. De ontwikkelingen in het gebied van Sleenerstroom is hiermee vergelijkbaar.

Afb. 4 Sleenerstroom ten westen van de N34

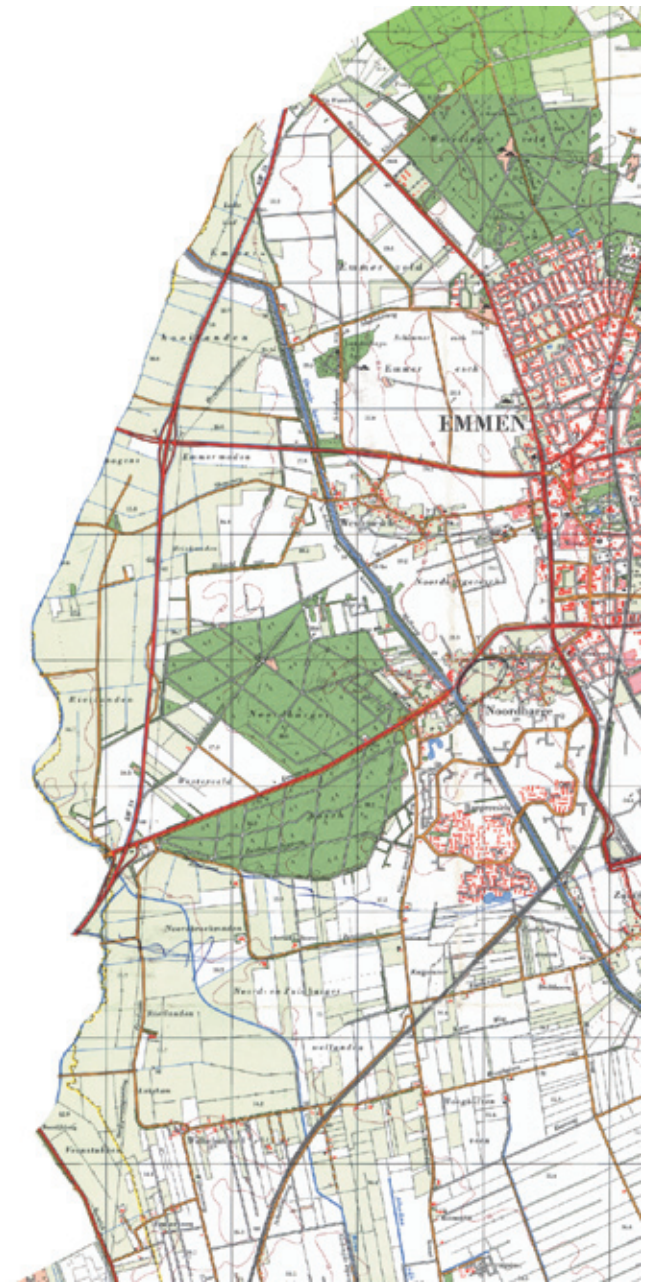
Afb. 5 Beekdalgronden Sleenerstroom ten oosten van de N34

Afb. 6 Kaart 1935

Afb. 7 Kaart 1965

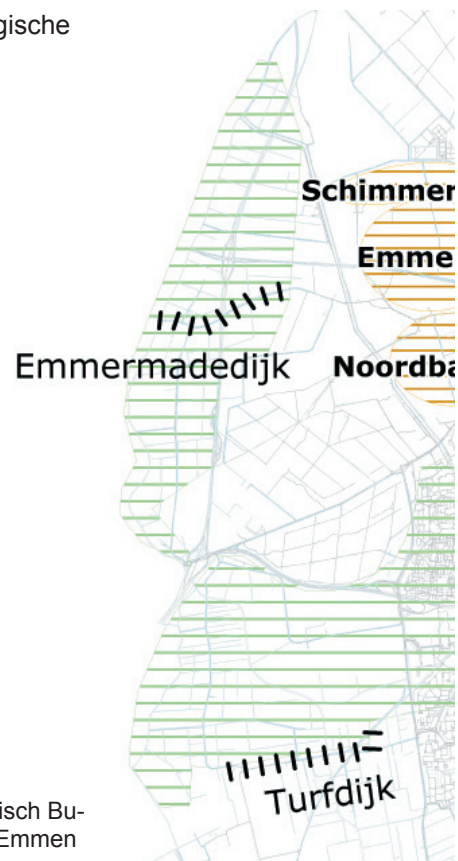
Afb. 8 Kaart 1975

4.2.1. Gebied 4; Sleenerstroom

De aardkundige ondergrond, te weten het aflopende terrein richting beek, is matig herkenbaar geworden na de aanleg van de N34 in de periode 1965 – 1975. Deze weg heeft het noord- zuid lopende beekdal voor een groot deel in tweeën gedeeld. Alleen in het zuidelijke deel waar de N34 niet het terrein doorsnijdt is de glooiende ondergrond nog redelijk zichtbaar.

Archeologische reconstructie heeft uitgewezen dat de huidige weg Turfdijk en Sleneweg (voorheen Emmermadedijk) voormalige dijken c.q. wegen zijn geweest. In de lage beekdalen werden wegen vaak dijken genoemd. Op dit moment zijn het nog zeer herkenbare cultuurhistorische lijnen in het landschap.

Afb. 9 Archeologische reconstructie

Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Voor de samenhang van de Sleenerstroom met het esdorpenlandschap zie 4. Het esdorpenlandschap; algemeen (pag 19 - 21) en 4.2 De beekdalgronden; algemeen (pag. 39).

Een tweetal ontwikkelingen is voor het landschap van de Sleenerstroom van belang. De eerste, minst ingrijpende, vond in de periode 1900 – 1935 plaats. In de periode werden de meanderende stukken beek rechtgetrokken. Echter, de beekloop bleef, wellicht mede omdat het ook de gemeentegrens vormde, min of meer zijn oude loop behouden. Daar waar de Sleenerstroom nog steeds de gemeentegrens is, is dit nog steeds het geval.

De tweede periode, waarin een metamorfose van het landschap plaatsvond, betreft vooral het tijdvak 1965 – 1975. Al voor 1965 is de hoogspanningsleiding aangelegd. In de periode 1965 – 1975 zijn vervolgens de water-, wegen-, verkaveling- en groenstructuur van het gebied sterk gewijzigd met als gevolg dat een aantal visuele karakteristieken ook zijn veranderd. In deze periode zijn de noord – zuid lopende N34 en de weg tussen de N34 en Sleenerstroom aangelegd evenals de oost – west lopende N381. Het pad Bargerdijk genaamd verdween. De N34 en N381 liggen vooral bij de op- en afritten en bij de overbruggingen over het Oranjekanaal ver boven het maaiveld waardoor het beekdal in visueel opzicht wordt opgedeeld.

In dezelfde periode zijn de Sleenerstroom en de Bumawijk aan elkaar gekoppeld. Deze laatste waterloop c.q. hoofdwijk van de hoogveenontginningen wordt nu ook Sleenerstroom genoemd.

Ook is de verkaveling gewijzigd met name door de ruilverkaveling. Kleinschalige perceeltjes zijn samengevoegd tot grotere landbouwkavels. Alleen in het zuidelijke gedeelte, bij de huidige weg Zandzoom is de oude verkavelingstructuur nog enigszins herkenbaar. Datzelfde geldt voor het landgebruik. Alleen bij Zandzoom is het land nog voornamelijk in gebruik als weiland. Het merendeel van de beekdalgronden en dan met name in het noorden,

zijn in gebruik als bouwland met her en der een weilandje.

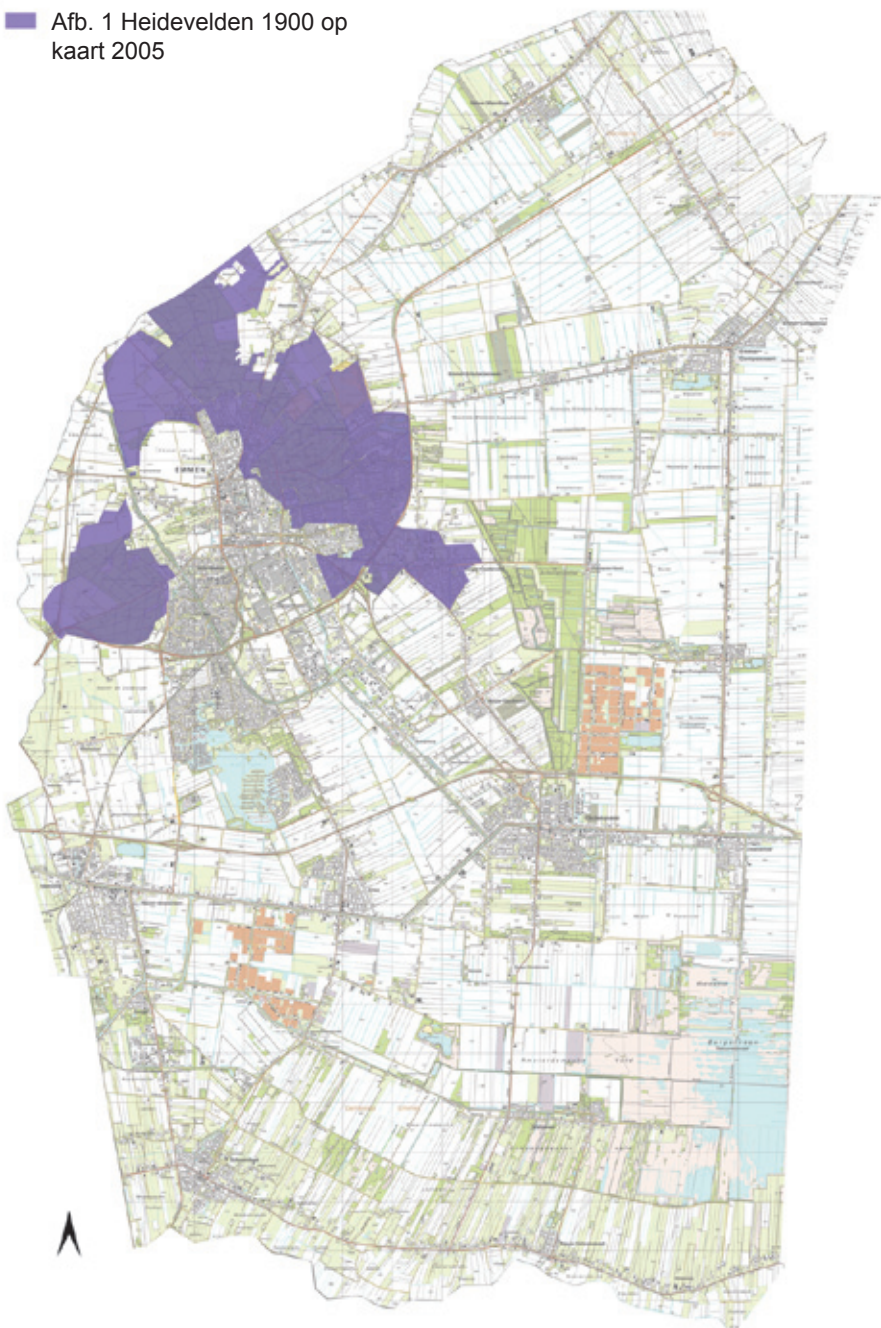
De houtwallen c.q. singels die voorheen vooral op de overgang naar de wat hoger gelegen gronden stonden, zijn in dezelfde periode veelal verwijderd. Deze houtopstanden waren vooral te vinden in het zuidelijke gedeelte, namelijk bij Noordbarger Stroeten, De Slagen, De Zuidbarger Stroeten en de Noord- en Zuid-Barger weilanden en in mindere mate de Noordbroekmaden (zie kaart 1910). De lager gebieden die voorheen onbeplant waren zijn dat tot op de dag van vandaag nog steeds. Bijzonder detail zijn enkele bosjes die nog steeds in het gebiedje bij de Sleneweg tussen N34 en Sleenerstroom staan. Deze maakten voorheen uit van bosjes van Boschmaden (zie kaart 1910).

Tenslotte hebben stadsuitbreidingen grote delen van het beekdal opgeslokt. Bargeres, een gedeelte van de Rietlanden en de in aanleg zijnde Delftlanden zijn hier voorbeelden van. Bijzonder detail bij Bargeres is dat de voormalige houtopstanden uitgangspunt zijn geweest in het stedenbouwkundig ontwerp en tot op de dag van vandaag nog aanwezig zijn. Dit terwijl in het beekdal zelfs het merendeel van de houtopstanden zijn verdwenen. Deze stadsuitbreidingen worden begrijpelijkerwijs niet tot het buitengebied gerekend en daarmee ook niet meer tot het onderhavige gebied.

De huidige nog overgebleven beekdalgronden zijn daarentegen nog steeds vrijwel geheel onbebouwd. Alleen langs de Zandzoom staat één boerderij en hiermee is de bebouwingstructuur, te weten een onbebouwd beekdal, nog zeer gaaf aanwezig. In een overig getransformeerd landschap een uniek gegeven.

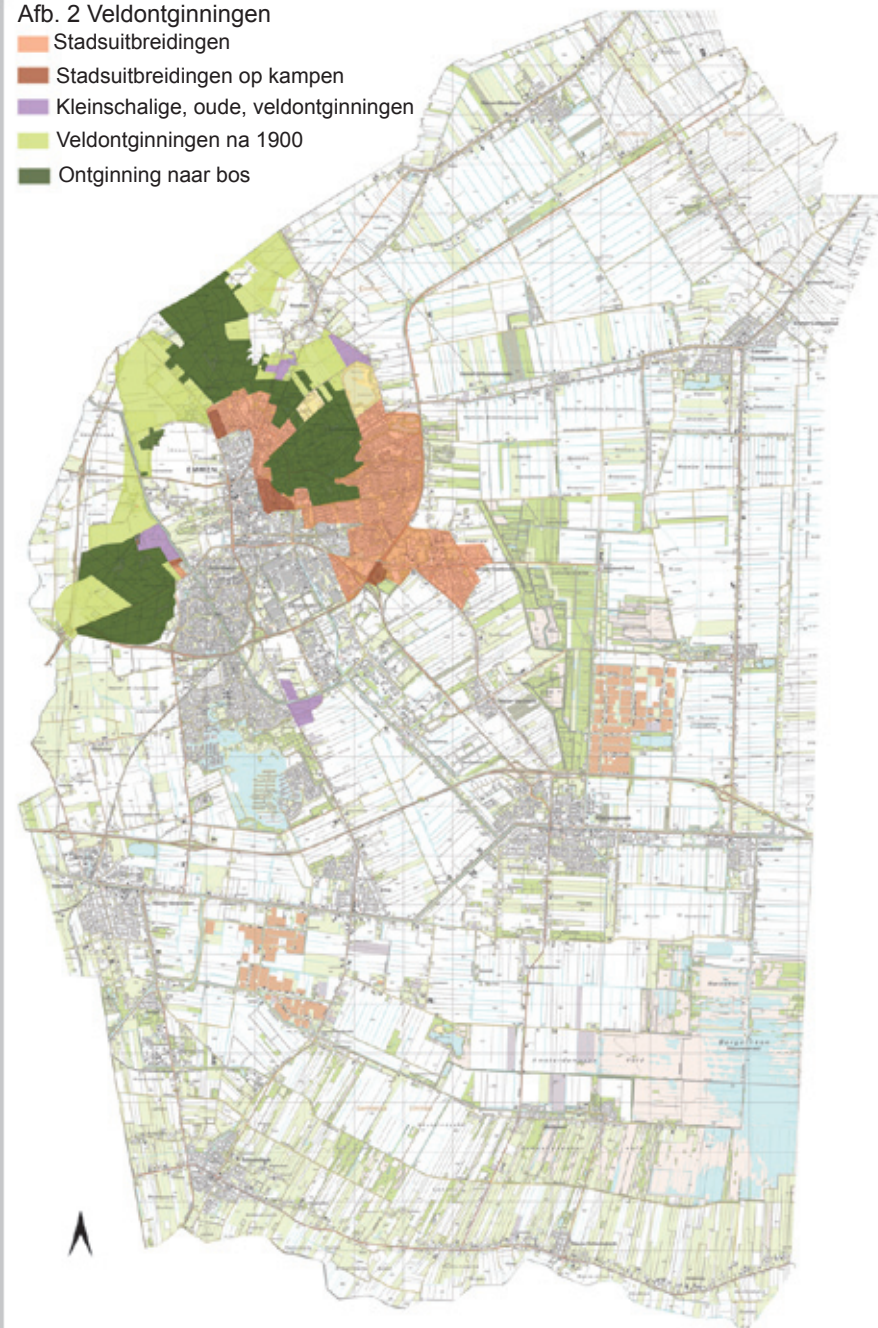
Door de metamorfose uit de periode 1965 – 1975 kan worden gesteld dat een nieuw, jong, landschap is ontstaan waarin infrastructurele werken (wegen, op- en afritten) het beeld grotendeels domineren. Met name in het zuidelijke deel herinneren enkele restanten (verkaveling, bosjes en onbebouwd gebied) nog aan vervlogen tijd.

Afb. 1 Heidevelden 1900 op kaart 2005

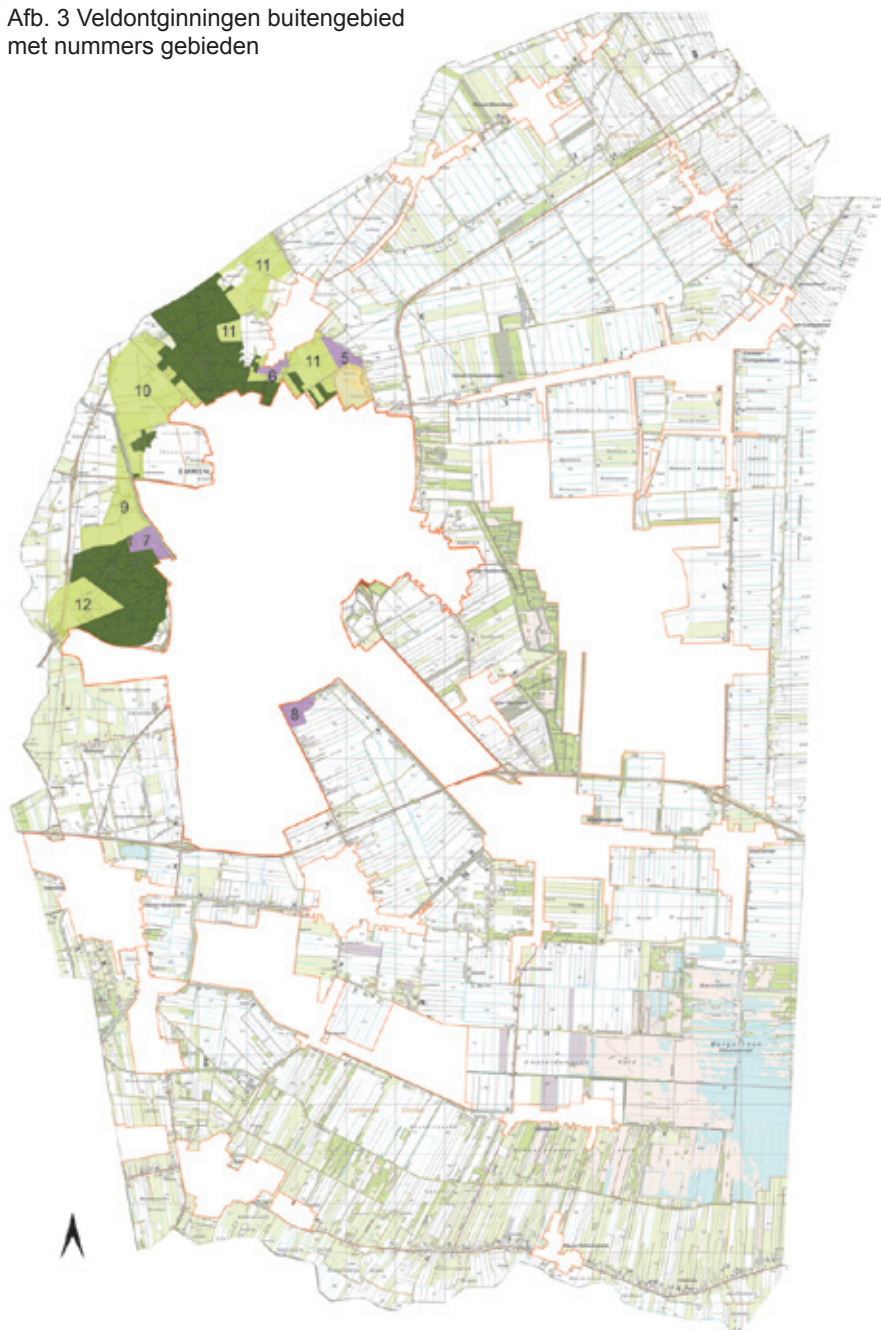

Afb. 2 Veldontginningen

- Stadsuitbreidingen
- Stadsuitbreidingen op kampen
- Kleinschalige, oude, veldontginningen
- Veldontginningen na 1900
- Ontginning naar bos

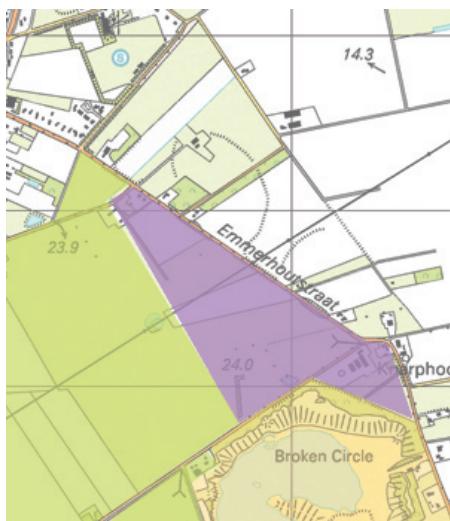
Afb. 3 Veldontginningen buitengebied met nummers gebieden

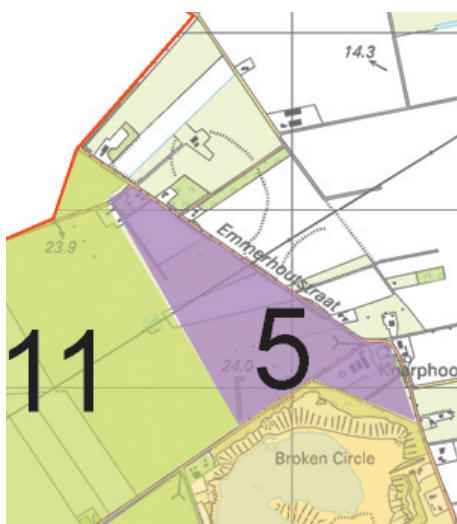
4.3. Veldontginningen algemeen

De Gemeente Emmen kent oude veldontginningen, ook wel kamptontginningen genoemd, jonge veldontginningen en mengvormen van beide. Karakteristiek voor de oude veldontginningen is het kleinschalige karakter. De smalle strookverkaveling is vergelijkbaar met die van de essen. In tegenstelling tot de essen die soms een 'rafelige' rand kunnen hebben, zijn de kamptontginningen vaak recht begrensd. Veelal is sprake van een omzoming van singels c.q. houtwallen en/of een aanpalend bos(je). Deze kleinschalige veldontginningen liggen over het algemeen redelijk dicht bij het esdorp. Er is of geen bebouwing of slechts in beperkte mate. Vaak één of enkele boerderijen in of in de directe omgeving van de kamptontginning. Ook het aantal wegen is beperkt. Alle oude kleinschalige veldontginningen zijn agrarische ontginningen. De gronden zijn in gebruik als bouw- of weiland met daarnaast een gerief- of hakhoutbos(je). De oude veldontginningen stammen uit de periode voor 1900.

De jonge veldontginningen stammen uit de jaren tussen 1900 en WOII Dit was de tijd van de grote ontginningen, met nog enige uitloop na 1945 (Bron: E. Houting e.a. Brinkenboek). De jonge veldontginningen zijn veel grootschaliger en rationeler van karakter. Door grootschalige ontginning van de heidevelden tot zowel bouw- en weiland als dennen- en sparrenbossen is het landschappelijke beeld veranderd. In de Gemeente Emmen zijn na WOII en dan met name na 1965 veel jonge veldontginningen in gebruik genomen voor staduitbreidingen. Naast oude en jonge veldontginningen bestaan ook 'mengvormen'. Dit zijn veldontginningen die hebben plaatsgevonden na 1900 maar die toch veel karakteristieken, bijv. de smalle strookverkaveling, hebben van de oude ontginningen. In 1900 waren deze gebieden dus nog heidevelden. Een andere 'mengvorm' betreft oude veldontginningen die later nogmaals een ontginningslag hebben gekend waardoor ze de karakteristieken van de jonge ontginningen hebben gekregen.

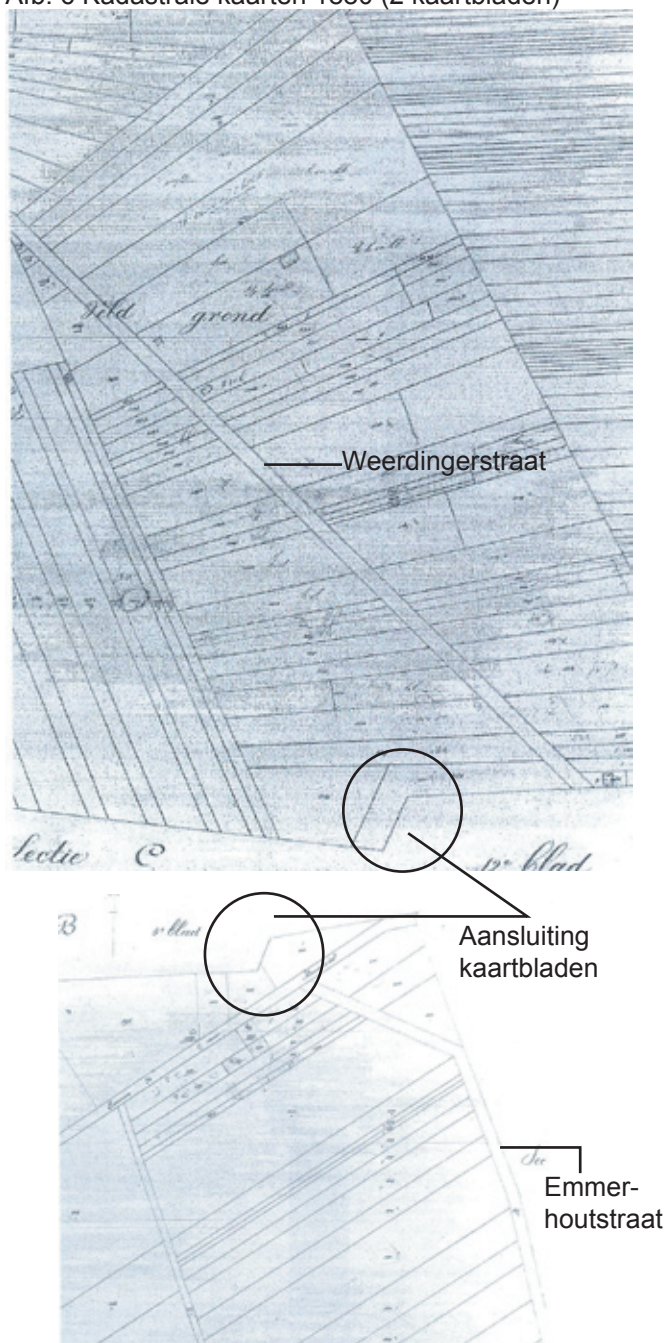

Afb. 4 Knarphoorn en omgeving = paars

Afb. 5 Knarphoorn e.o. buitengebied

Afb. 6 Kadastrale kaarten 1880 (2 kaartbladen)

Afb. 7 Kaart 1850

Afb. 8 Kadastrale grenzen 2010

4.3.1 Gebied 5 Knarphoorn en omgeving

Knarphoorn ligt op de rand van de Hondsrug, op de overgang van de zandgronden naar het veenkoloniale dek. Uit praktische overwegingen is de Emmerhoutstraat als grens van het veenkoloniale dek gekozen. Het gebied ten noordoosten van deze straat wordt dan ook tot de kleinschalige veenontginningen gerekend. Dit ondanks dat het gedeeltelijk op het zand ligt.

De aardkundige ondergrond, de steilrand van de Hondsrug, is hier zeer gaaf aanwezig. De hoogtelijnen op de topografische kaart van 1965

geeft de grote hoogteverschillen in het gebied goed weer.

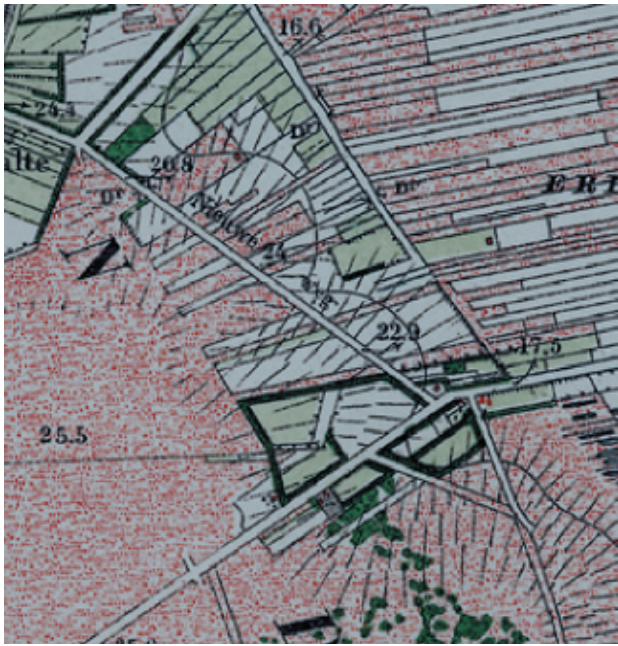
Het gebied waarin Knarphoorn ligt, werd in 1634 vermeldt als 'Emmer Holt'. Later staat het ook wel vermeldt als 'Emmer Struiken' en 'Emmer Hout'. Volgens de Historische Vereniging Emmen zou Knarphoorn 'Klaagheuvel' betekenen (Bron: www.historisch-emmen.nl) Knarpen betekent in het Drents klagen. De naam zou zijn ontstaan door een echtpaar dat in de buurt woonde en dagelijks ruzie hadden. De vrouw beklagde zich dan ook voortdurend over haar

man. Op een dag wenste de vrouw haar man dood en tot haar schrik werd hij die dag dood thuisgebracht nadat hij van de wagen was gevallen. Na zijn dood beweerde de vrouw dat zij haar man regelmatig zag 'verschijnen' en het klagen ging dan ook gewoon door. Vandaar de naam Knarphoorn.

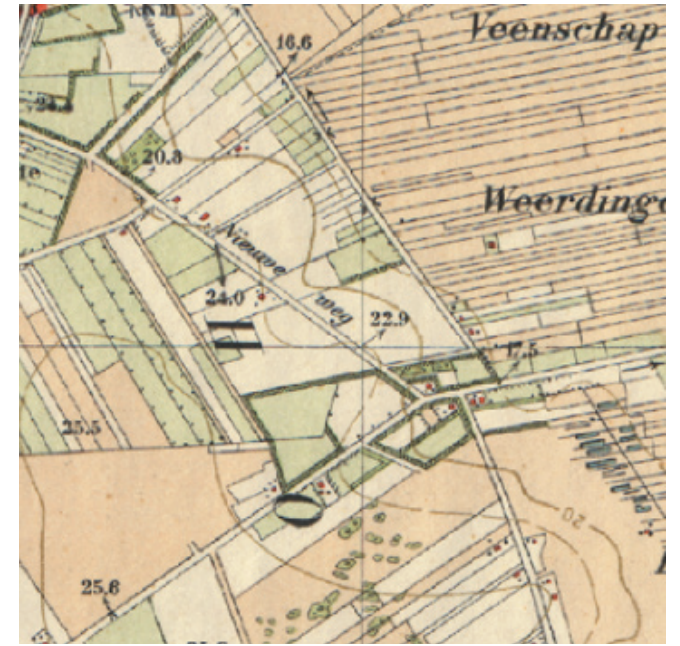
De veldontginning bij Knarphoorn en omgeving is in de periode 1850 – 1880 ontstaan. De kadastrale kaart van 1880 (2 kaartbladen) geeft enkele behuizingen bij het kruispunten van de Oude Roswinkelerweg met de huidige Emmerhoutstraat.

Afb. 9 Houtwallen bij Knarphoorn en omgeving

Afb. 10 Kaart 1900

Afb. 11 Kaart 1935

Afb. 12 Kaart 1965

Afb. 13 Kaart 2005

Tot op de dag van is hier sprake van een kleine bewoningsconcentratie. Zuidelijker, niet tot het gebied behorend, zijn in de loop der tijd behuizingen langs de Emmerhoutstraat verschenen. Na 1975 is door bedrijfsuitbreidingen de omvang van gebouwen langs de Oude Roswinkelerstraat toegenomen.

De topografische kaart van 1900 geeft goed weer dat het gebied op dat moment deels is ontgonnen en deels nog in ontginning is. In 1935 was het gebied geheel ontgonnen. De verkaveling bestond toen al uit in breedte verschillende stroken. In dit opzicht heeft het gebied ten noorden van Knarphoorn de

karacteristieke bredere kavelstructuur van een jonge veldontginning.

De Oude Roswinkelerstraat die voorheen Emmen met Roswinkel verbond, nam vanaf Knarphoorn tijdens de vervening van o.a. het Roswinkelerveen en het Weerdinger Erfscheidenveen eerst in belangrijkheid af en is vervolgens vrijwel geheel verdwenen.

In 1925 is gestart met de aanleg van een klinkerweg vanaf Valthe via Weerdinge en Knarphoorn tot Barger Oosterveld. Deze was in 1933 gereed en is bij Knarphoorn de huidige Emmerhoutstraat.

Zeer karakteristiek voor Knarphoorn is de aanwezigheid van houtwallen nabij het kruispunt Oude Roswinkelerstraat en Emmerhoutstraat. Enkele houtwallen zijn verdwenen en rondom de zandwinning dichte singels zijn aangelegd. Echter, die houtwallen die er nog zijn zorgen vooral bij Knarphoorn zelf nog steeds voor het kleinschalige karakter van een oude vedlontginning.

De visuele karakteristieken, het uitzicht vanaf de Hondsrug op het lager gelegen veengebied en het kleinschalige karakter (houtwallen) bij Knarphoorn zelf zijn tot de dag van vandaag nog herkenbaar aanwezig.

Afb. 14 Weerdingerstraat bij Knarphoorn. Op de achtergrond links houtwallen

Afb. 16 Bodemkaart

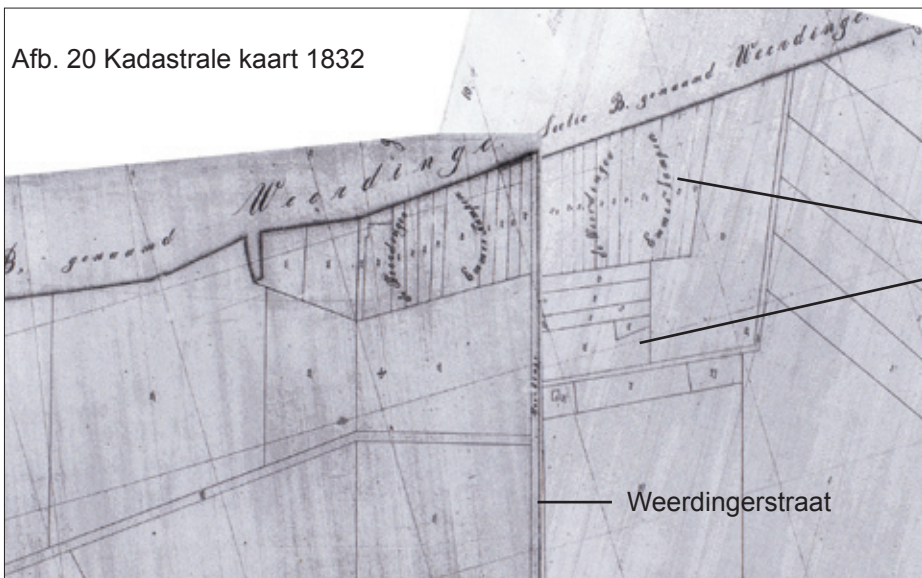
Afb. 17 Kaart 1773 - 1794

Afb. 18 Kaart 1900

Afb. 19 Kaart 1935

Afb. 20 Kadastrale kaart 1832

Smalle strookver-
kaveling

Afb. 21
Kadastrale grenzen 2010

Afb. 22 Kaart 1965

Afb. 23 Kaart 1975

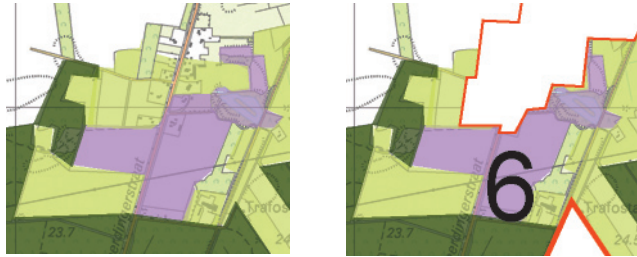

Afb. 24 Kaart 1985

Afb. 25 Kaart 2005

4.3.2 Gebied 6 De Weerdinger Emmer Kampen

Afb. 15 Weerdinger emmer Kampen en buitengebied

De Weerdinger Emmer Kampen is een oude ontginning op een bijzondere plek. Historisch ligt het namelijk ten zuiden van de grens van de marke van Weerdinge, dus op de gronden van de marke van Emmen en Westenesch, maar het heet de Weerdinger Emmer Kampen in plaats van Emmer Weerdinger Kampen. Hoewel niet op de gronden van de marke van Weerdinge lag het kampje wel dicht bij de oude nederzetting Weerdinge dan bij Emmen. Hoe oud het kampje is, is onbekend. Het is, zij het zonder naam, al weergegeven in de Hottingeratlas uit 1773 – 1794. Gegeven de omvang van het kamp wordt in deze analyse uit praktische overwegingen ook de aanpalende gebiedjes tot aan de voormalige spoorlijn aan de oostkant en het bos aan de westkant meegenomen.

De Weerdinger Emmer kampen liggen op een glooiend terrein dat bovendien door bemesting door de mens gedeeltelijk is opgehoogd. De bodemkundige ondergrond bestaat uit lemige looppodzolgronden (code cY23) met een 30 – 50cm humushoudend dek en uit lemige holtpodzolgronden (code Y23). Deze laatste wordt ook wel bruine bosgrond genoemd.

Dat er sprake is van een reliëfrijke omgeving én van menselijk ingrijpen wordt ook weerspiegeld door de aanwezigheid van veengrond in een gebiedje tussen het kampje en het spoor. Het

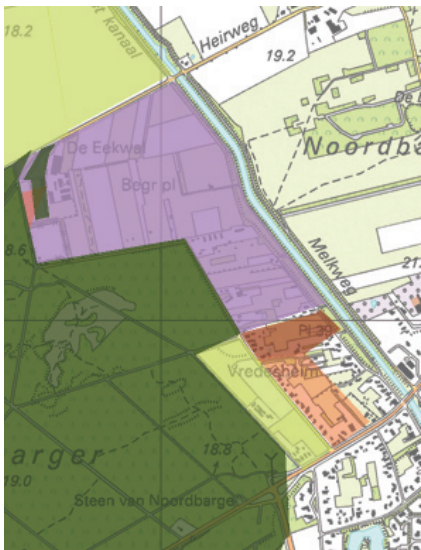
betreft hier zogenoemde meerveengrond (code zVp op de bodemkaart). In het algemeen komen meerveengronden voor op plaatsen waar vroeger meren lagen in het niet afgegraven hoogveen. Dat is hier niet het geval. Waarschijnlijk zal in het verleden in een laagte een vennetje of moerasje hebben gelegen zodat in een voedselarm milieu veenvorming (veenmosveen) kon plaatsvinden. Door de mens is dit gebiedje vervolgens bezand. Door groundbewerking is het bezandingsdek met een gedeelte van het onderliggende veen vermengd en is een homogene bovengrond ontstaan. De draagkracht van deze bovengrond is afhankelijk van de bezanding. Wanneer de zandbijmenging dermate groot is dat het organisch stof gehalte minder is dan 15% dan is sprake van een meerveengrond. Dat is hier het geval. In het gebiedje zijn ook nog enkele heiderestanten te vinden bij het voormalige spoor, een uniek gegeven in de Gemeente Emmen.

Alle historische wegen en paden zijn in het gebied nog goed herkenbaar. Dit geldt niet alleen voor de Weerdingerstraat die de Weerdinger Emmer Kampen in tweeën deelt, maar ook voor de paden die vanaf deze weg richting beide delen van het kamp lopen. Evenals in het verleden is het kamp nog steeds zeer beperkt bewoond. In het zuidoostelijke deel van het kamp stond in het verleden (zie kadastrale kaart 1832) één gebouw enwel ten zuiden van het pad. Vanaf 1935 vermeldt de topografische kaart eerst één en vanaf 1955 twee huizen ten noorden van het pad. Tegelijkertijd is de behuizing aan de zuidkant dan verdwenen. In de 2e helft van de jaren zestig, begin jaren zeventig is achter beide huizen een trafostation neergezet. De kaart van 1955 vermeldt voor het eerst behuizing in het noordoostelijke deel van het kamp. De westzijde van het kamp zelf is onbebouwd gebleven.

Wel is ten noorden van het kamp bebouwing gekomen, waarvan een gedeelte permanent en een gedeelte niet. In de jaren '30 van de vorige eeuw

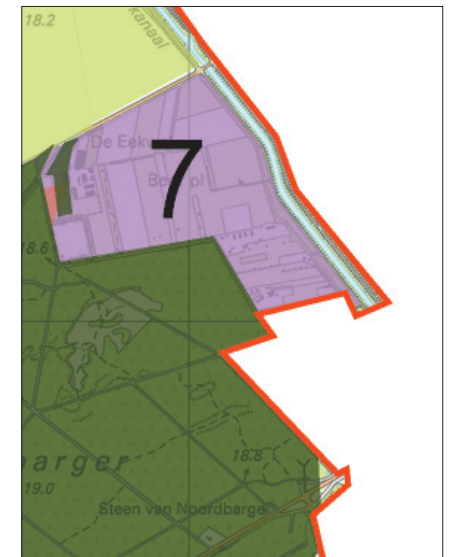
is het bosje langs de Weerdingerstraat gekapt ten noorden van het kamp en is een rijtje woningen achter de bebouwing aan de Weerdingerstraat geplaatst (zie kaart 1955 en 1965). Het betrof ongeveer zeven woningen ontsloten door een weg. Na 1965 is deze bebouwing weer volledig verdwenen.

De historische verkavelingstructuur is in het oostelijke gedeelte van het kamp nog gaaf aanwezig. De huidige kavelgrenzen zijn in dit gedeelte nog vrijwel identiek aan die op de kadastrale kaart van 1832. dat geldt zowel voor de kavelrichting als –breedte. In het westelijke gedeelte is daarentegen het oude kavelpatroon verdwenen. Ten noordoosten van het kamp is in een klein gebiedje een slotenpatroon aanwezig enwel op de venige gronden. Het merendeel van de slootjes behoort echter niet tot het buitengebied. De waterpartij bij de voormalige spoorbaan is in de periode 1965 – 1975 aangelegd. Het visuele effect van de beplantingstructuur is, ondanks kap maar dankzij aanplant, nog redelijk gaaf aanwezig. In het verleden waren zowel het oostelijke deel als het westelijke omzoomd door bos. Met uitzondering van een strook tussen het kamp en de spoorweg en een strook ten noorden van het westelijke deel van het kamp is het omringende bos in het merendeel van het oorspronkelijke bos in de 1^e helft van de vorige eeuw verdwenen. Tegelijkertijd is echter ook het Valtherbos als veldontginning aangelegd. Hierdoor zijn de beide delen van de Weeringer Emmer Kampen nog steeds de met bos(stroken) omzoomde ruimtes. Hierdoor is in visueel opzicht de kleinschaligheid en korte zichtlijnen intact gebleven.

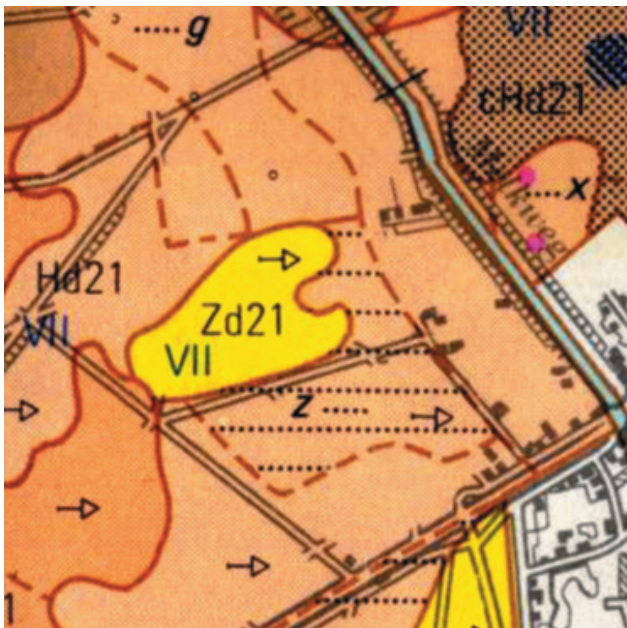

Afb. 26 Paars = Noord Barger Oude en Nieuwe Kamp

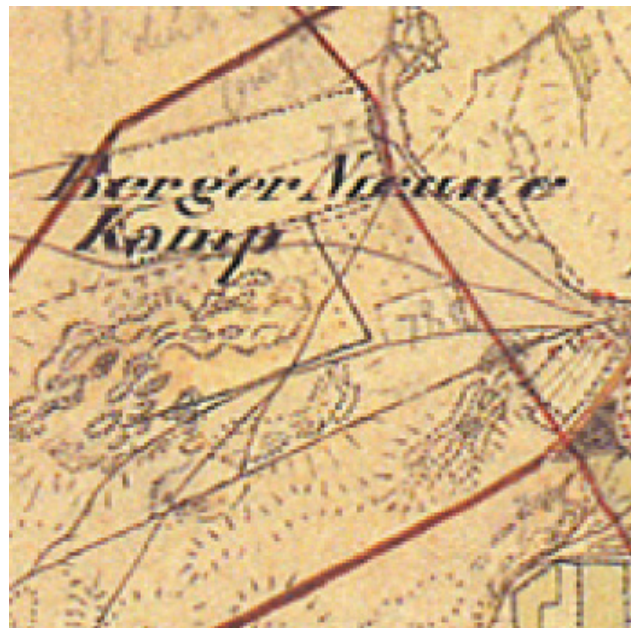
Afb. 27 Noord Barger Oude en Nieuwe Kamp buitengebied

Afb. 28 Bodemkaart

Afb. 29 Kaart 1850

Afb. 30 Kaart 1900

4.3.3 Gebied 7; Noordbarger Oude en Nieuwe Kamp

Het Noordbarger Oude en Nieuwe Kamp is een oude kamptontginning. Karakteristiek van dergelijke kamptontginningen is de kleinschaligheid en beperkte aanwezigheid van bebouwing. Een kamp(je) bestaat vaak uit één of enkele boerderijen met aanpalende de agrarische percelen.

De exacte periode waarin het Noordbarger Oude en Nieuwe Kamp is ontstaan is niet bekend. De gronden horen bodemkundig tot de zogenaamde haarpodzolgronden (code Hd... op de bodemkaart) Dit zijn podzol (c.q. zand) gronden, gevormd onder droge omstandigheden met slechts een dun (0 – 30cm) humushoudend dek. De mens heeft hier slechts in beperkte mate een humushoudende

bovenlaag aangebracht. Dit kan een indicatie zijn voor de ouderdom. Direct ten westen van het kamp lag een stuifzandgebiedje (geel op de bodemkaart). Dergelijke stuifzanden zijn ontstaan door overbeweiding, waarbij schapen de heidevelden zodanig hadden kaalgevreten dat deze arme zandgronden gingen verstuiven. In tegenstelling tot de smalle stroken bouwland en weiljes van het kamp waren deze gronden te schraal om in te richten als landbouwgrond.

Bekend is dat de kamptontginning al rond 1850 aanwezig was. De topografische kaart van 1850 vermeldt reeds het kamp. Evenals bij essen wordt op topografische kaarten de zeer smalle strookverkaveling niet weergegeven. De topografische kaart van 1910 geeft bij het

Noordbarger Oude en Nieuwe Kamp slechts gedeeltelijk een indicatie van de strookverkaveling. In werkelijkheid waren de stroken een stuk smaller. De kadastrale kaart van 1860 geeft exact de karakteristieke smalle strookverkaveling weer die tot op de dag van vandaag nog goed herkenbaar is.

Deze smalle strookverkaveling is in de loop van de Middeleeuwen in gebruik geraakt. Hierbij is vooral de keerploeg, die in de loop van de Middeleeuwen het eergetouw verving, van belang. De keerploeg keerde en verkrumelde de bodem waardoor boeren ook hoger gelegen gronden konden ontginnen. Omdat de keerploeg zwaarder was en daarmee lastig was te draaien ontstonden zo langgerekte smalle verkaveling. Dit in tegenstelling tot de vierkante en rechthoekige akkers uit eerdere periodes.

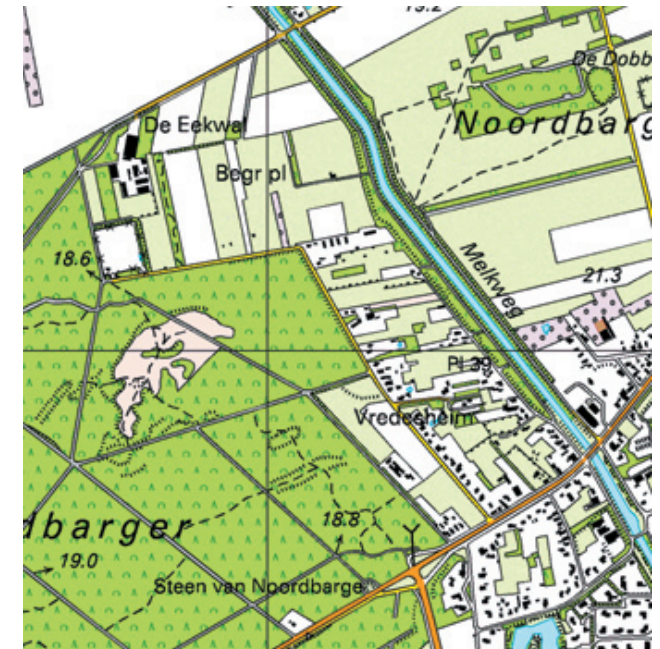
Afb. 31 Kaart 1935

Afb. 32 Kaart 1975

Afb. 33 Kaart 2005

De kleinschaligheid en het smalle verkavelingspatroon van de kampting Noordbarger Oude en Nieuwe Kamp is uniek in de Gemeente Emmen en is in vergelijking met de meeste andere kamptingingen zoals Zuidbarger Nieuw Kamp of Oevermans Kamp tot op de dag van vandaag het zeer gaaf. De smalle strokenverkaveling in het Noordbarger Oude en Nieuwe Kamp is het enig overgebleven gebiedje van de Gemeente Emmen dat een dergelijke verkaveling nog kent.

Voordat het Oranjekanaal rond 1853 werd aangelegd liepen er verschillende paden vanuit Noordbarger (vanaf huidige Stortweg) richting het kamp en de aanpalende heidevelden. Nadat het Oranjekanaal is aangelegd werd alleen voor de hoofdwegen overgangen (bruggen) over het kanaal aangelegd, te weten voor de huidige Ermerweg en Heirweg. De Heirweg was in die tijd een belangrijke verbinding tussen Westenesch en Erm. Deze verbinding is in de loop der tijd verdwenen. Nadat het Oranjekanaal was aangelegd is ook de ontsluiting van het kamp verplaatst. Zo is in de periode 1850 – 1900 de Bargerkampenweg vanaf de Ermerweg richting het kamp aangelegd. De wegenstructuur uit die tijd is nog goed aanwezig. Alleen het pad dat vanaf het Oranjekanaal dwars door het Oude Kamp liep is

verdwenen.

Het Oranjekanaal is hier niet meer bevaarbaar. Echter, ook in het (turf)verleden het slechts een (zeer) beperkte functie als vaarweg voor turf gekend in verband met de grote hoogteverschillen van de gebieden langs het traject.

In eerste instantie werd alleen het geaccidenteerde gebiedje tussen de agrarische percelen van het kamp en de Ermerweg bebouwd. Karakteristiek voor de bebouwingsstructuur aldaar is de verspringende rooilijn, de verschillende richtingen van de bebouwing en losse structuur van de bebouwing 'in het veld'. In loop der tijd is het geaccidenteerde terrein geëgaliseerd en geleidelijk verdicht. Hierdoor is in de loop van de eerste helft van de vorige eeuw een lint ontstaan langs de Ermerweg en het zuidelijke deel van de Bargerkampenweg. Dit gedeelte wordt dan ook niet tot het bestemmingsplan buitengebied gerekend.

In de periode 1935 – 1955 zijn enkele behuizingen langs de Bargerkampenweg op de agrarische gronden van het kamp gebouwd. Tot op de dag van vandaag is de bebouwing op deze bouw- en weilandjes beperkt gebleven.

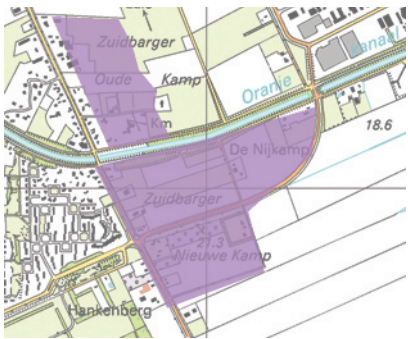
Al sinds 1900 wordt de Israëlitische Begraafplaats die in het Oude Kamp ligt, vermeldt. De oorsprong van deze begraafplaats is onbekend. Bekend is

dat rond 1840 de eerste joodse handelaren zich in Emmen vestigden. Aanvankelijk werden zij tot de joodse gemeenschap van Coevorden gerekend, maar hun aantal groeide zodanig dat in 1876 Emmen door het Nederlandse Israëlitisch Kerkgenootschap als zelfstandige gemeente werd erkend. In 1878 werd een synagoge opgericht. Bronnen vermelden (<http://stenenarchief.org>) dat de joodse gemeente van 1885 tot 1915 de beschikking had over een eigen begraafplaats. Of hiermee de begraafplaats in het Noordbarger Oude Kamp wordt bedoeld is onduidelijk. In 1915 is achter de synagoge een nieuwe begraafplaats in gebruik genomen. De begraafplaats in het kamp is tegenwoordig (vrijwel) niet bereikbaar.

In het Noordbarger Oude Kamp is een NAM c.q. Gasunie-locatie gevestigd.

De groenstructuur van het Noordbarger Oude en Nieuwe Kamp betrof en betreft voornamelijk groenstroken c.q. singels en bomerijen. Mogelijk hebben de groenstroken in het verleden dienst gedaan als hakhoutbosjes. Tot op de dag van vandaag dienen bomerijen c.q. singels als kavelbegrenzing.

Wat betreft de visuele karakteristieken is de al eerder genoemde kleinschaligheid met de zeer smalle strookverkaveling en beperkte bebouwing nog (zeer) gaaf aanwezig.

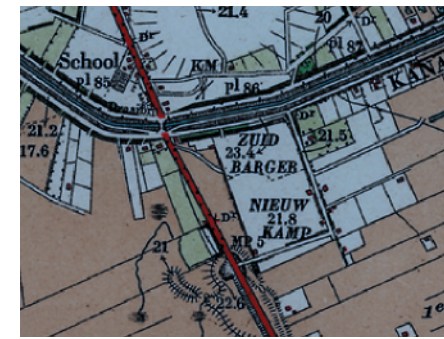
Afb. 36 De 2 Zuid-Barger kampen

Afb. 38 Bodemaak

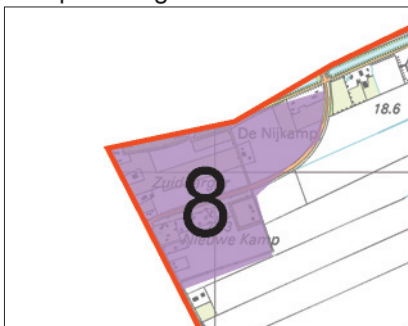

Afb. 39 Kaart 1850

Afb. 40 Kaart 1910

Afb. 37 Zuid-Barger Nieuwe Kamp buitengebied

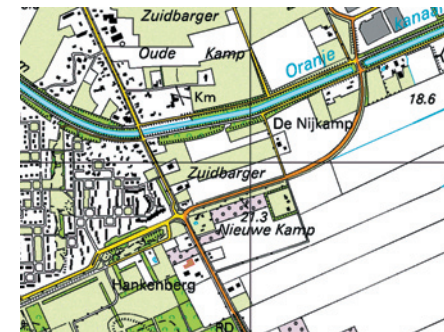
Afb. 41 Kaart 1935

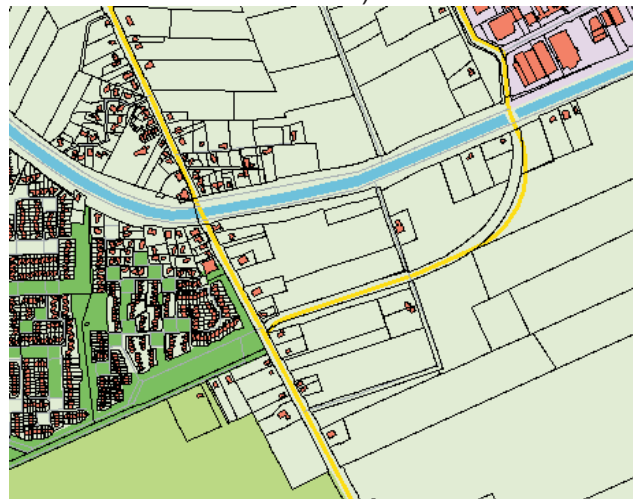
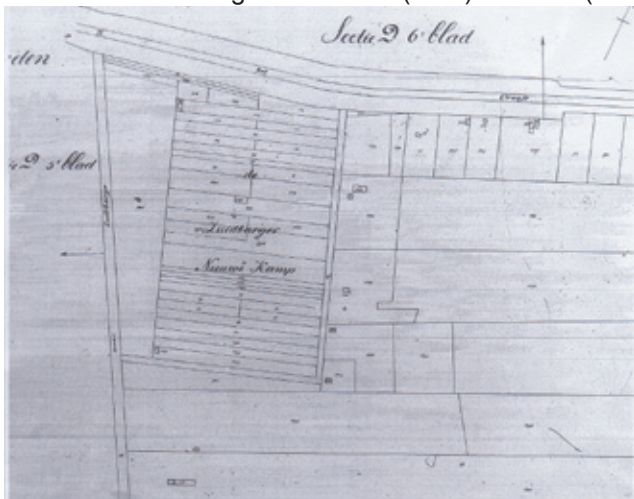
Afb. 42 Kaart 1955

Afb. 43 Kaart 2005

Afb. 44 Kadastrale grenzen 1880 (links) en 2005 (noordzuid orientatie kaarten verschilt)

Afb. 45 Landweg vanaf de Ericase Straat

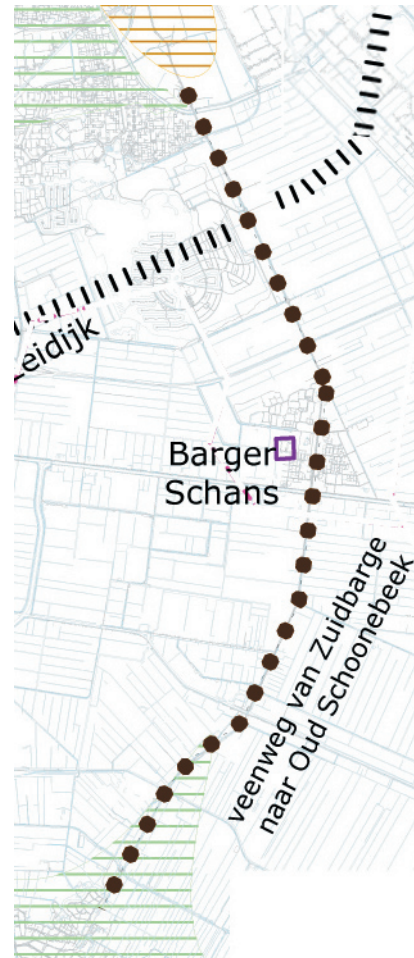
4.3.4 Gebied 8 Zuidbarger Nieuwe Kamp

De Zuidbarger Nieuwe Kamp ligt op de westelijke uitloper van de Hondsrug. Ten noorden van het kamp c.q. het Oranjekanaal ligt het Zuidbarger Oude Kamp. Zowel ten oosten als ten westen van het kamp lagen de venen van het voormalige uitgestrekte Boertanger veen. Tijdens de grootschalige vervening lag aan de oostzijde van het kamp het 1^e blok van het Barger-Westerveen en aan de westzijde het 12^e blok. Vooral aan de oostzijde zijn de hoogteverschillen tussen het kamp en het afgegraven veen tot op dag van vandaag goed herkenbaar in het veld. Door stadsuitbreidingen is dit aan de westzijde niet (meer) het geval.

Hoe oud het kampje is, is niet bekend. Het kampje wordt op de kaart van topografische kaart van 1850 voor het eerst weergegeven. Gegeven de omvang van het gebied wordt het gebiedje langs het Oranjekanaal (in de bocht van de nieuwe weg) tot het kampje gerekend. Dit deel hoort historisch niet bij het kamp en maakte gedeeltelijk uit van het veenkoloniale gebied.

De bodemkaart en kadastrale kaarten geven een indicatie van de ouderdom van het kampje. De gronden van het kampje horen bodemkundig tot de zogenoemde Laarpodzolgronden (Code cHn). Deze gronden hebben een, door de mens opgebracht, matig dik (30 – 50cm) humushoudend bovendeck. Evenals de kamppodzolgronden (cHd) is het door de mens opgebrachte humushoudende bovenlaag dunner dan de 50cm of meer van de eerdgronden. De eerste kadastrale kaart van het gebied ten zuiden van het Oranjekanaal is van 1880 en hierop staat de Zuidbarger Nieuwe Kamp weergegeven. Van het gebied ten noorden van het Oranjekanaal zijn kadastrale kaarten van zowel 1832 als 1880. Op de kadastrale kaart van 1832 wordt de Zuidbarger Oude Kamp niet en op de kadastrale kaart van 1880 wel vermeldt. Het Zuidbarger Oude Kamp is dus in die periode ontstaan. Gegeven de naam Zuidbarger Nieuwe Kamp van gebied 8 is het aannemelijk dat

ook dit kampje in de periode 1832 – 1880 moet zijn ontstaan. Ten westen van het de Zuidbarger Nieuwe Kamp loopt de Ericase Straat. Dit is een lijnvormig element dat stamt uit de periode voor de veenaafgravingen. Een voormalige veenweg van Zuid-Barger naar Oud Schoonebeek liep over deze uitloper van de Hondsrug en het zuidelijk gelegen veen.

Afb. 46 Archeologische reconstructie
Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Naast de historische Ericase Straat die de westgrens vormt van het kampje, liep er in het verleden ook een pad om het kamp, Landweg genaamd. Op dit moment is dit geen doorlopend pad meer. Er loopt nu alleen een pad vanaf de Ericase Straat richting het veld. Daarnaast is het gedeelte waaraan de behuizing De Nijkamp is gevestigd nog intact. De aanleg van de nieuwe weg na 1985, de Abel Tasmanstraat, die het gebied met bocht doorkruist heeft De Zuidbarger Kamp visueel in tweeën gedeeld.

In lijn met de meeste kamptingningen kende ook de Zuidbarger Nieuwe Kamp slechts enkele behuizingen. De kadastrale kaart geeft enkele gebouwen weer die op latere topografische kaarten niet meer vermeldt staan. Daarnaast stonden er vier gebouwen ten oosten van de Landweg. Hiervan zijn er tot op de dag van vandaag nog twee aanwezig. De belangrijkste ontwikkeling met betrekking tot de bebouwing is de aanbouw van woningen en boerderijen langs de Ericase Straat enwel in het gebiedje dat in 1900 als woeste grond is weergegeven.

De verkavelingstructuur is door het samenvoegen van percelen en de aanleg Abel Tasmanstraat door het kampje nog beperkt aanwezig. Langs de zuidkant van het Oranjekanaal zijn de kavels van de percelen nog goed herkenbaar.

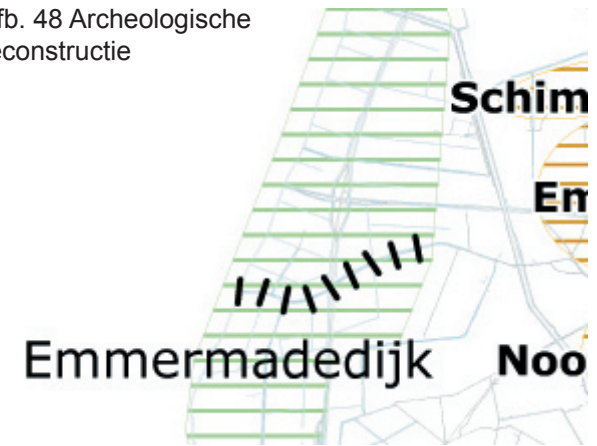
De topografische kaart van 1900 geeft enkele houtwallen langs de Landweg weer en bomen bij de behuizing die nu de Nijkamp wordt genoemd. Op dit moment zijn daar nog enkele restanten van aanwezig. Daarnaast waren en zijn de wegen langs het Oranjekanaal beplant.

Vooral de aanleg van de Abel Tasmanstraat na 1985 heeft de Zuidbarger Nieuwe Kamp visueel opzicht in tweeën gedeeld. Dit wordt ook mede veroorzaakt doordat het brede profiel van deze weg. De padenstructuur van het kampje is teloorgegaan en het kampje is niet meer een eenheid in het landschap. Enkele houtwalrestanten, stukjes Landweg en enkele smalle paardenweitjes bij de behuizing aan de Ericase Straat herinneren nog aan vervlogen tijden.

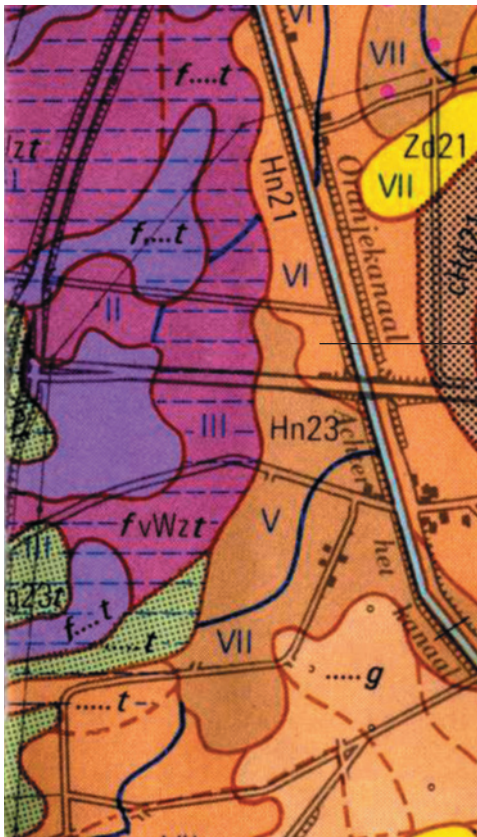

Afb. 47 Gebied 9; Blikveldweg en omgeving ligt ten westen van het Oranjekanaal

Afb. 48 Archeologische reconstructie

Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

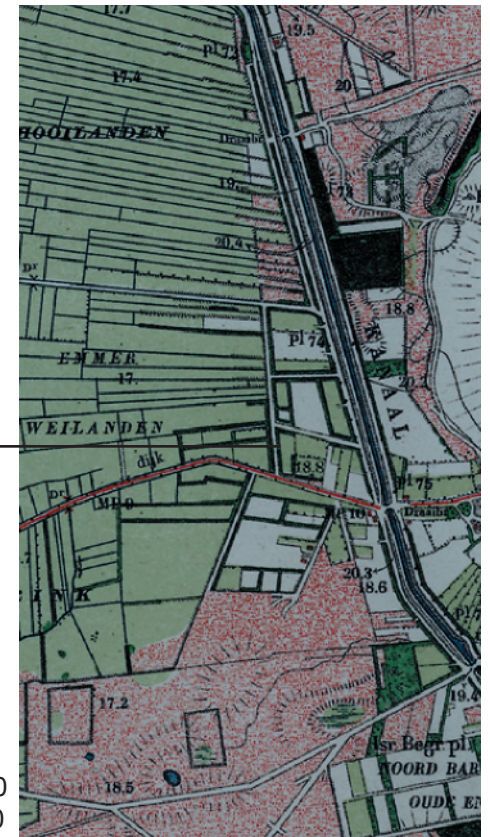
Bruin:
zandgronden (veldpodzol)

Afb 49
Bodemkaart

De Westenescher
Kampen

Afb. 50
1850

Afb. 50
1900

4.3.5 Gebied 9; Blikveldweg en omgeving

Het heideveld dat bij de Blikveldweg en Slenerweg en omgeving lag, lag nog op zandgronden (bruin op de bodemkaart) aan de rand van de beekdalgronden van de Sleenerstream. Het was een licht glooiend terrein dat ten westen van het Oranjekanaal lag en ligt.

Archeologische reconstructie heeft uitgewezen dat de huidige weg Slenerweg (voorheen Emmermadedijk) een oude dijk c.q. weg is. Op dit moment is deze nog een zeer herkenbare cultuurhistorische lijn in het landschap.

De gronden rondom de Blikveldweg zijn een mengsel van (zeer) oude ontginningen en jonge ontginningen. De topografische kaart van 1850 laat al een veldje

zien dat doorsneden wordt c.q. zal worden door het in aanleg zijnde Oranjekanaal.

De kadastrale kaart van 1880 laat zien dat dit De Westenescher Kampen zijn (zie volgende pagina). Gegeven het feit dat het Oranjekanaal dit rechthoekig kampje doorsnijdt, geeft aan dat dit kampje er al moet zijn geweest voordat het kanaal werd aangelegd. De zo karakteristieke smalle strookverkaveling van de oude veldontginningen wordt ook hier weergegeven.

Zowel ten noorden van De Westenescher Kampen als ten zuiden van de huidige Slenerweg zijn gebiedjes te zien met deze smalle strookverkaveling. Dit zijn dan ook die veldgronden die op de topografische kaart van 1900 als ontgonnen

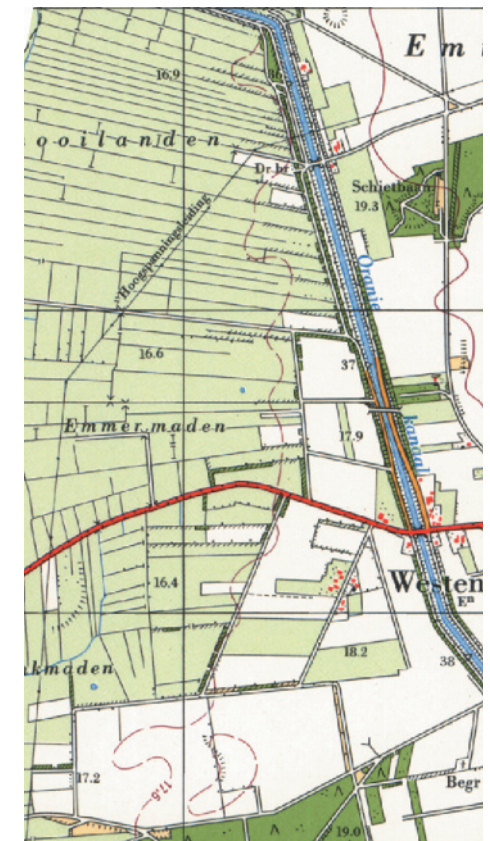
zijn weergegeven. De overige, niet verkavelde gronden zijn in 1900 nog heidevelden. Ze liggen dan voornamelijk bij de huidige Blikveldweg. Deze veldontginningen hebben dan ook grotendeels de bredere kavels zoals gebruikelijk voor veldontginningen van na 1900. Zowel bij de oude als jonge ontginningen is het veld na ontginning voornamelijk in gebruik als bouwland. Overigens duidt de naam Blik- op het voorkomen van minder natte weidegronden. Datzelfde geldt voor het aangrenzende Brink maden op de beekdalgronden van de Sleenerstream. Het woord 'Brink' heeft naast de boomrijke brinken in de esdroppen nog een betekenis die nauw aansluit op de oorspronkelijke betekenis van 'rand' (=vertaling uit Engelse brink).

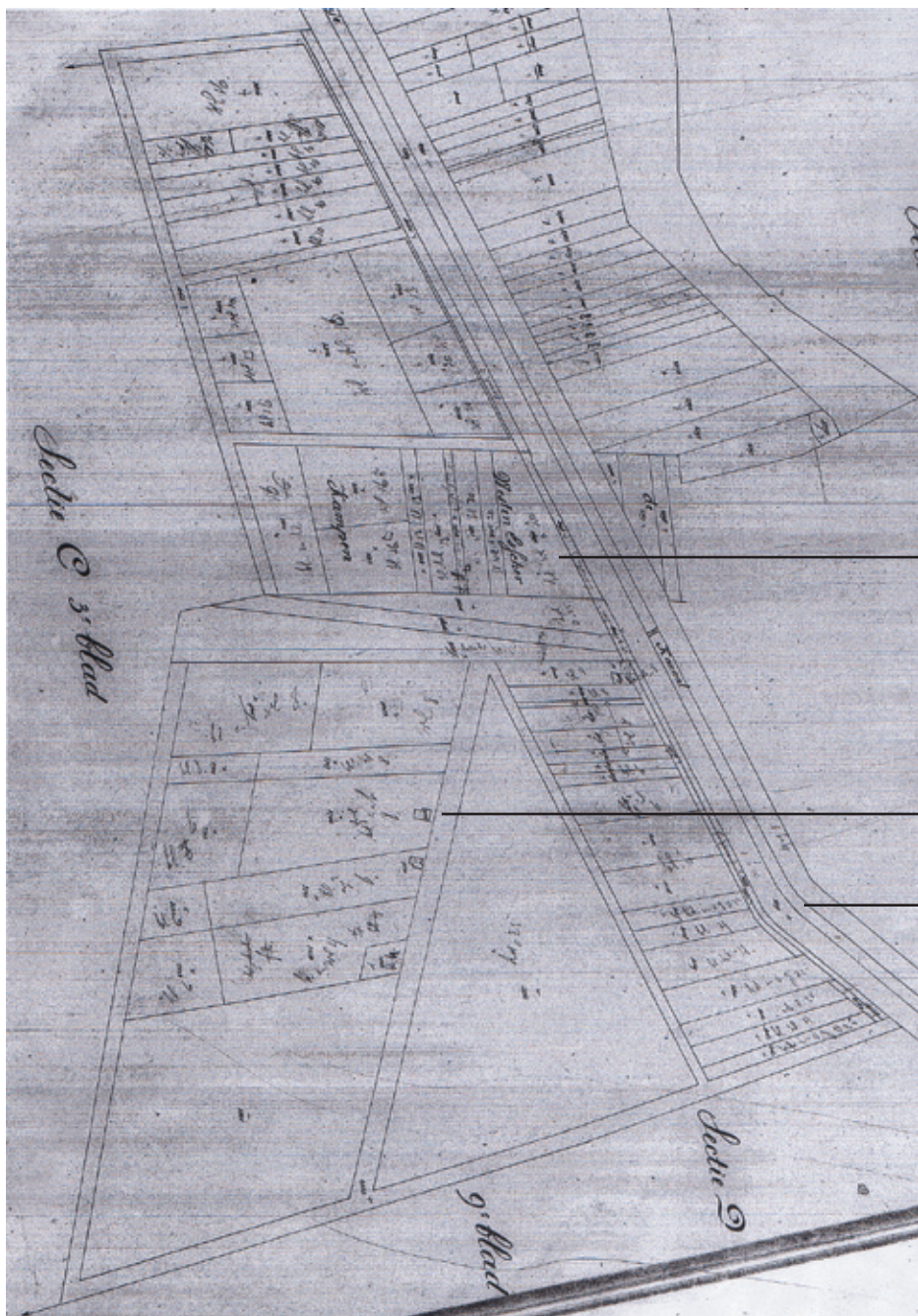
Afb. 51
1930

Afb. 52
1955

Afb. 53
1965

Afb. 54 Kadastrale kaart 1880 excl. deel ten noorden huidige N381

Afb. 55 Kadastrale grenzen 2010

Brink wordt namelijk ook gebruikt als aanduiding voor weiden op een licht hellende beekdalrand.

De (inefficiënte) smalle strookverkaveling is in de loop der tijd vrijwel verdwenen en het gebied kent slechts nog enkele smalle kadastrale grenzen. Ook zijn veel houtwallen, die in de oude ontginningen dienst deden als veekering en/of kavelafscheiding, verdwenen. De introductie van prikkeldraad rond 1900 maakte een dergelijke veekering overbodig. Enkele houtwallen en dan met name langs de Blickveldweg en enkele (voormalige) paden zijn tot op de dag van vandaag nog aanwezig. Dit is een uniek gegeven in de Gemeente Emmen omdat vrijwel alle houtwallen in

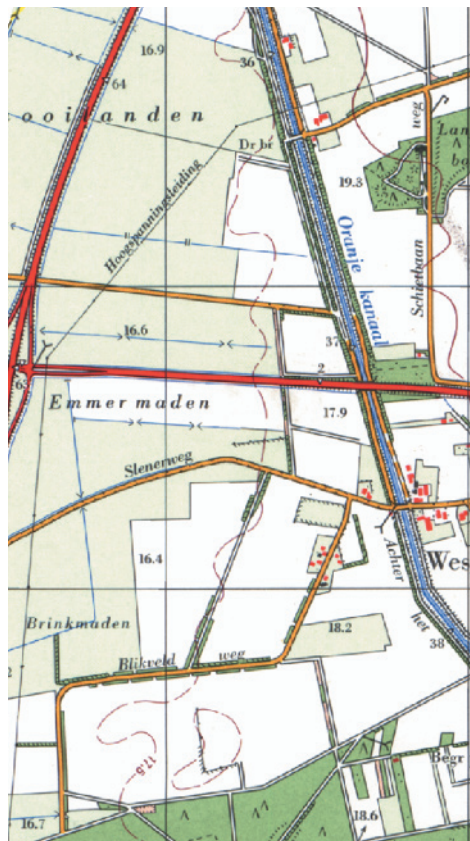
de omgeving van de Sleenerstroom zijn verdwenen. De Slenerweg werd al in 1900 begeleid door bomen en dat is tot op de dag van vandaag nog redelijk goed het geval.

Zoals gebruikelijk bij zowel oude als jonge veldontginningen is het aantal behuizingen (zeer) beperkt. De kadastrale kaart van 1880 geeft twee gebouwen aan de westzijde van de Blickveldweg weer. Tijdens de ontginningen in de periode 1900 – 1930 komen daar twee gebouwen langs de Slenerweg bij. Nadat de 'driehoek' ten oosten van de Blickveldweg in de periode 1930 – 1955 is ontgonnen, zijn ook hier enkele behuizingen gesitueerd. Tot op de dag van

vandaag is de bebouwing tot deze plekken beperkt gebleven.

Hoewel er enkele veldpaden zijn verdwenen, is het merendeel tot op de dag van vandaag nog min of meer herkenbaar aanwezig. In visueel opzicht heeft de aanleg van de N381 in de periode 1965 – 1975 het gebied in tweeën gedeeld. Dit wordt versterkt door het feit dat deze weg bij het Oranjekanaal ver boven het maaiveld ligt. Vooral de veldpaden in de buurt van deze weg zijn verdwenen.

Voor het gebied ten zuiden van de N381 heeft door de houtwallen, beperkte bebouwing, kleinere en grotere percelen een mengeling van kleinschaligheid en iets grootschalige stukken gekregen die leiden tot een gevarieerd landschappelijk beeld. Vooral de aanwezigheid, zij het beperkt, van houtwallen is een vrij uniek gegeven in de Gemeente Emmen omdat vrijwel alle houtwallen in of op de overgang naar het beekdal van de Sleenerstroom zijn verdwenen.

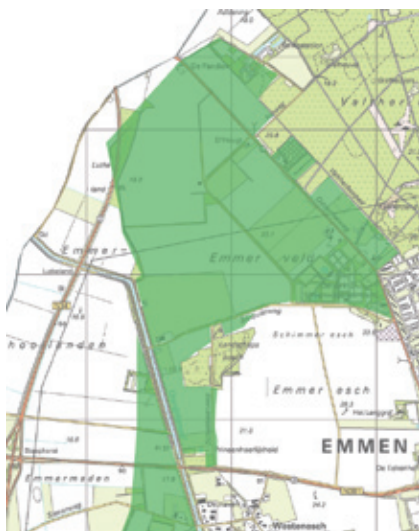
Afb. 56
1975

Afb. 57
2005

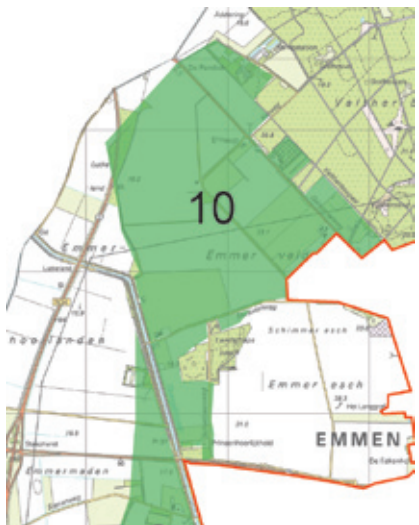
Afb. 58 Houtwallen bij Blickveldweg en omgeving

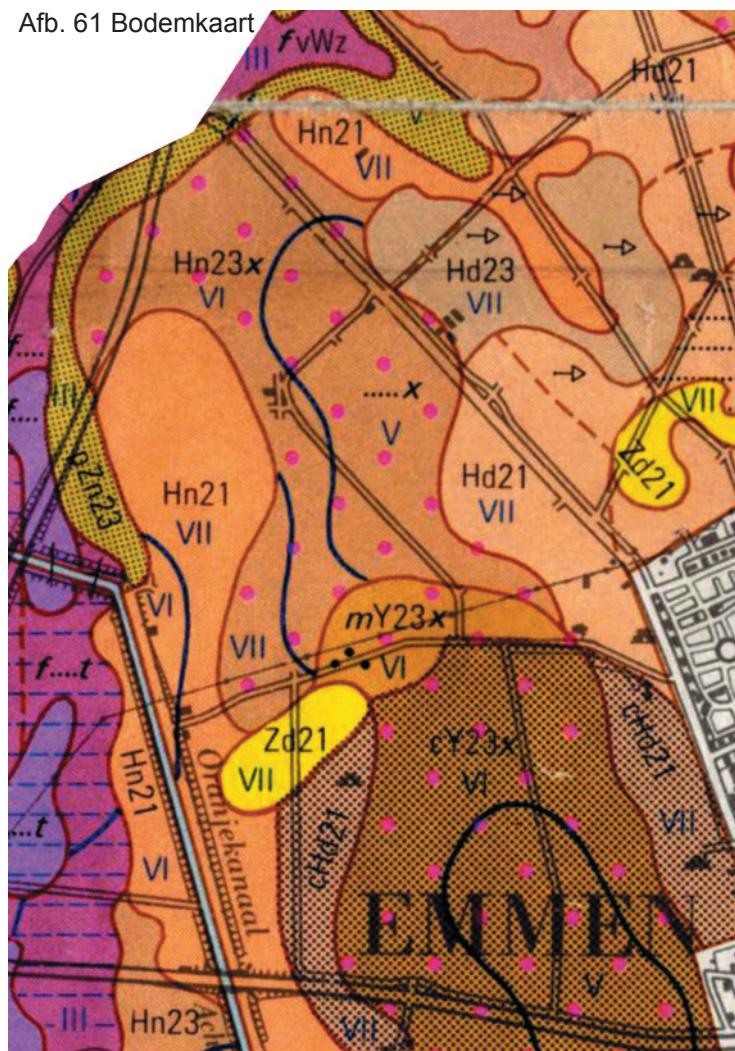

Afb. 59 Emmerveld = ten oosten van Oranjekanaal

Afb. 60 Emmerveld; buitengebied

Afb. 61 Bodemkaart

Afb. 62 kaart 1910

4.3.6 Gebied 10; Emmerveld

Het Emmerveld is een jonge, na 1900, ontginning van de heidevelden van de voormalige marke van Emmen en Westenesch. Het terrein waarop het Emmerveld ligt, helt naar het noorden en westen af richting de beekdalgronden van de Sleenerstroom. Deze hoogteverschillen zijn tot op de dag van vandaag goed waarneembaar.

Zoals gebruikelijk bij (voormalige) heidevelden bestaat de bodem voornamelijk uit arme zandgrond namelijk veldpodzolgronden (code Hn.. op de kaart) met een dun (0 – 30cm) humushoudend dek. Daarnaast kent het gebied op de wat hoger gelegen, de in drogere omstandigheden gevormde, haarpodzolgronden (code Hd...). Ook deze hebben een dun humushoudend dek.

Aan de rand van de es en in het huidige Valtherbos zijn kleine stuifzandgebiedjes (geel op de kaart) te vinden. Dergelijke stuifzanden zijn veelal vanaf de 2^e helft van de 17^e eeuw door de mens ontstaan als gevolg van overbeweiding en bovenmatig plaggen van de heide. Veel van deze stuifzanden werden in de 19^e eeuw ingeplant met bos c.q. houtwallen. De kaart van ca. 1910 geeft dergelijke houtwallen bij de twee gebiedjes goed weer. Oorspronkelijk behoorde het huidige Valtherbos ook tot het Emmerveld. Dit deel van het Emmerveld is door Staatbosbeheer na 1900 'ontgonnen' tot bos. Het Valtherbos maakt onderdeel uit van de Ecologische Hoofdstructuur en heeft de bestemming natuur. Het zal hier dan ook niet verder worden besproken.

Al voordat Emmerveld door ingrijpen van de mens (overbeweiding) was verworpen tot een heideveld, was sprake van menselijke activiteiten in het gebied. Het hunebed bij de Odoornweg direct ten noorden van de es is nog een zichtbaar relict uit de tijd van de hunebedbouwers (vanaf ca. 3500 v. Chr.). Dit zogenoemde Trechterbeker volk koos vooral gebieden waar grote stenen aanwezig waren om hunebedden te bouwen. Het Emmerveld, namelijk

op het grensvlak met de Schimmer- en Emmer es en in het Valtherbos, is een dergelijk gebied waar grote stenen te vinden waren. Op de bodemkaart geeft de cursief gedrukte toevoeging *m.....* voor de code (hier: mY23x) weer dat in dit gebied grote hoeveelheden stenen aan en nabij het oppervlak voorkomen. De rode puntjes alsmede de toevoeging *.....x* aan de code geeft aan dat hier keileem van tenminste 20cm dik aanwezig is, beginnend tussen 40cm en 120cm. De directe omgeving van het hunebed c.q. De Ark maakt geen deel uit van het bestemmingsplan buitengebied. Dit deel van het voormalige Emmerveld zal dan ook niet verder worden besproken.

Zowel de Odoornweg als de Sluisvierweg zijn historische wegen richting respectievelijk Klijndijk/Odoorn en de hooilanden bij de Sleenerstroom. De Reeweg stamt uit de periode van de ontginning

van het Emmerveld. In de periode 1975 – 1985 zijn enkele onverharde veldpaden verdwenen.

Hoewel de heide van het Emmerveld na 1910 is ontgonnen tot agrarische wei- en bouwlanden, zijn de hoofdcontouren van de verkavelingstructuur al wel zichtbaar op de topografische kaart van 1910. Deze hoofdcontouren zijn tot op de dag van vandaag nog herkenbaar. Overeenkomstig de jonge veldontginningen is hier sprake van een rationeler en grootschaliger verkavelingstructuur dan die van de veldontginningen van voor 1900. Deze verkaveling was mede mogelijk door de introductie van onder andere kunstmest en prikkeldraad, maar ook de verdeling van de gemeenschappelijke gronden zoals het Emmerveld (officieel 1886). Daarnaast droegen technologische verbeteringen ertoe bij.

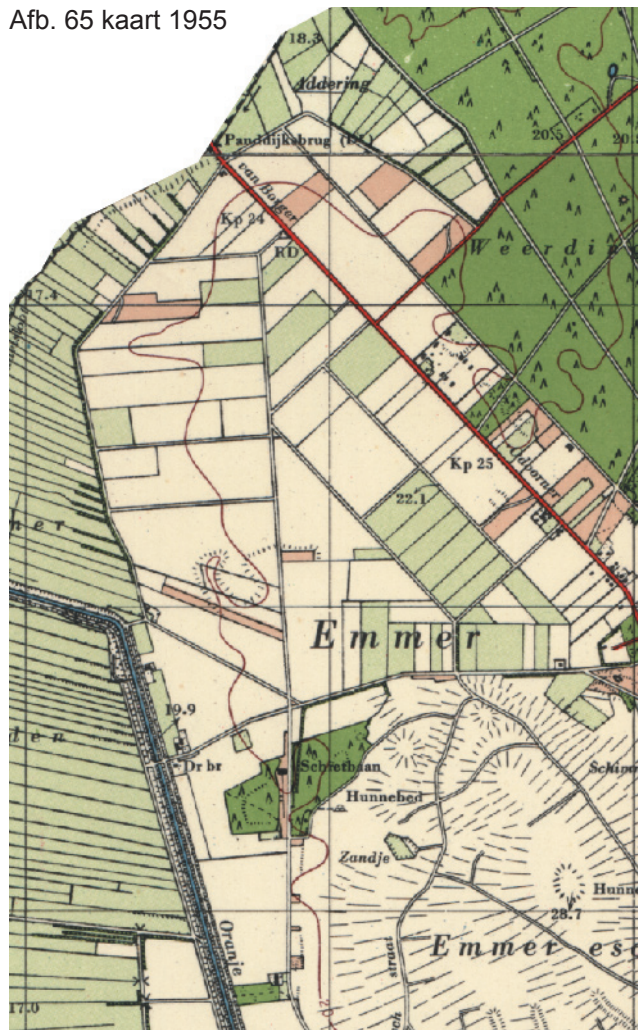

Afb. 63 Verkavelingstructuur herkenbaar. Rechts singel langs de Reeweg,

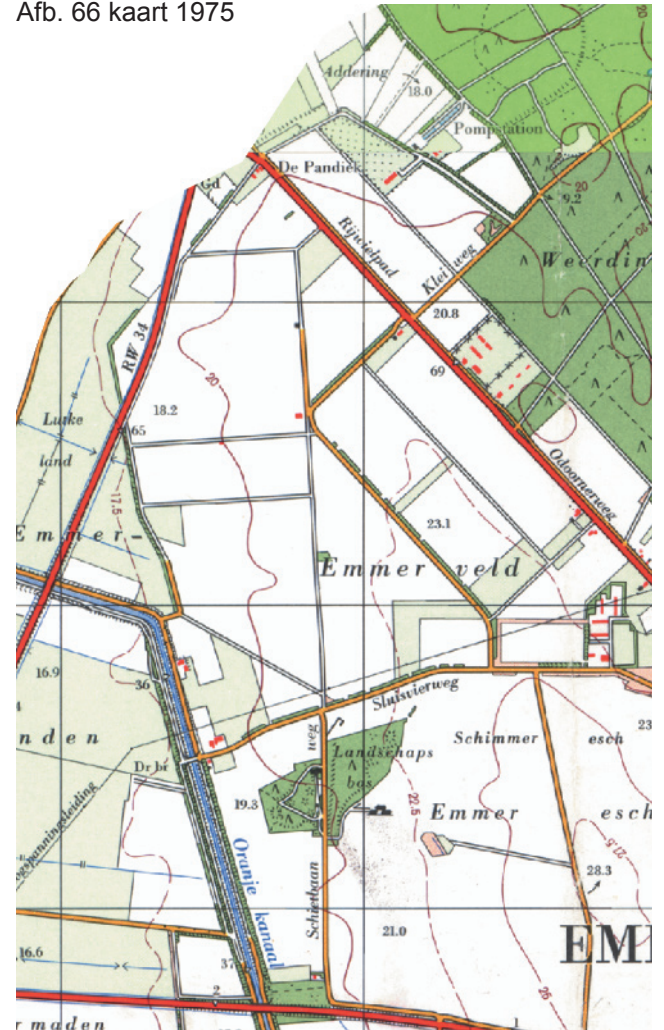
Afb. 64 kaart 1935

Afb. 65 kaart 1955

Afb. 66 kaart 1975

In de periode 1955 – 1965 zijn de kavels met de ruilverkaveling vergroot. Echter de hoofdstructuur zoals al weergegeven op de kaart van 1910 bleef herkenbaar. Het huidige Emmerveld is, evenals het voormalige heideveld, vrijwel onbebouwd. De beperkte bebouwing was en is gesitueerd langs de

Odoorneweg en bij het Oranjekanaal. In het veld zelf is in de periode 1955 – 1965 een schuur komen te staan. De hoogspanningskabel die in de periode 1955 – 1965 ten noorden van de Sluisvierweg is aangelegd is na 1985 in noordelijke richting verplaatst en loopt nu dwars over het Emmerveld.

Het Oranjekanaal vormt de westgrens van het Emmerveld. Het Oranjekanaal is aangelegd door de Drentsche Ve- en Middenkanaal Maatschappij (DVMKM), opgericht op 15 maart 1853 door Dordtse investeerders. Komend vanuit (Hooger)Smilde via Schoonoord en Het Haantje loopt het kanaal in het gebied min of meer op de overgang van het Emmerveld en de Emmer hooilanden (zie kaart 1910).

Afb. 67 kaart 2005

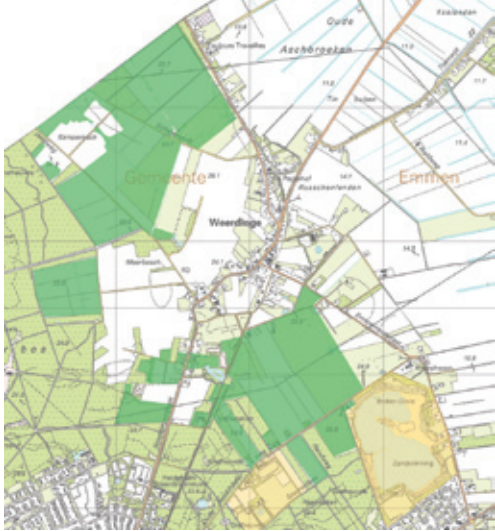
Afb. 68 Hoogteverschil zichtbaar door hoogspanning-leiding

De bomenrijen langs het Oranjekanaal zorgen voor een groene westrand van het Emmerveld. In het veld zelf zijn na de veldontginning tot bouw- en weiland enkele houtopstanden (singels), en dan met name langs de Reeweg, aangeplant. Het 'overhoekje' met een bosje bij de bocht in de Reeweg stamt uit de periode 1975 – 1985. Recentelijk is er een bos ten noorden van de Sluisvierweg en ten westen van de Reeweg aangeplant. Deze aanplant staat nog niet op de topografische kaart. De aanplant heeft ertoe geleid dat het gebied sterk is verdicht. Ook zijn visuele karakteristieken zoals ruim zicht op de hoogteverschillen en een redelijk open agrarisch landschap met enkele lijnvormige houtopstanden verdwenen.

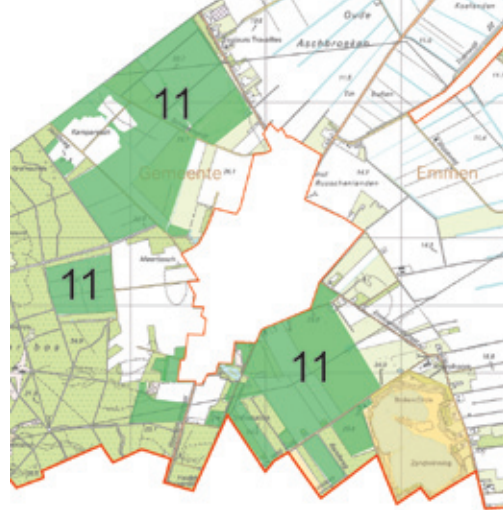

Afb. 69 Recente bosaanplant in het Emmerveld (staat nog niet op de topografische kaart)

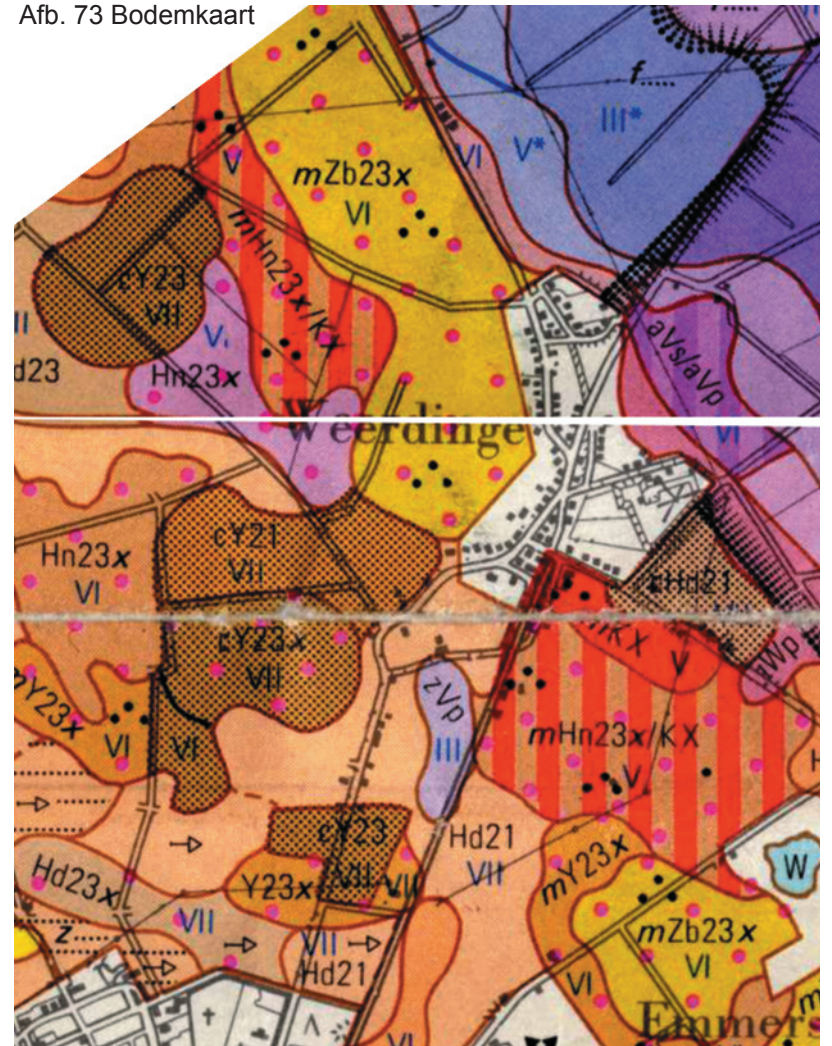
Afb. 70 Veldontginningen Weerdinge eo

Afb. 71 Weerdinge eo buitengebied

Afb. 73 Bodemkaart

Afb. 72 kaart 2005 met hoogtelijnen + NAP

4.3.7 Gebied 11; Weerdinge en omgeving

Karakteristiek voor de veldgronden rondom Weerdinge is de aanwezigheid (zeer) ondiep gelegen keileem, de grondmorene van het landijs uit de voorlaatste ijstijd, het Saalien (paarse stippen en toevoeging ...x aan de code op de bodemkaart). Keileem werkt remmend op de waterbeweging en kan (plaatselijk) nattigheid veroorzaken, ook in hoger gelegen gebieden die op basis van hun ligging droger zouden moeten zijn. De bodem is dan te nat voor akkerbouw.

Met uitzondering van het gebiedje in het Valtherbos komen er bovendien grote hoeveelheden stenen aan en nabij het oppervlak voor (toevoeging m.... op de bodemkaart). Deze kunnen zeer hinderlijk zijn bij grondbewerking en vooral bij het mechanisch rooien van aardappelen.

De noordelijk gelegen veldgronden liggen op een sterk glooiend terrein. Enerzijds is oostwaarts sprake van de steilrand van de Hondsrug die vanaf de Dikbosstraat naar Valthe zeer goed waarneembaar is. Anderzijds is ook het hoogteverschil richting Kamperesch behoorlijk groot. De Kamperesch ligt lager omdat deze aan het begin van een daluitspoelingswaaier tussen Weerdinge en Valthe ligt (zie www.ahn.nl bij Weerdinge). De hoogtelijnen op de topografische kaart van 2005 geven een goede indicatie van de hoogteverschillen in dit gebied (zie pag. 64). Deze hoogteverschillen richting Kamperesch zijn in het gebied zeer goed waarneembaar. Ze zijn dan ook voornamelijk aardkundig (geologisch c.q. geomorfologisch) en niet bodemkundig (bijvoorbeeld humus opgebracht door de mens) van aard. De lagere ligging van het gebied bij de Kamperesch wordt ook weerspiegeld in de aanwezigheid van een afwateringssloot en het agrarisch gebruik als weiland.

Het gebied kent een oude bewoningsgeschiedenis. Zo heeft ten zuidwesten van de Kamperesch een grote grafheuvelgroep gelegen (Bron: Historische

vereniging Emmen). In 1920 heeft Van Giffen vastgesteld dat deze groep bestond uit 31 ronde en twee langwerpige grafheuvels. De grafheuvels stamden uit verschillende tijdperiodes. Er waren grotere en kleinere grafheuvels met kenmerken uit de jongste Steentijd, de oudere en jongere Bronstijd, de oude IJzertijd en de tijd van volksverhuizingen. Gedetailleerde informatie over de grafheuvels kan gevonden worden op de site van de Historische

Vereniging Emmen. Vrijwel alle door Van Giffen getekende grafheuvels komen ook op de kaart van Karsten uit 1818 voor. In 1920 ontbraken er slechts 7 grafheuvels. Dit betekent dat tussen 1818 en 1920 weinig veranderingen hebben plaatsgevonden. Dat kan niet gezegd worden voor de negentig jaar tussen 1920 en 2010. Het is een gebied met veel vondsten doot amateurarcheologen. Van de groep is slechts één grafheuvel over. Deze ligt in het huidige Valtherbos.

Afb. 74 Hoogteverschillen zichtbaar vanaf Schapendrift

Afb. 75
1900

Afb. 76
1935

De heidevelden van Gebied 11 zijn allen ontgonnen na 1900. De kaart van 1900 geeft de heidevelden goed weer. Hoewel het relatief jonge veldontginningen zijn, lijkt de verkavelingstructuur van enkele delen van het gebied op die van oude ontginningen. De smalle strookverkaveling die zo karakteristiek is voor oude ontginningen is tot op de dag van vandaag nog herkenbaar ten zuiden van het dorp en een gedeelte ten westen van de Dikbosweg richting Valthe zijn.

Deze twee worden op de kadastrale kaarten van 1880 al als verkaveld weergegeven. Dit betekent dat de gronden van deze gebieden in 1900 al wel kadastraal waren begrensd maar nog niet in ontginning waren. Dit in tegenstelling tot de, in 1880, niet verkaveld 'woeste' gronden c.q. heidevelden. De topografische kaart van 1935 geeft goed de smalle strookverkaveling van de 'oude' ontginningen weer.

Die delen van gebied 11 die in 1935 nog niet in ontginning waren kennen dan ook een veel rationeler en breder verkavelingstructuur. Vooral de ontginning van het Weerdinger Dik Bosch laat een dergelijk rationeel blokpatroon zien. Overigens is dit geen veld- maar 'bosontginning'. Het Weerdinger Dik Bosch of Weerdinger Holt was volgens bepaalde bronnen een productiebos (Gerding e.a; Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe) en volgens andere

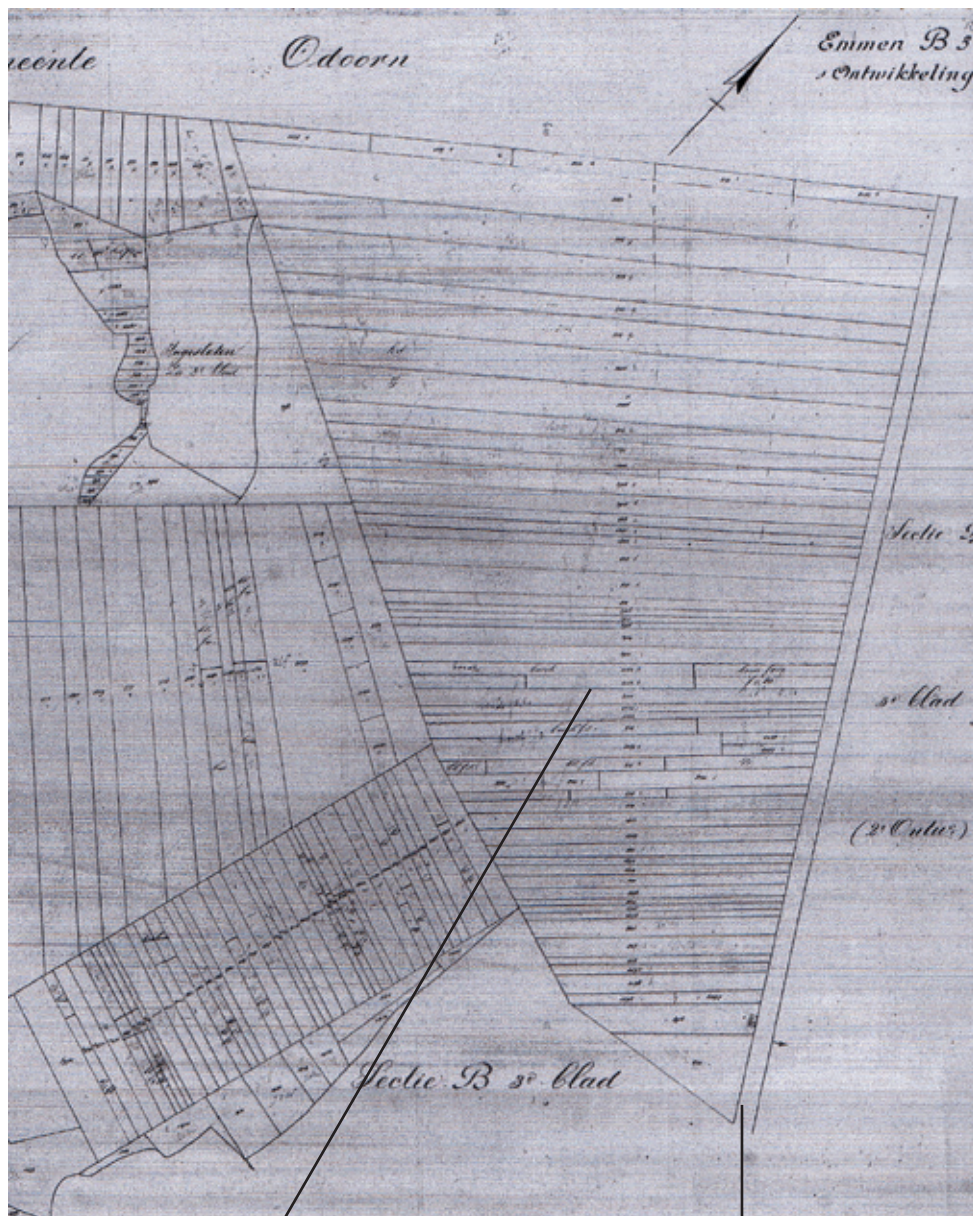

Afb. 77
1955

'vennetje'

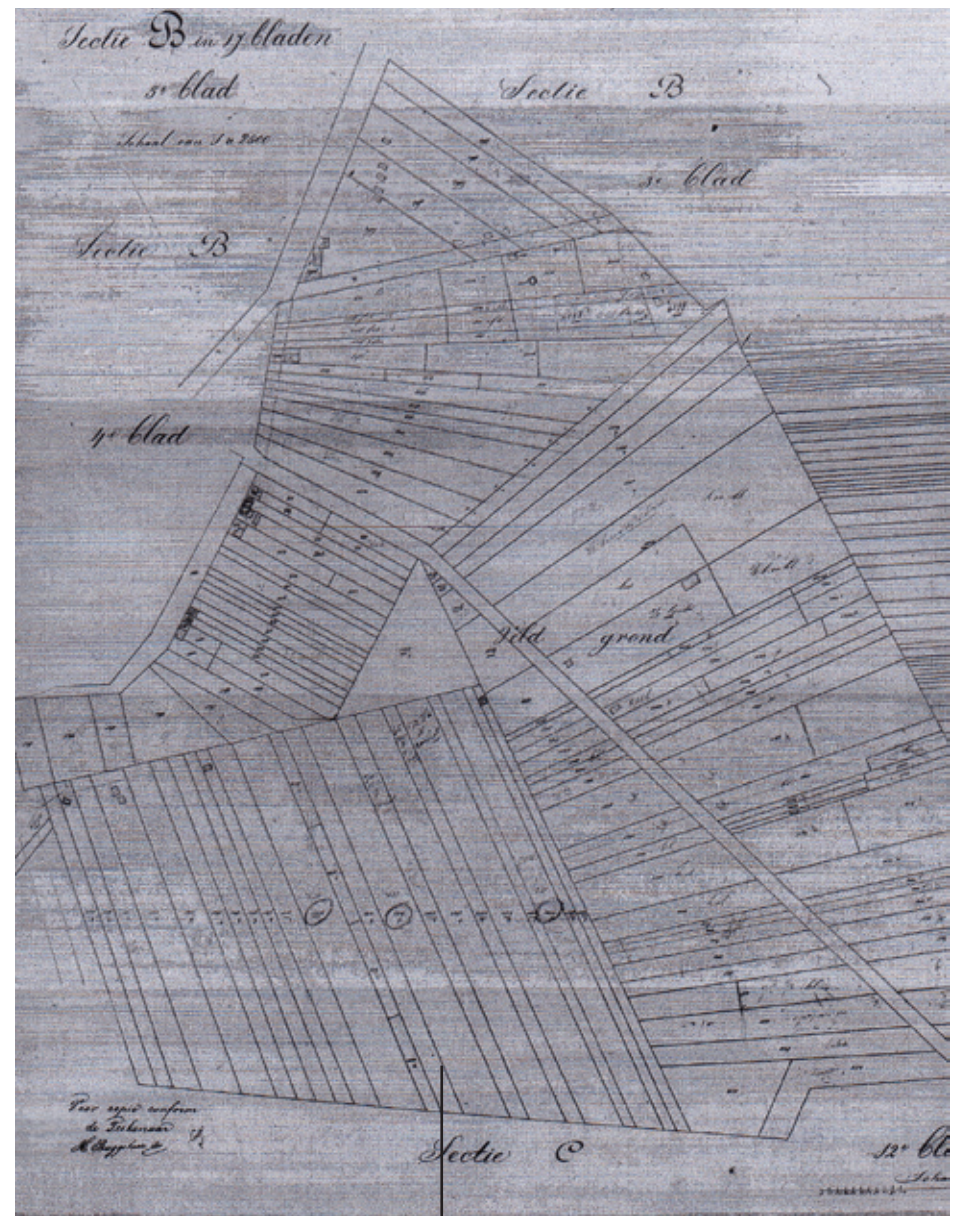

Afb. 78
2005

Reeds verkavelde veldgronden

Dikbosstraat

Reeds verkavelde veldgronden

Afb. 79 Kadastrale kaart 1880 ten westen Dikbosstraat (let op noordpijl)

Afb. 80 Kadastrale kaart 1880 zuidelijk gelegen veldgronden

een overblijfsel van een groot oerbos (Historische Vereniging Emmen). Bekend is dat het hout uit het bos werd verkocht. Er vonden namelijk in de 2^e helft van de 18^e eeuw vijf grote houtveilingen plaats waarvan de opbrengsten werden verdeeld onder de markegenoten.

Door de scheiding van de markegronden kwam ook het Weerdinger Holt in particuliere handen. Het hout zelf bleef in gezamenlijke handen maar moest wel in een aantal jaren worden geveld. Uiteindelijk heeft de NV Ontginningsmaatschappij 'Het Landschap

Drenthe' het bos met aanpalende heide gekocht en is het gebied (ca. 30 ha.) in het kader van de werkverschaffing ontgonnen (Bron: Historische Vereniging Emmen). Na deze ontginning is ook een klein 'vennetje' c.q. 'drinkplaats' ten noorden van de Schapendrift ontstaan. Deze is momenteel nog steeds aanwezig.

Een tweede karakteristiek dat lijkt op de oude ontginning is de oorspronkelijke aanwezigheid van bomenrijen c.q. houtwallen in het zuidelijke deelgebiedje (zie kaart 1935). Momenteel zijn daar

nog enkele restanten van over.

Zoals gebruikelijk bij jonge veldontginningen is het veld niet beplant met bomen. Bomenrijen bepalen het beeld langs de wegen zoals de Dikbosstraat, Gravenveldweg en Emmerhoutstraat. Deze wegen zijn tegelijkertijd de grens van de veldgronden. Langs deze wegen staat ook de bebouwing en zijn de velden zelf nog steeds onbebouwd.

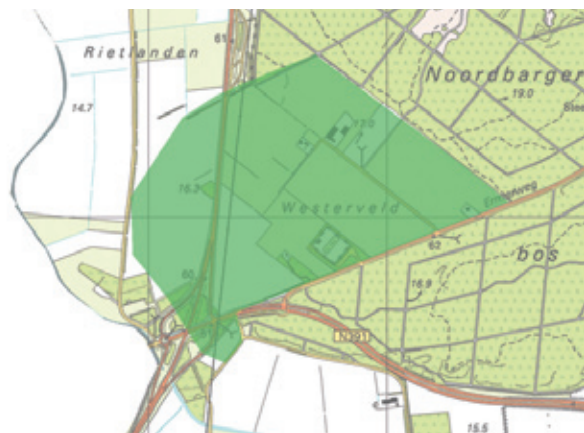
Al met al zijn de veldontginningen bij Weerdinger en mengsel van 'oud lijkende' kleinschalige ontginningen en rationele, grootschalige, ontginningen.

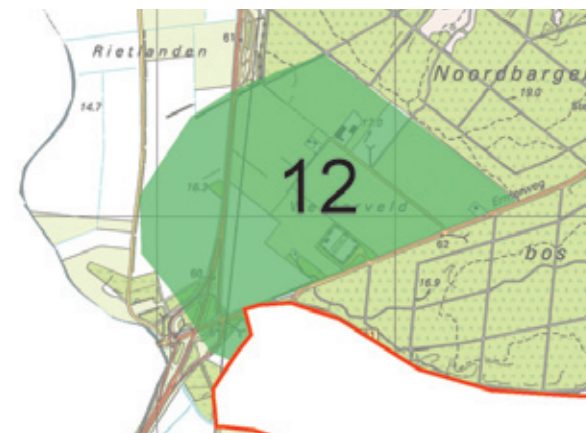
Afb. 81 Huidige kadastrale grenzen

Afb. 82 Houtwal restanten in zuidelijke veldontginningen

Afb. 83 Westerveld
(exclusief Noordbarger bos)

Afb. 84 Westerveld
buitengebied

Afb. 85
Hottinger atlas 1773 - 1794

4.3.8 Gebied 12; Westerveld

Het Westerveld wordt al in de Hottingeratlas 1773 – 1784 weergegeven als 'Het Wefzerveld'. Kaarten van latere datum geven het gebied de naam Noord- en Zuidbarger veld.

Het gebied werd ten zuidoosten, zuiden en westen omgeven door de beekdalgronden van de Oude en de gegraven Nieuwe Delft en de Sleenerstroom. Voor de veldontginning was sprake van een gedeeltelijk

glooiend en gedeeltelijk sterk geaccidenteerd terrein met zowel zeer droge als natte stukken. De sterk geaccidenteerde zeer droge stukken lagen in het oostelijke gedeelte van het gebied.

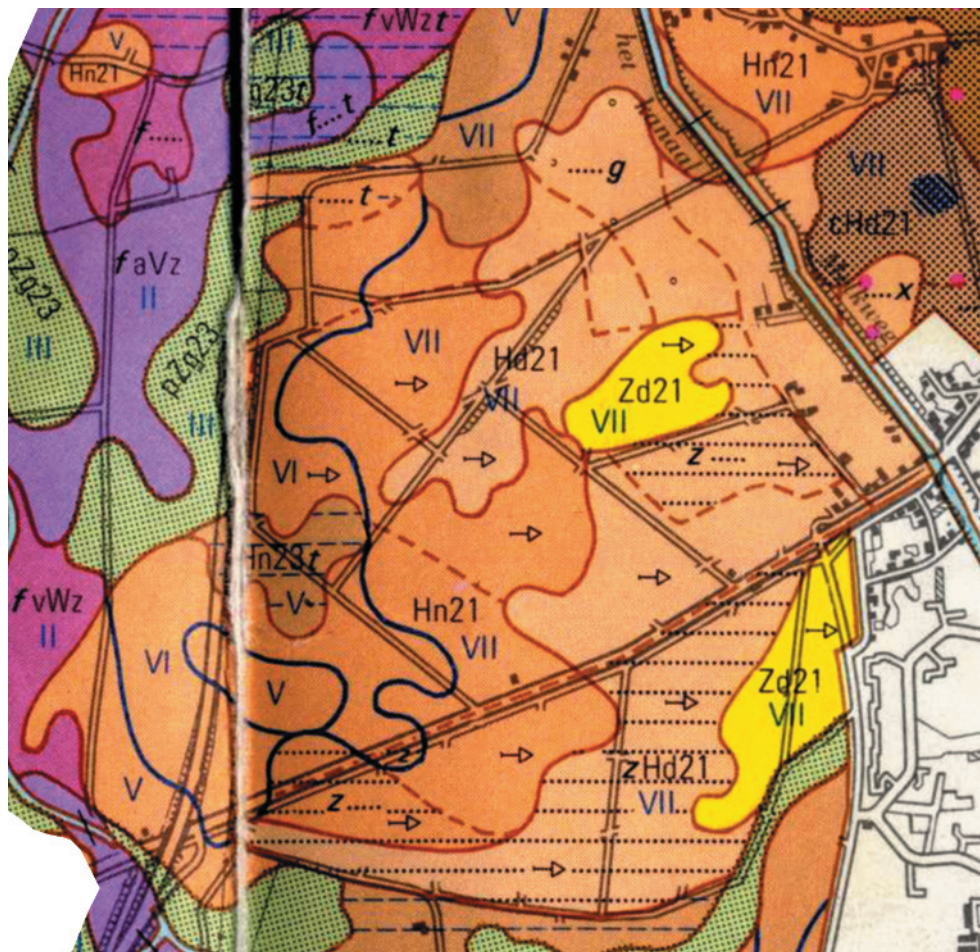
De bodemkaart laat zien dat hier enkele stuifzandgebiedjes lagen (geel op de kaart). Dergelijke stuifzanden zijn veelal vanaf de 2^e helft van de 17^e eeuw door de mens ontstaan als gevolg van overbeweiding en bovenmatig plaggen van de heide. Veel van deze stuifzanden werden in de 19^e

eeuw ingeplant met bos c.q. houtwallen. De kaart van ca. 1910 geeft aan dat dit in het Noord- en Zuidbarger veld (nog) niet het geval was. Het huidige Noordbarger Bos behoorde oorspronkelijk ook tot het Westerveld. Dit deel van het Westerveld is door Staatbosbeheer na 1900 grootschalig 'ontgonnen' tot bos. Tijdens deze ontginningen is een groot deel van het gebied vergraven (horizontaal pijltje op de bodemkaart). De kaart van 1935 geeft deze ontginning goed weer. Het Noordbarger bos maakt onderdeel uit van de Ecologische Hoofdstructuur en heeft de bestemming natuur. Het zal hier dan ook niet verder worden besproken.

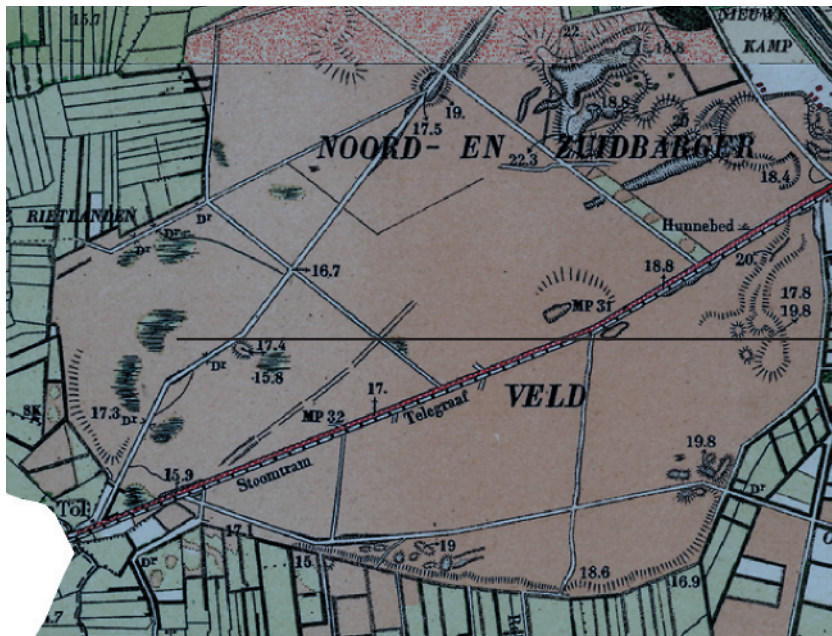
De bodem van het huidige Westerveld bestaat zoals gebruikelijk bij (voormalige) heidevelden voornamelijk uit arme zandgrond namelijk veldpodzolgronden (code Hn.. op de kaart). In tegenstelling tot de oostelijke delen die nu bos zijn, was dit gebied vrij nat. De kaart van 1900 laat deze moerasachtige plekken goed zien (zie kaarten volgende pagina). Het gebied is ook later ontgonnen dan het Noordbarger bos.

De Hottingeratlas laat zien dat het gebied door meerdere paden werden doorsneden. De hoofdpaden liepen van Westenesch en van Noordbarger richting de Klinkmolenbrug, één van de belangrijke overgangen over de Sleenerstroom, hier richting Erm. Daarnaast liepen er allerlei zandpaden in het veld. Eén van de hoofdroutes, de huidige Ermerweg, is tot op de dag van vandaag nog in gebruik. De weg vanuit Westenesch is als Heirweg en voetpad in het bos nog wel herkenbaar. In het gebied zelf is het pad, voorheen Klinkmolenweg geheten, in de periode 1975 – 1985 verdwenen. De aanleg van de N34 en de daarbij behorende op- en afritten in de periode 1975 – 1985 heeft het gebied in visueel opzicht in tweeën gedeeld.

Al in 1935, een periode waarin het gebied nog gedeeltelijk in ontginning was, kende het gebied

Afb. 86 Bodemkaart

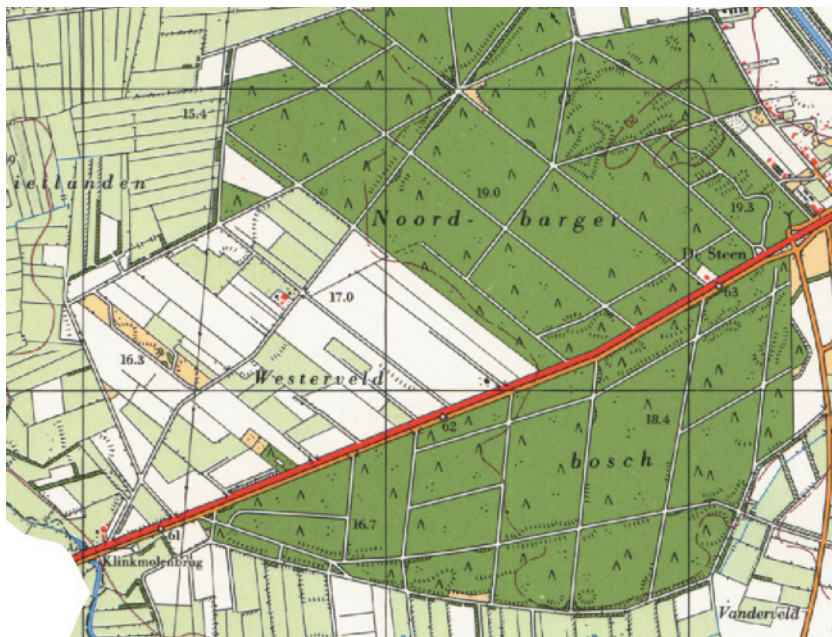

Afb. 87
1900

Afb. 88
1935

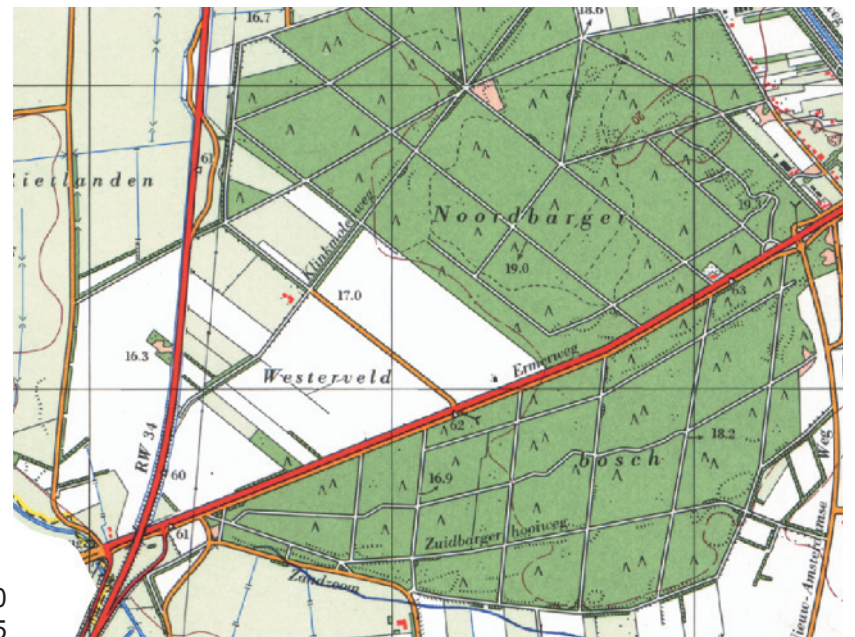

Natte gebiedjes

Afb. 89
1965

Afb. 90
1975

één bewoningsplaats met enkele gebouwen en een weg ernaartoe. De bebouwing is tot op de dag van vandaag nog vooral op deze plek geconcentreerd. Er zijn wel enkele gebouwen bijgekomen. Ook de weg richting de bebouwing is nog steeds aanwezig. De schuur langs de Ermerweg is in de periode 1955 – 1965 gebouwd, terwijl de NAM/Gasunie-locatie na 1985 is aangelegd.

De verkavelingstructuur van de veldontginning is tot 1965 gaaf aanwezig geweest. In vergelijking tot veel andere veldontginningen was de verkaveling in dit gebied vrij onregelmatig en gedeeltelijk ook vrij smal voor een dergelijke jonge ontginning. In de periode 1965 – 1975 zijn dan ook veel kavels, mede door de ruilverkaveling, samengevoegd. Alleen een aantal

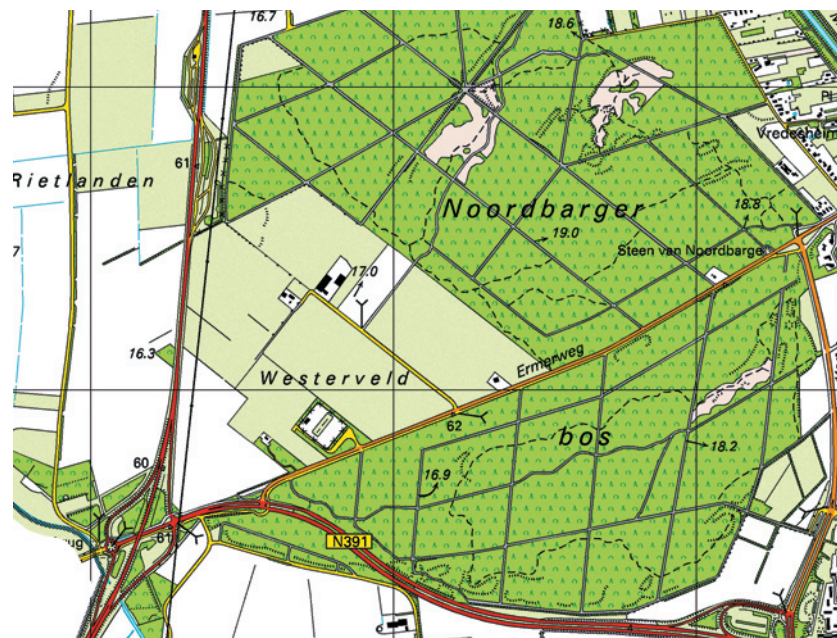
kaveltjes grenzend aan de NAM/Gasunie-locatie stammen nog uit de tijd van de veldontginning.

De moerasachtige plekken en vennetjes (zie ook kaart 1955) zijn al gaande de veldontginning verdwenen. Het gebied is na de ontginning zowel als bouwland en in toenemende mate als weiland in gebruik geweest. Weilanden zijn gebruikelijk in wat nattere gebieden zoals bijvoorbeeld ook in beekdalen. Dergelijke natte gronden zijn ongeschikt als bouwland.

Al sinds de aanleg van het bos heeft het gebied een groene west- en zuidgrens gekend. Verder is het privégroen rondom de bewoningsplaats tot op de dag van vandaag beeldbepalend.

De singels rondom de NAM/Gasunie-locatie heeft de schaal van het gebied vanaf de Ermerweg verkleind maar zorgen er tegelijkertijd voor dat het zicht op de N34 gedeeltelijk worden ontnomen. Bij de op- en afritten van de N34 zijn met bomen aangeplant.

In de periode 1955 – 1965 is de hoogspanningsleiding door het gebied aangelegd. De aanleg van de N34 in de periode 1965 – 1975 heeft het gebied visueel in tweeën gedeeld. Van een gebied dat geleidelijk overgaat in beekdalgronden en daar in visueel opzicht ook deel van zal hebben uitgemaakt, is het gebied door de aanleg van de N34 in visueel opzicht geïsoleerd geraakt.

Afb. 91
2005

Afb. 92 Luchtfoto met
huidige kadastrale
grenzen

Afb. 1

- Kleinschalige veenontginningen
- inclusief beekdalen veen

Afb. 2

- Kleinschalige veenontginningen
- inclusief beekdalen veen en nummers gebieden buitengebied

5. De kleinschalige veenontginningen inclusief beekdalen veen

De gemeente Emmen kent oude kleinschalige veenontginningen, jonge kleinschalige veenontginningen en mengvormen van beide. Daarnaast worden de veenontginningen door middel van het bloksysteem zonder wijken tot de kleinschalige veenontginningen gerekend. Deze laatste veenontginningen vonden plaats in de tijd van de grootschalige ontginningen in de 20ste eeuw. Omdat deze ontginningen vaak niet systematisch zijn uitgevoerd en de karakteristieken hebben van een kleinschalig landschap, worden ze tot de

kleinschalige veenontginningen gerekend. Het betreft hier de gebieden 18 en 19, Klazienaveen-zuid en Nieuw-Amsterdam

De oudste kleinschalige veenontginningen zijn al vanaf de 11^e eeuw ontstaan, eerst langs de rand van het veen en later ook op het veen. De zogenaamde randveen-, en de latere boekweit- en bovenveenontginningen worden hiertoe gerekend. Het gebied bij Schoonebeek/Weiteveen (Gebied 13) en bij Roswinkel/Munstersche Veld (Gebied 14) zijn dergelijke randveenontginningen.

Karakteristiek voor deze oude randveenontginningen

is dat men in eerste instantie vanaf de randen van het veen over ging tot het gebruik van het veen voor agrarische doeleinden en kleinschalige winning van turf voor eigen gebruik. Daar waar het veen voldoende afwaterde werden weidegronden ingericht. Bij het Valtherdiep en de Runde waren dergelijke deze weidegronden te vinden. Gegeven de geringere omvang wordt het overgebleven deel van het Valtherdiep bij de Hondsrug zone (gebied 15) gerekend.

Het veen werd stap voor stap in smalle stroken verveend, waarna het in agrarisch gebruik werd genomen. Karakteristiek voor het patroon van deze ontginningen is de smalle strokenverkaveling en de (lange) lintbebouwing evenwijdig aan de rand van het veen. Het dorp Roswinkel ligt op zandgrond aan de rand van het veen. Bij Schoonebeek lagen oosterse bos, Middendorp en Westerse Bos van oorsprong op zandkoppen. De breedte van het erf diende als uitgangspunt voor de verdere ontginning. Loodrecht op de ontginningsas werden de grenzen van de kavels getrokken en de zwetsloten gegraven. Het basisprincipe hierbij was het recht van opstrek: de eigenaar van het erf mocht binnen de grenzen van het erf (opstrek) het veen ontginnen.

Afb. 3 Smalle strookverkaveling en micro reliëf bij Weiteveen en omgeving

Afb. 4 Topografische kaart ca. 1910

Afb. 5 Projectie kleinschalige veenontginningen 1900

Vanaf de late Middeleeuwen wordt het veen in toenemende mate gebruikt voor de boekweitcultuur. Hiertoe werd de bovenste veenlaag ontwaterd en afgebrand, waarna de aslaag diende als zaaibed voor de boekweit. Na ongeveer zes tot acht jaar was echter de grond zo uitgeput dat nieuwe stukken veen in cultuur moest worden gebracht. De oude stukken moesten tien tot vijftientig jaar blijven rusten. Deze boekweitcultuur werd in eerste instantie vooral in Duitsland toegepast. Echter, doordat er steeds nieuwe veengronden in gebruik moesten worden genomen vestigden zich vanaf het begin van de 19^e eeuw zich steeds meer Duitse boeren aan de Nederlandse zijde

van de grens. Zij kochten of pachtten de veengrond van de Drentse boeren. Nieuw Schoonebeek en Weiteveen zijn dergelijke dorpen met van oorsprong veel Duitse kolonisten.

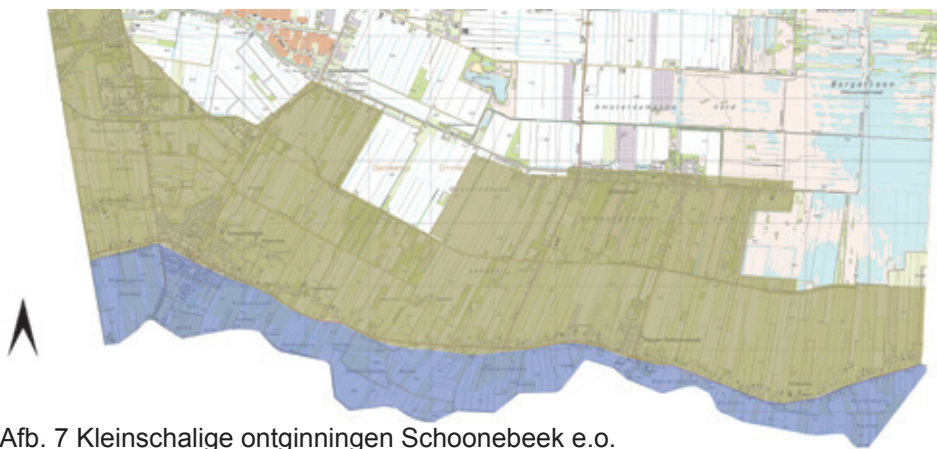
De jonge kleinschalige veenontginningen zijn veelal ontstaan in de 19^e eeuw, na de verdeling van de eerdere gemeenschappelijke gronden van de markes. De Hondsrugzone (gebied 15), Nieuw-Dordrecht (gebied 16) en Barger-erfscheidenveen en omgeving (Gebied 17) worden hiertoe gerekend. Sommige delen van de Hondsrugzone, bijvoorbeeld

bij Weerdinge, waren al voor de 19^e eeuw kleinschalig in ontginning. Later heeft hier een schaalvergroting plaatsgevonden (samenvoegen kavels). Jonge kleinschalige ontginningen zijn over het algemeen wat rationeler van karakter. Dit wordt bijvoorbeeld weerspiegeld in een bredere en regelmatigere verkaveling.

Rond 1900 was het areaal veen dat kleinschalig in ontginning was aanzienlijk groter dan wat nu tot de kleinschalige veenontginningen wordt beschouwd. Op de kaart van 2005 zijn ook die gebieden geprojecteerd die rond 1900 kleinschalig in ontginning waren en de kaart laat zien hoe groot het gebied in de Gemeente Emmen was met deze kleinschalige landbouwgronden (zie afb. 5 op pagina 76). Het merendeel van deze kleinschalige veenontginningen zijn echter verdwenen nadat ze in een later stadium door middel van de grootschalige veenkoloniale ontginningen verder zijn verveend. Deze gebieden hebben vooral de kenmerken van een grootschalige ontginning heeft gekregen en worden dan ook daartoe gerekend. Het gebied bij Nieuwe Schutting, het Barger Oosterveen en het Runderveen zijn hier voorbeelden van. Hier zijn de kleinschalige kenmerken geheel of vrijwel geheel verdwenen.

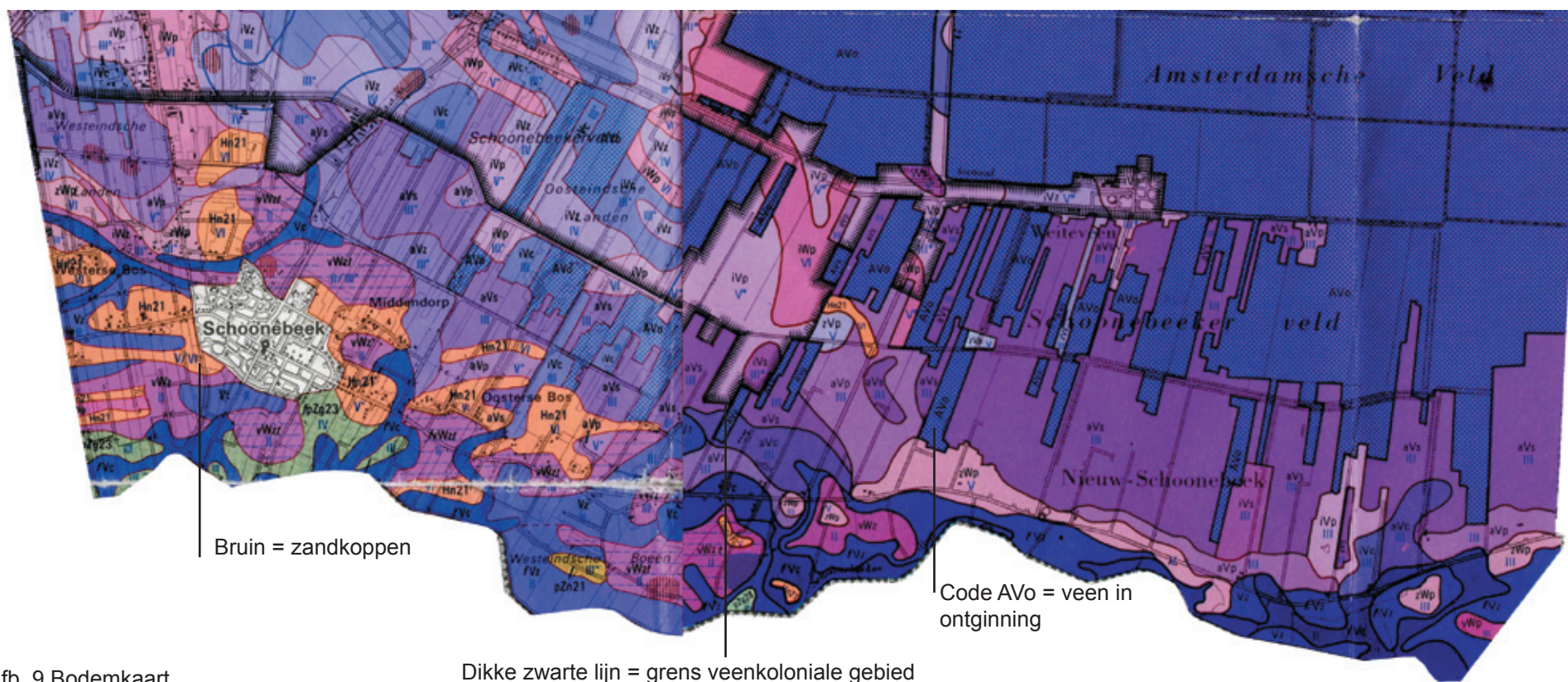
Afb. 6 Jonge kleinschalige veenontginning bij Nieuw-Dordrecht

Afb. 7 Kleinschalige ontginningen Schoonebeek e.o.

Afb. 8 Schoonebeek e.o. ; buitengebied

Afb. 9 Bodemkaart

Dikke zwarte lijn = grens veenkoloniale gebied

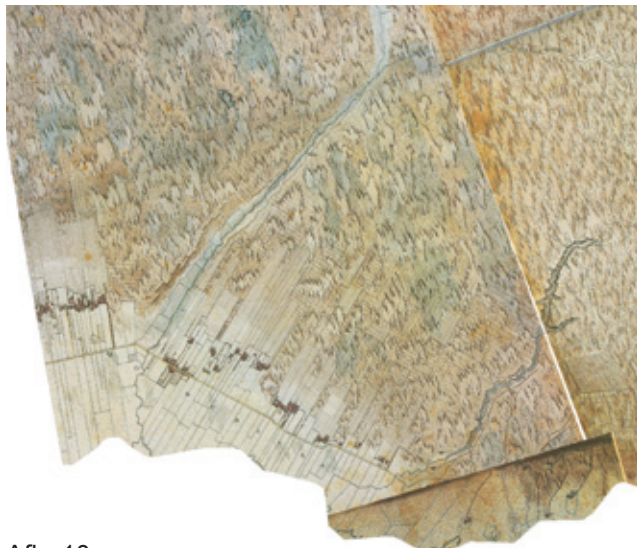
5.1 Gebied 13 Schoonebeek en omgeving

Over de stichting en ontwikkeling van Schoonebeek in de Middeleeuwen is weinig bekend. Wel wordt Schoonebeek in verschillende oorkonden genoemd. Vast staat dat Schoonebeek in 1435 functioneerde als autonome bestuurlijke en rechtelijke eenheid (Bron; Gerding e.a.; Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe). Historische reconstructie heeft uitgewezen dat er een veenweg van Oud Schoonebeek naar Zuid- Barge heeft gelopen. ook zijn in het gebied archeologische vondsten gedaan.

De ontginning van het gebied bij Schoonebeek is een menging van oude (middeleeuwse) en jongere (17^e en 18^e eeuw) en jongste (19^e en 20^e eeuw) ontginningen.

Het dorp grensde aan de zuidelijke rand van het Bourtanger veen. Tussen het veen en het beekdal van het Schoonebeekerdiep lag een overgangsgebied met oost-west gerichte zandruggen (bruin op de bodemkaart).

De oudste ontginningen lagen bij het huidige Schoonebeek (zie Hottingeratlas). Er waren vier

Afb. 10
Oud Schoonebeek eo; Hottingeratlas 1773 - 1794

afzonderlijke bebouwingslinten (Westeinde, Kerkeinde, Middendorp en Oosteinde) die op deze zandruggen gevestigd. De oudste percelen rondom de boerderijen waren blokvormig en de boerderijen lagen min of meer willekeurig naast elkaar op de zandrug. De erfbeplanting was beeldbepalend. Vanaf de doorgaande weg (Europaweg) liepen paden richting de boerderijen.

Afb. 11 Detail Westeinde in 1904

Dankzij kadastrale kaarten is duidelijkheid over het grondgebruik en de ontginningswijze vanaf de 17^e eeuw. De boerderijen van de oude bewoningslinten lagen toen op langgerekte kavelstroken, 'opstrek'nde ploats'n' genoemd, die noordwaarts het veen in liepen en zuidwaarts tot het Schoonebeekerdiep. Door het recht van opstrek, het recht van de grondeigenaar op de onontgonnen gronden voor en achter zijn in cultuur gebrachte grond, is deze bijzondere strokenverkaveling ontstaan.

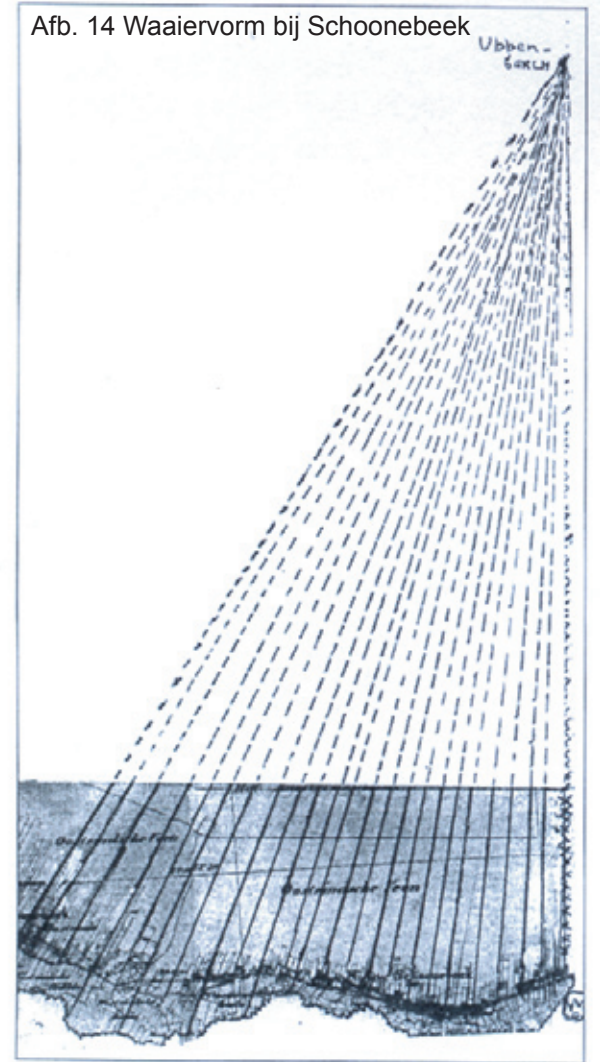
De smalle opstreckende plaatsen stonden loodrecht op de zandruggen, waardoor iedere

boer verzekerd was van een evenredig deel in de verschillende gronden ten noorden en ten zuiden van de zandrug. De Hottingeratlas van 1773 – 1794 geeft de verschillende richtingen van de opstreckende verkaveling ten oosten en ten westen van de Bargerbeek goed weer. Deze smalle strookverkaveling is tot op de dag van vandaag nog uitzonderlijk gaaf aanwezig.

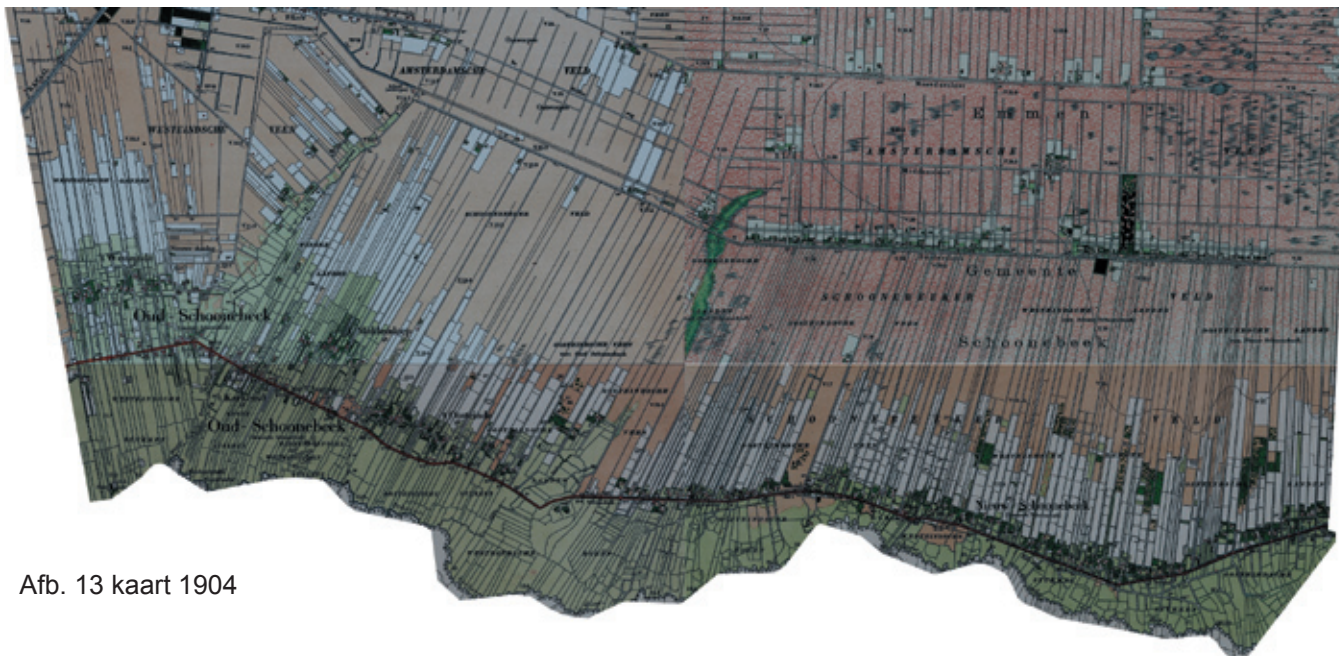
Het bodemgebruik was oorspronkelijk vergelijkbaar met de gemengde bedrijfsvorm van de esdorpen. De vochtige hooilanden lagen langs het Schoonebeekerdiep en iets hoger lagen de weilanden. De boerderij lag op een ruim erf met aansluitend de tuinakkertjes (goorns) en (hakhout)bosjes. Verder naar het noorden strekten de bouwlanden zich uit op het veen. Karakteristiek voor de bedrijfsvoering ten oosten van de Ellenbeek is de vetweiderij, te weten de opfok van slachtossen. Hier lagen de zogenaamde booën, ver van de nederzetting verwijderde ossenstallen die verbonden waren aan één of meerdere moederbedrijven in Schoonebeek. Na 1700 was sprake van specialisatie in de vetweiderij bij Schoonebeek met een intensivering van de rundveehouderij als gevolg. Men ging over van de opfok van magere ossen naar de duurdere stalossen. Karakteristiek voor Schoonebeek is een intensivering naar twee richtingen. Enerzijds naar de vetweiderij langs het brede beekdal van het Schoonebeekerdiep. Anderzijds meer aandacht voor permanente boekweit- en roggebouw op de veenakkers. Dit in tegenstelling tot de zandgebieden waar door de schrale veldgronden en gebrek aan goede hooilanden de specialisatie naar de duurdere stalossen niet mogelijk was. Begin 19^e eeuw zijn de booën om verschillende redenen, zoals de opkomst van de boekwitteelt en modernisering landbouw, afgeschaft. Ook de sterke scheiding van het agrarische gebruik van de gronden ten noorden en ten zuiden van het dorp is verdwenen. Tegenwoordig vindt ook akkerbouw plaats in het voormalige beekdal.

Afb. 12 kaart 1850

(Bron: W. Visscher; Uitwaaieren langs het diep

Afb. 13 kaart 1904

In de loop van de 18^e eeuw, begin 19^e eeuw vestigden steeds meer boeren uit Duitsland zich in dit gebied. In 1805 ontstond dan ook Nieuw-Schoonebeek door de verkoop van gronden aldaar aan Duitse boeren. In Nieuw Schoonebeek bestond het recht van opstrek alleen richting veen waardoor richting het Schoonebeeker diep sprake is van een onregelmatige verkaveling. Dat is tot op de dag van vandaag nog steeds het geval. Bijzonder is de waaivormige percelering die volgens W. Visscher wijst op een in de Middeleeuwen gebruikelijke wijze van landmeting. (Bron: W. Visscher; Uitwaaieren langs het diep). eze waaivormige Schoonebeeker percelen komen samen in een punt, een zandhoogte Ubberbergh genaamd, op de Nederlands-Duitse grens even ten oosten van Emmer-Compasuum. Overig liepen de

percelen niet door tot de punt. Dat zou niet praktisch zijn. Aan de basis waren de percelen circa 90m breed.

De Hottingeratlas van 1773 – 1794 geeft de strookvormige verkaveling ten oosten van de Ellenbeek weer. In die tijd lagen overigens alleen enkele gebouwen, waarschijnlijk boeën, langs de beek. Dit betekent dat de Duitse boekweitboeren zich vooral eind 18^e begin 19^e eeuw in het gebied hebben gevestigd. In 1850 had zich een bebouwingslint langs de doorgaande weg, de huidige Europaweg, gevormd.

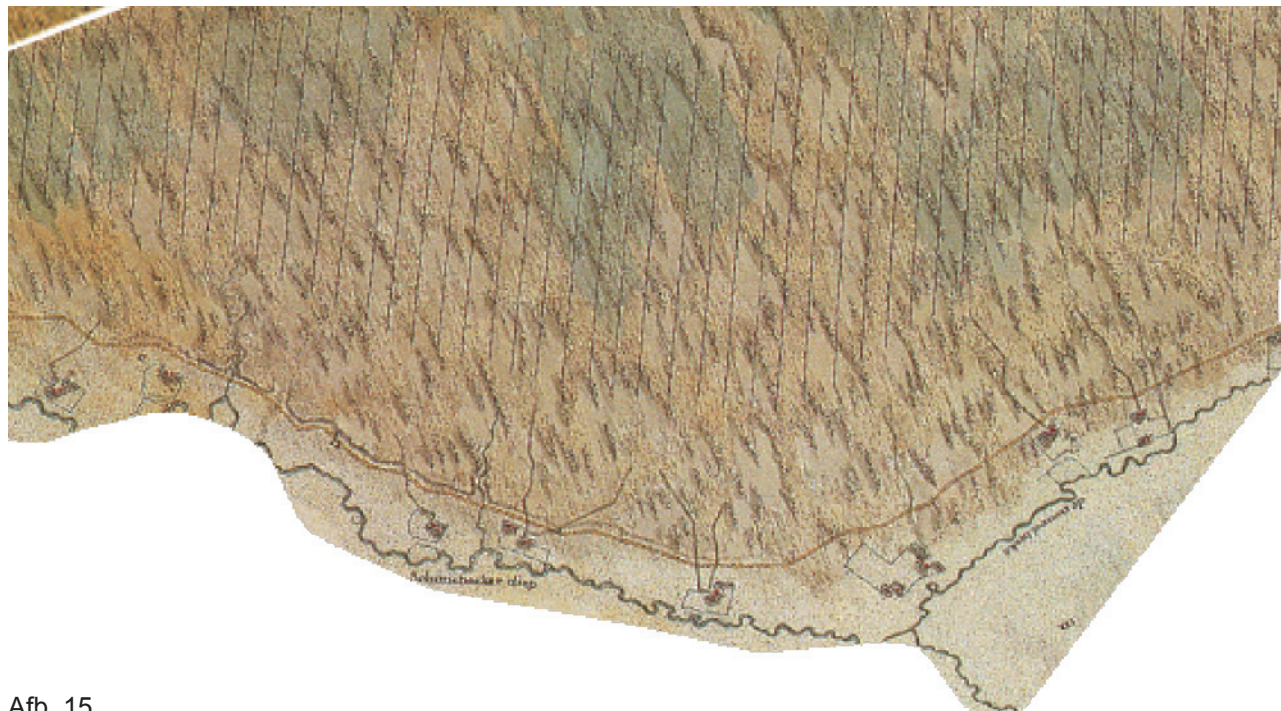
In de loop van de 19^e eeuw nam de boekweitteelt en bovenveencultuur sterk toe en vestigden zich boekweitboeren uit o.a. Duitsland op het veen. Na 1850 ontstond er dan ook een nederzetting (het latere Weiteveen) ten noorden van het Nieuw-

Schoonebeekerveld enwel in het Amsterdamsche Veld.

Eigenaar van het Amsterdamsche veld was Drentse Landontginnings Maatschappij (DLM), die door een groep kapitaalcrachtige Amsterdammers in 1850 was opgericht. Hoewel deze maatschappij wel enige ontginningsactiviteiten ondernam, werd het Amsterdamsche Veld vooral als jachtgebied, dus ontspanning, gebruikt. De inkomsten kwamen vooral uit de pacht van boerderijen en verkoop van zwarte turf. De kaart van 1900 laat dan ook de vele boerenbehuizingen zien op de plaats waar nu Weiteveen ligt. Deze waren gevestigd aan de noordzijde van de huidige Zuidersloot en bij de Middensloot en lagen dus niet op de gronden van de toenmalige Gemeente Schoonebeek.

In 1909 verkocht de DLM het Amsterdamsche Veld aan Van Griendtsveen, een bedrijf dat gespecialiseerd was in turfstrooisel. Griendtsveen verkocht de onrendabele boerderijen en/of beëindigde de verpachting, zo ook bij Weiteveen. De kaart van 1935 geeft goed weer dat de bebouwing in het Amsterdamsche Veld ten noorden van de Zuidersloot vrijwel is verdwenen en is verplaatst naar de zuidkant in het Schoonebeeker Veld. Na WOII is het dorp weer noordwaarts uitgebreid en ligt nu weer grotendeels in het voormalige Amsterdamsche Veld. Nadat de boeren zich in het Schoonebeeker veld hadden gevestigd werd het gebied dus ook vanuit het noorden in gebruik genomen. De topografische kaart van 1955 laat goed zien dat het Schoonebeeker veld zowel vanuit het zuiden als het noorden in ontginning was. Belangrijk is dat de ontginning vanuit Weiteveen wel binnen de smalle kavelstructuur (recht van opstrek) lag.

Al met al is het Schoonebeeker Veld grotendeels kleinschalig en gedeeltelijk niet of deels ontgonnen. Dit betekent dat er her en der nog veenlagen aanwezig die in hoogte verschillen door inklinking, vertering bij veenbranden, al dan niet opbrengen van

Afb. 15
Nieuw Schoonebeek; Hottingeratlas 1773 - 1794

Afb. 16 Kaart 1904; Het huidige Weiteveen ligt ten noorden Zuidersloot in het Amsterdamsche Veld

Zuidersloot

Afb. 17 Kaart 1935; De bebouwing ligt ten zuiden Zuidersloot in het Schoonebeeker veld. Amsterdamsche Veld heeft alleen nog houtopstanden c.q. -opslag

Afb. 18 Kaart 1955; Schoonebeeker veld is zowel vanuit het noorden als zuiden in ontginning. Nog steeds geen bebouwing ten noorden Zuidersloot.

mest en het afsteken van turf(strooisel) voor eigen gebruik. Dit gecombineerd met de bos(stroken) en elzensingels zorgt voor het unieke kleinschalige coulissen landschap.

Het Schoonebeekerdiep is in 1929 rechtgetrokken en de meanderende beek is dan ook lange tijd niet meer aanwezig geweest. In het kader van het project Herinrichting Schoonebeekerdiep zal in de komende jaren een traject van 16km worden heringericht. Doel is het Schoonebeekerdiep natuurlijker te maken, water meer de ruimte te geven, rekening houdend met de omliggende functies.

Door de herprofilering van de Europaweg in de 20^e eeuw, is het oorspronkelijke karakter van deze weg verdwenen. Daarentegen zijn de paden richting de boerderijen nog steeds herkenbaar.

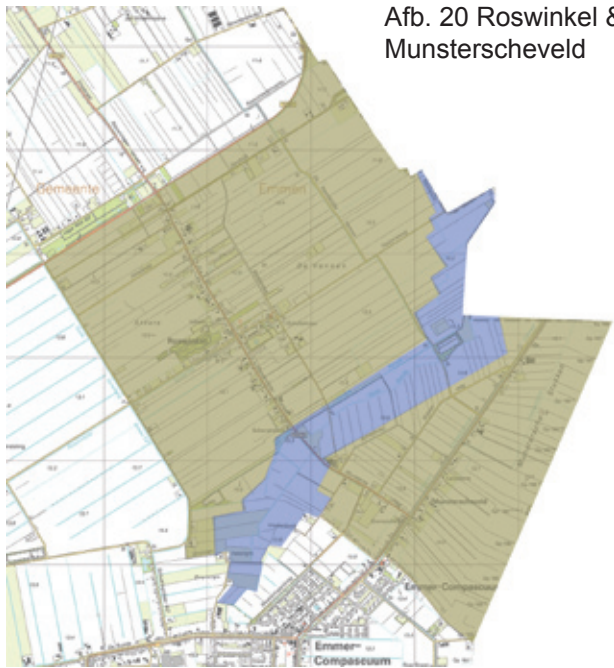
In 1943 werd een olieveld ontdekt door de toenmalige Bataafse Petroleum Maatdchappij. Dit veld is geëxploiteerd door middel van jaknikkers door de NAM (Nederlandse Aardolie Maatschappij). De productie is in 1996 stopgezet omdat deze te onrendabel was. In verband met de hoge olieprijs is weer gestart met de oliewinning (dmv stoominjectie).

De uitzonderlijk gaaf gebleven oorspronkelijke

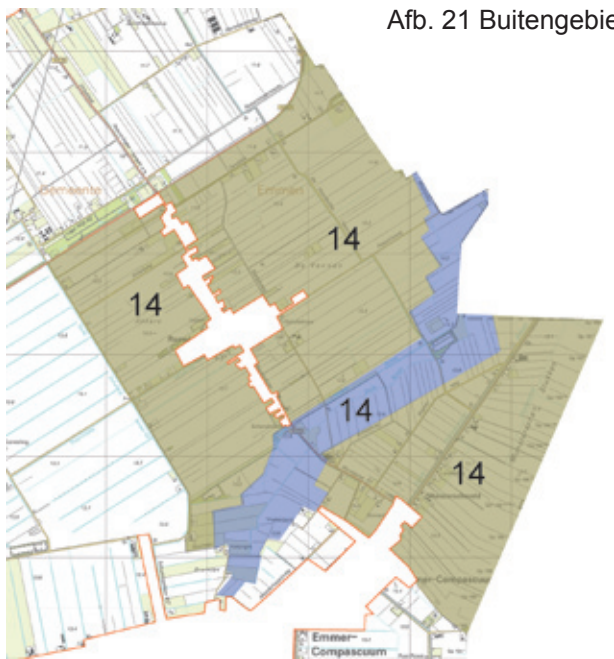
buurtschappen, Westeinde, Middendorp en Oosteinde, met hun specifieke boerderijen en erfbeplanting, de paden richting de boerderijen, de nog steeds herkenbare smalle strokenverkaveling ten noorden van het lint, het aanwezige reliëf en de opgaande bosjes en singels zorgen voor een kleinschalig coulisselandschap. In dit gebied liggen de oudste (bij Schoonebeek), jongere (bij Nieuw Schoonebeek) en jongste (bij Weiteveen) kleinschalige veenontginningen dicht bij elkaar. Het is vooral de optelsom van de nog herkenbare cultuurhistorische karakteristieken die dit gebied zo bijzonder maakt.

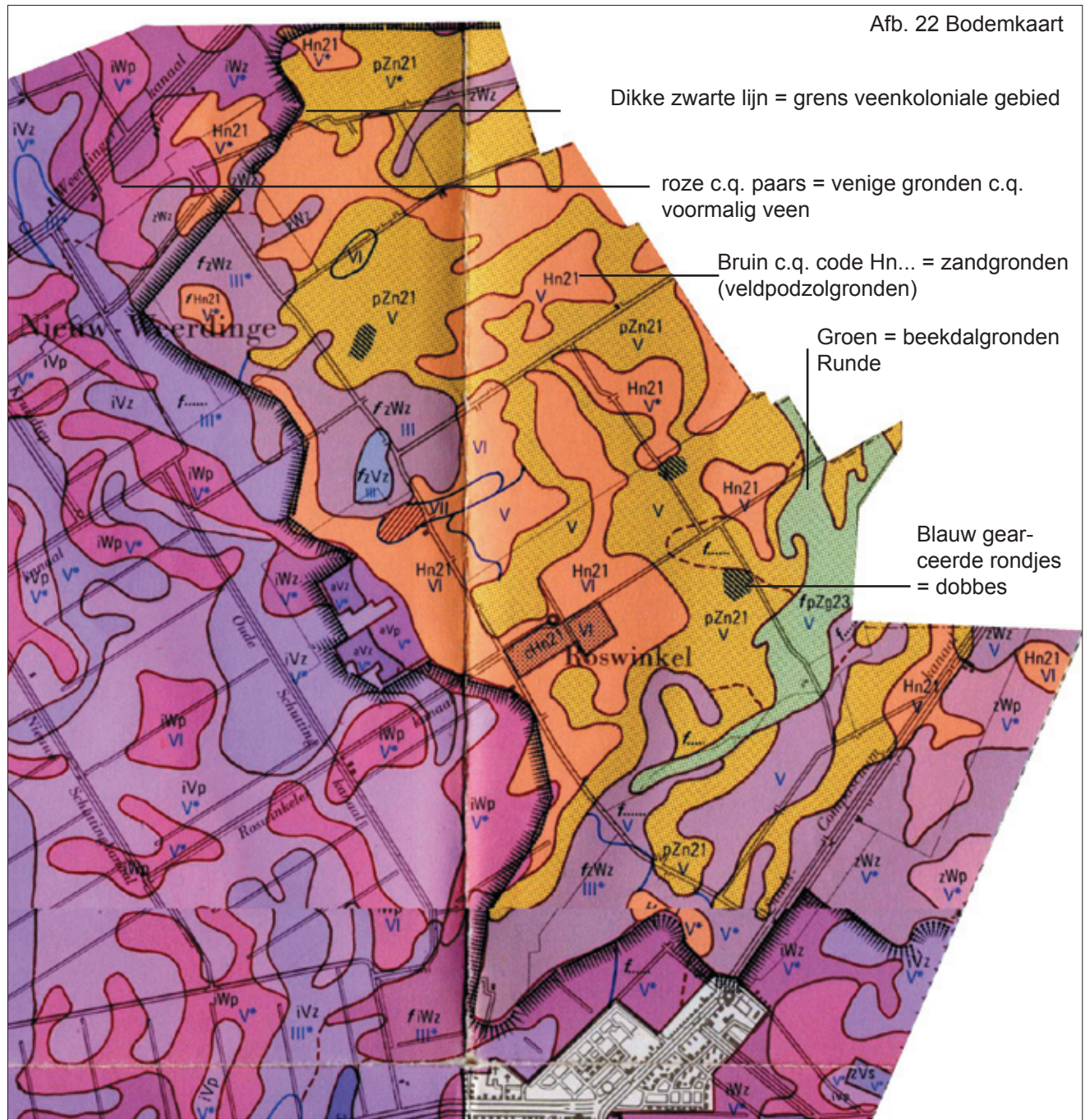
Afb. 19 Kaart 2005

Afb. 20 Roswinkel & Munsterscheveld

Afb. 21 Buitengebied

Afb. 22 Bodemkaart

Dikke zwarte lijn = grens veenkoloniale gebied

roze c.q. paars = venige gronden c.q. voormalig veen

Bruin c.q. code Hn... = zandgronden (veldpodzolgronden)

Groen = beekdalgronden
Runde

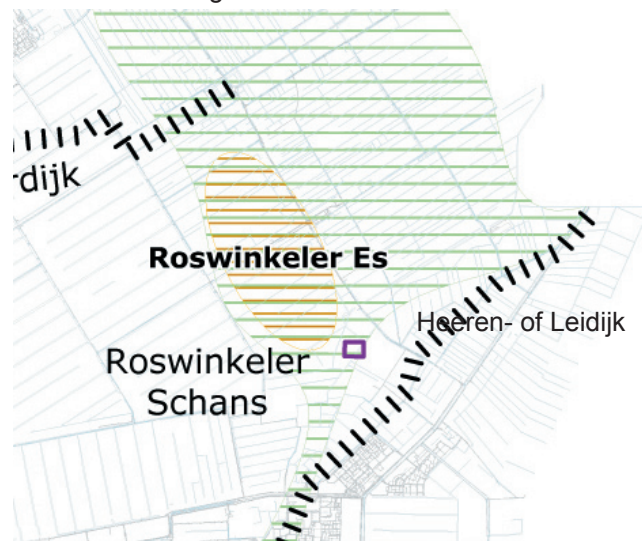
Blauw gearceerde rondjes = dobbes

5.2 Gebied 14 Roswinkel en Munsterscheveld

Roswinkel lag op een zandrug aan de rand van het voormalige grote veengebied. Deze zandrug was een uitloper van het Westerwoldse gebied. Roswinkel was dan ook meer op het Westerwoldse gebied gericht en waren zelfs tot 1905 de verbindingen met Emmen erg slecht. De dekzandvlakte rond het dorp werd gekenmerkt door geleidelijke overgangen en er zijn dan ook geen grote hoogteverschillen op korte afstand van elkaar aanwezig. Roswinkel is een dubbellint dat op een wat hogere zandrug (bruin op de bodemkaart) ligt aan de rand van het voormalige hoogveen. Het noordoostelijke lint (Boetseweg) is het oudste. Het Munstersche Veld kent vooral venige gronden (roze c.q. paars op bodemkaart), waarvan het zuidelijke deel tot het veenkoloniale dek behoren.

In de periode waarin het veen vooral als militaire verdedigingslinie diende, heeft bij Roswinkel de Roswinkeler schans gestaan. Op de plaats van de voormalige schans is tegenwoordig een kunstwerk aanwezig.

Afb. 23 Archeologische reconstructie

Bron; Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

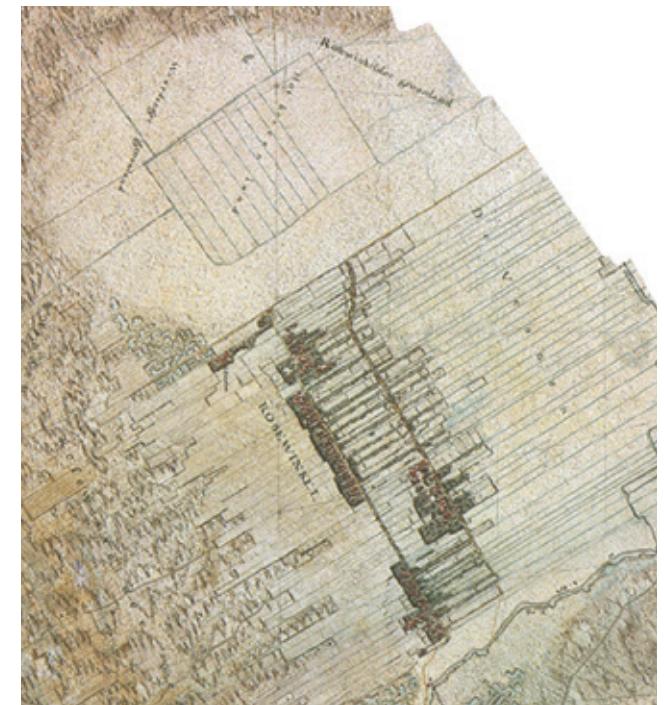
De ontginning van het gebied bij Roswinkel is een menging van oude (13^e eeuw) en jonge (19^e en 20^e eeuw) ontginningen. Bepaalde kenmerken van het esdorp, de randveenontginningen en grootschalige ontginningen liggen hier dicht bij elkaar. Het dorp wordt voor het eerst in 1327 vermeld en het bezat toen al een kerk. Over de herkomst van de eerste inwoners is weinig bekend. Veldnamen als 'dresschen' (tijdelijk bouwland), 'wisschen' (half natuurlijke weiden) en 'vennen' verwijzen naar Groningse en Oostfriese invloeden (Bron; Gerding e.a. Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe).

De marke van Roswinkel dateert uit 1516, toen er een scheiding met de marke van Weerdinge plaatsvond. Het was hiermee een relatief jonge marke. Ook na de afscheiding bleef Roswinkel nog meer dan honderd jaar procederen met Weerdinge over de gebruiksrechten van de natte- broek- en hooilanden ten noordoosten van het dorp. Dit gebied, nog geen 500 ha groot, behoorde toe aan de gemene marke. Deze gemeenschappelijke gronden waren relatief klein, de beweidingsdruk hoog en daarmee de geschillen over grensoverschrijdingen met Weerdinge groot. Dit gebied in het noordoosten heeft in de loop van de 2^e helft van de 20ste eeuw een zodanig grootschalig karakter gekregen dat het tot de grootschalige ontginningen wordt beschouwd (zie beschrijving gebied 39).

Bij Roswinkel lagen niet alleen de (oude) bouwlanden, de 'Dresschen en de Roswinkeler esch, in het recht van de opstrek. Ook de weilanden, de 'Vennen', en de hooilanden 'De Maten' lagen in de opstrek achter de oude bouwlanden. De kaart van Hottingeratlas van 1773 – 1794 geeft deze opstreckende verkaveling al goed weer. Tot op de dag van vandaag is deze strookverkaveling nog goed herkenbaar. Omdat sprake was van het recht van opstrek kreeg Roswinkel ook de zo karakteristieke complementaire bebouwingstructuur. Nieuwe boerderijen aan het jongere, zuidwestelijke, lint

(Roswinkelerstraat) konden allen gebouwd worden op die plaatsen waar aan het parallelle oude lint geen boerderijen stonden.

De groenlanden, de 'Vennen' genoemd, strekten zich ten oosten uit werden in de loop der tijd beplant met elzensingels waardoor hier een kleinschalig landschap ontstond. Tezamen met de erfbeplanting moet het dorp een boom- en bloemrijk geheel zijn geweest. Tussen de Moersloot en de Runde in het noordoosten lagen de hooilanden, de 'Maten' genoemd. Het gebied van het beekje de Runde tussen Roswinkel en Munsterscheveld is gedeeltelijk in smalle stroken en gedeeltelijk in onregelmatige blokken verkaveld (zie kaart 1900 volgende pagina).

Afb. 24 Roswinkel en gemeenschappelijke gronden ten noordoosten dorp; Hottingeratlas 1773 - 1794

De beplantingstructuur is met name bij de Vennen veranderd. De elzensingels en houtopstanden bij de Vennen zijn al in de 1^e helft van de vorige eeuw grotendeels geheel verdwenen. Dat geldt ook voor veel eiken die aan de kant van de es stonden. Veel kavels op de (voormalige) es zijn verbreedt door samenvoeging. De kavels van het weidegebied ten oosten van het dorp, de Vennen, zijn eveneens voor het merendeel verbreedt. Door intensivering van de ontwatering zijn de weidegronden verdwenen en verandert in bouwland.

Ten (zuid)westen van de het dorp, op de overgang naar het veen, lag de Roswinkeler Esch met zijn bouwgronden. Ook hier gold het recht van opstrek en tot op de dag van vandaag is de strookverkaveling nog redelijk herkenbaar, zij het dat natuurlijk veel kavels zijn samengevoegd.

Waarschijnlijk zijn omstreeks 1650 de eerste boekweitakkers op het veen aangelegd (Bron: gerding e.a.). Daarnaast waren ook keuters actief op het veen. Via een koop- of pachtvereenkomst hadden zij toegang tot stukken veen die gedurende enkele jaren werden bewerkt. Karakteristiek voor de boekweitteelt is dat na ongeveer zes tot tien jaar boekweitteelt het veen volledig is uitgeput en vervolgens circa 20 jaar braak moet liggen voordat het weer kan worden ingezaaid. De marke van Roswinkel was dan ook al gauw te klein voor deze expansieve boekweitcultuur. Het veen ten zuiden en ten oosten van de Runde, het huidige Munsterscheveld, werd dan met boekweit ingezaaid op de zo karakteristieke smalle langgerekte kavels. Deze ontginningen in het Munsterscheveld zijn een bron van veel (eigendom)conflicten geweest tussen Munster en Drenthe. Deze boekweitconflicten en

conflicten over de weiderechten leidde tot politieke onrust tot op het hoogste niveau (Bron: Gerding ea). Om aan de conflicten een einde te maken werd in 1764 een grensconventie gesloten tussen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en het keurvorstendom Keulen. De grens werd vastgesteld door grenspalen en er werd overeenstemming bereikt over de gemeenschappelijke weidegronden (compascuum) in gebieden die nog niet onder de rechthebbenden waren verdeeld. De nieuwe staatsgrens liep echter dwars door de grenzen van de marken. Zo hoorde het gebied van het huidige Munsterscheveld vanouds bij de 'gemeinheiten' van Altharen en Over- en Nederlangen. Vanaf 1764 hoorden ze dus bij de Republiek. De conflicten bleven dan ook voortduren. Pas in 1786 kwam er een eind aan de conflicten na de definitieve grensafbakening en vaststelling van de eigendomsrechten.

Afb. 26 Munsterscheveld; bebouwing op veenrestant

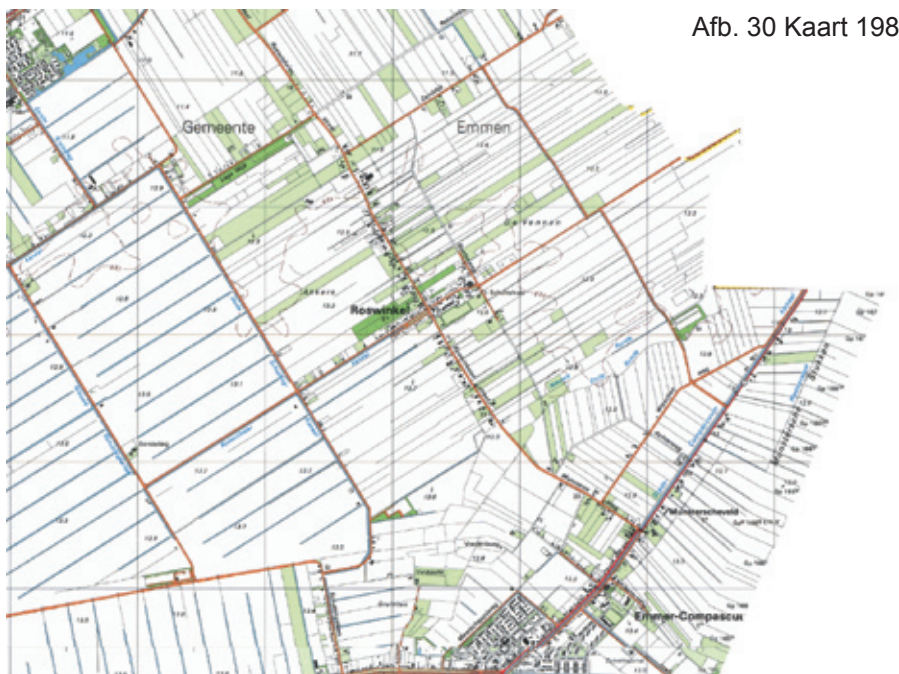
Afb. 27 Munsterscheveld; bosjes zorgen voor kleinschalig beeld

Afb. 28 Kaart 1930

Afb. 29 Kaart 1959

Afb. 30 Kaart 1985

Afb. 31 Kaart 2005

De gerichtheid op Duitsland is nog lang gebleven en wordt weerspiegeld in het landschap. De kaart van 1900 laat bijvoorbeeld zien dat de smalle strookverkaveling in het Munsterscheveld gedeeltelijk aansloot bij de kavels in Duitland. Ook liepen er vanaf het Duitse grondgebied veel weggetjes richting het Munsterscheveld.

Tot op de dag van vandaag zijn er nog enkele (restanten van) weggetjes herkenbaar. Ook de smalle strokenverkaveling is in het Munstersche Veld tot op de dag van vandaag nog goed herkenbaar. Bovendien zorgen opgaande bosjes, al dan niet aan Duitse zijde, en huizen op veenrestanten voor het zo karakteristieke kleinschalige landschap in dit gebied.

Begin 19^e eeuw kende het dorp twee bebouwingslinten met twee dwarsstraten, Het Stad en het Soerd

Vanaf circa 1906 is het Roswinkelerveen verveend door middel van het enkel kanaal systeem (zie tekst bij grootschalige verveningen). Loodrecht op de Roswinkelerstraat bij het Stad werd het Roswinkelerkanaal gegraven. Langs het kopeind van het kanaal ontstond bebouwing zodat het dorp meer een kruisvorm heeft gekregen in vergelijking met de oorspronkelijke H-vorm.

Ook is vooral het zuidwestelijke lint, de Roswinkelerstraat, verdicht en is het historische complementaire bebouwingstructuur grotendeels verdwenen. De bebouwing langs de Boetseweg is geleidelijk afgenomen ten gunste van de Roswinkelerstraat. Langs het Soerd is bebouwing ontstaan en sportvelden aangelegd.

Het smalle verkavelingspatroon is tussen de Boetseweg en de Roswinkelerstraat relatief intact gebleven, hoewel ook hier kavels zijn

samengevoegd. Ook zijn hier nog enkele houtwallen c.q. bomenrijen aanwezig. De inplant van twee bosstroken wordt de kruisvorm van het dorp versterkt ten koste van de oorspronkelijke H-vorm. In het dorp is het Roswinkelerkanaal gedempt.

Al met al is de oude ontginningsstructuur van Roswinkel is nog redelijk goed te herkennen, ondanks dat het aan afleesbaarheid heeft ingeboet. Vooral het gebied tussen de Roswinkelerstraat en Boetseweg kent deels nog de historische smalle strokenverkaveling. Zowel de overgebleven als nieuwe aanplant van bomen(rijen) gecombineerd met het privégroen zorgen voor een contrast tussen de beslotenheid van Roswinkel in een overig open landschap van de Monden. De Roswinkeler esch is in visueel opzicht bij de grootschalige open ruimte van de Monden gaan horen

Afb. 32 Roswinkel; groen lint in het landschap

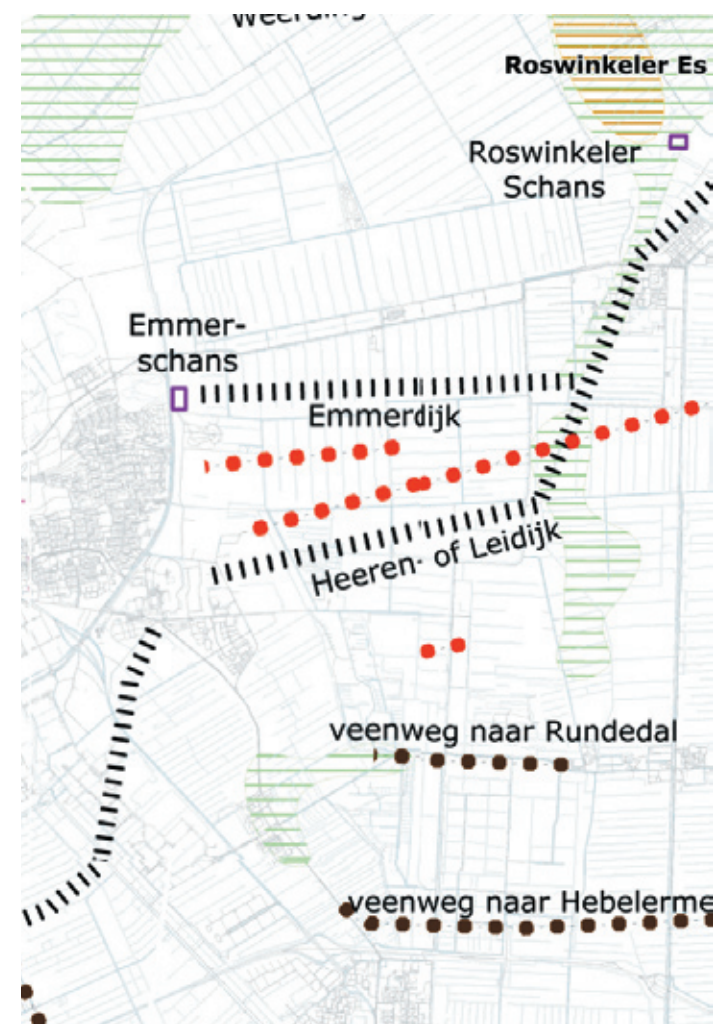
Afb. 33 Houtwalrestanten tussen Boetseweg en Roswinkelerstraat

Afb. 34 Buitengebied kleinschalige veenontginngen Hondsrug

Afb. 35 Hondsrug
Bron: Veenatlas, Ruimtelijke Waardenkaart

Afb. 36 Archeologische reconstructie

Historische reconstructies:		Archeologische vondsten:	
●●●●	veenweg (archeologisch aangetoond)	— (nat) landbouwgebied vóór 1850 al in gebruik	★ vondst (veen gerelateerd)
●●●●	veenweg (vermoedelijk)	— (voormalige) es	● vondst (algemeen)
	(voormalige) (veen-) dijk		
□	voormalige schans		

Bron; Archeologisch Bureauonderzoek, Emmen

5.3 Gebied 15 Hondsrugzone

De kleinschalige veenontginningen die tot gebied 15 horen liggen allen op de overgang van de Hondsrug naar het veen. Sommige gebiedjes liggen feitelijk op het zand, zoals bijvoorbeeld bij Barger-Oosterveld en een klein gebiedje bij Weerdinge, andere liggen geheel op het veen. Echter bij allen is sprake van kleinschalige ontginning en de overgang van Hondsrug naar veen. Om praktische redenen is een 'scherpe' grens getrokken tussen klein- en grootschalig c.q. esdorpenlandschap. In de praktijk zijn de grenzen natuurlijk geleidelijker.

Afb. 37 Detail Hottingeratlas 1773 - 1794; Hondsrug ter hoogte van Angelslo

Met uitzondering van het gebied ten zuidoosten van Barger-Oosterveld (Oosterbos) is vanaf de Hondrug goed zicht op lager gelegen voormalige venen. De steilrand is hier nog zeer gaaf.

Archeologisch onderzoek heeft uitgewezen dat vanaf de Hondsrug meerdere veendijken en –wegen richting het veen hebben gelopen. Ook, de gerestaureerde, Emmer Schans stamt uit de periode dat het veen vooral als militaire verdedigingslinie werd gewaardeerd. Het beekdal van de (Ruiten/ Mussel) Aa bij Weerdinge was al voor 1850 in gebruik als hooi- en weilanden. Een groot deel van dit gebied is na 1900 grootschalig verveend (zie gebied 30). Het restant bij Vledders is niet grootschalig verveend en wordt dan ook tot de kleinschalige veenontginningen van de Hondsrug gerekend. Vooral de relatief smalle strookverkaveling is hier nog herkenbaar aanwezig. Een gedeelte van het gebied maakt deel momenteel deel uit van de PEHS

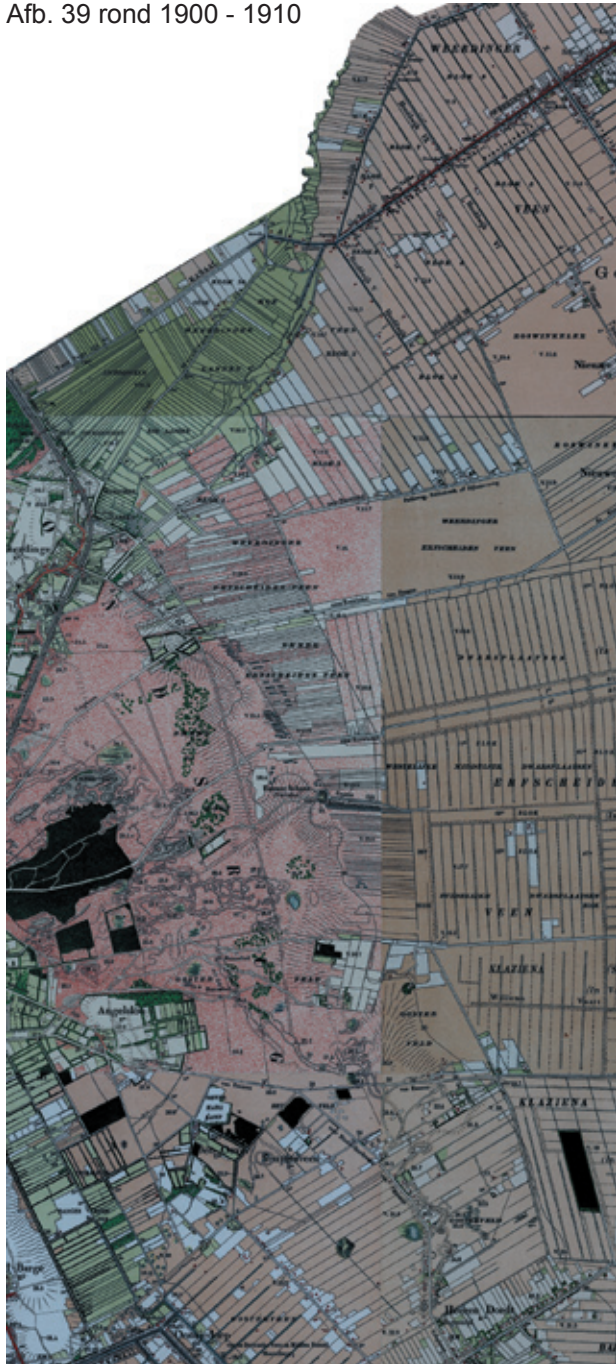
Al vanaf de Middeleeuwen is het veen vanaf de randen zoals de Hondsrug in gebruik genomen voor agrarische doeleinden en kleinschalige winning van turf voor eigen gebruik. De Hottingeratlas uit 1773 – 1794 geeft enkele ontginningsactiviteiten weer. Echter, waarschijnlijk waren de gebieden te klein om weer te geven op latere topografische kaarten. De kaart van 1850 geeft voor de Hondrugzone, met uitzondering van de eerder genoemde beekdalgronden van de Weerdinger landen, geen ontginningsactiviteiten weer.

In 1900 was het gebied volop in ontginning. Hierbij valt vooral het grote verschil in verkavelingspatronen op. Ten noorden van de huidige Barger-Oosterveld is sprake van een zeer smalle strookverkaveling vanaf de Hondsrug richting veen. Het betreft hier voornamelijk gebieden, zoals het (delen van) Weerdinger Erfscheidenveen en Emmer-Erfscheidenveen die al eerder van de marke gescheiden waren. Zo is Weerdinger Erfscheidenveen al in 1774 van de marke

Afb. 38 Kaart 1850

Afb. 39 rond 1900 - 1910

Afb. 40 kaart 1955

Afb. 41 kaart 2005

afgescheiden, terwijl het plan van de verdeling van de overige delen van de marke van Weerdinge in 1849 door Gedeputeerde Staten zijn goedgekeurd (Bron: Historische Vereniging Emmen). Een deel van deze gebieden is in een later stadium grootschalig verveend en wordt dan ook niet meer tot de kleinschalige ontginningen gerekend.

Al in 1900 liepen er langs delen van de rand van de Hondrug onverharde paden. In 1925 is gestart met de aanleg van een klinkerweg vanaf Valthe via Weerdinge tot Barger Oosterveld. Deze was in 1933 gereed.

Mede hierdoor ontstond langs deze weg (Emmerhoutstraat en Schansweg) een bebouwinglint met kleine verveners en boeren. Dit lint is tot op de dag van vandaag nog aanwezig, zij het dat het door de aanleg van de ringweg N391 aan herkenbaarheid heeft ingeboet. Vanaf de weg zijn het en der de lager gelegen voormalige veengronden nog zichtbaar. Vooral direct ten noorden van het huidige Barger-Oosterveld is de smalle strookverkaveling tot op de dag van vandaag nog aanwezig. Ter hoogte van het Oosterbos is het landschap sterk verdicht. Voordat het gebied bij Barger Oosterveld werd ontgonnen was het gedeeltelijk (natte) heide dat

zowel oost- als westwaarts overging in veen. Vooral op het zandgedeelte (heide) was her en der sprake van een zeer geaccidenteerd terrein. Dit was met name het geval in het gebied waar nu de bebouwing is geconcentreerd en langs de huidige Klazienaveense Straat.

Het Barger-Oosterveld is vanaf circa 1870 bewoond, eerst door oorspronkelijke bewoners van de zandgronden later ook de kleine zelfstandige (Duitse) boeren uit het veen bij Barger-Compascuum. Het vermelden waard is de bebouwing die rond 1900 aanwezig was langs de huidige N862 richting Klazienaveen.

Het betrof hier bebouwing van kleine verveners. Hier was het veenpakket voldoende dik om het wat systematischer te vervenen. Dit gebiedje hoort dan ook tot het veenkoloniale gebied. Omdat het op de overgang van zand naar veen lag is het niet door middel van wijken verveend. Ook de verkaveling is kleinschalig van karakter. Zoals gebruikelijk zijn deze behuizingen na de vervening verdwenen. Tegelijkertijd ontstond een lint, op het zand, langs de Klazienaveense Straat.

Vanaf deze ontginningsas zijn de overige gronden door middel van relatief smalle stroken ontgonnen. Vanaf de Klazienaveense Straat liepen er zandpaden richting het veld. Deze zijn na 1985 vrijwel geheel verdwenen.

Tot op de dag van vandaag is het kleinschalige karakter nog goed herkenbaar dankzij de relatief smalle en onregelmatige verkaveling, de bebouwingslinten met een mengeling van oud en nieuw en de bochtige wegen.

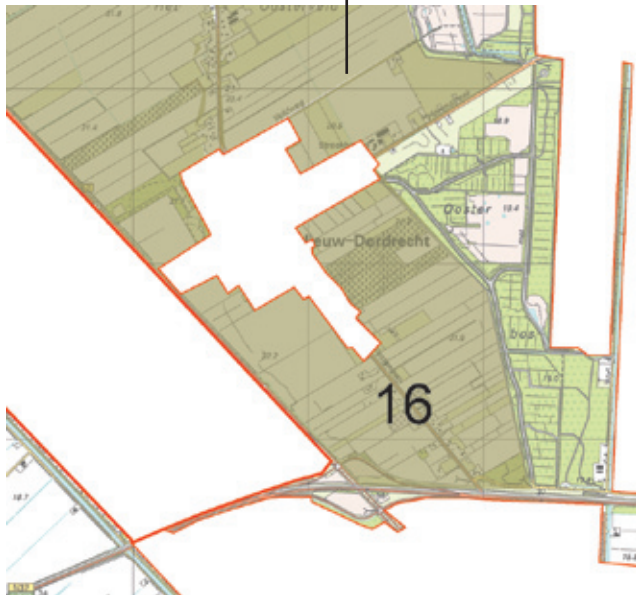

Afb. 42 Kadastrale grenzen c.q. smalle strookverkaveling ten noorden Barger-Oosterveld

Afb. 43 Nieuw-Dordrecht

Veldweg = grens met Barger-Oosterveld

Afb. 44 Buitengebied Nieuw-Dordrecht

Afb. 45 Bodemkaart

Keileemrug

Bruin = zandgronden

Dikke zwarte lijn =
grens veenkoloniale
gebied

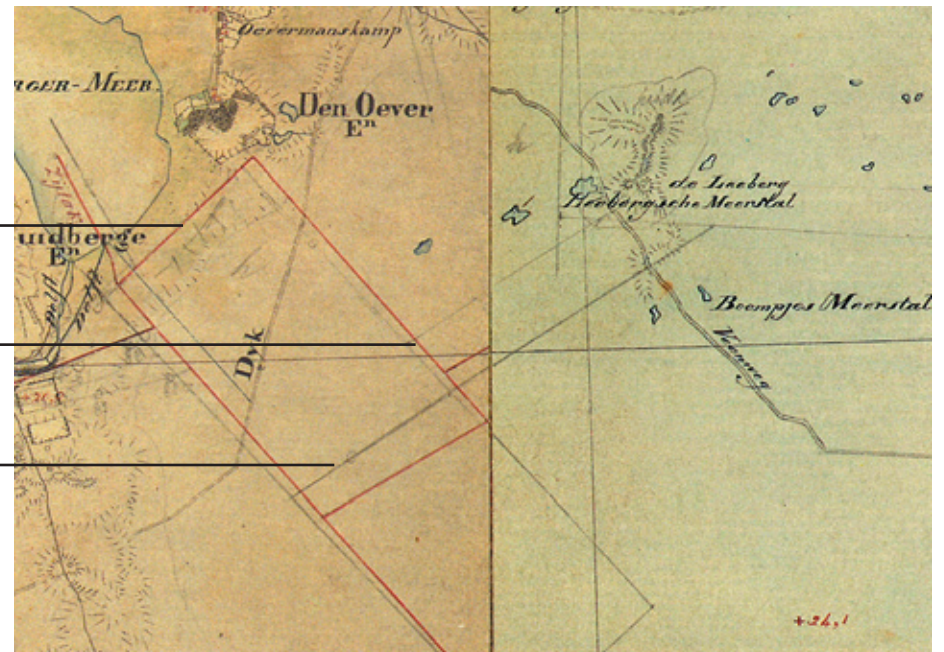

Afb. 46 Kaart 1850

Rood kader =
Oosterveen

Grens Oosterveen =
nu N362

Beoogd maar nooit
aangelegd traject
kanaal

5.4 Gebied 16 Nieuw-Dordrecht

Nieuw-Dordrecht ligt op de zuidoostelijke uitloper van de Hondsrug (zie bodemkaart). Deze zandrug (o.a. Code Hn) was oorspronkelijk aan de oost-, zuid- en westzijde omgeven door veen (Code V). Ten oosten van Vastenow en de Klazienaveensestraat ligt een voedselrijke keileemrug waarvan de (dikke) leemlaag tussen de 40cm en 120cm diep ligt. De keileemrug en de overgang van de rug richting voormalig veen is tot op de dag van vandaag nog zichtbaar. Vanaf de Veldweg is in noordoostelijke richting het hoogteverschil van rond de 2 meter goed te zien. Bijzonder detail is dat ten zuiden van de sportvelden nog een restant van één van de twee dobbes aanwezig is. Op de bodemkaart zijn deze kleine ronde of ovale terreindepressies als blauw gearceerde rondjes weergegeven.

Afb. 47 Veenweg, Bron: J.J. Brands; Waar eens de boeweit bloeide.

Al in de Steentijd was sprake van menselijke activiteit in de omgeving waar nu Nieuw-Dordrecht ligt. Het meest opvallend is de houten weg die in het veen tussen de huidige Veldweg en de Heerenstreek tot aan het Karrepad (het verlengde van de Heerenstreek) is aangetroffen. Deze weg van ongeveer één kilometer dateert uit omstreeks 2600 v. Chr. en is daarmee de oudste (houten) weg van Nederland.

Hoewel al in de Steentijd sprake was van menselijk ingrijpen in het gebied, is voor het ontstaan van het huidige Nieuw-Dordrecht vooral ontwikkelingen van het omringende veen cruciaal geweest. Oorspronkelijk behoorde Nieuw-Dordrecht en het veen zowel ten oosten als ten westen van het dorp toe aan de markegenoten van Noord- en Zuid-Barge.

Eind 1853 kocht de in Dordrecht opgerichte maatschappij De Drentsche Veen- en Middenkanaal Maatschappij (DVMKM) zowel het veencomplex aan de westzijde, het 'Oosterveen', als een complex aan de oostzijde van het dorp, het 'Smeulveen' van de markegenoten. In 1852 hadden de initiatiefnemers van de DVMKM al een concessie gekregen tot het graven van een kanaal, bij de opening Oranjekanaal gedoopt. Het was de bedoeling dat het Oranjekanaal langs het Oosterveen zou lopen, terwijl vanuit het kanaal, via Nieuw Dordrecht, een zijtak naar het Smeulveen zou worden gegraven. Als vergoeding voor het graven van het kanaal en de aanleg van een weg stonden de markegenoten een strook grond ter breedte van 40m af aan de DVMKM, vroeger de kanaallinie genoemd, alsmede een strook grond van 400m breed.

In 1858 was de aanleg van het kanaal gevorderd tot het huidige Oranjedorp. Het bleek echter dat alleen het Oosterveen geschikt was om op het kanaal te draineren. Het Smeulveen had namelijk een veel lagere ondergrond dan verwacht en dat vereiste dus ook een veel lager kanaalpeil. Dit zou betekenen dat er of een dieper en dus nog kostbaarder kanaal

moest worden gegraven of dat er op een afstand van 5km maar liefst 3 sluizen moesten worden gebouwd. De DVMKM was daartoe niet bereid en besloot tot een goedkopere oplossing namelijk een sluis bij Westenesch. Het Smeulveen kon dan via een 'omweg' vanuit het zuiden worden bereikt. Het kanaal door Nieuw-Dordrecht is dus niet aangelegd.

De 400m brede strook ten noorden van de kanaallinie (=strook tussen Heerenstreek en Veldweg) werd door de DVMKM in opstreckende plaatsjes verdeeld waarop woningen voor de arbeiders en kleine boeren werden gebouwd. De bewoners van de huizen van de maatschappij waren werkzaam voor deze onderneming of bewerkten veenpercelen die de maatschappij verhuurde ten behoeve van de boekweitteelt. De maatschappij handelde namelijk ook in boekweit. Zo ontwikkelde zich langs de linie, de verbindingstrook tussen het Oosterveen en het Smeulveen, de nederzetting Nieuw-Dordrecht, ook wel Heeren Dordt genoemd. Hoewel het kanaal nooit is gegraven is tot op de dag van vandaag het profiel van de Oranjedorpstraat en de Heerenstreek zo breed dat het lijkt alsof er in het verleden een kanaal heeft gelegen.

Naast de verkoop van de strook Heeren Dordt aan DVMKM werd ook een noordwest – zuidoost gelegen strook onder de markegenoten verdeeld. Op 27 augustus 1856 werd de strook die op een zandrug tussen het Oosterveen en Smeulveen lag onder de Barger boeren in plaatsjes verdeeld. Het betrof een zand- en veengebied van ongeveer 225ha groot dat door zijn geringe dikte niet voor grootschalige vervening in aanmerking kwam (Bron; J.J. Brands, Waar eens de boekweit bloeide). Dit was het officiële begin van Vastenow, ook wel Boeren Dordt genoemd. Al voor de verdeling liep er een pad door het gebied dat slingerde door het landschap. Bij de verdeling werd Vastenow rechtgetrokken en kwam de weg loodrecht op Heeren Dordt te staan. Echter, al vòòr de verdeling hadden enkele inwoners al een kleine

Afb. 48 Kaart 1912

Afb. 49 Kaart 1930

Afb. 50 Kaart 1955

Afb. 51 Kaart 1965

Afb. 52 Kaart 1975

Afb. 53 Kaart 2005

woning gebouwd langs het slingerende pad. Dit is de reden dat er tot op de dag van vandaag nog enkele woningen ver van de straat af staan.

De eerste bewoners langs Vastenow waren vaak knechten van de Barger boeren die de verdeelde plaatsen huurden en er boekweit en later aardappelen, rogge en zwarte haver op verbouwden. Her en der was de grond ook als weide in gebruik. In het veen achter hun percelen werd huisbrandturf gestoken. Doordat de kanalisatie en verving bij Nieuw-Dordrecht niet plaatsvond, bleef het lang een nederzetting van kleine landbouwers.

Oorspronkelijk was er dus een onderscheid tussen Nieuw-Dordrecht (Heeren Dordt) en Vastenow. Tot Vastenow rekende men het huidige Vastenow en alles wat in zuidoostelijke en zuidwestelijke richting lag. Onder Nieuw-Dordrecht verstond men de Oranjedorpstraat, de Heerenstraat aan beide zijden en alles wat daar ten oosten van lag. (Bron: J. Brands, Waar eens de boekweit bloeide). Ten noorden van de begraafplaats c.q. Veldweg lag het Oosterveld. Het Oosterveld kent dan ook een andere verkavelingsrichting als de toenmalige Heeren Dordt. De smalle strookverkaveling van het voormalige Heeren Dordt is vooral na 1975 vrijwel geheel verdwenen. Daarentegen is de smalle

strookverkaveling langs de Vastenow, en dan met name in het zuidelijke deel, tot op de dag van vandaag nog goed herkenbaar.

De historische bebouwingstructuur is in vergelijking met veel andere dorpen nog goed herkenbaar. In de eerste jaren ontwikkelde het dorp zich vrij snel. In 1856 had het dorp 150 inwoners. In 1859 was dit aantal meer dan verdubbeld tot 311. Deze ontwikkeling zette echter niet door en de bebouwing bestond lange tijd uit linten langs de huidige Oranjedorpstraat, Herenstreek, Vastenow en in mindere mate de Klazienaveensestraat. Vooral aan de zuidzijde van de Oranjedorpstraat vond verdichting van het lint plaats.

Pas na WOII wordt de eerste dorpsuitbreiding achter de historische linten gerealiseerd. Tot op de dag van vandaag heeft er geen woningbouw plaatsgevonden achter de linten aan de oostzijde van zowel Vastenow als de Klazienaveensestraat.

De beplanting was oorspronkelijk geconcentreerd langs de historische wegen Vastenow, Klazienaveensestraat, Herenstreek en Oranjedorpstraat. Tot 1935 kende ook een deel van de Herenstreek een brede groenstrook met twee wegen. Deze was vergelijkbaar met de huidige

groenstrook langs de Oranjedorpstraat. Alle linten hadden een groen karakter, niet alleen dankzij de wegbegeleidende bomenrij(en) maar ook door de erfbeplanting.

In de periode 1965 – 1975 is ook het landschap ten oosten van het dorp sterk verdicht door de aanleg van het Oosterbos.

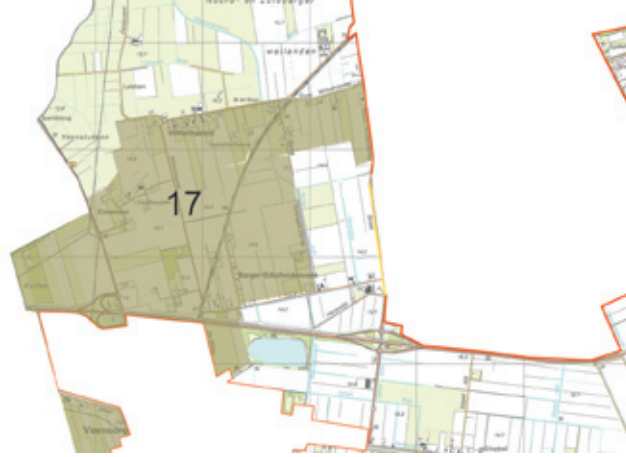
In het kader van de Vaarverbinding Erica – Ter Apel is er een nieuwe, bevaarbare, waterweg vanaf het Oranjekanaal naar het Oosterbos (bij de 'knik') gepland. Deze nieuwe vaarweg zal de huidige kavelgrenzen volgen.

Hoewel het landschap rondom Nieuw-Dordrecht in de loop der tijd is veranderd, is de karakteristieke ontginningsvorm en begrenzing behouden. In 1900 was het huidige Nieuw-Dordrecht een groen 'eiland' op de zandrug in een verder open veenlandschap. Hoewel door de aanleg van het Oosterbos de oostzijde van dit 'eiland' is verdicht, is de zo karakteristieke ontginningslijn, de 'knik', tot op de dag van vandaag nog goed herkenbaar. Ten westen van het dorp is het voormalige open veengebied, het Oosterveen, getransformeerd tot het bedrijventerrein Bargermeer en het in aanleg zijnde bedrijvenpark A37. Het zandpad op de voormalige oostgrens van het Oosterveen is nu de provinciale weg N862.

Afb. 54 Barger-Erfscheidenveen e.o.

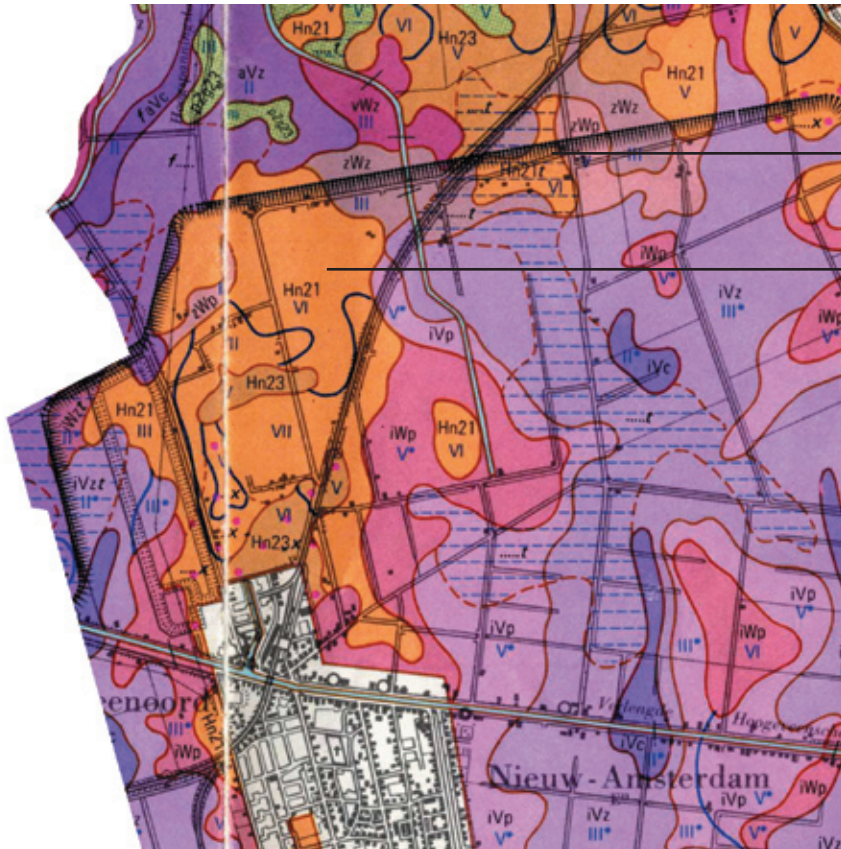
Afb. 55 Buitengebied

Afb. 56 Archeologische reconstructie

Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Dikke zwarte lijn
net streepjes =
grens veenkoloniale
gebied

Zandgronden

Boerdijk

Oude Gemeente-
grens

Afb. 57 Bodemkaart

Afb. 58 Kaart 1850

5.5 Gebied 17 Barger-Erfscheidenveen en omgeving

Al ver voor de veenontginningen was in het gebied sprake menselijke activiteit. Rond 1688 is de strategisch militaire dijk, de Heeren- of Leidijk, van Den Hool via Veenoord, Den Oever, Foxel naar uiteindelijk Bourtange aangelegd. Deze dijk werd tevens gebruikt als weg. In 1850 werd deze verdedigingslinie officieel opgeheven. De diagonaal lopende huidige weg Herendijk is nog een restant van deze dijk. Het is tegelijkertijd een deel van de zuidgrens van het gebied.

De kaart van 1850 geeft eveneens de Boerdijk weer. Deze liep vanaf de Heerendijk, even voor de kruising van de toenmalige gemeentegrens Sleen – Emmen, in noordwestelijke richting naar Erm. Over de Boerdijk liep in 1904 de stoomtram van Nieuw-Amsterdam naar Sleen. Rond 1900 is ook de aansluiting op het spoorwegennet gerealiseerd.

Hoewel de eerste kleinschalige ontginningen van dit gebied al aanvingen voor 1850, is het merendeel verveend na deze datum.

De historische ontwikkelingen in het gebied is beïnvloed door de aardkundige ondergrond, de markeverdeling van het veengebied en daarmee de wijze waarop de verschillende markes het veen hebben ontgonnen c.q. verkocht.

Hoewel het gehele gebied tot het veenkoloniale gebied behoort, ligt het merendeel op een zandrug (bruin op de bodemkaart). Dit verklaart mede dat het gebied zonder wijken is ontgonnen. Ook de naam 't Zandheugtien bij Ermerveen verwijst naar deze ondergrond.

Het gebied lag oorspronkelijk gedeeltelijk in de marke van Erm (Gemeente Sleen) en gedeeltelijk in de marke van Noord- en Zuid-Barge (Gemeente Emmen).

De boeren van de marke van Erm hadden al

voor 1850 hun gemeenschappelijke gronden verdeeld en de ontginning van het Ermerveen stamt al uit de periode voordat de grootschalige hoogveenontginningen aanvingen. Het Ermerveen is door de boereigenaren verdeeld in lange smalle percelen, waarbij het veen vanuit het noorden door de boeren zelf is ontgonnen. Ten noorden van de latere Verlengde Hoogeveensche Vaart lagen madeveengronden, dit zijn (laag)veengronden in pleistocene beekdal en behoren bodemkundig dus niet tot het veenkoloniale gebied (zie code aV.. op de bodemkaart). Voor turfwinning zijn deze gronden van matige kwaliteit. De boeren van Erm hebben een gedeelte van het Ermerveen vergraven door middel van natte verving, waarbij langgerekte veenputten ontstonden, ook wel pet- of trekpaten

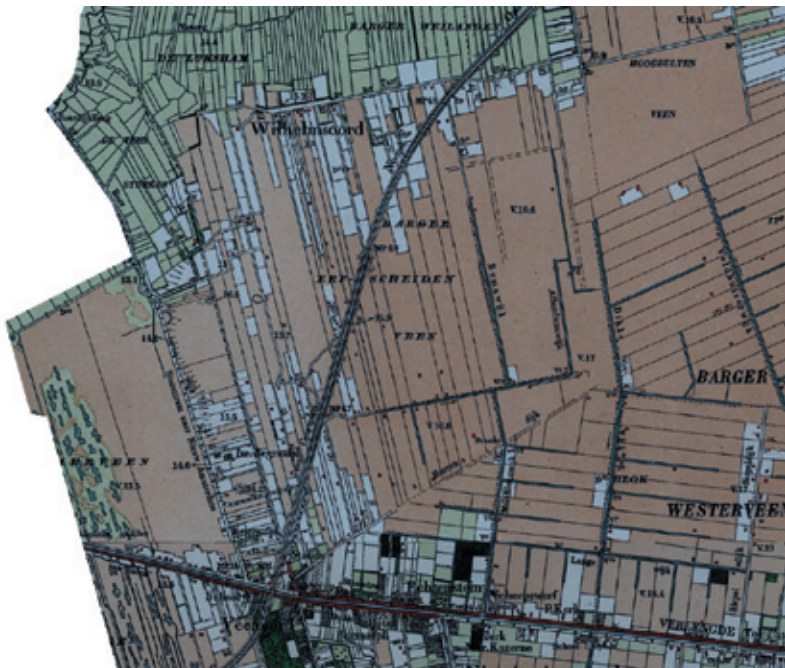

Afb. 59
Paarse lijn = voormalige marke- en gemeentegrens

genoemd. Het merendeel van deze petgaten lagen in de huidige Gemeente Coevorden. De kaart van 1900 laat in het meest westelijke gedeelte van Gebied 17 ook dergelijke petgaten zien. Hier lagen ook madeveengronden. Een gedeelte van dit gebied, De Kulien genaamd, is met bos aangeplant. Het deel tussen de A37 en Verlengde Hoogeveensche vaart kent nog steeds de zo karakteristieke smalle strookverkaveling. Ten westen van de Boerdijk hebben tot in de jaren tachtig de vloeivelden van de van de in 1909 opgerichte aardappelmeelfabriek gelegen.

Het gebiedje dat tussen de Boerdijk en de voormalige gemeentegrens lag is ontgonnen vanuit de Boerdijk. Vanaf de Boerdijk liepen er verschillende paden tot over de oude gemeentegrens. Bijzonder is het buurtje dat nu Ermerveen wordt genoemd (bij 't Zandheugtien). Dit buurtschapje lag al in 1900 in twee gemeentes. Dit buurtschapje heeft tot op de dag van vandaag nog steeds de losse bebouwingstructuur die zo karakteristiek is voor een zanddorp. Datzelfde geldt min of meer ook voor de structuur van het buurtschapje direct ten noorden van de huidige A37 en ten westen van de huidige Wilhelmsweg. De oost – west gerichte verkaveling vanaf de Boerdijk tot Ermerveen is nog herkenbaar.

Direct ten noorden van het buurtschap Wilhelmsoord c.q. de weg Oude Willem ligt de grens van het veenkoloniale gebied (zie bodemkaart). Het vormde in het verleden eveneens de noordgrens van het Barger Erfscheidenveen. Het Barger-Erfscheidenveen was door de boeren van Noord- en Zuid-Barge al in 1840 in smalle stroken verdeeld (zie kaart 1900). Dat gedeelte van het Barger-Erfscheidenveen dat op de zandrug lag, is verveend door middel van smalle stroken zonder wijken. Het overige, zuidoostelijke gedeelte, is na de aanleg van de Verlengde Hoogeveensche Vaart verveend door middel van een bloksysteem met wijken. De huidige Bumawijk vormt hier de grens tussen het

Afb. 60
Kaart 1910

Afb. 61
Kaart 1930

Afb. 62
Kaart 1965

Afb. 63
Kaart 1985

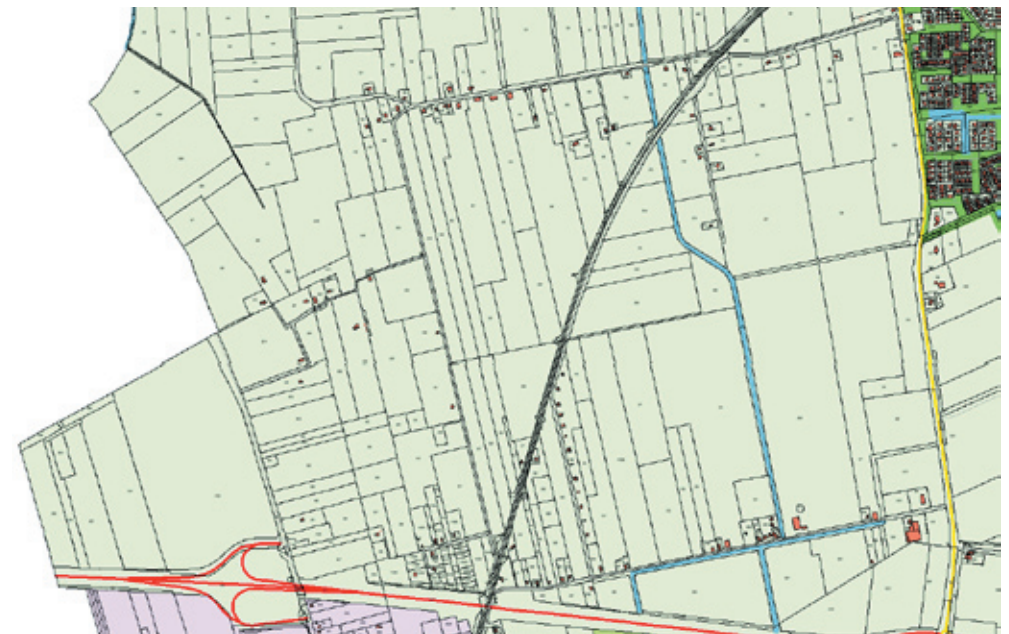
kleinschalige en grootschalige veenontginningen. De Erfscheidenweg, de naam zegt het al, is de zuidgrens van het Barger-Erfscheidenveen c.q. kleinschalige ontginningen. Het Barger-Erfscheidenveen is vanuit zowel het noorden (Wilhelmsoord) als zuiden (Barger-Erfscheidenveen) verveend en ontgonnen. Karakteristiek is de smalle strookverkaveling en de bebouwinglintjes langs de wegen en her en der in het veld. Wel zijn vrijwel alle paden richting het veld in de

periode 1975 – 1985 verdwenen. De Scheidingsweg en Zijweg zijn de enige restanten uit de tijd van de ontginning. De bebouwingstructuur is tot op de dag van vandaag nog zeer goed aanwezig, terwijl de verkaveling nog goed herkenbaar is. In de 2^e helft van de vorige eeuw zijn met name (delen van) de Wilhelmweg, Scheidingsweg, Erfscheidenweg en de weg bij Ermerveen bomen aangeplant. Deze zorgen heden ten dage voor een lommerrijk beeld.

Na de aanleg van de hoger gelegen A37 in de periode 1975 – 1985 is het Barger-Erfscheidenveen in visueel opzicht afgeschermd van Nieuw-Amsterdam/Veenoord. Ondanks de aanleg van de A37 heeft het gebied door de aanwezige verkaveling-, bebouwing- en groenstructuur zijn kleinschalige karakter behouden.

Afb. 64
Kaart 2005

Afb. 65 Kadastrale grenzen in 2010

5.6 Gebied 18 Klazienveen-zuid

Afb. 66 Klazienaveen-zuid en buitengebied

Klazienaveen ligt op een uitloper van de Hondsrug dat bedekt was met veen en mede door deze ondergrond is het veen rondom het dorp door middel van verschillende systemen ontgonnen. Hierdoor zijn er ook verschillen ontstaan in de schaal en inrichting van de landschappen rondom het dorp.

Gebied 18 is ontgonnen in de periode van de grootschalige ontginningen. Het gebied maakte dan ook deel uit van de systematische indeling van het veen in blokken. Gebied 18 bestaat uit het

voormalige 9^e blok, een gedeelte van het 10^e blok en de westelijke helft van het 8^e van het Barger-Oosterveen (zie kaarten 1935 en 1954). Omdat een gedeelte van het voormalige 9^e blok niet of slechts gedeeltelijk is ontgonnen wordt het niet tot het veenkoloniale gebied gerekend.

Gebied 18 is echter anders dan de omringende blokken ontgonnen namelijk door middel van het bloksysteem zonder wijken. Dit systeem is karakteristiek voor gebieden waar de zandtangen van de Hondsrug onder het veen lagen. Gegeven deze ondergrond was hier wijkaanleg niet rendabel. In plaatst van een wijk te graven is er een hoofdweg, de Dordse Dijk, loodrecht op het kanaal aangelegd. Loodrecht op de Dordse Dijk zijn vervolgens weggetjes aangelegd en is het veen al dan niet of gedeeltelijk ontgonnen. De turf werd hier over smalle weggetjes vervoerd. Weggetjes zoals Smalle Gang, Boerengalop en Broekweg dateren nog uit de tijd van de vervening. Mede door het verdeelde eigendom is het veen niet systematisch ontgonnen en heeft het

gebied een kleinschalig karakter gekregen. In het gebied bestaan nog veenrestanten, zowel 'vergeten' hoekjes als stukken die nog moeten worden afgegraven. Hier is nog de zogenoemde bovenveencultuur te vinden, een cultuur waar landbouw op het veen werd bedreven. De kleinschalige verkaveling is tot op de dag van vandaag nog herkenbaar en er is nogal wat variatie in de hoogteligging. Plukjes groen, opslag van els, berk etc op veenrestanten vallen hier op.

Volgens het rapport Landschapsonderzoek Emmen (pag. 46) is vooral het gedeelte Boerengalop – Veenhoeksweg in cultuur historisch opzicht waardevol omdat het bloksysteem zonder wijken hier nog goed herkenbaar is.

De bebouwing stond en staat nog steeds voornamelijk langs de Dordse Dijk en de Derksweg en een gedeelte van de Veenhoeksweg. In het gebied tussen deze wegen stonden en staan enkele behuizingen. De bebouwingstructuur is evenals de wegen- en kavelstructuur dus nog gaaf aanwezig. Sommige behuizingen staan nog steeds herkenbaar op veenrestanten.

In de eerste helft van de vorige eeuw overheerste het privégroen bij de bebouwing het beeld. In de periode 1955 – 1965 zijn bomen langs de Dordse Dijk aangeplant en in de periode 1965 – 1975 langs de Derksweg. Het gebiedje direct ten noorden van de Veenhoeksweg is pas laat ontgonnen en heeft in toenemende mate houtopstanden gekregen. Dit gebiedje wordt nu vooral voor recreatieve doeleinden gebruikt (o.a. ijsbaan). Vooral na 1985 zijn er bosstroken in het gebied geplant waardoor er verdichting heeft plaatsgevonden. Ook zijn er bomenrijen langs de, historisch onbeplante, weggetjes zoals Boerengalop en Smalle Gang geplant.

De visuele karakteristieken, te weten de kleinschaligheid en het zicht op het aanwezige reliëf is tot op de dag van vandaag goed herkenbaar.

Afb. 73 Kleinschalig landschap met plukjes groen, hoogteverschillen door veenrestanten

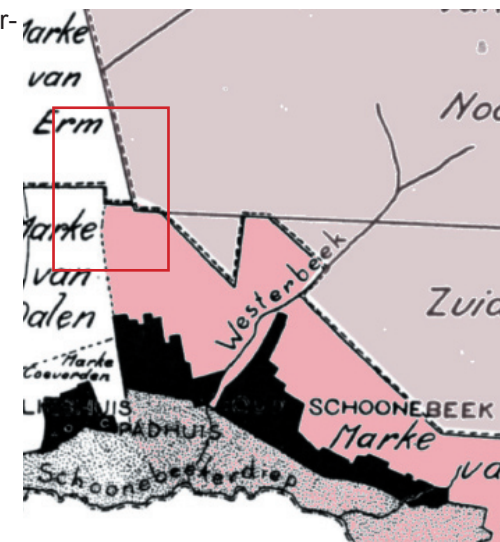

Afb. 74 Nieuw-Amsterdam en omgeving

Afb. 75 Nieuw-Amsterdam en omgeving buitengebied

Afb. 76 Mar-
kegrenzen
rond 1850

Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Afb. 77 Bodemkaart

Afb. 78 Kaart 1904: Verschillende soorten veenontginningen

5.7 Gebied 19 Nieuw-Amsterdam en omgeving

Al ver voor de veenontginningen was op de plaats waar later Nieuw Amsterdam- Veenoord zou ontstaan sprake menselijke activiteit. Rond 1688 is de strategisch militaire dijk, de Heeren- of Leidijk, van Den Hool via Veenoord, Den Oever, Foxel naar uiteindelijk Bourtange aangelegd. Deze dijk werd tevens gebruikt als weg. In 1850 werd deze verdedigingslinie officieel opgeheven. De huidige weg Herendijk ten noordoosten van het dorp (gebied 17) is nog een restant van deze militaire dijk. Ten zuiden van de Verlengde Hoogeveensche Vaart is de dijk niet meer herkenbaar.

De historische ontwikkeling van het landschap en het dorp is sterk beïnvloed door de markeverdeling van het veengebied en de wijze waarop de verschillende markes het veen hebben ontgonnen c.q. verkocht. Deze verschillen manieren van ontginnen hangt samen met de verschillen in de aard- en bodemkundige ondergrond alsmede de verschillen in eigendom.

Het huidige Nieuw-Amsterdam – Veenoord lag oorspronkelijk op het grensvlak van vier markes; de marke van Erm aan de westkant van het dorp, de marke van Dalen ten zuidwesten, de marke van Schoonebeek ten zuiden en de marke van Noord- en Zuid-Barge ten oosten en noordoosten van het dorp. Vooral de ontwikkelingen van de marke van Erm en van Noord- en Zuid-Barge zijn van belang

De boeren van de marke van Erm hadden al voor 1850 hun gemeenschappelijke gronden verdeeld en de ontginning van het Ermerveen ten westen van het dorp stamt al uit de periode voor de grootschalige hoogveenontginningen. Het Ermerveen is door de boereneigenaren verdeeld in lange smalle percelen, waarbij het veen door de boeren zelf is ontgonnen (zie kaart 1904). In het gebied waar later Veenoord zou ontstaan hebben de Ermerboeren het veen vanuit het noorden ontgonnen. Ten noorden van

de latere Verlengde Hoogeveensche Vaart lagen madeveengronden, dit zijn (laag)veengronden in pleistocene beekdalen en behoren bodemkundig dus niet tot het veenkoloniale gebied. Voor turfwinning zijn deze gronden van matige kwaliteit.

Ten zuiden van de latere Verlengde Hoogeveensche Vaart was het veen van betere kwaliteit. De boeren van Erm hebben het Ermerveen vergraven door middel van natte vervening (baggeren), waarbij langgerekte veenputten, petgaten, ontstonden. Het uitgebaggerde veen werd te drogen gelegd op legakkers, smalle stroken land tussen de petgaten. De gegraven gaten liepen vervolgens vol water, groeiden dicht met waterplanten waardoor opnieuw veenvorming kon plaatsvinden. Het Ermerveen is op deze wijze tot aan de grens met de marke van Dalen verveend. Al in 1910 was de vervening vrijwel voltooid. Na de vervening is een gedeelte bebost.

Hoewel niet meer zo smal als voorheen, is tot op de dag van vandaag de relatief smalle noordwest – zuidoost gerichte strookverkaveling hier nog zichtbaar. Door verdere bebossing is landschap in de loop van de vorige eeuw wat meer verdicht. Karakteristiek is ook het relatief grote aandeel van weidegronden, een landgebruik dat kenmerkend is voor (zeer) natte omstandigheden.

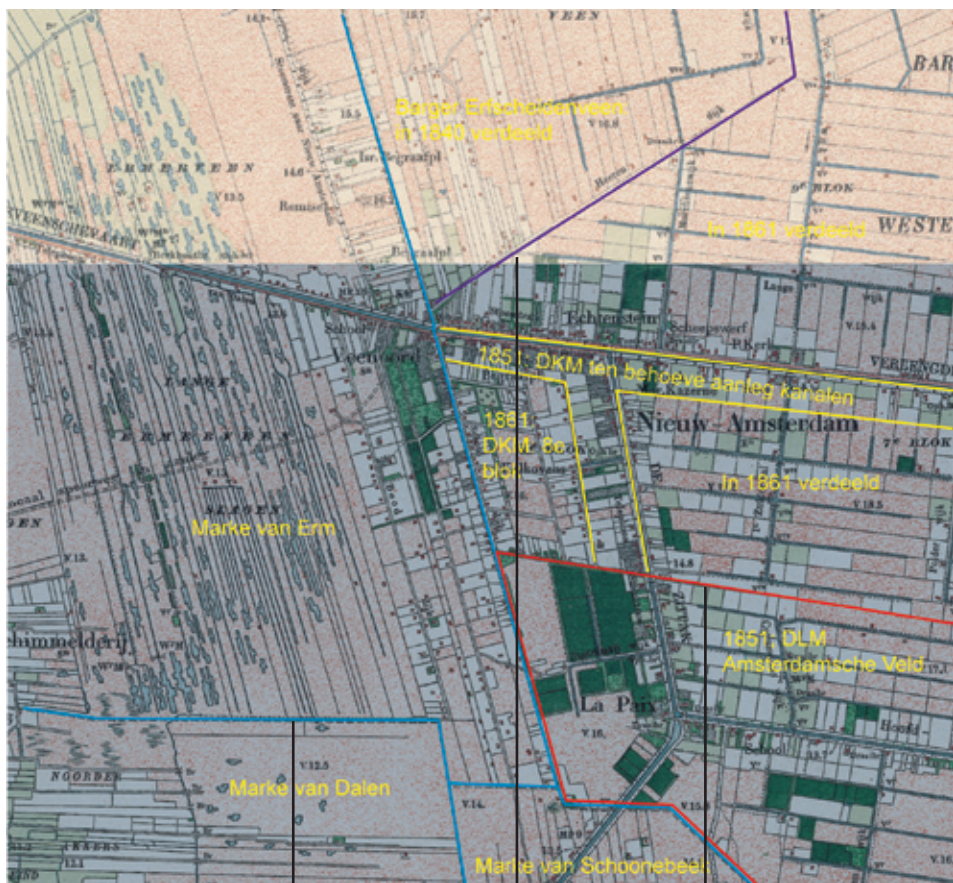
Belangrijk is de markewet van 1886 die officieel verandering bracht in het oude markesysteem van gemeenschappelijk bezit. Veel gebieden waren al echter eerder verdeeld. Voor de marke van Noord- en Zuid-Barge betekende dit dat ook de uitgestrekte venen werden verdeeld, verpacht of verkocht. In dezelfde periode nam de belangstelling voor het ontsluiten van deze uitgestrekte venen voor grootschalige ontginningen toe. In 1850 werd dan ook de Drentsche Kanaal Maatschappij (DKM) opgericht. Deze had als doel het reeds bestaande deel van de Hoogeveensche Vaart te verbeteren en het kanaal te verlengen richting de

zuidoostelijk gelegen venen. Van de markegenoten van Noord- en Zuid-Barge werden twee stroken ten behoeve van de aanleg van het kanaal en een zijtak gekocht.

In 1857 werd begonnen met het verlengen van het kanaal en in 1860 werd de grens tussen de gemeentes Sleen en Emmen (is grens marke van Erm en de marke van Noord- en Zuid-Barge) bereikt. Het verlengen van het kanaal had tot gevolg dat kanaalgravers, ook wel polderjongens genoemd, zich vestigden in Veenoord (oord in het veen). Op de kaart van 1861 wordt Veenoord reeds genoemd.

In 1850 werd ook de Drentsche Landontginnings Maatschappij (DLM) opgericht door een groep van kapitaalkrachtige Amsterdammers. Op 28 juni 1851 kocht de DLM een strook veen van 2256ha. van de markegenoten van Noord- en Zuid-Barge en noemden dit het Amsterdamsche Veld. De strook liep tot Duitsland. De zuidgrens was de grens met de gemeente Schoonebeek. Op de noordgrens van het Amsterdamsche Veld werd een scheidingsloot gegraven, de Amsterdamsche Raai. Op veel kaarten wordt deze weergegeven als de Noordersloot. Deze noordgrens begint op de zuidwestelijke weggrens van de Zwarteweg en loopt in het verlengde hiervan oostwaarts. Op de westkant van het Amsterdamsche Veld zou een nieuw dorp, Nieuw Amsterdam, worden gebouwd. In 1852 begon de DLM dan ook met de inrichting van het westelijke deel van hun bezit. Langs de grens met marke van Erm werd een zandweg aangelegd, de huidige Schooldijk, en in het verlengde daarvan de Dennenakkerweg tot aan de grens met de gemeente Dalen. Ook werden nog twee zandwegen, de 3^e en 4^e weg, evenwijdig aan de gemeentegrenzen aangelegd.

Nadat in 1851 het Amsterdamsche Veld door DLM was gekocht, werden ook de gronden van de Ermerboeren langs de gemeentegrens erg gewild bij vooral kleine investeerders. De twee lange stroken ten westen van de Schooldijk werden al

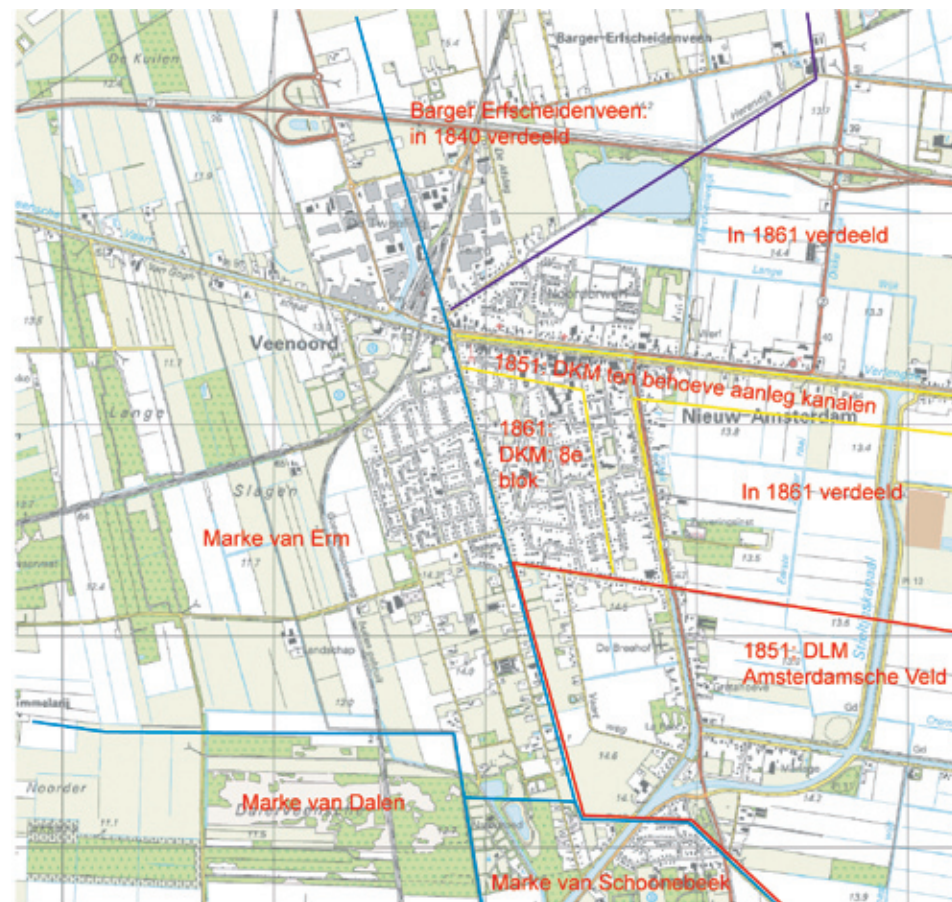

Afb. 79 Situatie 1904

Blauwe lijnen; grenzen markes

Rode lijn: grens Amsterdamsche Veld

Paarse lijn; grens Barger-Erfscheidenveen

Afb. 80 Situatie 1904 geprojecteerd op de topografische kaart van 2005

snel in kleinere stukken verdeeld en verkocht. Ook werd de Middenweg en Nieuwe Weg (toen Doodlijk genaamd) aangelegd.

Niet alleen op de kaart van 1904 maar ook heden ten dage zijn deze stroken nog duidelijk herkenbaar. Vooral de huidige verkaveling van Gebied 19 heeft nog dezelfde structuur uit de begintijd van het dorp. Hier is dus sprake van een kleinschalig landschap met lintbebouwing.

De Drentsche Landontginnings Maatschappij was voor de ontginning van het Amsterdamsche Veld feitelijk afhankelijk van de aanleg van Zijtak. In 1862 was de aanleg van Zijtak voltooid. Nadat Zijtak het Amsterdamsche Veld had bereikt heeft de DLM ook de inrichting van het gebied aangepast. De eerder

aangelegde 3e en 4e weg werd vervangen door een andere ontsluitingsweg, de latere Vaartweg. De bebouwing ontwikkelde zich langs Zijtak.

In 1998 is Veenoord naar aanleiding van de gemeentelijke herinrichting tot de gemeente Emmen gaan behoren en zijn beide dorpen officieel één dorp. Tot op de dag van vandaag is de bebouwingstructuur in het gebied nog goed herkenbaar. De bebouwing staat nog steeds langs historische wegen en kavelgrenzen. Wel zijn er in de 2e helft van de vorige gebouwen (schuren) geplaatst waarvan de schaal en omvang aanzienlijk groter was dan historische karakteristieke bebouwing van kleinere omvang.

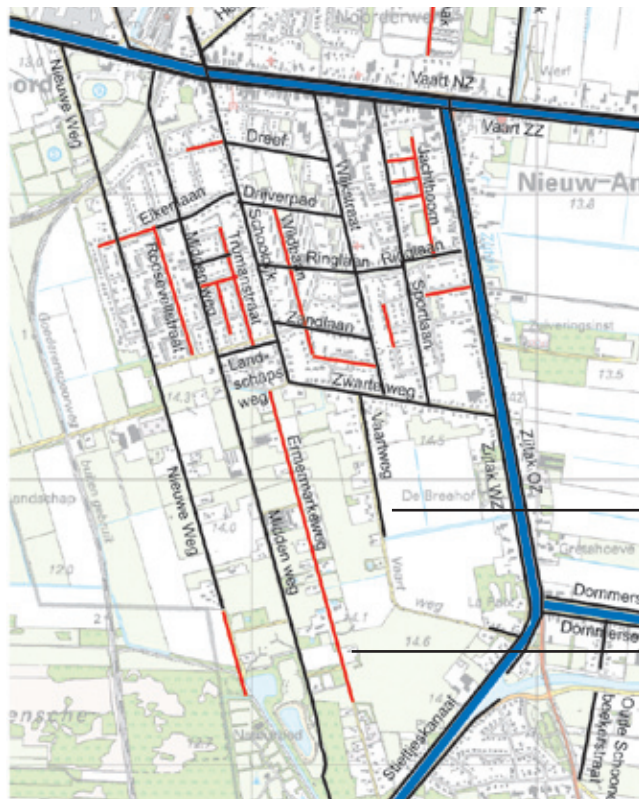
Vanaf 1861 is in fases het Dommerskanaal in oostelijke richting in het Amsterdamsche Veld door DLM aangelegd. In de eerste decennia werd weinig verveend in het Amsterdamsche Veld. Pas na 1873 kwam daar verandering in. In dat jaar ging de tot dan toe in firmaverband gedreven DLM over in een NV. Was de firma een beleggings (onroerend goed) maatschappij, de NV werd een veenmaatschappij met vervening als doel. Administrateur werd Louis Dommers die in 1874 het gereed gekomen huis 'Le Paix' (vernoemd naar zijn moeder) betrok. Dommers plantte in de loop der jaren in het gebied tussen de

Vaartweg, de Zijtak en Zwarteweg vele duizenden bomen, met name eik, beuk en den. Op de kaart van 1904 zijn deze duidelijk weergegeven. In de periode 1900 – 1935 zijn deze bomen weer verdwenen.

In de periode 1882 – 1884 is het Stieltjeskanaal vanaf Coevorden naar Zijtak aangelegd. Het Stieltjeskanaal is in de periode 1968 – 1978 verbreedt en verdiept en is er een nieuw gedeelte gegraven ten oosten van Zijtak.

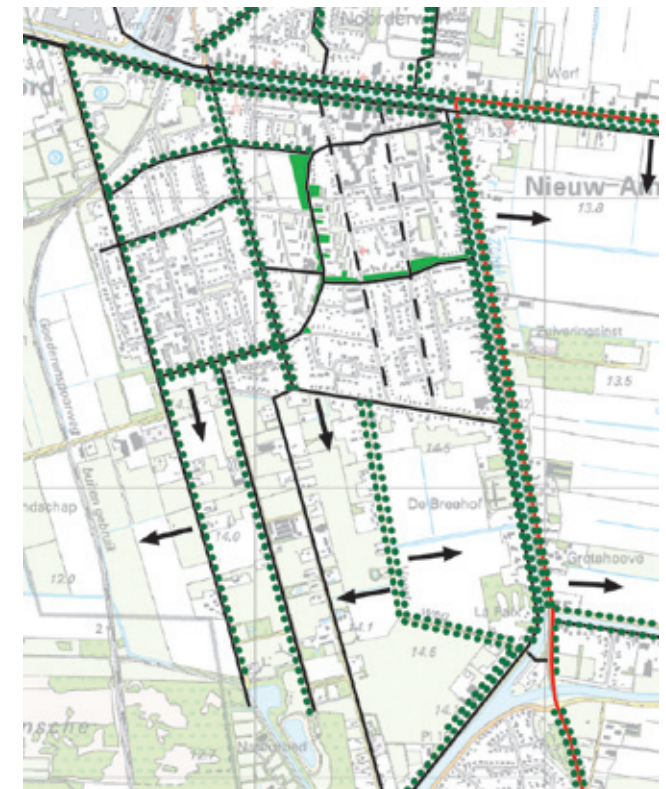
De groenstructuur van het gebied bestaat uit bomenrijen langs historische ontginningswegen en kavelgrenzen. In het dorp zelf zijn ook andere groenstructuren te vinden.

In visueel opzicht is nog steeds sprake van een kleinschalig landschap met korte zichtlijnen en relatief smalle verkaveling.

Zwarte lijnen: Wegen uit 1904 die nog steeds in gebruik zijn als weg.

Rode lijnen: Kavelgrenzen uit 1904 die nu in gebruik zijn als weg.

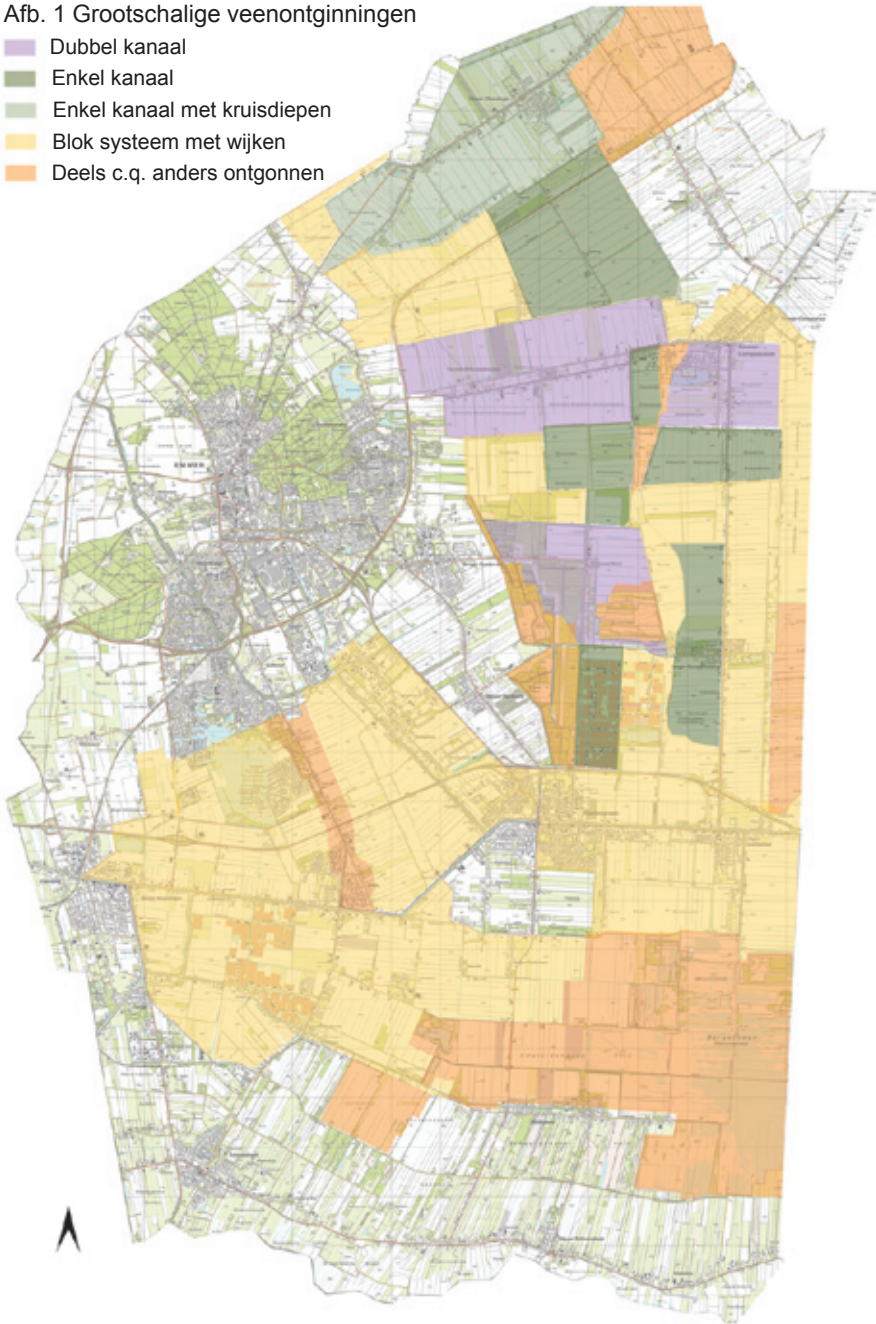

Afb. 82 Bomenrijen langs historische wegen

Afb. 81 Historische wegen- en kavelstructuur in 2005

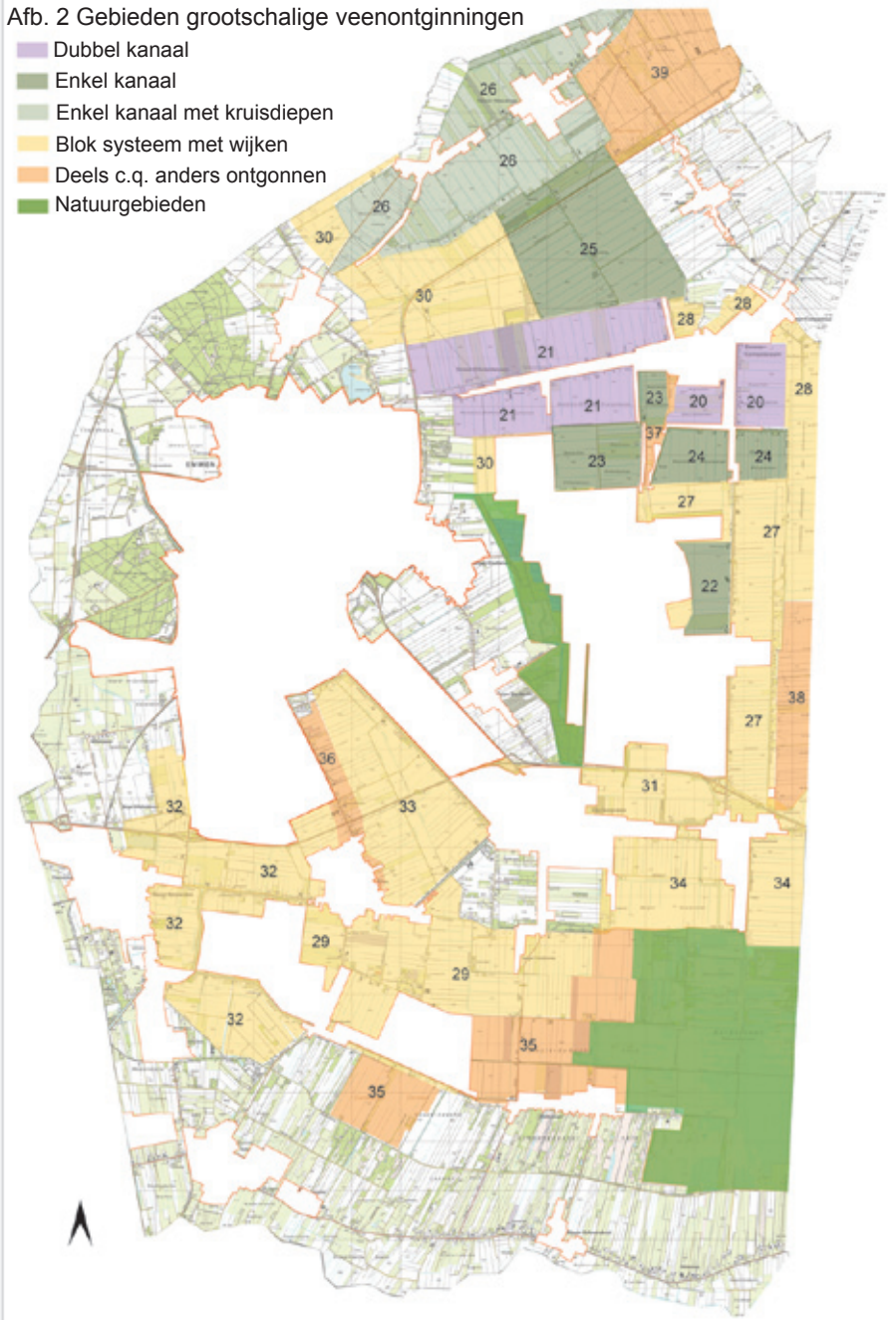
Afb. 1 Grootschalige veenontginningen

- Dubbel kanaal
- Enkel kanaal
- Enkel kanaal met kruisdiepen
- Blok systeem met wijken
- Deels c.q. anders ontgonnen

Afb. 2 Gebieden grootschalige veenontginningen

- Dubbel kanaal
- Enkel kanaal
- Enkel kanaal met kruisdiepen
- Blok systeem met wijken
- Deels c.q. anders ontgonnen
- Natuurgebieden

6. De grootschalige veenontginningen

De planmatige, grootschalige hoogveenontginningen kwamen na 1850 maar vooral na 1870 op gang. De verveningen van Zuidoost Drenthe zijn, in de tijd, de laatste grootschalige hoogveenontginningen van Nederland. Ter vergelijking, de 1^e en 2^e Exloërmond in de provincie Groningen waren al in 1829 aangelegd.

Het hoogveengebied van de Gemeente Emmen is vanaf drie hoofdrichtingen aan snee gebracht; vanuit het noorden als voortzetting van de Groninger veenkoloniën, vanuit het westen door het doortrekken van de Hoogeveense Vaart en vanuit het noordwesten via het Oranjekanaal. Het Oranjekanaal zou oorspronkelijk via Nieuw-Dordrecht naar het Smeulveen worden aangelegd. Door een tegenvallende ondergrond, namelijk te grote hoogteverschillen, is de bestaande route gekozen. Over het traject van de Verlengde Hoogeveense Vaart is lange tijd strijd gevoerd tussen concurrerende maatschappijen. Uiteindelijk is het bestaande traject

aangelegd. De andere mogelijkheid was het kanaal vanaf Erica recht door te trekken richting Duitsland (zie ook gebied 29).

Al in de 2^e helft van de 19^e eeuw verdrong steenkool geleidelijk turf als brandstof.

Voor WO I (rond 1910) waren de volgende industrieën de belangrijkste afnemers van fabrieksturf; steen-, dakpannen- en kalkfabrieken, de papier- en strokartonindustrie en de aardappelmeelindustrie. In de Eerste Wereldoorlog was er nog een opleving maar vlak erna viel de afzet van turf naar fabrieken al weg. Factoren die ertoe leidden dat steenkool turf als fabrieksbrandstof verdrong waren gelegen in het product zelf, het productieproces en het transport. Zo geeft fabrieksturf slechts de helft van de verbrandingswarmte van steenkool, is turf een volumineus product dat veel opslagruimte vraagt en geeft het zeer veel as dat weer moet worden verwijderd. Ook is de turfproductie erg afhankelijk van het weer en heeft het kenmerken van een varkenscyclus. Tijdens de crisis in de jaren dertig was door gebrek aan steenkool nog een opleving, zij het van korte duur.

De huisbrandturf, voor het koken en verwarmen van huizen, heeft het langer, tot na de Tweede Wereldoorlog, volgehouden. De huisbrandturf werd vooral in de drie noordelijke provincies afgezet. Ook hier delfde de turf uiteindelijk het onderspit voor brandstoffen zoals gas. Het enige grote bedrijf dat nog gebruik maakt van turf is Norit (Purit) dat van turf actieve kool maakt. Actieve kool wordt voornamelijk gebruikt voor filtering- en zuiveringprocessen.

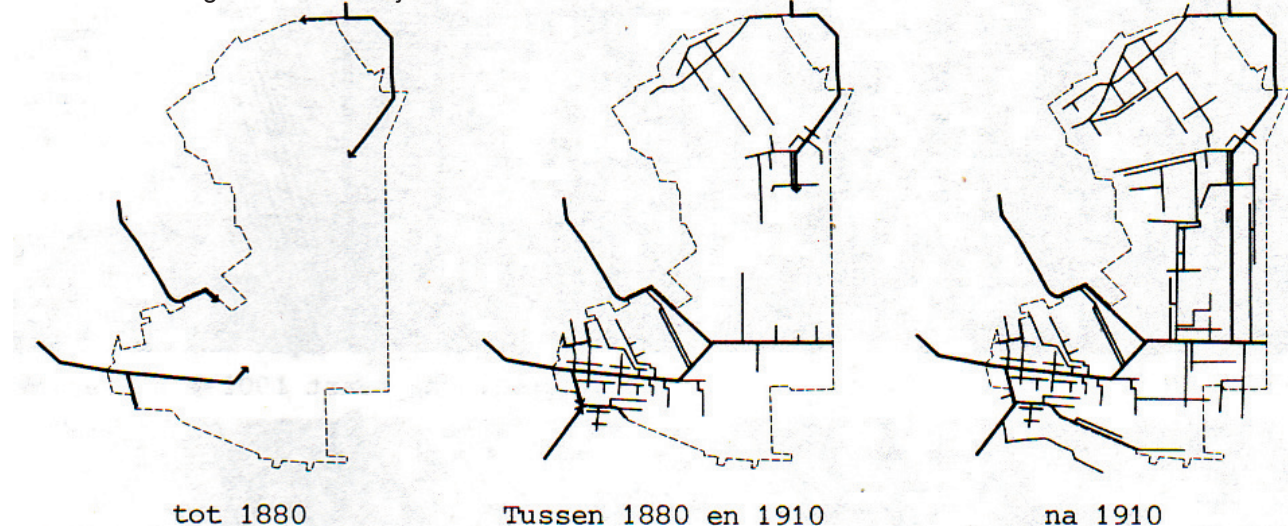
In landschappelijk opzicht zijn de grootschalige hoogveenontginningen een hiërarchisch ruimtelijk stelsel van lineaire lijnen en regelmatige verkavelingen met hoofdkanalen met hoofdwegen als ontginningsassen met dwars daarop kleinere waterwegen. In tegenstelling tot de zanddorpen is het een ontworpen landschap waarbij in het plan van aanleg al veel werd bepaald werd over de toekomstige dorpsvorm en indeling. De vervening is in veel gevallen doorgegaan totdat het veen volledig is afgegraven. De apart bewaarde veenbovenlaag werd met de zandige ondergrond vermengd en de gronden geëgaliseerd. Vervolgens zijn de gronden in gebruik genomen voor agrarische doeleinden.

In het algemeen is het landschap van de grootschalige hoogveenontginningen een monumentaal landschap met robuuste open ruimtes, lange zichtlijnen en monumentale kanaal- en laanbeplanting.

De Ruimtelijke Waardenkaart (RWK) benoemt deze ruimtelijke en visuele aspecten.

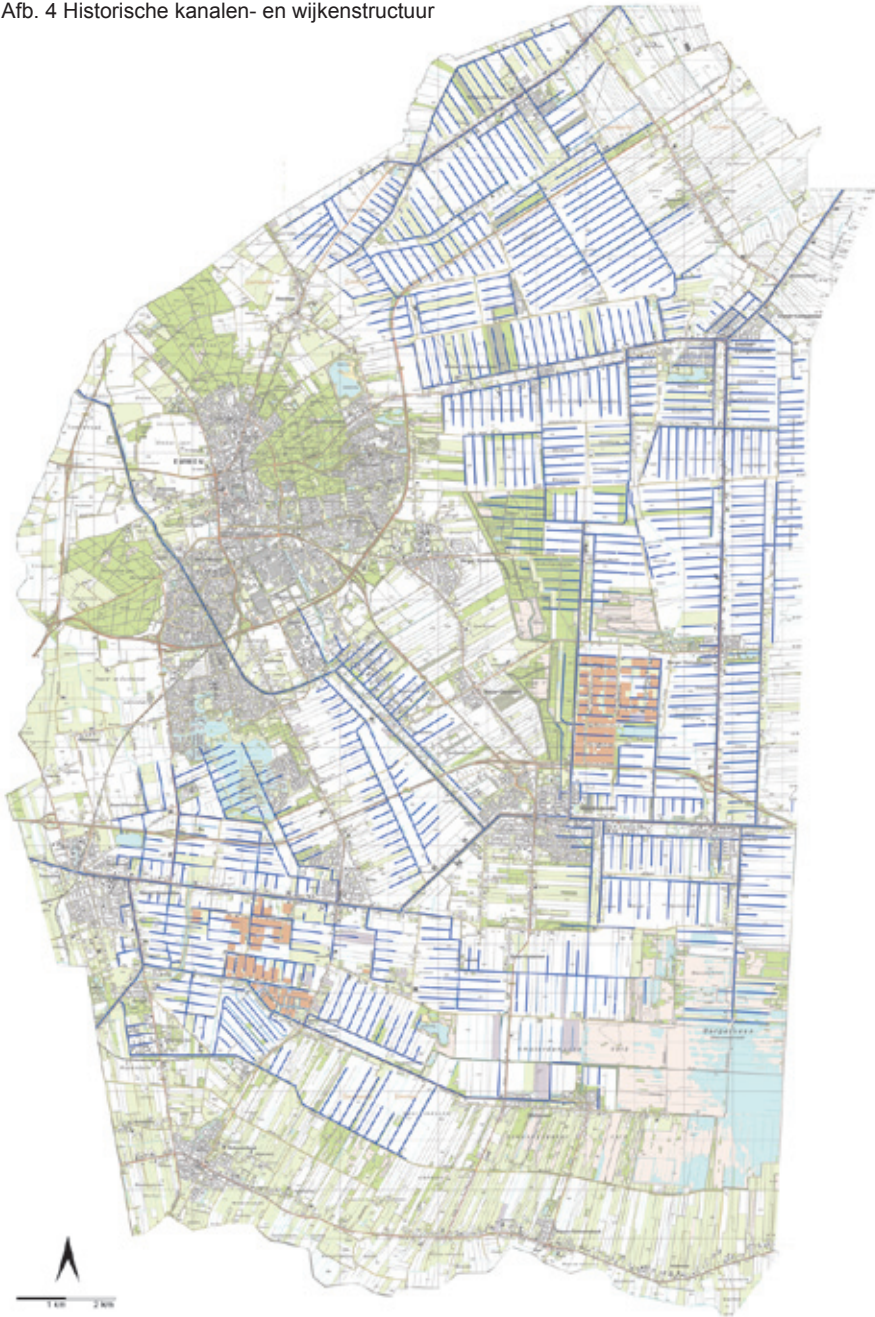
Evenals elders kende ook de Gemeente Emmen meerdere grootschalige veenkoloniën. Deze koloniën zijn, afhankelijk van de tijdsperiode en de aardkundige ondergrond, volgens verschillende systemen ontgonnen. Ieder ontginningsstelsel heeft dan ook eigen karakteristieken. Zo had het dubbel kanaal systeem ook als doel het stichten van een nederzetting tussen de beide kanalen,

Afb. 3 Uitbreiding kanalen- en wijkstelsel

Bron; Landschapsonderzoek Emmen, Dienst Gemeentewerken Emmen

Afb. 4 Historische kanalen- en wijkenstructuur

Afb. 5 Gedempte kanalen- en wijken (stippellijn) in historische kanalen- en wijkenstructuur

terwijl het enkel kanaal dit doel niet kende. In deze gebieden is dan ook soms wel en soms niet een bebouwingslint(je) ontstaan. In gebieden met een glooiende ondergrond konden de wijken niet direct afwateren op het kanaal en werden eerst hoofdwijken aangelegd.

De volgende ontginningsystemen zijn te onderscheiden: Dubbel kanaal systeem, enkel kanaal systeem, enkele kanaal met kruisdiepen, bloksysteem met wijken en deels c.q. anders ontgonnen. In dit hoofdstuk zullen dan ook eerst de algemene karakteristieken van een

ontginningsstelsel worden beschreven waarna vervolgens per ontginningsstelsel de ontwikkelingen van de bijbehorende gebieden worden besproken.

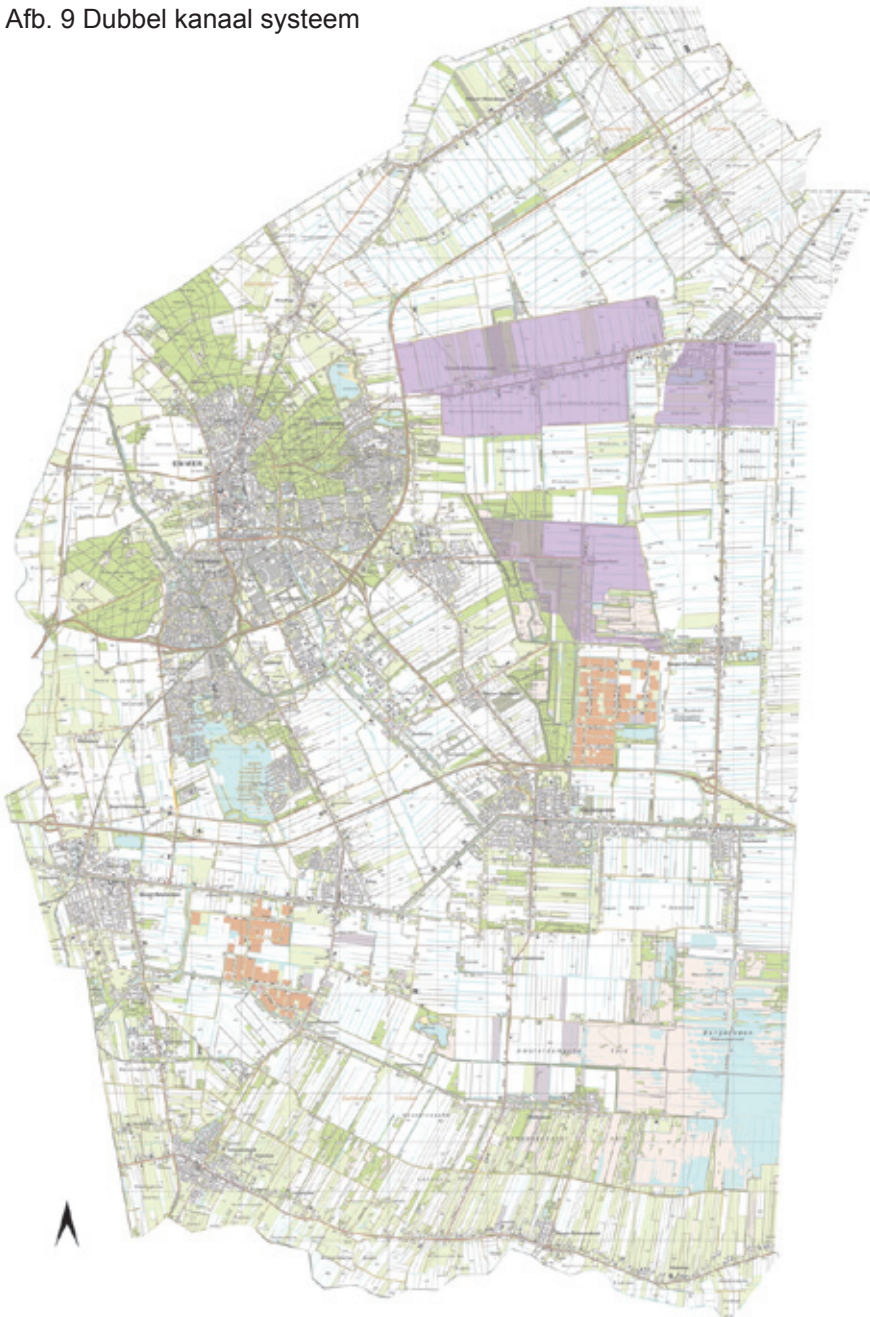
Hoewel het landschap van de hoogveenontginningen een jong landschap is, hebben zich ook na de verving nieuwe ontwikkelingen voorgedaan. Dorpen zijn gegroeid, op verschillende plaatsen zijn kassengebieden ontstaan. Ook zijn niet of deels verveende gebieden inmiddels natuurgebieden geworden met als Bargerveen als grootste. Deze

natuurgebieden maken deel uit van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Ze zullen derhalve niet in dit rapport worden besproken.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld de provincie Groningen, zijn in de Gemeente Emmen relatief weinig kanalen en hoofdwijken gedempt. Ook hier zijn nieuwe ontwikkelingen gaande. Zo wordt in het kader van de Vaarverbinding Erica - Ter Apel kanalen voor de recreatieve vaart weer bevaarbaar gemaakt. Op sommige plaatsen komen zelfs nieuwe verbindingen. Al met al is het landschap van de grootschalige ontginningen nog steeds een dynamisch landschap.

Afb. 9 Dubbel kanaal systeem

Afb. 10 Dubbel kanaal systeem;
Gebieden buitengebied

6.1. Het dubbel kanaal systeem

Het dubbel kanaal systeem is in Emmer-Compasuum-zuid, Emmer-Erfscheidenveen en Klazienaveen-Noord aangelegd. De geplande nederzetting bij Klazienaveen Noord is er nooit gekomen in verband met de te grote hoogteverschillen tussen Nieuw-Dordrecht en Klazienaveen-Noord. Klazienaveen-Noord wordt niet tot het buitengebied gerekend en daarom niet besproken. Of het gebied tussen de Molenwijk en Kloostermanswijk bij Klazienaveen oorspronkelijk bedoeld is als dubbel kanaal met vooraf is niet bekend. Een dubbel kanaal bij Klazienaveen is door keuze voor de huidige loop van de Verlengde Hoogeveensche Vaart nooit uitgevoerd. Het gebied is door middel van het bloksysteem ontgonnen. Tussen de Bladderswijk (Oranjekanaal) en Oosterwijk bij Oranjedorp was in het ontwerp wel een

nederzetting gepland. Door eigendoms-verhoudingen is hier geen sprake van een dubbel kanaal systeem. De nederzetting, Oranjedorp, is wel gebouwd maar is geen onderdeel van het buitengebied

De algemene karakteristieken dubbel kanaal systeem zijn:

De aanwezigheid van twee, op 200 of 220 meter afstand van elkaar, evenwijdig lopende kanalen. In het ontwerp is in het gebied tussen deze twee kanalen, de 'vooraf' genoemd, een nederzetting, een lintdorp, met burgerwoningen en voorzieningen gepland. Hoewel de meeste bebouwing van het lintdorp min of meer op één rooilijn staat, is vaak sprake van een grote variatie in hoogte, vorm, kleur en nokrichting. De mate van variatie verschilt van dorp tot dorp. Aan andere zijde van het kanaal, de landkant genoemd, werden loodrecht op het kanaal de

hoofdwatgangen, de zogenoemde wijken, aangelegd. In de Gemeente Emmen is de afstand tussen twee wijken 200m, breder dan de 180m van de oudere veenkoloniën uit Groningen. De veenplaatsen werden vanuit de wijken verveend. Tussen twee wijken, exact in het midden, loopt een smallere watgang, de zwetsloot. Soms zijn er loodrecht op de wijk en zwetsloot kleinere zwetslootjes gegraven. De verkavelingstructuur bestaat dus uit het zeer regelmatige patroon van wijken.

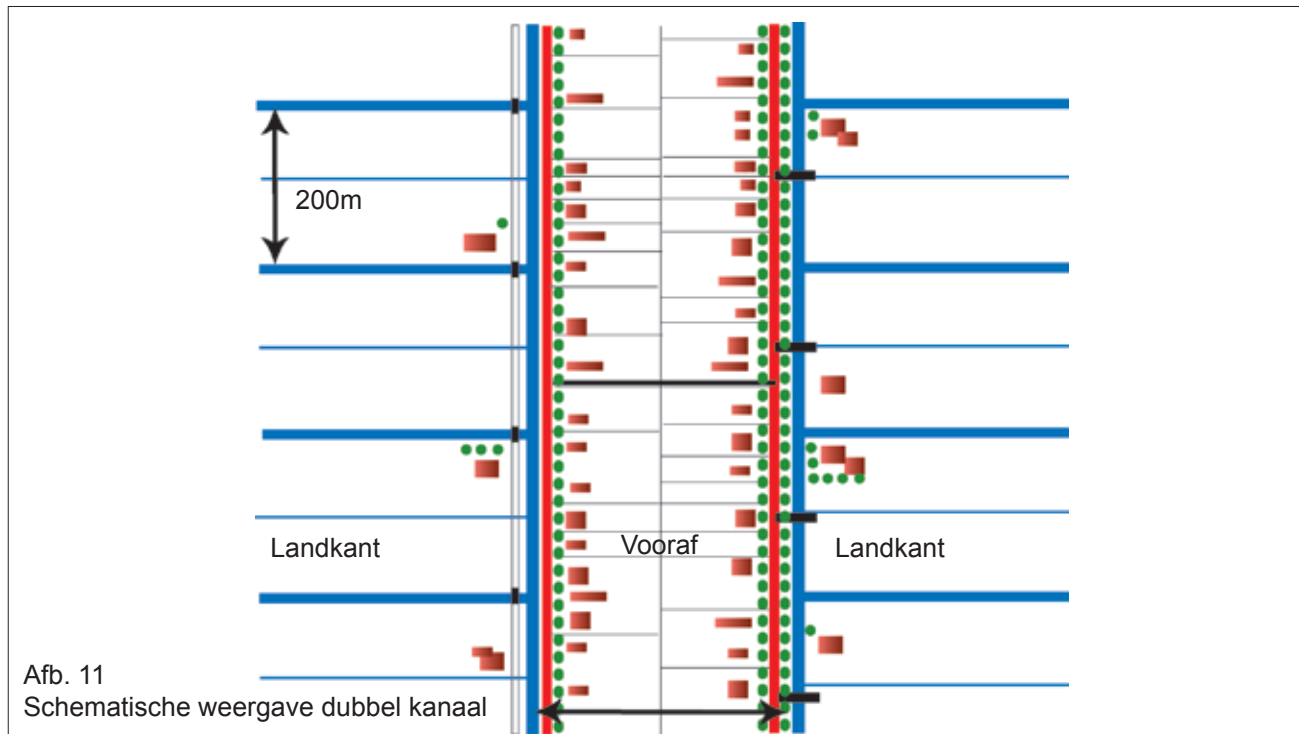
Nadat het gebied tussen twee wijken was verveend, werden op ruime afstand van elkaar boerderijen op de kopeinden van de veenplaatsen gebouwd. Er is dus een groot contrast tussen de omvang en afstand etc. (de korrel) van de bebouwing langs de voorafkant en landkant

Hoewel er verschillende boerderijtypen kunnen voorkomen, liggen de boerderijen meestal met het voorhuis aan de kanaalzijde en met de nok loodrecht op de as van het kanaal.

De hoofd- c.q. doorgaande weg ligt aan de voorafzijde van het kanaal. De landkant kan op twee manieren worden ontsloten. In het eerste geval wordt het gebied tussen twee wijken ontsloten door een (draai)brug. Deze verbindt de landkant met de voorafzijde. In het andere geval werd er een pad c.q. ontsluitingsweg aan de landkant evenwijdig aan het kanaal aangelegd. Hier werden de draaibruggen over de wijken aangelegd. In beide gevallen zijn er dus nogal wat bruggen nodig.

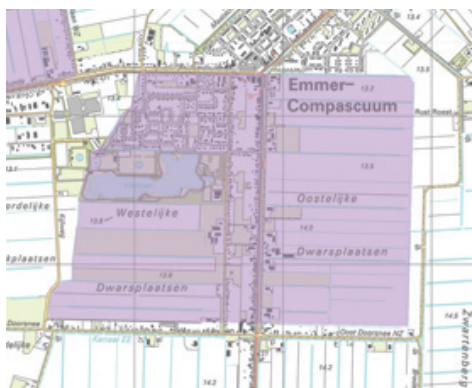
De beplanting staat of aan één of aan beide zijden van de hoofdweg aan de voorafzijde. De landkant kent geen wegbegeleidende beplanting. Hier overheerst het privégroen rondom de boerderijen het beeld.

Er is een groot contrast tussen het dichte, vaak groene, lint met burgerwoningen aan de voorafzijde en de grote openheid en grote boerderijen aan de landkant. Het grootschalige landschap aan de landkant is in agrarisch gebruik en kent lange zichtlijnen.

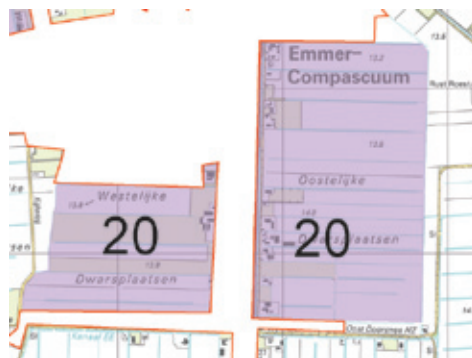

Afb. 11

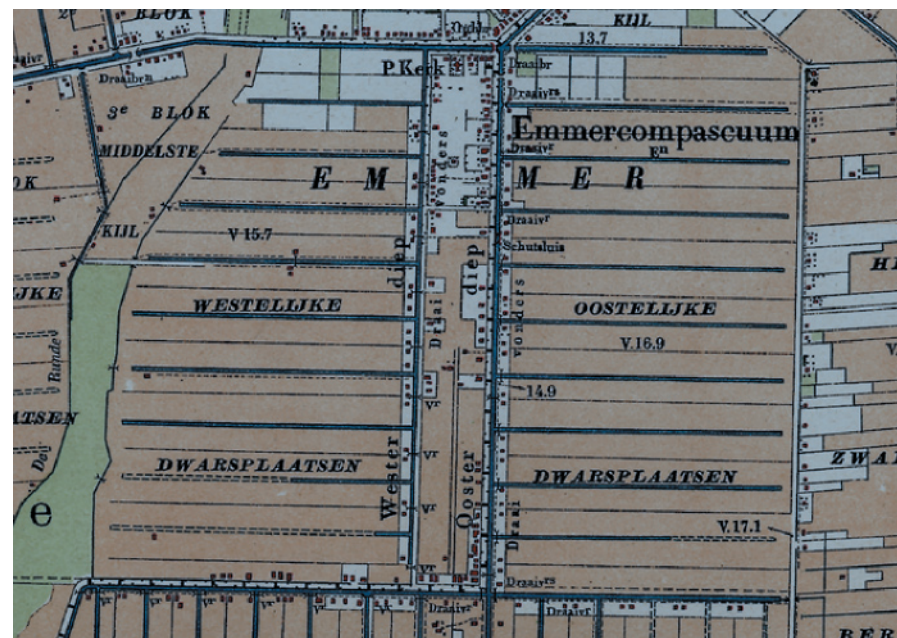
Schematische weergave dubbel kanaal

Afb. 12 Dubbel kanaal Emmer-Compassium

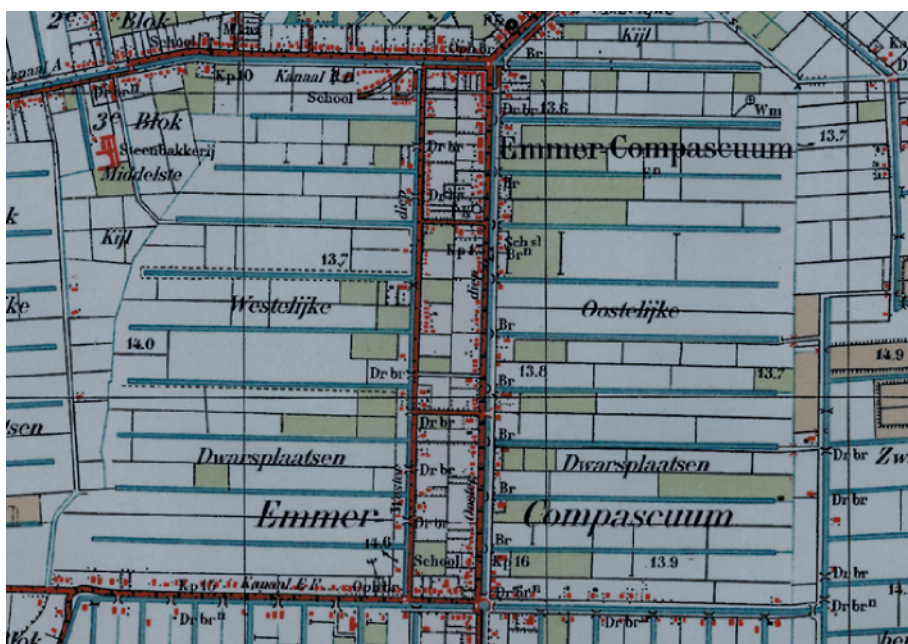

Afb. 13 Buitengebied

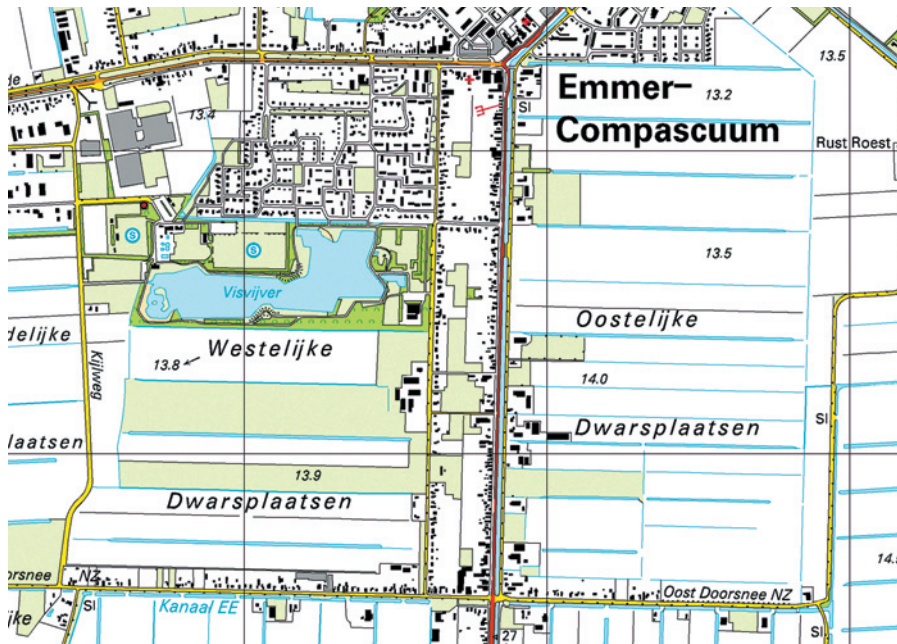

Afb. 14 Kaart 1910

Afb. 15 Kaart 1935

Afb. 16 Kaart 2005

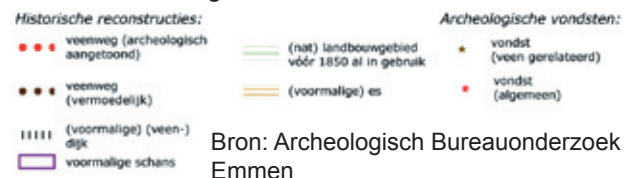

6.1.1 Gebied 20 Emmer-Compasuum-zuid

Zoals bij de meeste veenkoloniale ontginningen is met het afgraven van het veen, het egaliseren en geschikt maken van de dalgronden, de bodemkundige ondergrond niet aanwezig. De 'rafelige', atypische, niet lineaire westgrens van het dubbel kanaal systeem bij Emmer-Compasuum stamt uit de periode voordat het veen werd ontgonnen. Voordat het veen werd afgegraven lag hier zowel het beekdal van de Runde als de Heeren- of Leidijk. Het gebied bij de Runde was al voor 1850 een weidegebied van de boeren van de marke van Emmen en Westenesch. Het beekdal van de Runde is voor het merendeel als 'kunstwerk' hersteld. De Heeren- of Leidijk is hier niet meer in het landschap herkenbaar. De kaart van 1910 laat goed zien hoe hier twee landschappelijke eenheden (beekdal en hoogveenontginning) uit verschillende tijdsperiodes elkaar 'ontmoeten'.

Afb. 17 Archeologische reconstructie

De algemene karakteristieken van de het dubbel kanaal systeem zijn bij Emmer-Compasuum gedeeltelijk (vrijwel) verdwenen en gedeeltelijk nog goed herkenbaar.

Zo is de historische wegenstructuur nog goed herkenbaar, zij het de het Westerdiep OZ in belangrijkheid is afgenomen terwijl de weg Runde die Emmer-Compasuum met Emmer-Erfscheidenveen verbindt, in belangrijkheid is toegenomen. Bijzonder detail is dat de landkant van het Oosterdiep door middel van een pad en later weg evenwijdig aan het kanaal is ontsloten, terwijl de landkant van het Westerdiep door bruggen en later dammen over, en loodrecht op, het kanaal is ontsloten.

De bebouwingstructuur is nog redelijk goed herkenbaar. Aan de voorafkant liggen de burgerwoningen en voorzieningen. Het noordelijke gedeelte van de landkant van het Westerdiep is sterk verdicht door blokvormige dorpsuitbreidingen en de aanleg van een met bos omzoomd recreatief uitloopgebied met grote visvijver. Dit deel van het dubbel kanaal systeem behoort niet bij het buitengebied. In de loop der tijd zijn hier en daar zijn enkele verdichtingen aan de landkant ontstaan, met name bij kruisingen van (water)wegen (Doorsnee en Runde) en bij bruggen. Echter, het karakteristieke contrast tussen het dichte lint en de openheid met boerderijen aan de landkant is zowel langs het Oosterdiep als het buitengebied ten westen van het Westerdiep nog goed herkenbaar en is ruim zicht op het achterliggende grootschalige agrarische landschap.

Het kanaal De Runde is in de periode 1965 – 1975 gedempt, terwijl het Westerdiep is gedegradeerd tot een sloot. Aan de landkant van het Westerdiep is de wijkenstructuur en verkaveling nog redelijk goed herkenbaar. Een bedrijfsuitbreiding na 1985 heeft wel tot gedeeltelijke demping van een wijk geleid. Conform de oorspronkelijke ontginning, eindigen de wijken niet in de gebruikelijke rechte, lineaire

lijn maar volgen deze oude, uit de tijd voor de veenontginningen, stammende lijn van de Runde. Het gebied is in gebruik als bouwland en weidegrond. De landkant van het Oosterdiep kent wel een rechte, lineaire grens. Het gebied is voornamelijk in gebruik als bouwland. In tegenstelling tot het Westerdiep en het kanaal de Runde is het Oosterdiep nog open en wordt het in het kader van de vaarverbinding tussen Erica en Ter Apel weer bevaarbaar gemaakt. Hiermee wordt de oude functie van het kanaal weer nieuw, ander, leven ingeblazen. Wel is het Oosterdiep bij de kruising met het voormalige kanaal de Runde versmald. De wijkenstructuur en regelmatige verkaveling aan de oostzijde van het Oosterdiep is nog redelijk goed herkenbaar.

De oorspronkelijke bomerijen aan de voorafkantzijde van het Oosterdiep zijn in de periode 1955 – 1965 verdwenen, terwijl in de periode 1975 – 1985 een bomerij aan de landkant is aangeplant. Langs het Westerdiep staan nog steeds bomen aan de voormalige burgerbebouwingzijde van het kanaal. Omdat het kanaal hier is gedempt valt het onderscheid in de groenstructuur aan beide zijden van het kanaal minder op. De robuuste open ruimte vooral ten oosten van het Oosterdiep zorgt voor lange, essentiële, zichtlijnen die zo karakteristiek is voor het landschap van de hoogveenontginningen.

Afb 18 Oosterdiep voorafkant, Bron; site Emmer-Compasuum

Afb. 21 Kaart 1910

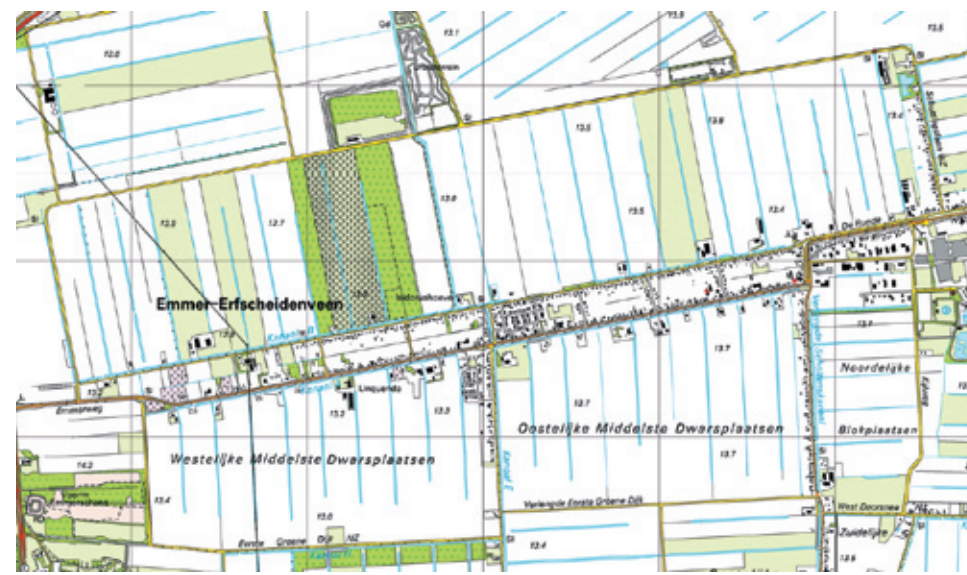

Afb. 22 Kaart 1935

Afb. 23 Kaart 1955

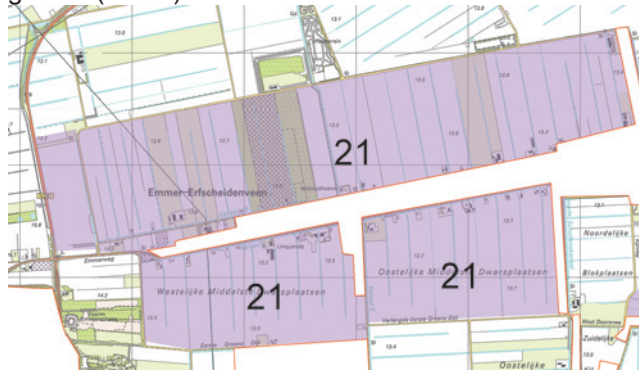
Afb. 24 Kaart 2005

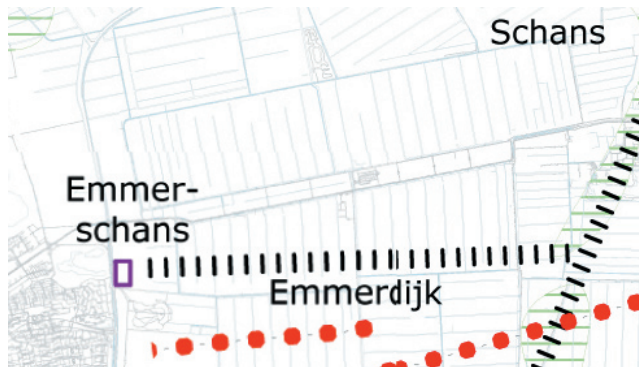
6.1.2 Gebied 21; Emmer-Erfscheidenvveen

Afb. 19 Emmer-Erfscheidenvveen (bodven) en Buitengebied (onder)

Afb. 20 Archeologische reconstructie

Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Zoals bij de meeste veenkoloniale ontginningen is met het afgraven van het veen, het egaliseren en geschikt maken van de dalgronden, de bodemkundige ondergrond niet meer aanwezig. Voordat het veen is ontgonnen heeft in het gebied de Emmerdijk gelegen. Met het afgraven van het veen is deze als lijn in het landschap niet meer herkenbaar.

Het dubbel kanaal systeem bij Emmer-Erfscheidenvveen is in vergelijking met de andere gebieden met hetzelfde ontginningssysteem nog het meest gaaf aanwezig. De ontginningen van het gebied bij Emmer-Erfscheidenvveen zijn een stuk jonger dan die van het dubbel kanaal bij Emmer-Compasuum. De kaart van 1910 laat goed zien dat het Kanaal B nog maar net voorbij het Verlengde Scholtenskanaal was gegraven en slechts een start was gemaakt met het graven van de wijken in het oostelijke gedeelte van het blok. Kanaal A en vrijwel alle wijken zijn wel ontworpen en staan ook wel op de topografische kaart maar zijn nog niet daadwerkelijk gegraven.

De kaart van 1935 geeft de toenmalige ontginningsactiviteiten goed weer. Het meest oostelijke gedeelte was inmiddels ontgonnen tot bouwland. In het midden en westen was de vervening nog in volle gang. Zelfs in 1955 was nog een klein deel van het gebied in ontginning.

De wegenstructuur is nog goed herkenbaar, zij het dat de weg bij Kanaal B in belangrijkheid is afgenomen. Ook de karakteristieke paden c.q. weggetjes tussen Kanaal A en B zijn nog goed herkenbaar en in gebruik. Het zo karakteristieke contrast tussen het dichte lint met burgerbebouwing aan de voorafkant en de openheid aan de landkant is hier in vergelijking met bijvoorbeeld Emmer-Compasuum nog zeer gaaf aanwezig. Alleen het meest westelijke deel van Kanaal B heeft aan de voorafzijde geen dicht lint. Dit hangt wellicht samen met het late tijdstip waarop

dit gebied is ontgonnen. Op de kruising met Kanaal E is in de periode 1975 – 1985 een buurtje tussen Kanaal A en B gebouwd, terwijl na 1985 hier ook een buurtje ten zuiden van Kanaal A en ten westen van de Middenweg is aangelegd. Evenals de wegen- en bebouwingstructuur is de water- en verkavelingstructuur nog zeer gaaf aanwezig. Dit geldt voor het regelmatige wijkenpatroon zowel ten noorden van Kanaal B als ten zuiden van Kanaal A. Ook beide kanalen zijn nog vrijwel geheel open, zij het dat er wel dammen in zijn aangelegd, en ze niet meer in gebruik zijn als vaarweg. De aansluiting op het Verlengde Scholtenskanaal en Runde is wel gedempt. Daar zijn eveneens verkeerstechnische ingrepen gedaan om de snelheid van het verkeer af te remmen. Het gebied is voornamelijk in gebruik als bouwland. Ten noorden van Kanaal B na 1985 is een strook productiebos geplant, waarvan een gedeelte recentelijk weer is gekapt (staat nog niet op de topografische kaart 2005).

De cultuurhistorische beplantingstructuur, te weten bomenrij(en) aan de voorafzijde en geen bomen aan de landkant waar werd gewerkt, is recentelijk aangetast. Aan de landkant zijn namelijk in het kader van de Herinrichting Veenkoloniën recentelijk dubbele bomenrijen aangeplant. Met de groei van de bomen zal in de toekomst het contrast besloten vooraf en open landkant afnemen. Pas nadat de eiken voldoende hoogte hebben gekregen om er onderdoor te kunnen kijken zal weer volledig zicht zijn op het achterliggende open landschap. Al met al zijn de visuele karakteristieken (zichtlijnen, robuuste agrarische ruimte) bij Emmer-Erfscheidenvveen zeer gaaf te noemen.

Afb. 25 Enkel kanaal systeem

Afb. 26 Enkel kanaal systeem;
Gebieden buitengebied

6.2. Het enkel kanaal systeem

Barger-Compascuum-west, de omgeving van de Verlengde Eerste Groene Dijk, Het (Verlengde) Scholtenskanaal, Oost- en West Doorsnee en het Roswinkelerveen zijn ontgonnen door middel van het enkel kanaal systeem. De omgeving rond Scholtenszathe en het gebied ten zuiden van Klazienaveen-Noord c.q. het kassengebied aldaar, wordt niet tot het buitengebied gerekend en derhalve niet besproken.

Het enkel kanaal systeem heeft de volgende algemene karakteristieken:

Dit systeem kent een hoofdkanaal met loodrecht daarop wijken die direct uitmonden op het kanaal. In de Gemeente Emmen zijn de wijken aan één zijde, de landkant, van het kanaal gegraven. De afstand tussen de wijken bedraagt 200m, breder dan 180m van de oudere veenkoloniën in Groningen. Aan de

andere kant van het kanaal, waar niet verveend wordt, is de hoofdweg aangelegd.

Er zijn nogal wat bruggen nodig, namelijk voor iedere veenplaats één. In sommige situaties is er een pad c.q. weg, evenwijdig aan het kanaal, over de kopeinden van de veenplaatsen aangelegd. In deze situatie zijn dammen of (draai)bruggen over de wijken aangelegd.

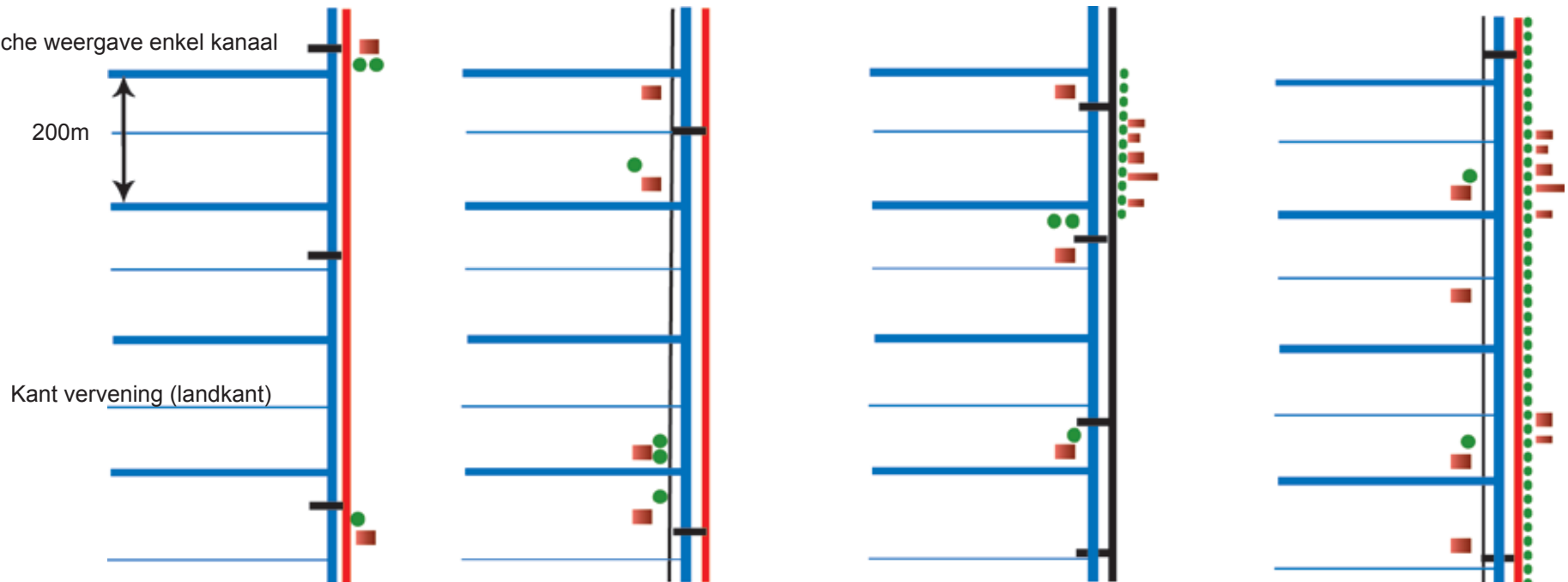
In tegenstelling tot het dubbel kanaal systeem is bij het enkel kanaal geen nederzetting gepland. Na de vervening vond soms wel en soms niet boerderijbouw plaats. Indien sprake was van boerderijbouw dan liggen deze soms aan de landkant (kant vervening) en soms aan de kant van de hoofdweg. De boerderijen liggen meestal met het voorhuis aan de weg c.q. kanaal en de nok loodrecht op het kanaal. Aan de andere zijde van het kanaal is langs de hoofdweg soms wel (Barger-Compascuum) en soms niet (ten zuiden Klazienaveen-Noord) een lint(je) met burgerbebouwing ontstaan.

Vergelijkbaar met de aanwezigheid van een lint(je) met burgerbebouwing zijn er soms wel en soms geen bomenrij(en) aangelegd. Indien er bomenrij(en) staan, dan staan deze veelal bij de burgerbebouwing en altijd aan de zijde van de hoofdweg. Aan de landkant bepaalt het privégroen rond de boerderijen het beeld.

In tegenstelling tot het dubbel kanaal, dat een groot contrast kent tussen het dichte lint aan de voorzijde en de openheid aan de landkant, is bij het enkel kanaal sprake van een grootschalig landschap aan beide zijden van het kanaal. Indien er sprake is van alleen boerderijbouw, dan is deze grootschaligheid door de grote afstand tussen de boerderijen in zijn volle omvang te ervaren. Indien er lintjes met burgerbebouwing zijn, dan is tussen de lintjes vaak voldoende zicht op het achterliggende grootschalige landschap.

Afb. 27

Schematische weergave enkel kanaal

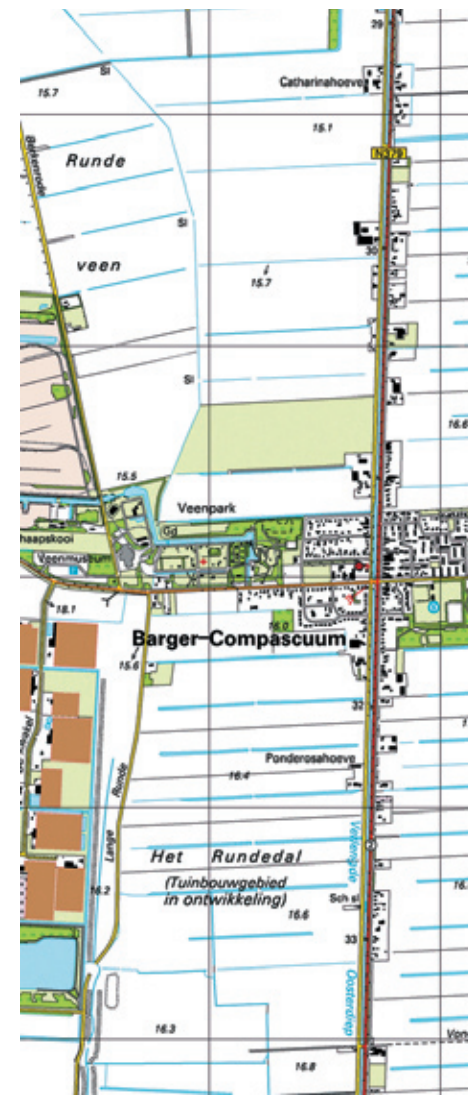
Afb. 29 Kaart 1910

Afb. 30 Kaart 1935

Afb. 31 Kaart 1955

Afb. 32 Kaart 2005

6.2.1 Gebied 22; Barger-Compasuum-west

Afb. 28 Enkel kanaal Barger-Compasuum (links) en buitengebied (rechts)

Het westen van het Verlengde Oosterdiep zowel ten noorden als ten zuiden van het dorp Barger-Compasuum is verveend door middel van het enkel kanaal systeem. De, voor een grootschalige hoogveenontginning ongebruikelijke, glooiende westrand van het gebied is te verklaren uit de beekloop van de Runde, een beekloop die op het veen lag. Al ver voordat de omgeving van Barger-Compasuum werd bewoond en het veen werd ontgonnen was het gebied van de Runde in gebruik als weidegronden door zowel Duitse als Drentse boeren. Ten tijde dat het veen tussen de Hannoveraanse dorpen Rutenbrock en Lindloh nog een aaneengesloten geheel was, hadden de bewoners van Ober- en Niederlangen en van Altharen namelijk het recht om het stuk van het veenoppervlak tot aan de Runde door hun vee te laten beweiden. Dit was hen geschonken door de bisschop van Munster. Door dit recht om samen te weiden (*jus compascui*) ontstond de naam Compasuum. Barger-Compasuum betekent samengevat; gemeenschappelijke weide met de bewoners van (Noord- en Zuid) Barge. De rechten om het vee samen te weiden resulteerde aan de Runde vaak in felle (grens)twisten.

Voordat het gebied grootschalig is verveend, vonden kleinschalige verveningen plaats. Rond 1860 streken de eerste, uit Duitsland afkomstige, katholieke boekweitboeren zich langs de Runde. Zij vestigden zich zowel ten oosten als ten westen van De Runde aan de randen van de veenmoskussens. Het gebied rondom Barger-Compasuum werd zo een groot boekweitcultuurgebied op het veen. De boekweitboeren huurden hun akkers van de markegenoten van Noord- en Zuid-Barge.

Barger-Compasuum, dat rond 1900 op de plaats van het huidige veenpark lag, was het centrum van dit gebied met een kerk, kerkhof op het veen en een school. Vanuit dit centrum liepen paden noord- en zuidwaarts richting de behuizingen op het veen. Ook langs de Runde waren gedeeltelijk paden aangelegd. Met de grootschalige verveningen zijn deze wegen evenals de behuizingen van de boekweitboeren verdwenen.

Het gebied is als één van de laatste in de Gemeente Emmen verveend. Dit heeft alles te maken met het feit dat het gebied is vanuit het zuiden is ontsloten vanaf de Verlengde Hoozeveense Vaart die, met vertraging, pas in 1894 de Duitse grens bereikte (zie verklaring vertraging Gebied 29). Vanuit het noorden bereikte men vanaf het Stads Compasuum Kanaal en via het Oosterdiep pas na 1900 het Barger Compasuum.

De kaart van 1935 laat goed zien dat het (Verlengde) Oosterdiep al wel was gegraven maar dat met het graven van de gewone wijken pas een begin was gemaakt. Door een landmeetkundige fout liggen de gewone wijken overigens een paar graden uit het lood. In die tijd lag het centrum dorp Barger-Compasuum nog steeds oostelijk van de huidige plek.

Ook in 1955 waren delen van het gebied nog steeds in vervening. De voor dit gebied zo karakteristieke verschillende lengtes van de wijken is op deze kaart goed te zien. In de periode 1975 – 1985 zijn enkele wijken, vooral ten noorden van Barger-Compasuum

gedempt en is de wijkenstructuur nog beperkt herkenbaar.

Nadat het lange tijd stil is geweest op het kanaal zal het kanaal ten noorden van Barger-Compasuum binnenkort weer bevaarbaar zijn. In het kader van dit project Vaarverbinding Erica – Ter Apel is de watergang (wijk) ten noorden van het Veenpark c.q. dorp bevaarbaar gemaakt.

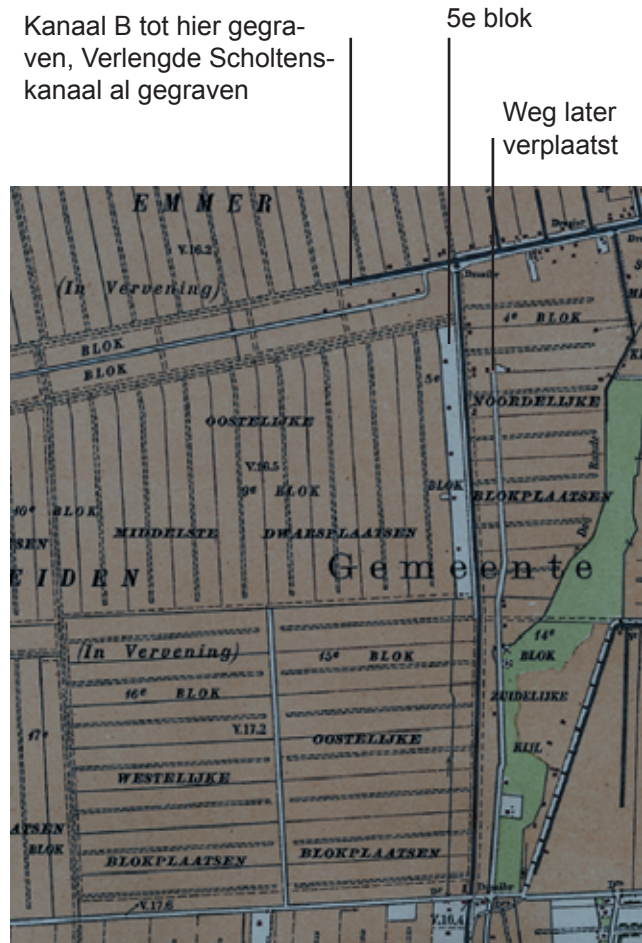
In 1955 was het centrum van het dorp verplaatst naar de huidige plek. Ook waren langs de oostzijde van het (Verlengde) Oosterdiep her en der (kleine) lintjes met bebouwing ontstaan. Deze zijn in de loop der tijd verder gegroeid. Echter tot op de dag van vandaag is er op bepaalde plaatsen nog steeds zicht op het achterliggende grootschalige agrarische landschap. Overeenkomstig het enkel kanaal systeem zijn er na de vervening boerderijen op grotere afstand van elkaar geplaatst. Bij Barger-Compasuum staan ze voornamelijk aan de westkant van het kanaal. Er bestaat nog steeds een groot contrast tussen de burgerbebouwing in lintjes aan de oostzijde van het kanaal en de boerderijen op afstand van elkaar aan de westzijde.

In de loop der tijd zijn aan de zijde van de burgerbebouwing van het kanaal bomenrijtjes en –rijen aan één of beide zijden van de weg geplaatst. Hier was en is geen sprake van een doorgaande eenduidige structuur met bomen die in één keer zijn aangeplant, zij het dat over het gehele traject wel bomen staan.

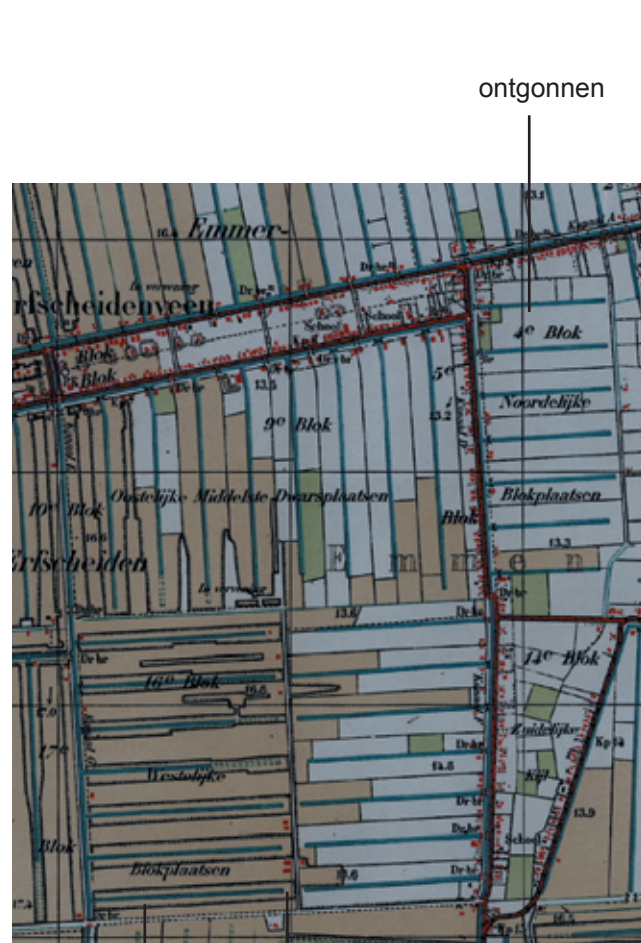
Tot voor kort stonden overeenkomstig de karakteristieken van het enkel kanaal geen bomen aan de boerderijkant en bepaalde hier het privégroen het beeld. In het kader van de Herinrichting Veenkoloniën zijn ten noorden van het dorp onlangs bomenrijen aan de landkant geplaatst.

Het gebied ten zuiden van het dorp is als tuinbouwgebied in ontwikkeling aangewezen. Dit gebied hoort dan ook niet tot het buitengebied. Het gebied ten noorden van het dorp is nog redelijke mate sprake van open ruimtes en zichtlijnen.

Afb. 35 Kaart 1910: de wijken in het gebied zijn nog niet gegraven

Afb. 36 Kaart 1935: gebied gedeeltelijk ontgonnen, gedeeltelijk in vervening

Afb. 37 Kaart 1955; nog steeds een klein deel in vervening

in vervening

bebouwing

6.2.2 Gebied 23; Verlengde Eerste Groene Dijk e.o.

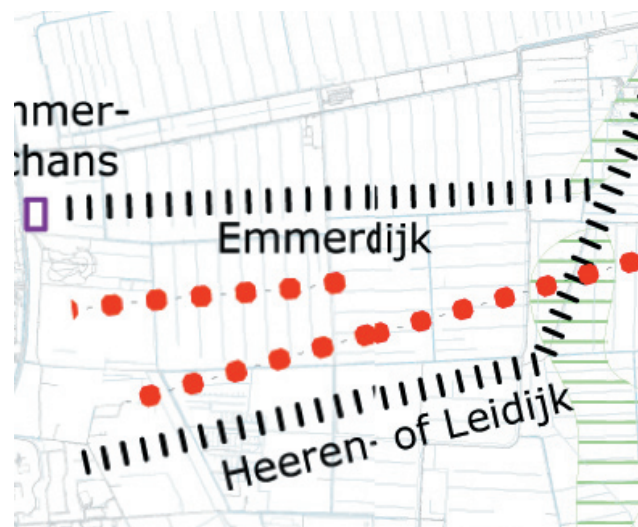
Afb. 33 Verl. Eerste Groen dijk (links) en buitengebied

Het veen in de omgeving van de Verlengde Eerste Groene Dijk is ontgonnen door middel van het grootschalig enkel kanaal systeem. Dit betekent dat door het afgraven van het veen, het egaliseren en landbouwrijp maken van de gronden de ondergrond iniet meer herkenbaar is.

Archeologische reconstructie heeft uitgewezen dat voordat het veen is afgegraven aan de zuidzijde van Verlengde Tweede Groene Dijk de Heeren- of Leidijk lag. Rond 1688 is deze strategisch militaire dijk van Den Hool via Veenoord, Den Oever, Foxel naar uiteindelijk Bourtange aangelegd. Deze dijk deed tevens dienst als weg. Daarnaast liep de Emmerdijk door het noordelijke deel van het gebied. Ook is archeologisch aangetoond dat van oost naar west dwars het gebied een veenweg heeft gelegen die voor een verbinding van Barger-Oosterveld met Duitsland zorgde.

Tenslotte heeft archeologische reconstructie

uitgewezen dat Foxel, dat ten oosten van het gebied ligt, al vòòr 1850 in gebruik was als (nat) weidegebied. Deze natte lagen langs de veengeul c.q. -kreek De Runde. Op dit moment zijn de wegen en dijken in dit gebied niet meer herkenbaar aanwezig.

Afb. 34 Archeologische reconstructie

Het meest zuidelijke deel, dat niet tot het buitengebied hoort, behoorde oorspronkelijk toe aan de marke van Noord- en Zuid-Barge en na de markeverdeling tot het Smeulveen c.q. Klazienaveen. Dit deel zal hier niet nader worden besproken. De gebieden die wel deel uitmaken van het buitengebied, behoorden oorspronkelijk toe aan de marke van Emmen en Westenesch en na de markeverdeling tot de veenkolonie Emmer Erfscheidenveen.

Het gebied is vanuit twee kanten aan snee gebracht. Het 4^e blok of Noordelijke blokplaatsen genoemd en het 15^e blok of oostelijke blokplaatsen genoemd (zie kaart 1910) zijn vanuit Verlengde Scholtenskanaal aan snee gebracht. Het Verlengde Scholtenskanaal, dat tot 1935 met Kanaal D en Kanaal F wordt aangeduid, sloot aan op Kanaal B van Emmer-Erfscheidenveen. Het 16^e blok of westelijke blokplaatsen genoemd waterde af via Kanaal E en G, die weer aansloten op kanaal B en, via een verbinding door de 'vooraf', Kanaal A.

Het Verlengde Scholtenskanaal was al in 1904 tot de Willemsvaart gereed. Daarentegen zijn Kanaal E en G pas in de periode 1910 – 1935 gegraven. De kaart van 1935 laat dan ook goed zien dat het veen bij het Verlengde Scholtenskanaal al vrijwel geheel was afgegraven en de dalgronden al voornamelijk in agrarisch gebruik waren, terwijl de vervening in het 16^e blok nog in volle gang was. De waterstructuur is tot op de dag van vandaag nog gaaf aanwezig. In de periode 1965 – 1975 is wel de directe aansluiting van het Verlengde Scholtenskanaal met Kanaal A als gevolg van de wegconstructie verdwenen en is een klein stukje van het kanaal gedempt. Hoewel enkele wijken gedeeltelijk zijn gedempt is het historische patroon toch nog goed herkenbaar.

Normaal gesproken zijn er nogal wat bruggen nodig bij het enkel kanaal systeem, namelijk voor iedere plaats één. Bij het Verlengde Scholtenskanaal is echter aan de overzijde van het kanaal een tweede pad c.q. weg over de kopeinden aangelegd. De plaatsen zijn vervolgens met elkaar verbonden door middel van draaibruggen over de wijken. In de 2e helft van de vorige eeuw zijn deze draaibruggen vervangen door dammen. De wegen werden bovendien steeds korter naarmate er bebouwing in de loop van de vorige eeuw verdween. Anno 2005 zijn er bij de kruising met Westelijke Doorsnee NZ c.q. Verlengde Eerste groene Dijk nog twee stukjes weg.

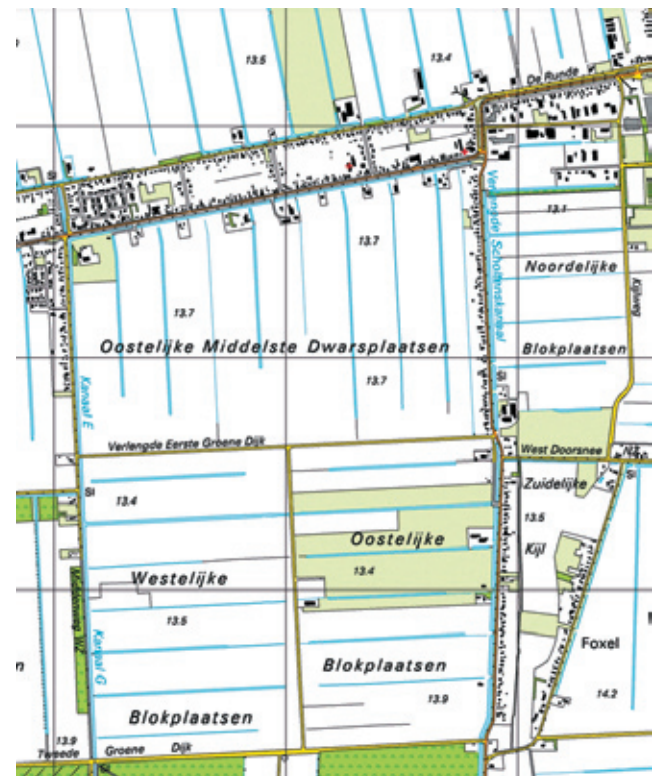
Afb. 38 Kaart 1965

Afb. 39 Kaart 1975

Afb. 40 Kaart 2005

Enkele paden zijn met de vervening verlegd. Zo liep er in 1904 een weg langs de Ronde richting het noorden. Tijdens de vervening is deze gedeeltelijk verdwenen en gedeeltelijk verplaatst naar de oostkant van het Verlengde Scholtenskanaal. Aan de westkant van dit kanaal lag in 1904 al een weg. De Verlengde Tweede Groene Dijk en de weg Maneschijn die tussen de Eerste en de Tweede Verlengde Groene Dijk lag er al in 1904. De Verlengde Eerste Groene Dijk is in de periode 1955 – 1965 over de noordgrens van het oostelijke blok aangelegd waarna het vervolgens in de periode

1965 – 1975 westwaarts is verbonden met de toen al bestaande Eerste Groene Dijk. Al met al is het orthogonale wegenpatroon dat zo karakteristiek is voor de grootschalige verveningen nog herkenbaar aanwezig.

In de twee gebieden die vanuit het Verlengde Scholtenskanaal zijn verveend, zijn aan de landkant lang behuizingen blijven bestaan. Vooral in de Oostelijke blokplaatsen zijn pas na 1965 het aantal behuizingen afgenomen. In de noordelijke blokplaatsen is aan de landkant bebouwing direct bij

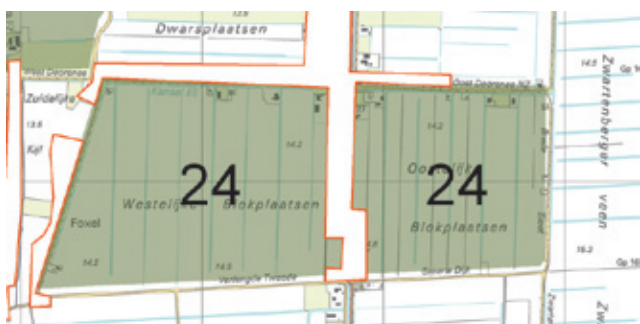
de kruising tot op de dag van vandaag blijven staan. Bijzondere vermelding verdient de bebouwing langs de westzijde van het Verlengde Scholtenskanaal bij de Noordelijke blokplaatsen. De kaart van 1910 geeft namelijk aan dat hier sprake is van een smal, te weten het 5^e, blok waar in die tijd ook al bebouwing op regelmatige afstand van elkaar stond. Al in 1935 was deze strook al getransformeerd in een dicht bebouwingslint.

De westelijke blokplaatsen (16^e blok) was tijdens de vervening bebouwd, een karakteristiek dat afwijkt van de gebruikelijke enkel kanaal systemen. Een mogelijke verklaring is dat er al een wegen lagen bij de Westelijke en Oostelijke blokplaatsen voordat het gebied via Kanaal E en G op Kanaal A werd aangesloten. Met uitzondering van één schuur is al deze bebouwing, zoals gebruikelijk, verdwenen. Al met al is de karakteristieke landkant met geen of enkele boerderijen goed herkenbaar. Datzelfde geldt voor de burgerbebouwing die hier in alle gevallen aan de andere kant (kant van de doorgaande weg) staat. De zo karakteristieke lijnvormige groenstructuur, bestaande uit bomenrij langs één of beide zijden van de hoofdweg is hier goed aanwezig. Wel is de oorspronkelijke bomenrij langs de kanaalzijde van de Verlengde Scholtenskanaal OZ bij Foxel vervangen door een rij iepen. Ook is aan de bebouwingszijde van deze weg de rij eiken vrijwel verdwenen.

De visuele karakteristieken van de grootschalige ontginningen, te weten de robuuste open ruimtes en lange zichtlijnen is hier nog zeer gaaf aanwezig. De grote ruimtes worden bovendien omzoomd door de groene linten met burgerbebouwing. Ten zuiden van het gebied, in dat deel dat niet tot het buitengebied behoort, zijn bosstroken aangeplant waardoor de openheid nu ais beperkt tot dat gedeelte dat tot het buitengebied wordt gerekend.

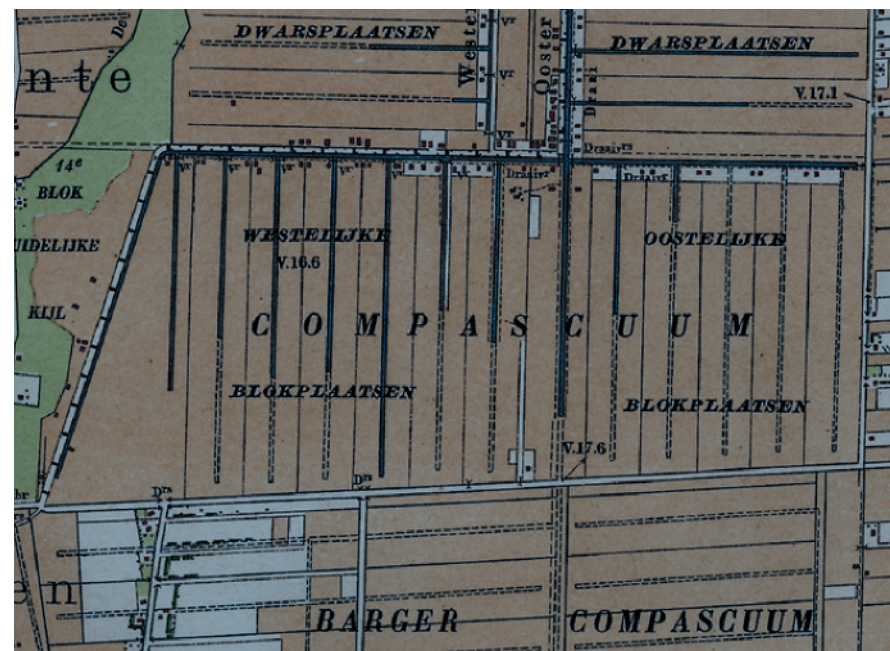

Afb. 41 Zicht vanaf Verl. Scholtenskanaal OZ op de Hondsrug

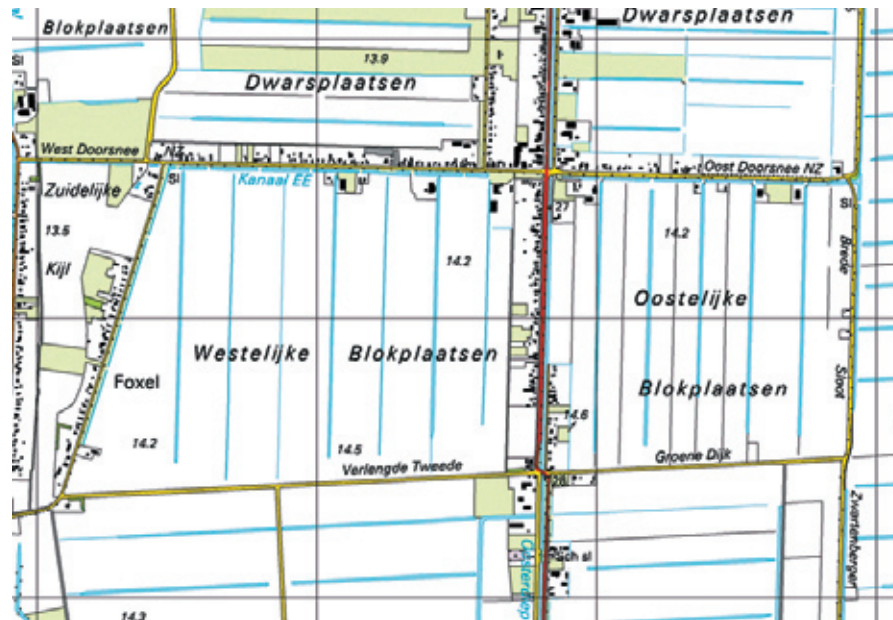
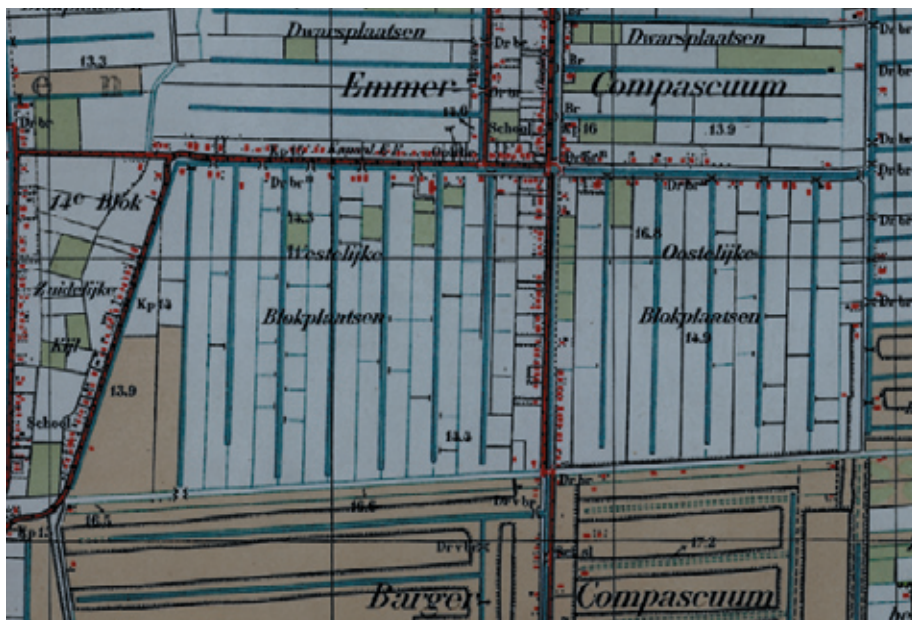
Afb. 42 Oost en West Doorsnee (boven) en buitengebied

Afb. 44 Kaart 1935

Afb. 43 Kaart 1910

Afb. 45 Kaart 2005

6.2.3 Gebied 24; Oost en West Doorsnee

Het veen bij Oost en West Doorsnee NZ c.q. Kanaal EE is ontgonnen door middel van het grootschalige enkel kanaal systeem. Dit betekent dat door het afgraven van het veen, het egaliseren en landbouwrijp maken van de gronden de ondergrond niet meer herkenbaar is.

Al voordat het veen is afgegraven lag aan de westzijde van West Doorsnee de Heeren- of Leidijk. Rond 1688 is deze strategisch militaire dijk van Den Hool via Veenoord, Den Oever, Foxel naar uiteindelijk Bourtange aangelegd. Deze dijk werd tevens gebruikt als weg. In 1850 werd deze verdedigingslinie officieel opgeheven. het Groningse deel wordt momenteel hersteld. Zowel de huidige, diagonaal lopende, weg Foxel als de diagonaal lopende meest westelijke wijk van het verder orthogonale enkel kanaal systeem zijn nog een restant van deze militaire dijk.

Afb. 46 Archeologische reconstructie

- Historische reconstructies:
- veenweg (archeologisch aangetoond)
 - ■ ■ ■ ■ (nat) landbouwgebied vóór 1850 al in gebruik
 - veenweg (vermoedelijk)
 - (voormalige) es
 - ||||| (voormalige) (veen-) dijk
 - voormalige schans

Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Het gebied maakte onderdeel uit van de marke van Emmen en Westenesch en na de markescheiding van de veenkolonie Emmer Compascuum. Ten zuiden van het gebied, ten zuiden van de huidige Verlengde Tweede Groene Dijk, lag de kolonie Barger-Compascuum. Dat gebied behoorde oorspronkelijk bij de marke van Noord- en Zuid-Barge

Het gebied is vanuit het noorden aan snee gebracht. Loodrecht op het Oosterdiep werd Kanaal EE gegraven. Met uitzondering van de meest westelijke wijk (zie boven) werden loodrecht op Kanaal EE de gewone wijken en zwetsloten gegraven, het veen afgegraven en het gebied geschikt gemaakt voor landbouwgrond. De kaart van 1910 geeft deze ontginningsstructuur goed weer.

Al in 1935 was het gebied vrijwel geheel ontgonnen en in gebruik als landbouwgrond. In die tijd was het Oosterdiep, dat in 1900 nog een gewone wijk was maar dat in het ontwerp van het zuidelijk gelegen veen wel doorgetrokken zou worden, doorgetrokken tot het Barger-Compascuum. De overgang tussen beide kolonies wordt goed weerspiegeld door het feit dat de hoofdweg in het Emmer-Compascuum aan de westzijde van het kanaal ligt terwijl in het Barger-Compascuum de hoofdweg aan de oostzijde van het kanaal ligt. Dit is mede te verklaren doordat het Barger-Compascuum tegelijkertijd ook ontsloten werd vanuit de zuidelijk gelegen Verlengde Hoogeveensche Vaart. Bovendien lag er in 1900 al een weg aan de oostzijde van het nog niet gegraven maar wel ontworpen kanaal. Al in 1900 liep er een stoomtram via Foxel en West Doorsnee NZ richting Emmer-Compascuum. De trambaan is in de loop der tijd opgeheven.

De wegen-, wijken en verkavelingstructuur van het gebied is tot op de dag van vandaag nog goed herkenbaar.

De bebouwingstructuur is enerzijds overeenkomstig de algemene karakteristieken van het enkel

kanaal systeem. Anderzijds wijkt het sterk af als gevolg van de doorvoerfunctie van het Oosterdiep. Overeenkomstig het enkel kanaal systeem is langs de noordzijde van de ontginningsas Kanaal EE (West en Oost Doorsnee NZ) de burgerbebouwing gevestigd, terwijl aan de zuidzijde, de landkant, de boerderijen op grotere afstand van elkaar staan. Al in 1935 was langs West Doorsnee NZ sprake van een dicht lint, terwijl een gedeelte van oost Doorsnee NZ onbebouwd was. Dit is tot op de dag van vandaag nog het geval.

Afwijkend van het enkel kanaal systeem is de bebouwing evenwijdig aan een wijk, hier de wijk die later de status van een kanaal, het Oosterdiep, heeft gekregen. Gegeven de verbindingsfunctie van het Oosterdiep is het begrijpelijk dat er al gauw bebouwing langs kwam te staan. Dat geldt vooral ook voor het kruispunt bij de brug. Het feit dat langs een gedeelte van de oostzijde van het kanaal geen weg loopt en geen bebouwing staat, is ook mede te verklaren door de oorspronkelijke functie als wijk.

In 1935 stond aan beide zijden van de belangrijkste wegen, West Doorsnee NZ en Oosterdiep WZ, bomenrijen, terwijl de in hiërarchie minder belangrijke Oost Doorsnee NZ onbeplant was. In de loop der tijd zijn de bomenrijen aan de bebouwingszijde van West Doorsnee NZ en Oosterdiep WZ verdwenen, terwijl aan de kanaalzijde van deze wegen de bomenrijen zijn behouden.

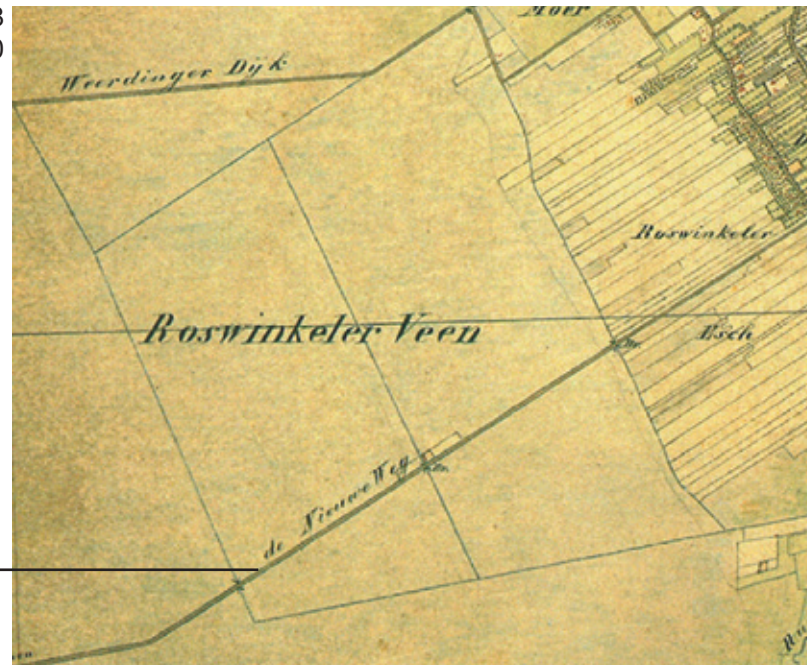
Langs Oost Doorsnee NZ zijn aan de kanaalzijde van de weg bomen aangeplant. In de periode 1965 – 1975 zijn eveneens bomen in het onbebouwde gedeelte aan Oost Doorsnee NZ neergezet. De visuele karakteristieken van de grootschalige ontginning is hier gaaf aanwezig. De robuuste open ruimtes en zichtlijnen zijn nog intact. Vooral aan de oostzijde van het Oosterdiep is in combinatie met de noordelijk en zuidelijk gelegen ontginningen sprake van zeer lange zichtlijnen zoals benoemd in de Ruimtelijke waardenkaart.

Afb. 47
1773 - 1794

Afb. 48
1850

Greppels en akkers
op het veen

Nieuwe weg

Afb. 49
1910

Afb. 50
1935

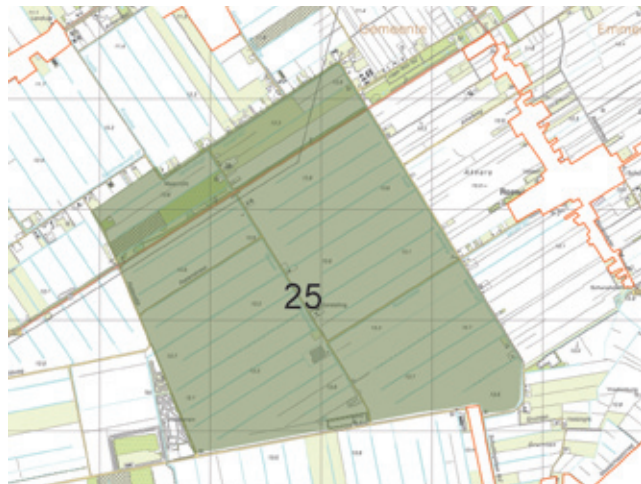
6.2.4 Gebied 25; Roswinkeler veen

Het gehele gebied van het Roswinkeler veen maakt onderdeel uit van het buitengebied.

Het Roswinkeler veen is ontgonnen door middel van het grootschalige enkel kanaal systeem. Dit betekent dat door het afgraven van het veen, het egaliseren en landbouwruij maken van de gronden de oorspronkelijke ondergrond niet meer herkenbaar is.

De historische reconstructie van het Archelologisch Bureauonderzoek Emmen geeft geen voormalige veendijk of –weg in het gebied weer. Hoewel er dus geen wegen hebben gelegen in een ver verleden, wordt op de topografische kaart van 1850 voor het eerst een weg, de Nieuwe Weg, genaamd, weergegeven. Deze liep van Emmen naar Roswinkel.

Al voor de grootschalige veenontginningen was sprake van agrarische activiteiten en kleinschalig ontginningen in delen van het Roswinkeler veen. Dit betreft vooral de boekweitcultuur. Al in de 17^e eeuw vond de brandcultuur met veenboekweit bij Roswinkel plaats. Dit betekent dat op het onontgonnen veen landbouw werd bedreven. De bovenste laag veen

Afb. 51 Roswinkeler veen is geheel buitengebied

werd eerst ontwaterd en afgebrand waarna de aslaag als zaaibed voor boekweit diende. Na 6 tot 8 jaar was de grond door deze rooibouw zo uitgeput dat een nieuw stuk veen in cultuur moest worden gebracht. De uitgeputte gronden moesten 15 tot 20 jaar braak liggen om te herstellen. Op de Hottingeratlas van 1973-1794 laat de greppelstructuur en boekweitakkers op het Roswinkelerveen al zien.

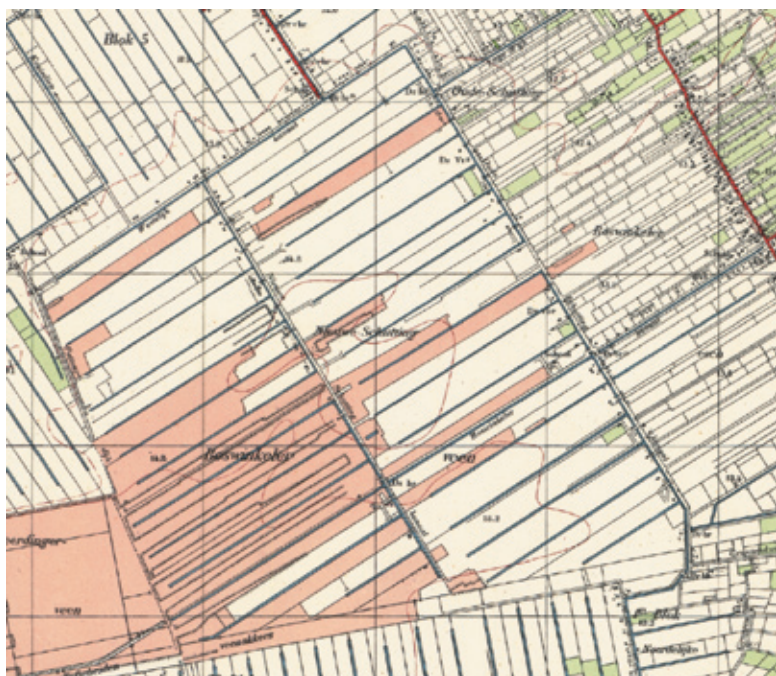
In Roswinkel waren vooral keuters actief in de boekweitbrandcultuur (Bron: Gerding e.a. Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe). De keuters kregen via een tijdelijk koopcontract of

pachtovereenkomst toegang tot stukken veen om dit gedurende enkele jaren te bewerken en in te zaaien. De grotere landbouwbedrijven beperkten de boekweitcultuur voornamelijk tot de opstrek van hun eigen hoevestrook.

Rond 1910 was er zelfs sprake van twee gehuchten aan de rand en op het Roswinkeler veen, te weten Oude Schutting en Nieuwe Schutting. Op het kruispunt van de weg Nieuwe Schutting en de eerder genoemde Nieuwe Weg was sprake van een kleine bebouwingsconcentratie. Datzelfde gold voor de kruispunten de wegen Oude en Nieuwe Schutting

Afb. 52 Roswinkeler veen met de Hondsrug op de achtergrond

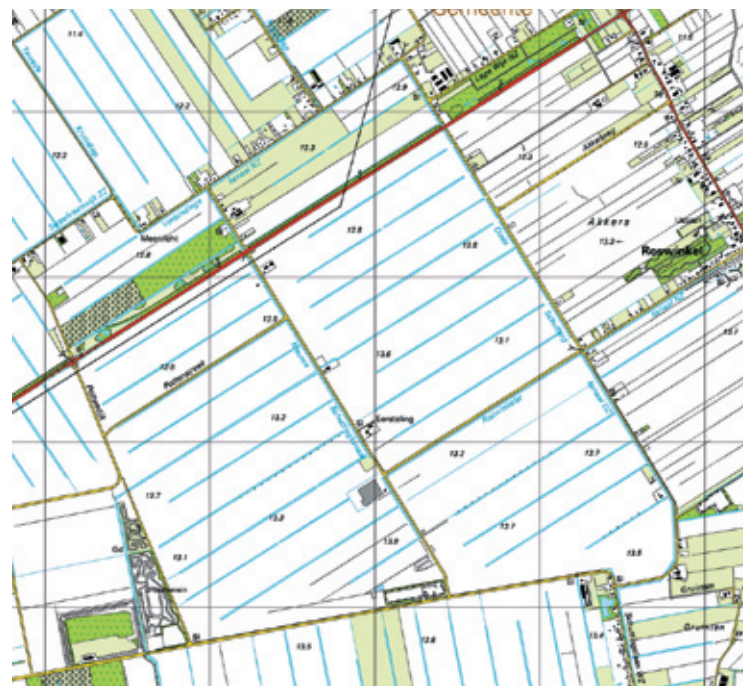
Afb. 53
1955

Afb. 54
1965

Afb. 55
1985

Afb. 56
2005

met de weg langs het huidige Verbindingskanaal (voorheen Westelijk Kanaal geheten).

Tegelijkertijd met de grootschalige verveningen zijn deze kleinschalige akkertjes en het merendeel van de behuizingen verdwenen om plaats te maken voor het landschap van de grootschalige hoogveenontginningen. Alleen aan de noordzijde van de grens van het Roswinkeler veen, dit is de noordzijde van het Verbindingskanaal en bij de kruisingen van dit kanaal met Oude en Nieuwe Schutting, staat tot op de dag van vandaag nog bebouwing. De bebouwing langs het Verbindingskanaal (en Lagewijk) is met de voorkant gericht op de voormalige Roswinkeler veen. Dit in tegenstelling tot het westelijk gelegen lintje langs de Siepelveenwijk dat in het voormalige Weerdinger veen ligt. Hier zijn de voorkanten van de huizen dan ook naar het noorden gericht. Bijzonder detail is dat veel huizen langs het Verbindingskanaal nog op veenrestanten liggen en dus op een 'heuveltje' boven het overige maaiveld staan.

De grootschalige ontginning van het veen vond plaats vanuit Roswinkel. Loodrecht op de Roswinkelerstraat werd langs de al bestaande Nieuwe Weg het Roswinkeler kanaal richting het veen gegraven. Loodrecht op dit kanaal werd, langs de reeds bestaande wegen, het Oude Schuttingkanaal en het Nieuwe Schuttingkanaal gegraven. Loodrecht op deze twee kanalen zijn de gewone wijken gegraven en, als noordgrens van het Roswinkeler veen, het Verbindings kanaal.

De kaart van 1935 geeft goed weer dat het gebied dan nog volop in vervening is, terwijl in 1955 het zuidelijk gedeelte van het Roswinkeler veen nog in vervening is. Zelfs in 1965 was nog niet het gehele Roswinkeler veen ontgonnen. Bijzonder detail is dat juist in zo'n laat ontgonnen 'overhoekje' nu een NAM/ Gasunie locatie is gevestigd.

De ontginningsstructuur, de water- en kavel- en wegenstructuur tot op de dag van vandaag zeer gaaf aanwezig.

Zoals gebruikelijk hebben na het afgraven van het veen en ontginning tot landbouwgrond, de behuizingen van de verveners plaats gemaakt voor een beperkt aantal boerderijen. Enkele daarvan zijn in de loop der tijd uitgebreid. Langs het Oude Schuttingkanaal staan nog enkele kleinere behuizingen stammend uit de vervenerstijd. Bijzonder detail is dat in het Roswinkeler veen een school heeft gestaan, namelijk ten zuiden van de kruising Oude Schuttingkanaal – Roswinkeler kanaal. De kaart van 1965 vermeldt deze school voor het laatst.

Door de aanleg van de N391 na 1985 is het noordelijke deel van het Roswinkeler veen visueel bij Nieuw-Weerdinge gaan behoren. De visuele karakteristieken van het Roswinkeler veen zijn bijzonder gaaf aanwezig. Het gebied maakt deel uit van de robuuste open ruimte van De Monden (dus inclusief de aanpalende ontginningen) en kent lange zichtlijnen die zich uitstrekken vanaf de Hondsrug tot aan Roswinkel.

Afb. 57 Visuele aspecten
Bron; RWK

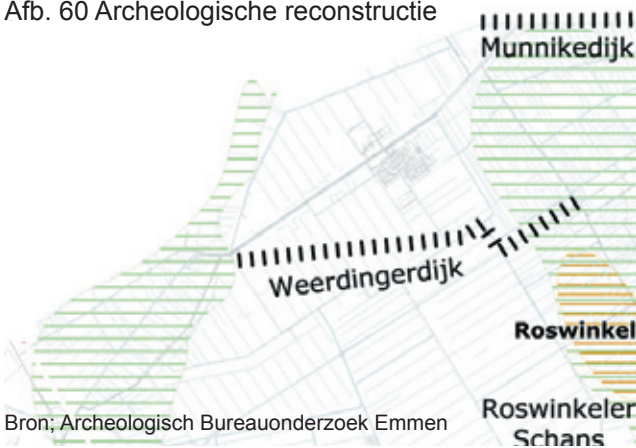
Afb. 58 Enkel kanaal systeem met kruisdiepen

Afb. 59 Buitengebied Nieuw-Weerdinge

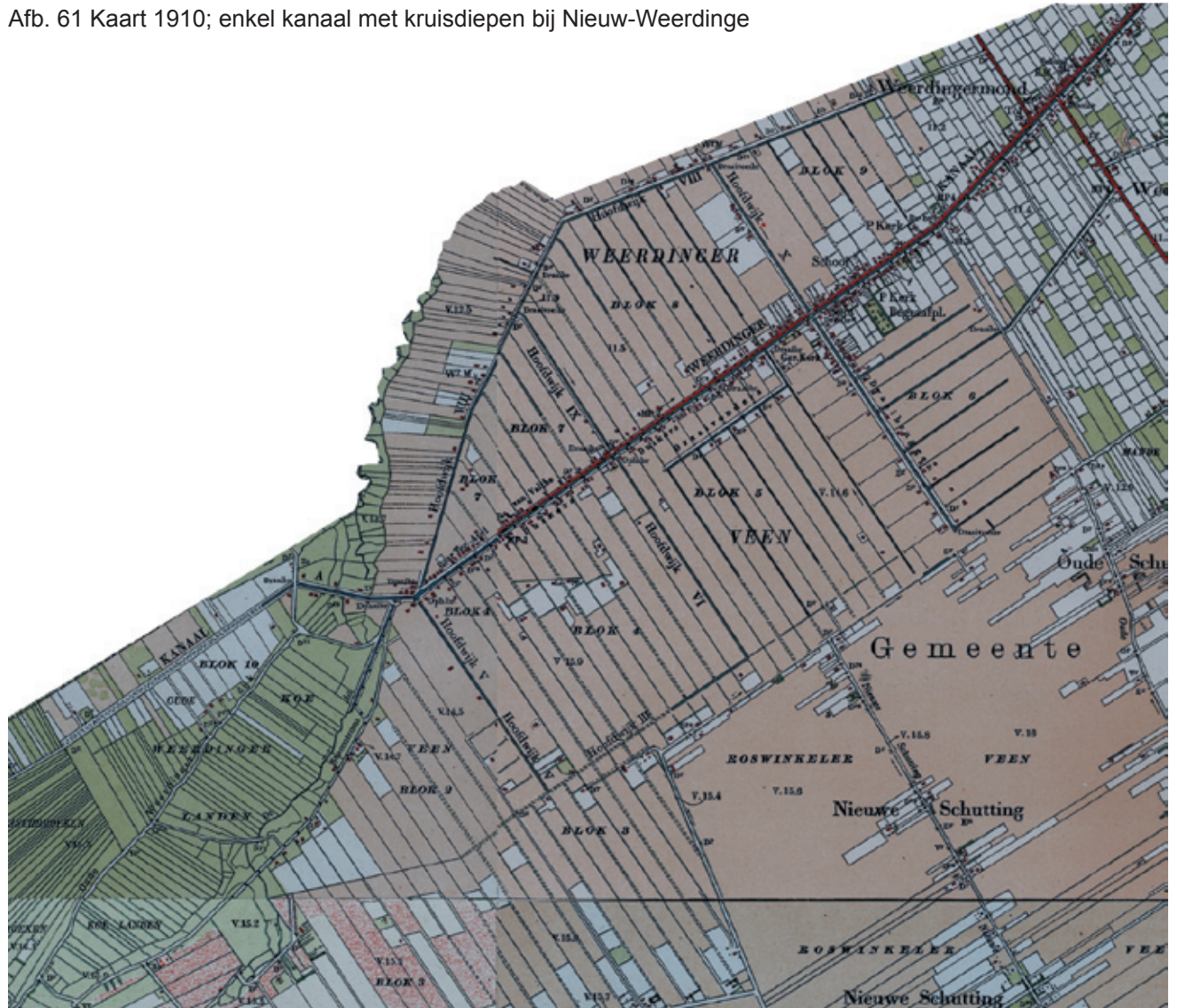

Afb. 60 Archeologische reconstructie

Bron; Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Afb. 61 Kaart 1910; enkel kanaal met kruisdiepen bij Nieuw-Weerdinge

6.3 Enkel kanaal met kruisdiepen van Gebied 26 Nieuw-Weerdinge

Omdat het gebied bij Nieuw-Weerdinge het enige gebied is dat is ontgonnen door middel van het enkel kanaal systeem met kruisdiepen worden hier de algemene karakteristieken van het systeem en het gebied zelf in één hoofdstuk besproken. Het enkel kanaal met kruisdiepen is dus een uniek ontginningssysteem in de Gemeente Emmen.

Overigens was al voordat het veen bij Nieuw-Weerdinge is afgegraven en de dalgronden tot ontwikkeling zijn gebracht, sprake van menselijke activiteiten in het gebied. Archeologische

reconstructie heeft uitgewezen dat ten zuiden van Nieuw-Weerdinge de Weerdingerdijk gelegen. Deze voormalige dijk is met de afgravingen voor het merendeel verdwenen. Alleen de doodlopende Winkelse weg ten zuiden van de Wisseldijk en de Lage Wijk NZ zijn nog herenbare lijnen in het landschap. Daarnaast is de Munnikedijk op de grens met de provincie Groningen nog als lijn herkenbaar.

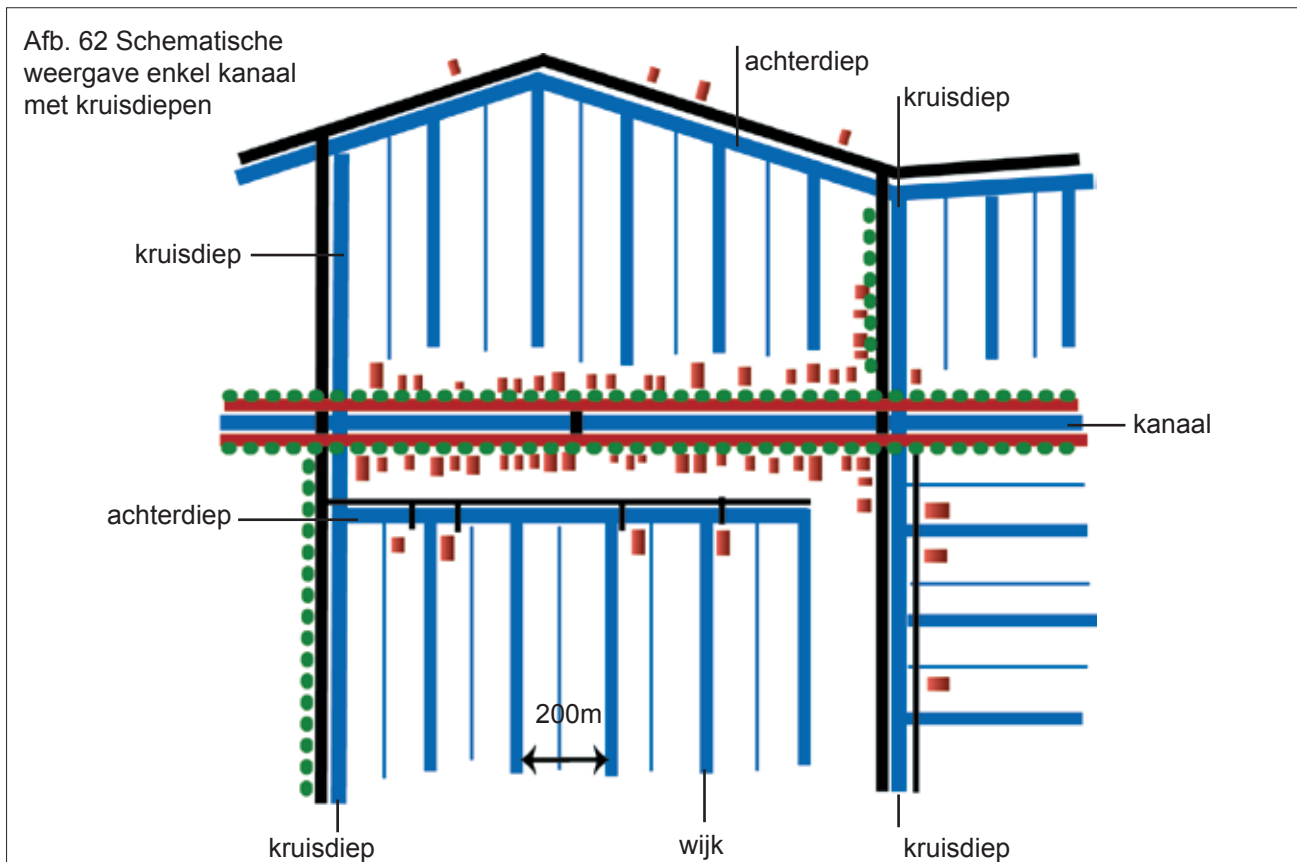
Voor de verving van het Weerdinger veen is eerst een kanaal, de Weerdingermond, gegraven dat uitmondde in het Stadskanaal. Noordelijker, in de provincie Groningen, waren monden gegraven als de Exloërmond, Valthermond, Buinermond etc. De laatste twee zijn ontgonnen via het dubbel kanaal

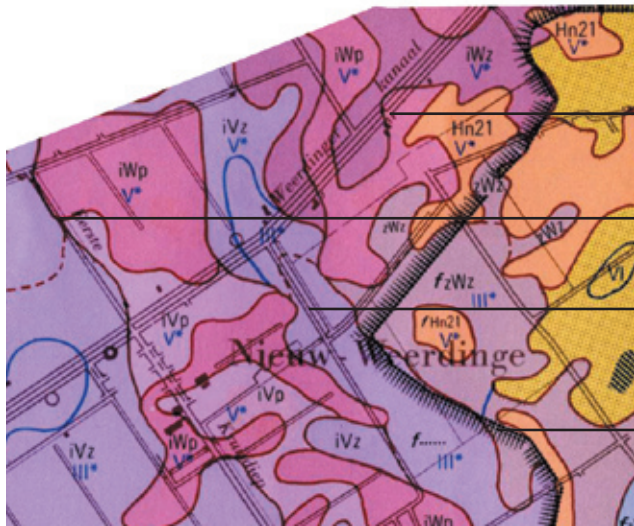
systeem. Bij de Weerdingermond is gezocht naar een verbetering van het dubbel kanaal systeem omdat dit systeem nogal wat bruggen vereist.

Het aansluitende kanaal, het Weerdingerkanaal, buigt op drie plaatsen af, namelijk bij de aansluiting op het Weerdingermond/Stadskanaal, bij Wisseldijk/Meijersmarke (oostkant verveend zonder wijken) en bij het brongebied van het Valtherdiep. De kruisdiepen zijn loodrecht op het Weerdingerkanaal gegraven. Tussen de kruisdiepen liggen 12 of minder veenplaatsen.

Aan het einde van de kruisdiepen is achter langs de plaatsen een verbindingskanaal gegraven, een achterdiep. Vledderdiep, Achterdiep en Siepelveenwijk zijn dergelijke achterdiep (c.q. hoofdijken). De gewone wijken zijn vervolgens aangesloten op het achterdiep. De afstand tussen twee wijken is 200m. Tussen twee wijken ligt, precies in het midden, ligt evenwijdig aan de wijken een zwetsloot. Bruggen zijn aangelegd bij de uitmonding van de kruisdiepen op het kanaal en halverwege twee kruisdiepen.

Boerderijen staan aan beide zijden van het hoofdkanaal, behalve tussen het eerste en tweede kruisdiep, waar ze historisch aan de hoofdwijk c.q. Achterdiep zijn gesitueerd. Burgerbebouwing staat aan beide zijden van het hoofdkanaal (lintdorp). Daarnaast is na de verving bebouwing langs de Siepelveenwijk en in veel mindere mate Vledders blijven staan c.q. gebouwd. Vermelding verdient ook de bebouwing aan de noordzijde van het Verbindingskanaal. Hier lag in het verleden een strook bij de voormalige grens met het Roswinkeler veen. Er stonden al behuizingen voordat zowel het Roswinkeler als Weerdinger veen is ontgonnen (zie kaart 1910). De voorkant van deze bebouwing is gericht op het voormalige Roswinkeler veen en niet zoals bij Siepelveenwijk op het Weerdinger veen. Bijzonder detail is dat veel huizen langs het Verbindingskanaal nog op veenrestanten liggen en dus op een 'heuveltje' boven het overige maaiveld staan.

Afb. 63 Detail bodemkaart overgang van veenkoloniaal gebied naar zandgronden bij Nieuw-Weerdinge

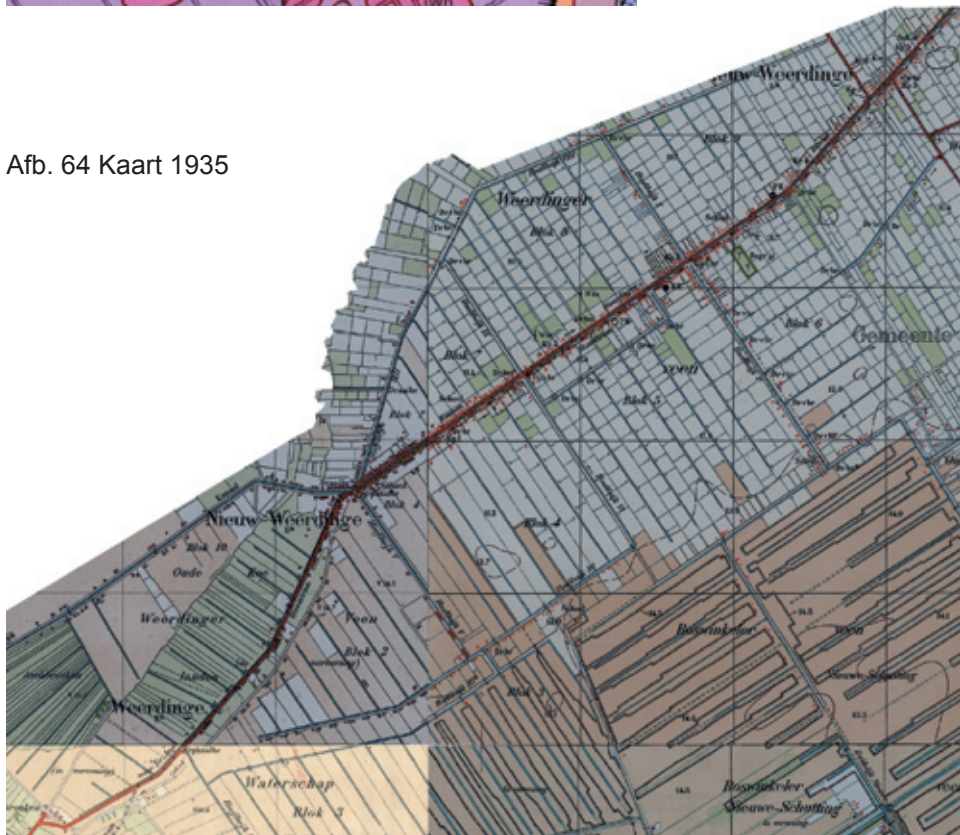
Weeringerkanaal

Raiffeisenstraat

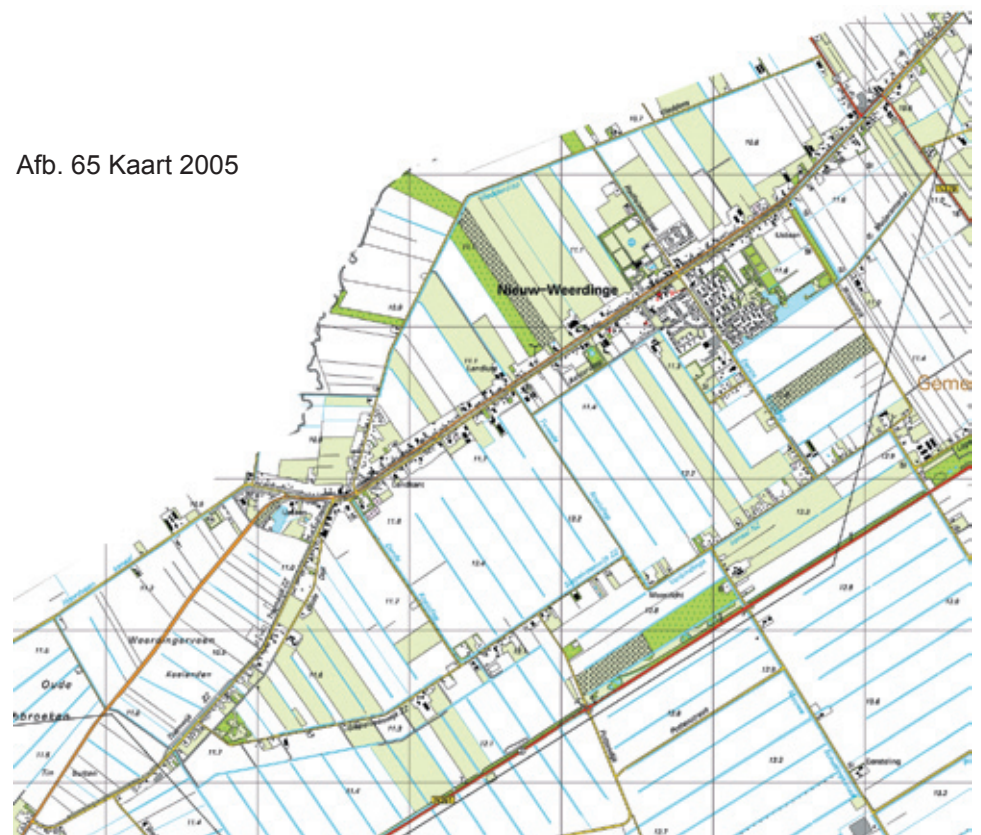
Wisseldijk

Grens veenkoloniaal gebied

Afb. 64 Kaart 1935

Afb. 65 Kaart 2005

De Oude Dijk, Tramwijk ZZ en Oude Weerdingerdijk en het gebied ten noorden van Vledderdiep maakten voor de grootschalige ontginningen deel uit van het beekdal van De (Mussel) Aa en waren in gebruik als wei- en hooilanden (zie kaart 1910). Deze voormalige beekdalgronden zijn wat later ontgonnen dan het Weerdinge veen. Dit is mede te verklaren door het feit dat het gebied vanuit het noordoosten is verveend (Stadskanaal). Na de ontginningen is de kleinschaligheid van dit gebied veranderd in de karakteristieke grootschaligheid van de hoogveenontginningen. Alleen het gebied ten noorden van het Vledderdiep wordt nog tot de kleinschalige ontginningen gerekend.

Het Weerdingerkanaal, Tramdijk ZZ en het Eerste Kruisdiep zijn gedeeltelijk gedempt. Hier zijn brede groenstroken met bomen in gras (o.a. linde, eik) aangelegd. Daarentegen is het wijkenpatroon nog gaaf aanwezig. Vooral ten zuiden van het Weerdingerkanaal, dus tussen het eerste, tweede en derde kruisdiep is het oude wijkenpatroon nog

gaaf. Overigens geldt dat ook voor het gebied buiten het dorp tussen het Eerste Kruisdiep en Wisseldijk. Ten noorden van het Weerdingerkanaal is het wijkenpatroon minder gaaf aanwezig. Bijzondere vermelding verdient de verkaveling ten oosten van de Raiffeisenstraat en vooral ten oosten van de N379. Dit gebied is namelijk slecht gedeeltelijk door middel van wijken ontgonnen. De kaart van 1910 en detailkaart 1955 geeft goed weer welk deel met en welk deel zonder wijken is ontgonnen. Het gebied dat zonder wijken is ontgonnen lag meer op de overgang van zand naar veen. Hoewel dit gebied wel tot het veenkoloniale gebied wordt gerekend (zie grens bodemkaart), was het graven van wijken hier door de ondergrond niet rendabel c.q. niet nodig.

Dat deel dat zonder wijken is ontgonnen had oorspronkelijk een veel kleinschaliger karakter. Door het samenvoegen van kavels c.q. ruilverkaveling is het gebied in visueel opzicht grootschaliger geworden. Echter de unieke smalle strookverkaveling is her en der nog steeds aanwezig.

In de loop der tijd heeft de bebouwing zich ontwikkeld langs de gehele lengte van het Weerdingerkanaal. Echter al in 1900 was sprake van de eerste centrumvorming bij het Eerste Kruisdiep. In de loop der tijd is het dorp hier, blokvormig, verdicht (nieuwbouw, industrie, sportvelden). Subkernen hebben zich ontwikkeld bij de aansluiting 3e Kruisdiep – Tramwijk – Weerdingerkanaal en Kruising N379 – Weerdingerkanaal. Hoewel de meeste bebouwing van het lint min of meer in één rooilijn staat, is sprake van een grote variatie door de verschillen in hoogte, vorm en kleur van de nok. De richting van de nok is, conform de historie, veelal loodrecht op het kanaal. Langs het Weerdingerkanaal is aan beide bebouwingszijden een bomenrij aangeplant. Langs de drie kruisdiepen staan, gedeeltelijk recent herplante, bomenrijen. De bomenrijen langs het Weerdingerkanaal, zowel langs het gedempte als niet-gedempte gedeelte, zorgen voor een monumentaal karakter.

Door de aanleg van de N391 in de jaren negentig van de vorige eeuw is het gedeelte van het Roswinkelerveen ten noorden van deze weg ruimtelijk bij Nieuw-Weerdinge gaan behoren. De Siepelveenswijk ZZ en het Verbindingskanaal ZZ vormen, mede door de doorgaande beplanting, in ruimtelijk opzicht de zuidelijke rand van Nieuw-Weerdinge. Tussen het Weerdingerkanaal en Siepelveenswijk ZZ/Verbindingskanaal ZZ is sprake van robuuste ruimte die omzoomd is met bebouwingslinten en wegbegeleidende bomenrijen. Bij de Trambaan ZZ is sprake van een groot contrast tussen het bebouwingslint en bomenrijen en de open ruimte aan de noordzijde. Omdat de doorgaande weg de Oude Weteringerdijk onbeplant is, doet deze weg weinig afbreuk aan de grootschaligheid van dit gebied. Het enkel kanaal systeem met kruisdiepen van Nieuw-Weerdinge vormt samen met de gebieden ten zuiden van de N391 het grootschalige landschap van de Monden met de robuuste ruimte en lange zichtlijnen.

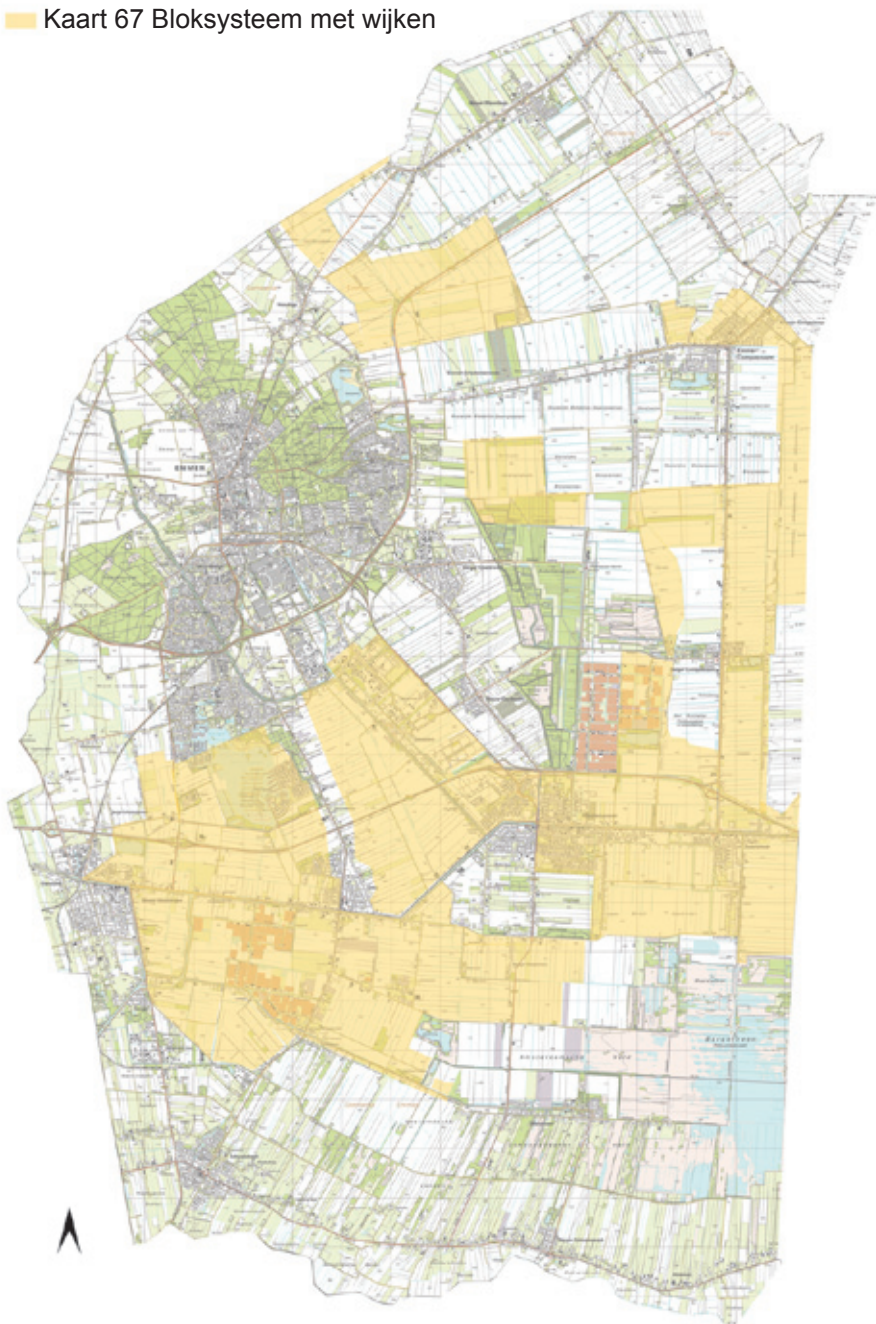

Gedeelte dat niet door middel van wijken is ontgonnen

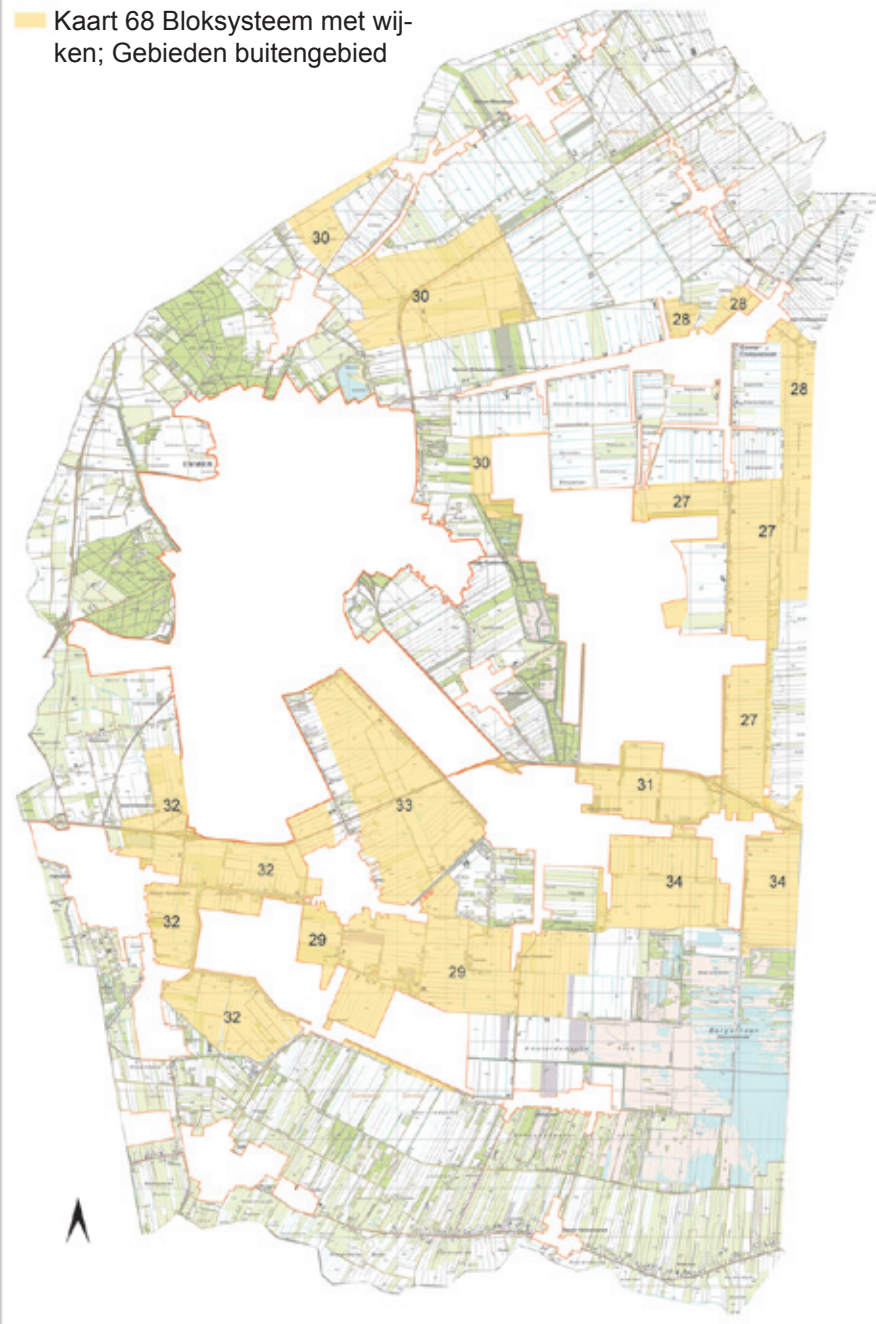
Meest oostelijke wijk

Afb. 66 Kaart 1955; detail gebied ten oosten Raiffeisenstraat dat slechts gedeeltelijk door middel van wijken is ontgonnen. Er zijn slechts drie wijken gegraven

■ Kaart 67 Bloksysteem met wijken

■ Kaart 68 Bloksysteem met wijken; Gebieden buitengebied

6.4 Bloksysteem met wijken

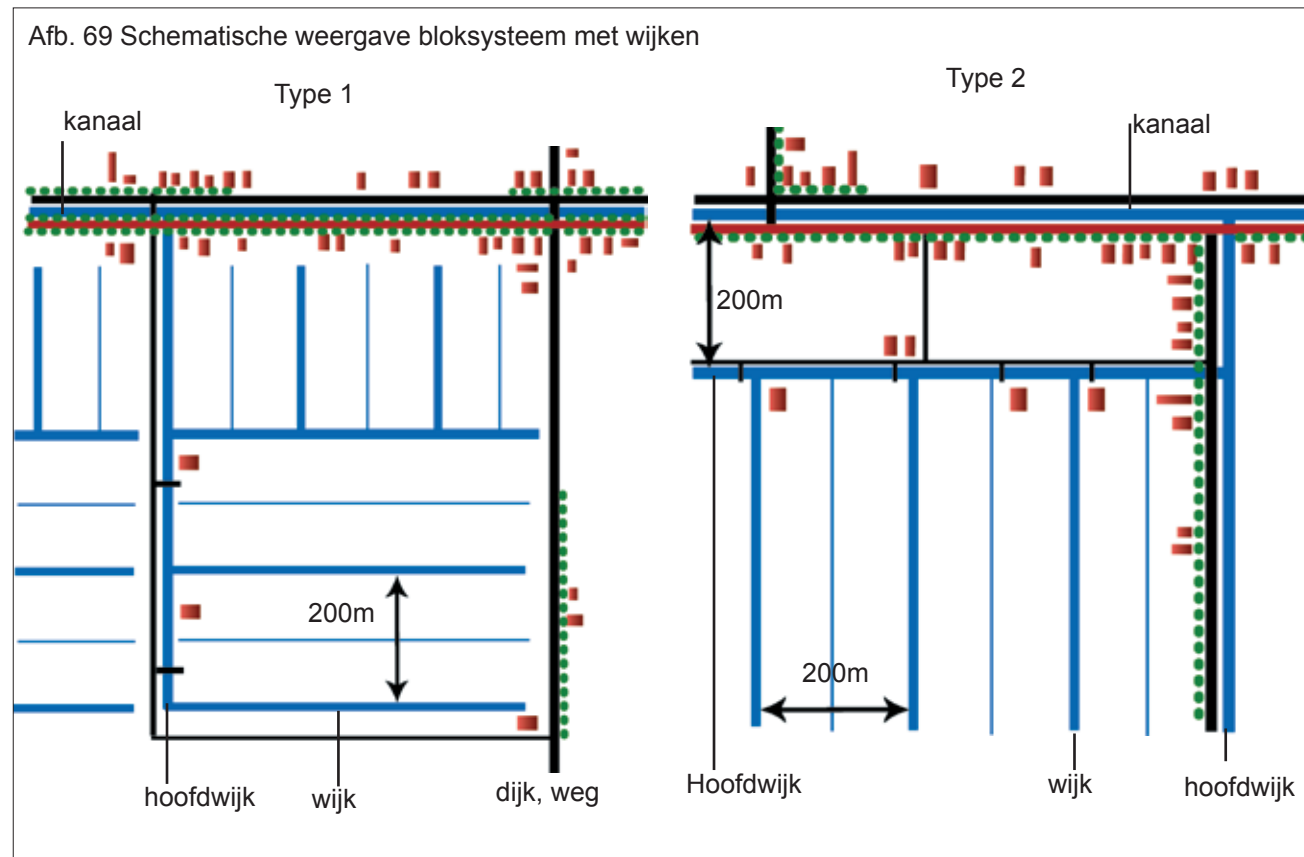
De volgende gebieden zijn door middel van het bloksysteem met wijken ontgonnen; Barger-Compascuum, Klazienaveen, Nieuw-Amsterdam, Oranjedorp, Weerdinge en Zwartemeer. Er bestaan twee hoofdtypen van het bloksysteem met wijken. Het eerste type is te vinden bij de Verlengde Hoogeveensche Vaart van Veenoord tot Klazienaveen, het voormalige Barger Westerveen, met uitzondering van die gebieden die door hun hogere ligging zonder wijken zijn verveend (bij Erica en Barger-Oosterveen). Het tweede type is te vinden bij Klazienaveen, Oranjedorp, Zwartemeer en in het Amsterdamsche Veld. Het gebied tussen Oranjedorp

en Erica neemt een bijzondere positie in. Door de hoogteverschillen in de ondergrond liggen hier de hoofdwijken niet loodrecht op het kanaal.

Het bloksysteem met wijken werd vooral toegepast bij een in hoogte verschillende ondergrond. Ook werd de toekomstige landbouwfunctie hoger gewaardeerd dan bij de oude veenontginningen, zodat men daar waar mogelijk een rendabele indeling van de dalplaatsen maakte (verhouding kavellengte en kavelbreedte 4 : 1). In tegenstelling tot het dubbel en enkel kanaal monden hier de wijken niet direct uit op het kanaal maar is sprake van een opdeling kanaal – hoofdwijk – wijken. Evenals het kanaal hebben de hoofdwijken veelal een naam.

Karakteristieke eerste type
Loodrecht op het kanaal monden hoofdwijken uit. Deze hebben vaak een onderlinge afstand van 800m. Loodrecht op de hoofdwijken zijn de gewone zijwijken aangelegd. De afstand tussen de zijwijken bedraagt ca. 200m. Er zijn soms, bijvoorbeeld in het gebied tussen Nieuw-Amsterdam en Erica aftakkingen loodrecht op de eerste zijwijk richting hoofdkanaal. In dat geval bedraagt de afstand van de eerste zijwijk tot het kanaal 500m. Er ligt een weg langs beide zijden van het kanaal, waarvan één de hoofdweg is. Soms zijn er wel wegen en soms niet langs de hoofdwijken c.q. zijwijken. Burgerbebouwing is gevestigd aan beide zijden van het kanaal met centrumvorming bij vooral kruisingen kanaal – (zij)weg en/of hoofdwijk. Boerderijbouw is te vinden zowel langs het kanaal als langs de hoofdwijken. Later is ook sprake van boerderijbouw op de achtereinden van de kavels (bij Dommerskanaal). Beplanting staat vooral langs het kanaal, maar ook langs zijwegen en dijken, vooral als deze een doorgaande functie hebben.

Karakteristieke tweede type
Op het kanaal monden hoofdwijken uit, die na 200m een bocht van 90 graden maken en evenwijdig aan het kanaal verder lopen. Loodrecht op de hoofdwijk zijn zijwijken aangelegd. De afstand tussen de zijwijken bedraagt ongeveer 200m – 220m. Er ligt een weg langs beide zijden van het kanaal, waarvan één de hoofdweg is. Boerderijbouw vindt zowel langs het kanaal plaats als op de kopeinden van de plaatsen bij de hoofdwijken. Burgerbebouwing is gevestigd aan beide zijden van het kanaal, vooral bij kruispunten. Er is sprake van lintdorpen met centrumvorming bij vooral hoofdkruispunten. Beplanting staat vooral langs het kanaal; maar ook langs hoofdwijken.

Hoofdwijk III tot hier gereed

Afb. 71 Kaart 1910

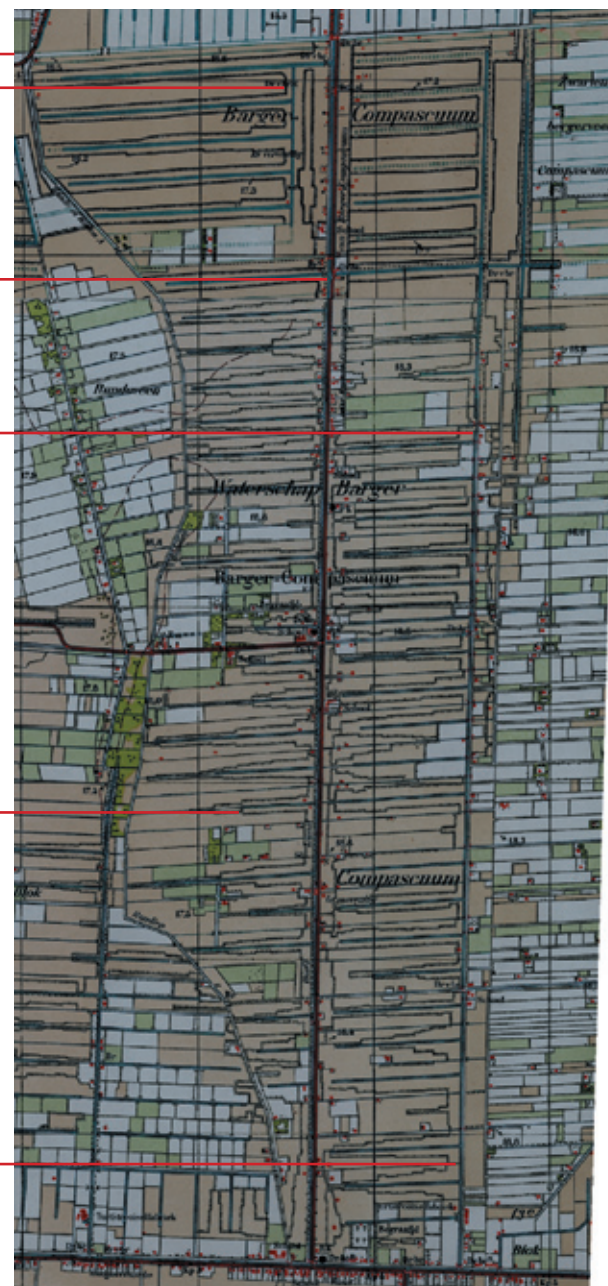
Verl. 2e Groene Dijk
 Bloksysteem Type 2

Steenhuiswijk

Hoofdwijk III; noorde-
 lijk eindpunt

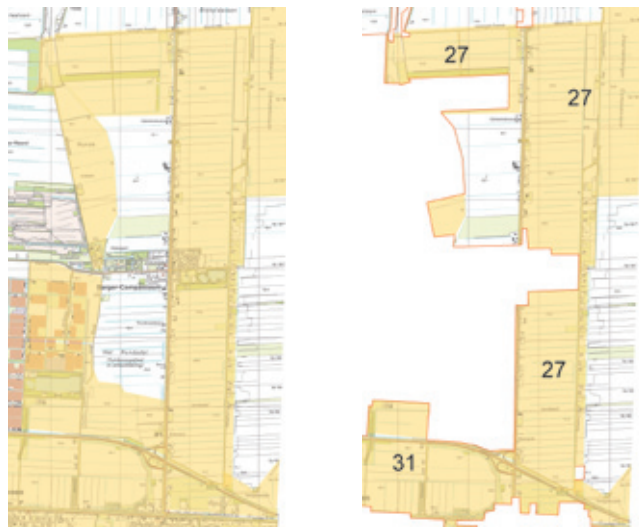
Vervening in volle
 gang

Hoofdwijk III

Afb. 72 Kaart 1935

6.4.1 Gebied 27; Barger-Compasuum-oost

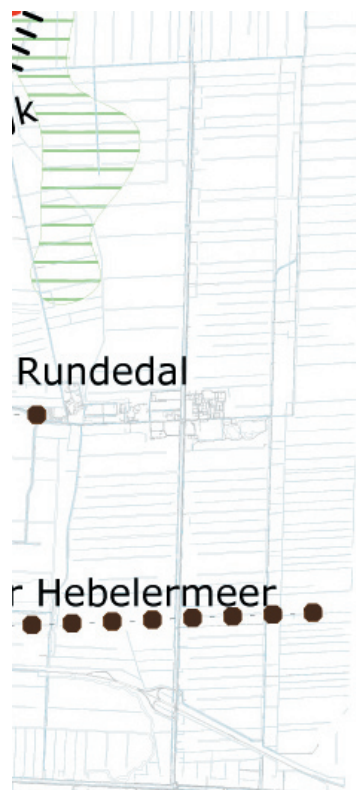
Afb. 70 Bloksysteem met wijken en buitengebied

Zoals bij de meeste veenkoloniale ontginningen is met het afgraven van het veen, het egaliseren en geschikt maken van de dalgronden, de oorspronkelijke bodemkundige ondergrond niet meer herkenbaar.

Archeologische reconstructie heeft uitgewezen dat door het gebied een veenweg naar het Hebelermeer heeft gelopen. Deze voormalige weg is als lijn niet meer herkenbaar in het landschap. Mogelijk is het vonderpad tussen de Limietweg en Verlengde Oosterdiep OZ een lijnrestant van de veenweg. Daarnaast lagen al voor 1850 de weidegronden van de Runde ten westen van het gebied.

Het gebied heeft voordat het grootschalig werd ontgonnen op een aantal plaatsen kleinschalige verveners c.q. boeren gekend (zie kaart 1910). Deze waren voornamelijk gevestigd in de omgeving van de veenstroom De Runde, en in beperkte mate het Zwartemberger Compasuum. Tegelijkertijd met de grootschalige vervening zijn deze verdwenen.

Afb. 73 Archeologische reconstructie

Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Het gebied is deels vanuit de Verlengde Hoogeveensche Vaart en deels vanuit het Oosterdiep aan snee gebracht door middel van het bloksysteem met wijken. Beide types bloksysteem zijn in het gebied aanwezig.

Het zuidelijk deel is ontgonnen vanuit De Verlengde Hoogeveensche Vaart via een hoofdwijk, Hoofdwijk III genaamd. Op deze hoofdwijk zijn vervolgens de wijken gegraven. Deze wijken stonden dus niet in directe verbinding met het Oosterdiep. Het Oosterdiep is als ontginningsas is dus vooral voor de westzijde van het kanaal van belang geweest (zie ook enkel kanaal systeem en gebied 22)

De kaart van 1935 laat goed zien dat het noordwestelijke deel van het gebied vanuit het Oosterdiep door middel van type 2 is ontgonnen. De ongelijkmatige lengte van de wijken wordt veroorzaakt door de loop van de Runde. De Runde is overigens ook de grens was tussen het Barger Compasuum en het westelijk gelegen Smeulveen en Barger Oosterveen.

Voor de ontginning van het noordoostelijke deel is eerst een hoofdwijk, de voormalige Steenhuiswijk, gegraven vanuit het Oosterdiep. Op de Steenhuiswijk zijn vervolgens twee hoofdwijken noord- en zuidwaarts gegraven. Eén ter hoogte van Hoofdwijk III, waar het oorspronkelijk niet mee in verbinding stond, en één, de Limietwijk, in het Zwartemberger Compasuum. De wijken in het Zwartemberger Compasuum zijn na 1935 gegraven. Bijzonder detail is dat de afstand tussen deze wijken kleiner is dan de 200m die gebruikelijk is in de Gemeente Emmen. De afstand tussen de wijken is hier 180m, een afstand gebruikelijk in de oudere veenkolonieën van Groningen. Na 1935 is het noordelijk deel met Hoofdwijk III verbonden. De aansluiting op het Oosterdiep is na 1955 verplaatst van de voormalige Steenhuiswijk naar een 200m zuidelijk gelegen wijk.

De wegenstructuur stamt voornamelijk uit de tijd van de grootschalige ontginning. Tegelijkertijd met het graven van Hoofdwijk III is de Limietweg vanaf het zuiden tot de huidige bocht aangelegd. Vanuit het noorden is na 1935 De Zwartemberger weg aangelegd. In de periode 1955 – 1965 zijn beide wegen door middel van de nog steeds bestaande bocht met elkaar in verbinding gebracht. In de periode 1965 – 1975 is de huidige A37 (voorheen N37) door het zuidelijke deel van het gebied aangelegd. Hiervoor is Hoofdwijk III ter hoogte van de weg gedempt. De Barrièreweg in Zwartemeer is dus een restant van Hoofdwijk III. Het deel ten zuiden van A37 hoort sindsdien in visueel opzicht bij Zwartemeer.

Afb. 74 Kaart 1955

Afb. 75 Kaart 1965

Afb. 76 Kaart 1975

Afb. 77 Kaart 2005

Zoals gebruikelijk ontstond langs de ontginningsassen, de Limietweg en in veel mindere mate Zwartenberger weg, de bebouwing. Het Oosterdiep heeft vooral ook als ontginningsas voor het gebied ten westen van dit kanaal gediend. De bebouwing is tot op de dag van vandaag nog aanwezig

Hoewel er in het gebied ten noorden van het dorp Barger-Compasuum enkele wijken zijn gedempt is de water- en verkavelingstructuur tot op de dag van vandaag nog goed aanwezig. In het zuidelijk deel zelfs zeer goed.

De doorgaande groenstructuur langs de Limietweg en Zwartenberger weg stamt uit de periode 1965 – 1975. Voor die tijd stonden her en der rijtjes bomen. Inmiddels hebben de bomenrijen het monumentale

karakter gekregen dat zo kenmerkend is voor de grootschalige hoogveenontginningen.

Langs het Oosterdiep zijn in het kader van de herinrichting aan de landkant bomen aangeplant. Historisch was deze zijde onbeplant.

In het noordwestelijke deel is tegelijkertijd met c.q. vlak na de ontginning een oost – west gerichte bosstrook aangeplant. Recentelijk is dit zuidwaarts uitgebreid met smalle stroken waardoor dit deel van het gebied is verdicht.

Het landschap van het gebied, en dan met name het gebied ten oosten van het Oosterdiep, is een goede representant van het landschap van de grootschalige hoogveenontginningen met zijn lange zichtlijnen, open ruimtes, monumentale beplanting, lintbebouwing, verkaveling,

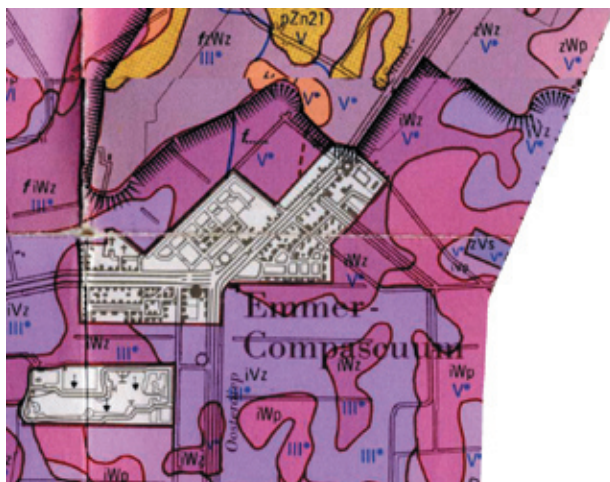
Afb. 78 Monumentale beplantingstructuur

6.4.2 Gebied 28 Emmer-Compascuum e.o.

Rondom Emmer-Compascuum zijn twee kleine gebiedjes ten noorden van het dorp en een gebied ten (zuid)oosten van het dorp door middel van het bloksysteem met wijken ontgonnen.

Zoals bij de meeste veenkoloniale ontginningen is met het afgraven van het veen, het egaliseren en geschikt maken van de dalgronden, en, in het geval van Emmer-Compascuum dorpsuitbreidingen, de bodemkundige veenondergrond niet meer herkenbaar.

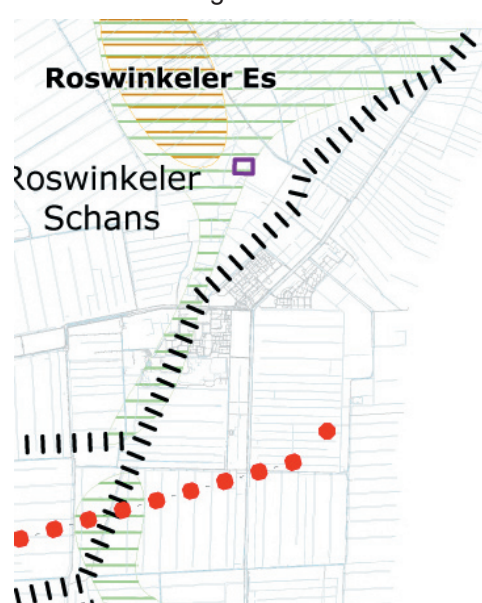
De twee gebiedjes ten noorden van het dorp liggen bodemkundig aan de rand van het veenkoloniale dek.

Afb. 81 Bodemkaart; dikke zwarte lijn is grens veenkoloniale gebied

Voordat het veen is afgegraven heeft bij Emmer-Compascuum de zogenoemde Heeren- of Leidijk gelegen. Binnen de Gemeente Emmen liep deze van Veenoord via Den Oever, Foxel en Emmer-Compascuum richting Bourtange. De archeologische reconstructie geeft weer dat de dijk ongeveer op de plaats waar nu de Maatschappijweg ligt moet hebben gelegen.

Afb. 82 Archeologische reconstructie

Bron; Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

De kaart van 1910 geeft goed weer dat de hoofdrijken van beide kleine gebiedjes loodrecht op respectievelijk het Stads Compascuum kanaal en het voormalige kanaal De Runde zijn aangelegd. De gebiedjes worden op de kaart de Oostelijke Kijl (of 1^e blok) en de Westelijke Kijl genoemd.

De hoofd- en zijrijken zijn tot op de dag van vandaag deels aanwezig, terwijl de aanpalende wegen J. Abelstraat, Koppelwijk en Schuttingslaan nog steeds bestaan. In het gebied tussen het Stads Compascuum Kanaal en de Maatschappij is in de periode 1965 – 1975 het wijkje 'Achter Abeln' gebouwd. Hoewel de beide gebiedjes volgens een grootschalig ontginningssysteem zijn verveend, zijn zij door hun ligging tussen de kanalen en de rand van het veen zo beperkt van omvang dat hier in visueel opzicht nooit sprake is geweest van een grootschalig landschap. Bovendien ligt bij beide gebiedjes het

kleinschalige beekdal van de Runde. Deze laatste is recentelijk heringericht.

In tegenstelling tot de gebiedjes ten noorden van het dorp, is het gebied ten (zuid)oosten van het dorp wel grootschalig van karakter. Deze strook maakt deel uit van het Zwartenberger veen, een strook tot de Verlengde Tweede Groene Dijk. Ten zuiden van de verlengde Tweede Groene Dijk ging deze strook over in het Zwartenberger Compascuum. De grootschalige ontginning van het Zwartenberger veen is van latere datum dan beide voornoemde gebiedjes. Echter al voordat het Zwartenberger veen grootschalig is ontgonnen, was er in enkele delen van dit gebied sprake van kleinschalige ontginningen.

De strook veen is vanuit verschillende richtingen ontgonnen. Het zuidelijke deel is vanuit de Verlengde Hoogveensche Vaart ontgonnen (zie gebied 38 Limietweg). Bij Emmer-Compascuum is eerst een hoofdrijk vanuit het Stads Compascuum kanaal aangelegd (zie kaart 1905). Op deze hoofdrijk, Kalkovenwijk genaamd, zijn enkele gewone rijken gegraven. Deze korte rijken zijn op grotere afstand van elkaar gegraven dan de gebruikelijke 200m in de Gemeente Emmen. De Kalkovenwijk en de gewone rijken zijn tot op de dag van vandaag nog aanwezig. Langs de Kalkovenwijk is een weg aangelegd, de huidige Brede Sloot.

Het zuidelijk gelegen is tot de huidige Verlengde Tweede Groene Dijk later ontgonnen vanuit Kanaal EE.

Loodrecht op Kanaal EE is een hoofdrijk aangelegd waarop vervolgens gewone rijken zijn gegraven. De hoofdrijk liep zuidelijk tot de Verlengde Tweede Groene Dijk. Dit was de oude grens tussen de marke van Emmen en Westenesch en de marke van Noord- en Zuid-Barge. Na de markeverdeling was het dus de grens tussen het Emmer Compascuum/ Zwartenberger veen en Barger Compascuum/ Zwartenberger Compascuum.

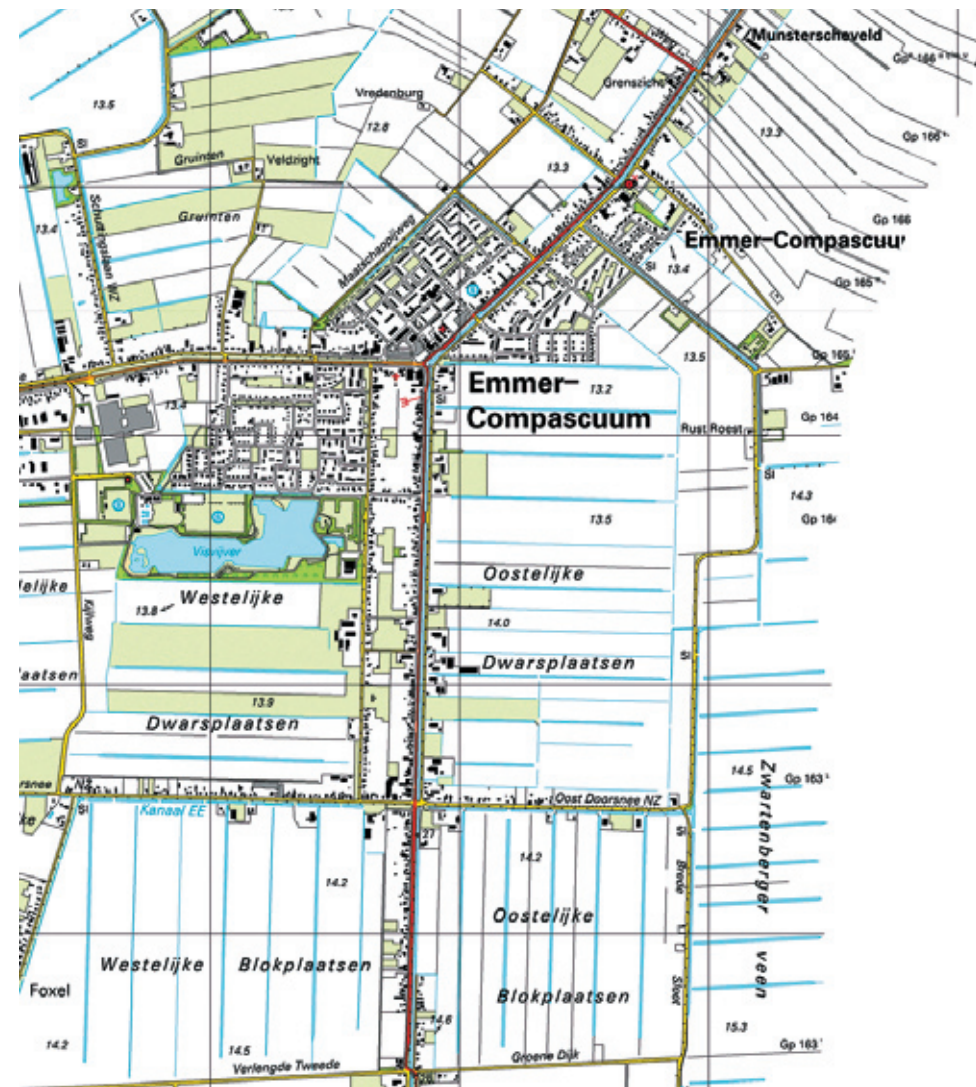
Door een landmeetkundige fout staan de gewone

Kalkoven-
wijk

Afb. 83 Kaart 1935

Kanaal EE

Afb. 84 Kaart 2005

wijken niet loodrecht op de hoofdwijk maar een paar graden 'uit het lood'. Bijzonder detail is dat de afstand tussen de kleiner is dan de 200m die gebruikelijk is in de Gemeente Emmen. De afstand tussen deze wijken is hier 180m, een afstand gebruikelijk in de oudere veenkolonies in Groningen. De waterstructuur is tot op de dag van vandaag nog zeer gaaf aanwezig.

De weg de Verlengde Tweede Groene Dijk liep voorheen door tot de grens met Duitsland. Daarnaast liep er al voordat het veen werd ontgonnen een noord-zuid grensweg tussen het Zwartemberger veen en het Emmer Compasuum. Dit is de huidige Brede Sloot, die rond 1900 nog verder noordwaarts liep. In de periode 1905 – 1935 is tussen de Brede Sloot en

de Kalkovenwijk een verbindingsweggetje aangelegd. Deze wegenstructuur is tot op de dag van vandaag nog zeer gaaf aanwezig.

Al voor de grootschalige vervinging was het Zwartemberger veen bewoond. De bebouwing stond voornamelijk langs de oostkant van de Brede Sloot (zie kaart 1900). Met de aanleg van de waterwegen en vervinging is deze bebouwing aan de westzijde van de weg in de loop der tijd verdwenen. Tijdens de vervinging zijn enkele behuizingen aan de oostzijde van de Brede Sloot opgericht die er momenteel nog staan. De bebouwing bij de Kalkovenwijk stamt voornamelijk uit de tijd van de vervinging, zij het dat nadien natuurlijk wel aanpassingen aan de eisen van de tijd zijn gedaan.

In de periode 1965 – 1975 zijn er bomen langs beide zijden van de Brede Sloot en een gedeelte van de Kalkovenwijk aangeplant. Datzelfde geldt voor (delen van) de zuidelijk gelegen aansluitende wegen de Zwartembergerweg en Limietweg (waren al gedeeltelijk beplant). Hierdoor is de doorgaande groenstructuur ontstaan in het gebied. De bomen zijn inmiddels zodanig gegroeid dat sprake is van een monumentale groenstructuur die zorgt voor groen omzoomde ruimtes.

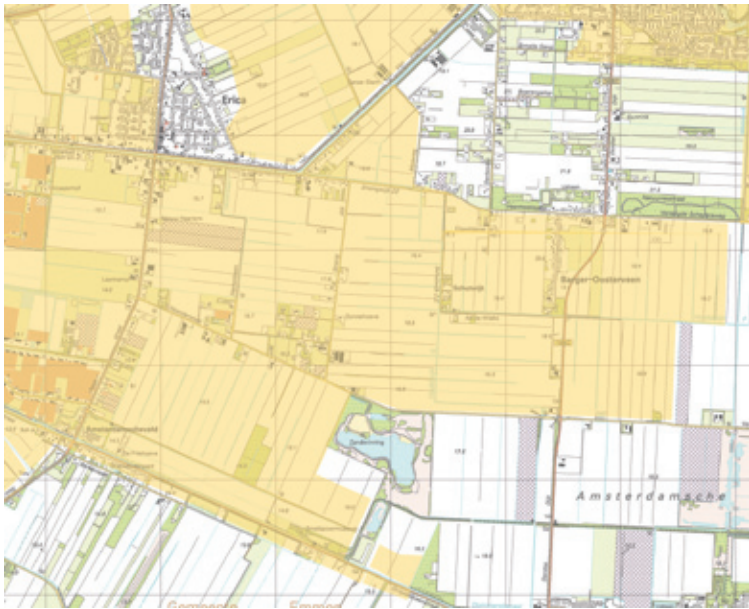
In visueel opzicht is hier sprake van een grootschalig landschap met robuuste open ruimten en lange zichtlijnen. In visueel opzicht is de gebiedsgrens (tussen gebied 28 en 27) dus van ondergeschikt belang en reiken zichtlijnen over de grenzen.

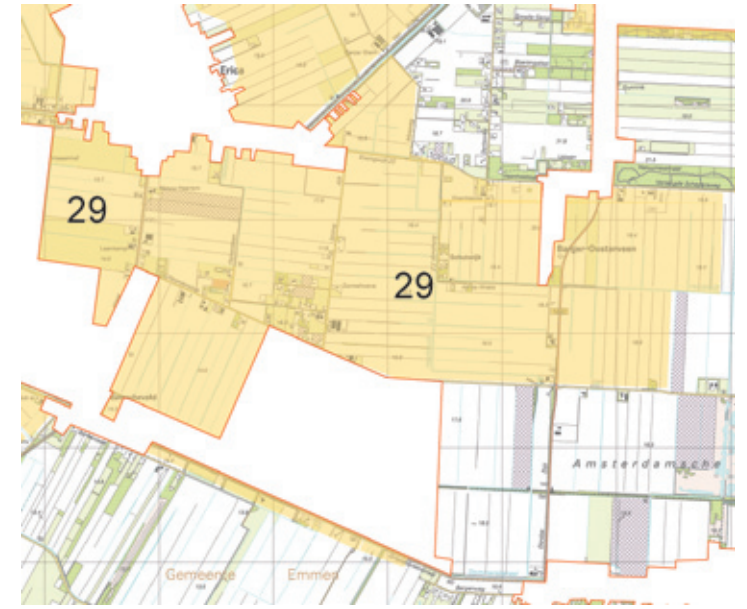
Afb. 85 Maatschappijweg

Afb. 86 Robuuste, groen omzoomde, ruimte

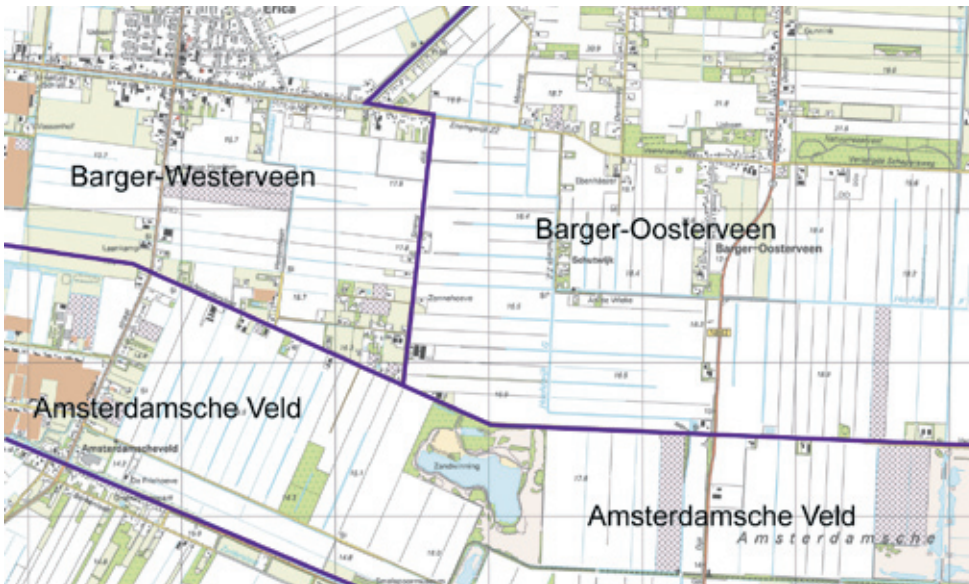

Afb. 87 Bloksysteem met wijken

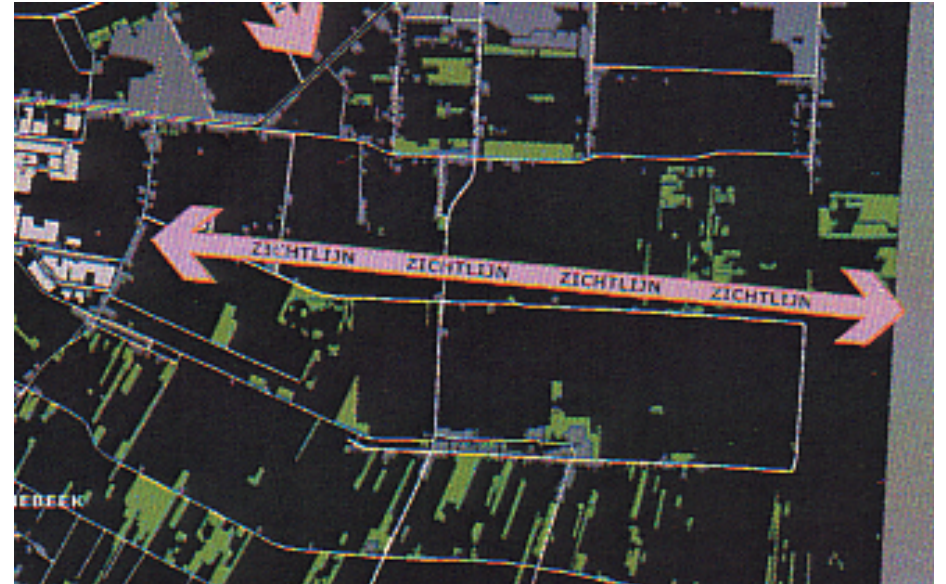

Afb. 88 Buitengebied

Afb. 89 Grenzen en namen verschillende koloniën tijdens de hoogveenontginningen

Afb. 90 Essentiële zichtlijnen en robuuste ruimte. Bron: RWK

6.4.3 Gebied 29 Erica ZO, Barger Oosterveen

Cultuurhistorisch bestaat gebied 29 uit delen van drie veenkoloniën, te weten delen van het Barger Westerveen, het Barger Oosterveen en het Amsterdamsche Veld (zie tekening). Tot het Barger Westerveen horen ook gebied 33 en delen van gebied 32. Het Barger-Westerveen was het eerste veenschap dat in de Gemeente Emmen werd opgericht, te weten in 1869.

In het waterschap Barger-Oosterveen werd in 1864 de gronden in het oostelijke gedeelte van de marke (met uitzondering van Barger-Compascuum) ondergebracht. Tot het Barger-Oosterveen hoorde ook gebied 18, gebied 34 en het gebied ten noorden van de Noordersloot (deel Bargerveen en gebied 35). Het Amsterdamsche Veld lag tussen de Noordersloot en de Zuidersloot, de grens met de marke van Schoonebeek. Dit betekent dat delen van gebied 35 en het Bargermeer en kleine delen van gebied 32 oorspronkelijk tot het Amsterdamsche Veld behoorden. De drie verschillende koloniën verklaren mede de verschillende ontginningsrichtingen in het gebied.

Ondanks dat sprake was van drie koloniën wordt het gebied als één geheel gerekend omdat alle delen dat door middel van het bloksysteem met wijken is ontgonnen. Bovendien is het gebied op dit moment visueel één grootschalig landschap met lange essentiële zichtlijnen. De voormalige koloniegrenzen zijn dus visueel van ondergeschikt belang geworden.

Zoals bij de meeste veenkoloniale ontginningen is met het afgraven van het veen het egaliseren en geschikt maken van de dalgronden, de bodemkundige veenondergrond niet meer herkenbaar.

In de periode voordat het veen werd afgegraven heeft er veenweg gelopen van Zuid-Barger naar Schoonebeek. Deze lag (ongeveer) op de plaats waar nu de Pannenkoekendijk ligt. Het veen is

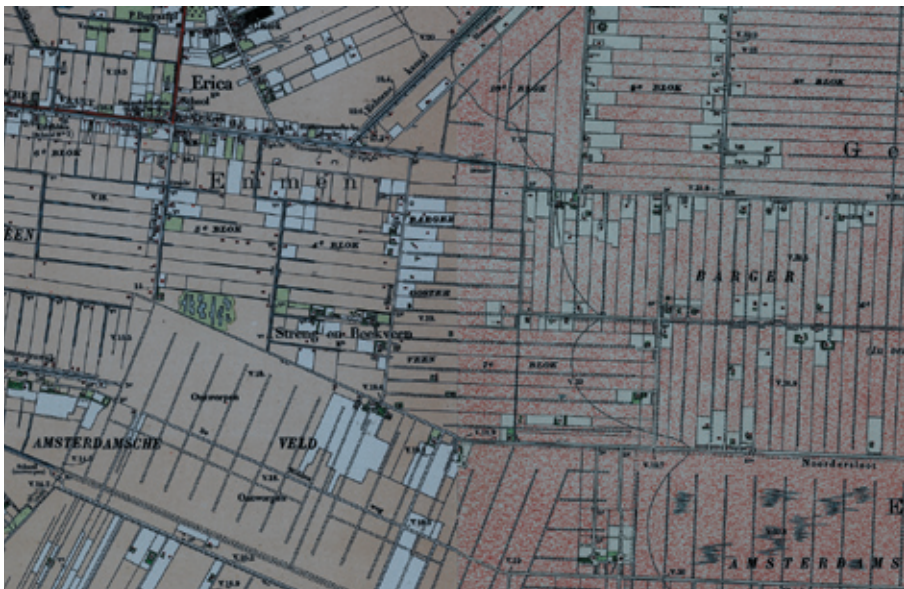
afgegraven maar de weg is als lijn in het landschap nog herkenbaar.

Het Barger-Westerveld was al in 1935 vrijwel geheel ontgonnen door middel van het bloksysteem met wijken type 1. De ontginningen in het Amsterdamsche veld en Barger-Oosterveen zijn van latere datum. Dit is mede te verklaren door het feit dat de aanleg van de Verlengde Hoogeveensche Vaart door een conflict over het traject lang stil heeft gelegen en slechts tot Erica liep. Het conflict betrof de ontwikkelingen, of beter verwickelingen, rond de aanleg van zowel het Oranjekanaal als de Verlengde Hoogeveensche Vaart. De concessies van deze twee kanalen was namelijk in handen van twee, elkaar concurrerende, kanaalmaatschappijen, de DVMKM en de DKM.

In 1852 kregen de initiatiefnemers van de Drentsche Veen en Midden Kanaal Maatschappij (DVMKM) de concessie tot het graven van een kanaal, bij de opening Oranjekanaal gedoopt (Bron: Gerding ea, Geschiedenis van Emmen en Zuidoost-Drenthe). Daarnaast kochten zij twee stukken veengrond namelijk het Oosterveen en het Smeulveen (bij het huidige Klazienaveen-Noord). Het was de bedoeling dat het Oranjekanaal langs het Oosterveen zou lopen, terwijl vanuit het kanaal, via Nieuw Dordrecht, een zijtak naar het Smeulveen zou worden gegraven. In 1858 was de aanleg van het kanaal gevorderd tot het Oosterveen. Door de hoogteverschillen op het Drents Plateau was de aanleg van het kanaal tot dat punt kostbaar geweest. Ook bleek dat alleen het Oosterveen geschikt was om op het kanaal te draineren. Het Smeulveen had namelijk een veel lagere ondergrond dan verwacht en vereiste dus ook een veel lager kanaalpeil. Dit zou betekenen dat er een dieper en dus nog kostbaarder kanaal moest worden gegraven. De Dordtse investeerders waren daartoe niet bereid en besloten tot een goedkopere oplossing namelijk een sluis bij Westenesch. Dit betekende dat het Smeulveen alleen via een 'omweg'

vanuit het zuiden kon worden bereikt.

De tweede kanaalmaatschappij, de Drentsche Kanaal Maatschappij (DKM), waarvan 30% van het aandelenkapitaal in handen van de provincie was, was in 1859 met de markegenoten van Noord- en Zuid Barge overeengekomen dat zij de Hoogeveensche Vaart zou verlengen tot aan Duitsland. In 1863 bereikte men het huidige Erica. Het verdere precieze traject was toen nog niet bepaald. Er waren twee mogelijkheden. De eerste, oostelijke richting, kwam neer op het in een rechte lijn doortrekken van het kanaal van Erica tot Duitsland. Het kanaal zou dan hebben gelegen in op de plaats van en in het verlengde van de huidige Ensingwijk. De tweede richting, die de voorkeur van DKM en de markegenoten had, was de noordoostelijke richting, de uiteindelijke gerealiseerde richting. De concurrerende DVMKM was echter tegen deze noordoostelijke richting en wilde een verbinding met het Oranjekanaal voorkomen. Een verbinding met het Oranjekanaal betekende concurrentie tussen beide kanalen met betrekking tot de afvoer van turf uit de noordelijke venen van de Gemeente Emmen. In het ontstane conflict vond de DKM de provincie aan haar zijde, de DVMKM echter het Rijk. Den Haag keurde het contract tussen DKM en markegenoten niet goed. Alle partijen, dus ook de DVMKM moesten overeenstemming bereiken over het te graven traject. In 1861 en 1863 werden, zonder succes, pogingen ondernomen voor een gezamenlijk plan. In 1864 besloot de DKM definitief tot de noordoostelijke richting en gaf opdracht voor het graven van greppels ter voorbereiding van de kanaalaanleg. De DVMKM diende met succes bezwaar in bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Het ministerie verbood alle activiteiten ter voorbereiding van het graven van een kanaal. In 1871 kwam er een unaniem voorstel waarbij de Verlengde Hoogeveensche Vaart in noordoostelijke richting zou worden doorgetrokken en worden verbonden met het Oranjekanaal. De partijen zouden

Afb. 91 Kaart 1910

Afb. 92 Kaart 1935

Afb. 93 Kaart 1955

Afb. 94 Kaart 1965

subsidie ontvangen, een argument voor de DVMKM om alsnog akkoord te gaan met dit traject. Uiteindelijk namen de Eerste en Tweede Kamer pas in 1880 het wetsontwerp aan, 17 jaar nadat Erica was bereikt (Bron; Gerding e.a.).

In 1880 werd aan de DKM de concessie verleend voor het doortrekken van de Hoogeveense Vaart tot aan Duitsland. In 1882 nam Van Holthe tot Echten de concessie en subsidie van de DKM over en richtte de Nieuw Echten Veencompagnie op. Deze maatschappij heeft het laatste gedeelte aangelegd. Reden dat de Verlengde Hoogeveense Vaart ten oosten van Erica ook wel Van Echtenkanaal wordt genoemd. In 1889 was het Oranjekanaal genaderd tot aan de Verlengde Hoogeveense Vaart. In datzelfde jaar bereikte het Van Echtenkanaal het punt Dordse brug.

Dat het Amsterdamsche Veld pas laat tot ontginning is gekomen is verklaren door de eigendomsverhoudingen en gebruik van de veengronden. De Amsterdamse maatschappij,

De Drentse Landontginnings Maatschappij (DLM) kocht in 1851 de strook grond van de markegenoten van Noord- en Zuid-Barge en noemde het Amsterdamsche Veld (Bron: Gerding e.a. De Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe). Hoewel de maatschappij wel enige ontginningsactiviteiten ondernam, werd het Amsterdamsche Veld vooral als jachtgebied, dus ontspanning, gebruikt. De inkomsten kwamen vooral uit de pacht van boerderijen en verkoop van zwarte turf. In 1909 verkocht de DLM het Amsterdamsche Veld aan van Griendtsveen, een bedrijf dat gespecialiseerd was in turfstrooisel. Griendtsveen verkocht de onrendabele boerderijen (m.n. bij Weiteveen), trok het Dommerskanaal door en bouwde turfstrooiselfabrieken en woningen in het Amsterdamsche Veld. Evenwijdig aan het hoofdkanaal Dommerskanaal werd een hoofdwijk gegraven. Ook werd er een veldspoorbaan over het veen aangelegd van west naar oost tot aan de Duitse grens voor het transport van bolsterturf (bovenste laag turf) naar de fabrieken. Deze laag was namelijk alleen geschikt voor turfstrooisel. Dit is mede de

reden waarom stukken van het Amsterdamsche Veld slechts gedeeltelijk zijn afgegraven.

De wegenstructuur is in het gebied nog gaaf aanwezig. Alleen de Dordse dijk is ten zuiden van de Verlengde Scheperweg, daar waar het een bocht maakt, in de periode 1955 – 1965 om het zuidelijke deel van het dorp Barger-Oosterveen gelegd. Straatnamen als Strengdijk, Schutwijk, Ensingwijk, Noordersloot en Veenhoeksweg verwijzen allen naar het veenkoloniale verleden.

Het gebied is in vergelijking met de huidige situatie dichter bebouwd geweest. Dat kan mede worden verklaard door het voornoemde gebruik van het Amsterdamsche Veld als jachtterrein en de (ver)late verving van het Barger-Oosterveen. Het veen werd verpacht aan kleine boeren die een bestaan opbouwden op het veen. Tegelijkertijd met de grootschalige verveningen is het merendeel van deze bebouwing in de loop der tijd verdwenen. Enkele bebouwingsclusterstjes bij de Schutwijk, Ensingwijk, Hertenbaan en Strengdijk zijn blijven bestaan en vinden hun oorsprong in het begin van de vorige eeuw.

Ondanks de tijdelijke aanwezigheid van kleine boeren op smallere kavels in met name het Barger-Oosterveen komt de huidige water- en kavelstructuur overeen met het oorspronkelijke ontwerp van de koloniën. Een vergelijking van de kaart van 1900, toen merendeel van het gebied al wel ontworpen maar nog niet in verving was, met die van 2005 geeft dit goed weer. Het geplande grootschalige karakter is ondanks de vertragingen in dit gebied uiteindelijk wel gerealiseerd.

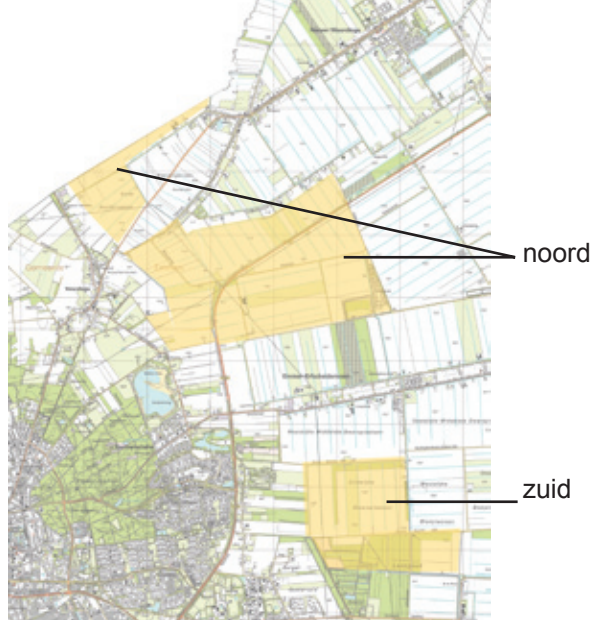
Wat betreft de beplantingsstructuur bepaalt vooral het privégroen bij de bebouwing (clusters) het beeld. Daarnaast zijn in het kader van de Herinrichting Veekoloniën onlangs bomen langs de Dordse Dijk aangeplant.

Visueel heeft het gebied alle karakteristieken gekregen van een grootschalige veenontginning met robuuste ruimtes en lange zichtlijnen.

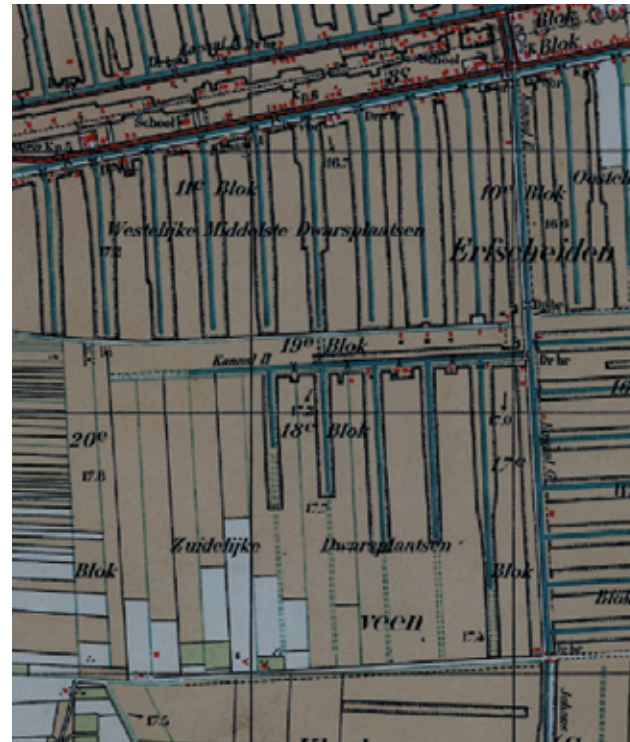
Afb. 95 Kaart 2005

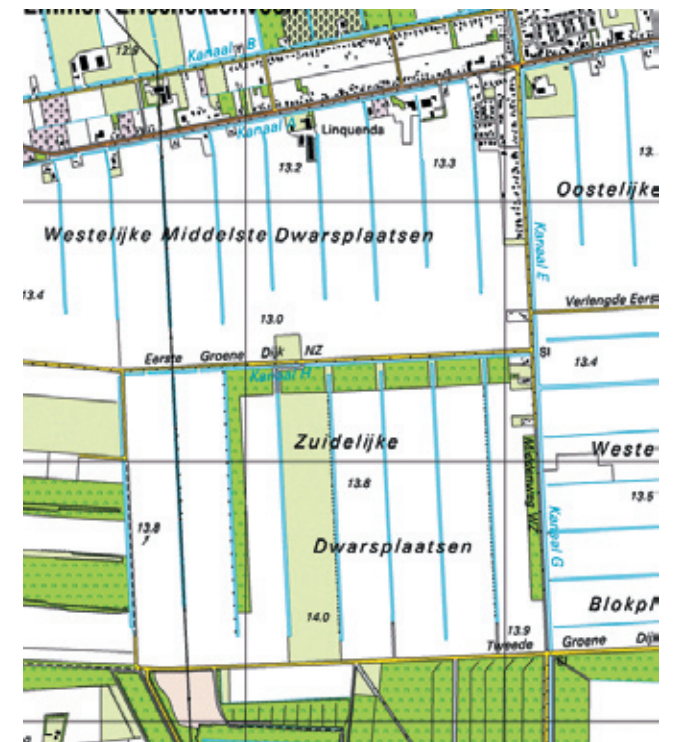
Afb. 96 Bloksysteem met wijken Hondsrug

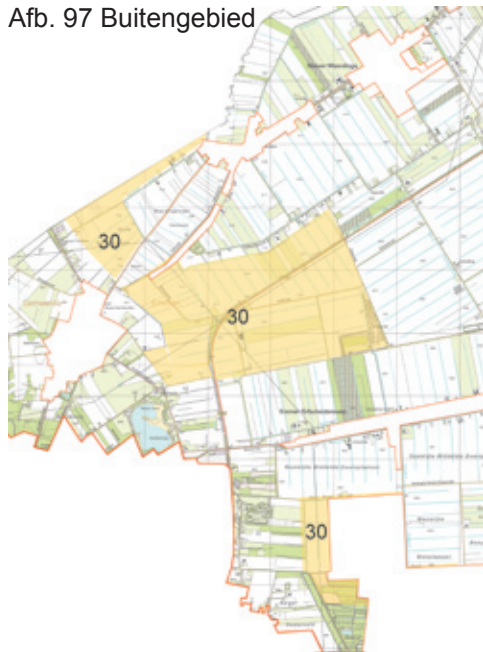
Afb. 98 Kaart 1935: zuidelijk deel

Afb. 99 Kaart 2005: zuidelijk deel

Afb. 97 Buitengebied

6.4.4 Gebied 30; Hondsrug – oost

De grootschalige blokontginningen ten oosten van de Hondsrug betreft een noordelijk deel dat oorspronkelijk tot de marke van Weerdinge behoorde en een zuidelijk deel bij de marke van Emmen en Westenesch hoorde.

Zoals bij de meeste veenkoloniale ontginningen is met het afgraven van het veen, het egaliseren en geschikt maken van de dalgronden, de oorspronkelijke bodemkundige ondergrond niet meer herkenbaar. Hoewel de Hondsrug geen deel uitmaakt van gebied 30 is de steilrand van de Hondsrug vanuit het gebied zeer goed zichtbaar.

Archeologische reconstructie heeft uitgewezen dat er een veenweg door het zuidelijke deel heeft gelopen. Deze is als lijn niet meer herkenbaar in het landschap.

Afb. 100 Archeologische reconstructie

De zuidelijke ontginning betreft de zogenoemde Zuidelijke Dwarsplaatsen in het Emmer-Erfscheidenvveen. Het gebied is vanuit Kanaal A bij Emmer-Erfscheidenvveen via Kanaal E en H aan snee gebracht.

Na de vervening is het lang een onbebouwd, open gebied geweest met steeds dezelfde kavel-, water- en wegenstructuur. Het merendeel van deze ontginning maakt geen onderdeel uit van het Bestemmingsplan Buitengebied. Na 1985 zijn vooral in dit deel dat niet tot het buitengebied wordt gerekend, bosstroken aangeplant. Hierdoor is het gebied zodanig verdicht dat hier in visueel opzicht geen sprake meer is van een grootschalig open landschap met lange zichtlijnen. In tegenstelling tot de beplantingstructuur heeft de huidige water-, wegen- en bebouwingstructuur (geen bebouwing) nog wel de oorspronkelijke karakteristieken van de grootschalige ontginning.

Het noordelijke gebied bestaat uit een deels uit gronden die tot het voormalige beekdal van de (Mussel) Aa behoorden, deels uit het Weerdinger Veen en tenslotte een zuidelijk rechthoekig blok dat onderdeel uitmaakte van het Weerdinger Erfscheidenvveen (zie kaarten volgende pagina). Het Weerdinger Erfscheidenvveen was al in 1774 van de marke afgescheiden, terwijl het plan van de verdeling van de overige delen van de marke van Weerdinge in 1849 door Gedeputeerde Staten zijn goedgekeurd (Bron: Historische Vereniging Emmen).

In 1935 was de grootschalige ontginning in het beekdalgebied in volle gang en in 1955 vrijwel afgerond. Het wijkenpatroon van de grootschalige veenontginning van het beekdal is tot op de dag van vandaag nog aanwezig. Echter, de kaart met kadastrale grenzen laat zien dat hier ook nog sprake is van restanten van de historische smalle strookverkaveling. De Oude Weerdingerdijk is in de loop der tijd belangrijker geworden en is sinds begin jaren zestig de belangrijkste doorgaande weg richting

Nieuw-Weerdinge. Omdat deze weg onbeplant is, is het gebied ruimtelijk nog steeds één geheel. In 1910 is er een tramlijn tussen Emmen en Nieuw-Weerdinge geopend. Deze liep langs de Tramwijk. De tramlijn is opgeheven.

Afb. 101 Huidige kadastrale grenzen voormalig beekdal

Het gebied ten noorden van Weerdinger-Erfscheidenvveen (Blok 1 en 3 op de topografische kaarten) zijn vanuit Tramwijk en Hoofdwijk III (nu Siepelveenswijk) door middel van de hoofd wijken, Hoofdwijk IV en Hoofdwijk IIIa genoemd, aan snee gebracht. De huidige wegen Pottendijk en het zuidelijk deel van de Woldweg vormden de grens met respectievelijk het Roswinkelerveen en het Weerdinger-Erfscheidenvveen. De aanleg van de N391 en bosstroken na 1985 heeft het gebied visueel in tweeën gedeeld. Hoewel de water- en verkavelingstructuur ten noorden en zuiden van deze weg nog gaaf is, is hier in visueel opzicht geen sprake meer van een doorgaande structuur.

De kaart van 1930 laat goed zien dat een deel van het Weerdinger Erfscheidenvveen op dat moment kleinschalig in ontginning was. Na 1935

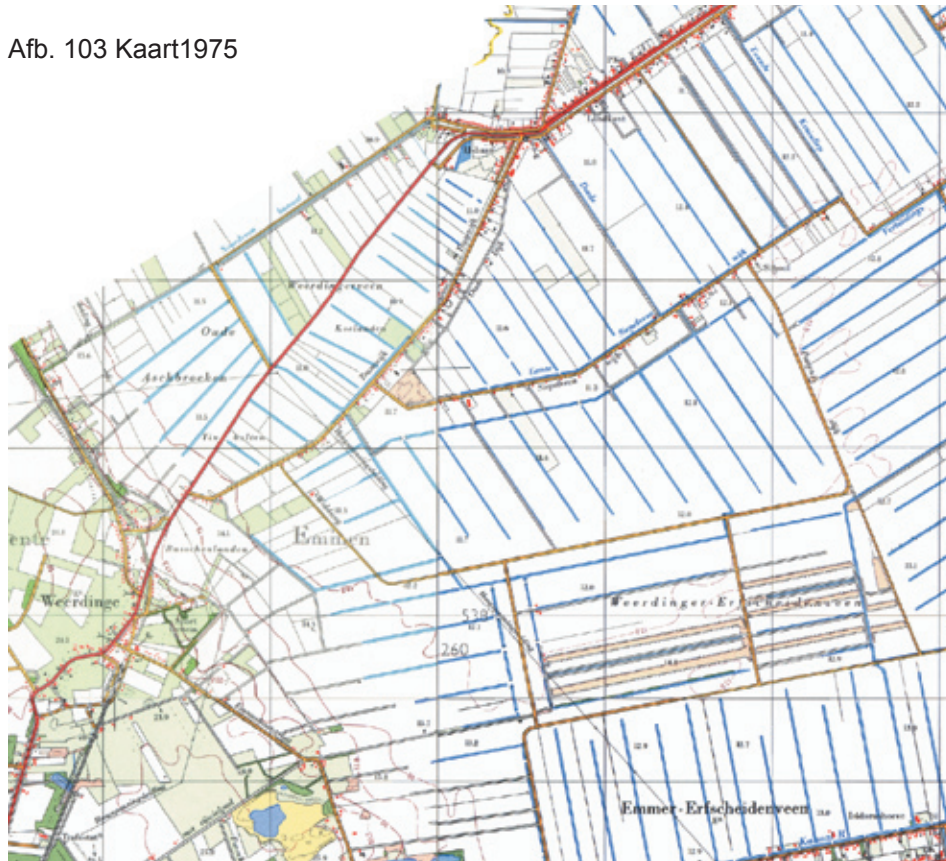
heeft hier deels een grootschalige ontginningsslag plaatsgevonden. De kaart van 1955 laat zien dat het gebied toen nog volop in vervinging was en dat zelfs een gedeelte, namelijk daar waar nu het Geluidsportcentrum Pottendijk ligt, nog veen was. Een mogelijke verklaring voor deze late vervinging is de relatief geïsoleerde ligging van het gebied. In het zuiden en oosten grensde het gebied aan de gronden van andere markes en later het Roswinkelerveen en Emmer Erfscheidenveen. De rechthoek is na de vervinging van de noordelijke blokken 1 en 3 vanuit de tramwijk via Hoofdwijk IV aan snee gebracht. Het

gebied waar nu het Geluidsportcentrum ligt is zelfs vanuit het Roswinkelerveen ontgonnen.

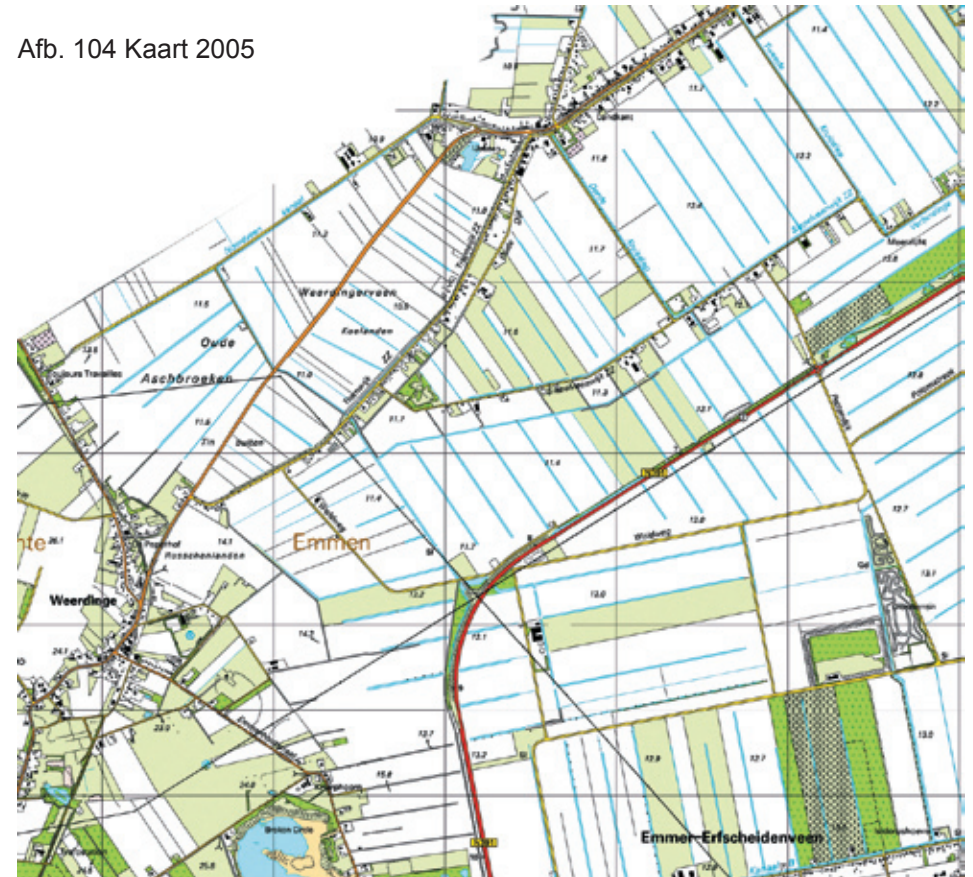
Bijzonder detail is dat ongeveer op de plaats waar nu een boerderij staat, al tijdens de vervinging bebouwing aanwezig was. Ook na de vervinging is deze gebleven. Na 1985 zijn deze gebouwen van de oostzijde van de watergang verplaatst naar de westzijde. Daarmee kwamen ze langs de weg te liggen. Het bebouwde oppervlak is toegenomen. De aanleg van de N391 heeft er visueel toe geleid dat het gebied in tweeën is gesplitst. Het deel

ten oosten en ten zuiden van de N391 hoort in visueel opzicht dan ook bij de robuuste open ruimte van de Monden met de daarbij behorende lange essentiële zichtlijnen. Visueel hoort dat deel van het Weerdinger Erfscheidenveen dan ook bij het Emmer-Erfscheidenveen en Roswinkelerveen. Het gebied ten noorden van de N391 maakt deel uit van de robuuste ruimte ten zuiden van Nieuw-Weerdinge.

Afb. 103 Kaart 1975

Afb. 104 Kaart 2005

6.4.5 Gebied 31 Klazienaveen – noordoost

Zoals bij de meeste veenkoloniale ontginningen is met het afgraven van het veen, het egaliseren en geschikt maken van de dalgronden, de oorspronkelijke bodemkundige ondergrond niet meer herkenbaar.

Archeologische reconstructie heeft uitgewezen dat door het gebied een veenweg naar het Hebelmeer heeft gelopen. Deze voormalige weg is als lijn niet meer herkenbaar in het landschap. Daarnaast lagen al voor 1850 de weidegronden van de Runde ten oosten van het gebied. De onregelmatige lengte van de wijken is vooral bepaald door loop van de Runde.

Het gebied heeft voordat het grootschalig werd ontgonnen op een aantal plaatsen kleinschalige verveners c.q. boeren gekend. Deze waren voornamelijk gevestigd in de omgeving van de veenstroom De Runde. Tegelijkertijd met de grootschalige vervening zijn deze verdwenen.

Het gebied maakte onderdeel uit van het Barger-Oosterveen met als oostgrens De Runde en noordgrens de Postweg. Het merendeel van Gebied 31 was het 2^e blok van het Barger-Oosterveen.

Dit blok lag ten noorden van de Verlengde Hoogeveensche Vaart en ten oosten van de huidige Oude Zwarteweg. Het zuidwestelijke deel van het gebied dat ten westen van de Oude Zwarteweg ligt maakte onderdeel uit van het 1^e blok (zie kaart 1900). Het tuinbouwgebied in ontwikkeling maakt geen deel uit van het Bestemmingsplan Buitengebied. Om inzicht te geven in het bloksysteem van het gebied wordt het wel op de kaarten getoond.

De kaart van 1955 (afb. 106) geeft de ontginning- c.q. waterstructuur goed weer.

Het gebied is door middel van het bloksysteem met wijken, en dan met name type 1, ontgonnen. In het voormalige 2^e blok is eerst een hoofdwijk, Westra's Wijk, gegraven loodrecht op de Hoogeveensche Vaart. Evenals bij Erica is hier, op 500m afstand van het kanaal, een zijtak loodrecht op Westra's wijk gegraven met vervolgens wijken richting kanaal

(sluiten dus niet aan op het kanaal). Op Westra's wijk zijn richting het noorden gedeeltelijk aan de oostzijde en gedeeltelijk aan westzijde wijken gegraven.

In het voormalige 1^e blok (en een klein deel van het 2^e blok) is eerst een hoofdwijk vanuit het Scholtenskanaal gegraven. Deze liep door tot in het 2^e blok om vervolgens 90 graden te draaien richting het noorden. Hierna zijn enkele wijken gegraven, waarvan de meest noordelijke aansluit op Westra's wijk.

In de periode 1965 – 1975 is de A37 (voorheen N37) dwars door gebied aangelegd, waardoor in visueel opzicht twee gebieden ontstonden. Omdat het gebied ten noorden van de A37 geen deel uitmaakt van het bestemmingsplan, zal het niet verder worden besproken.

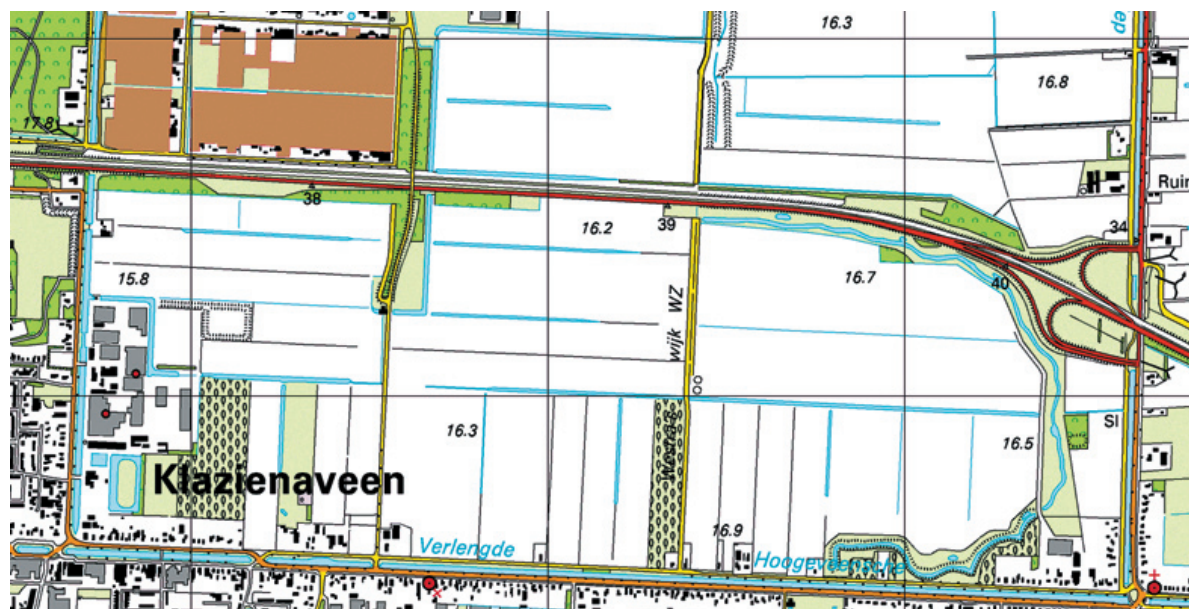
In het onderhavige gebied 31 is Westra's wijk gedempt en verworpen tot weg Westra's wijk WZ. Daarnaast zijn ook meerdere wijken gedempt. Daarentegen kent het gebied nog steeds de regelmatige verkaveling en zijn ook de verschillende kavelrichtingen nog herkenbaar.

In het kader van de Rundeproject alsmede door de aanleg van het Sportlandgoed is het zuidwestelijke deel van het gebied volledig heringericht. Alleen de grens van het Sportlandgoed volgt een oude kavelgrens.

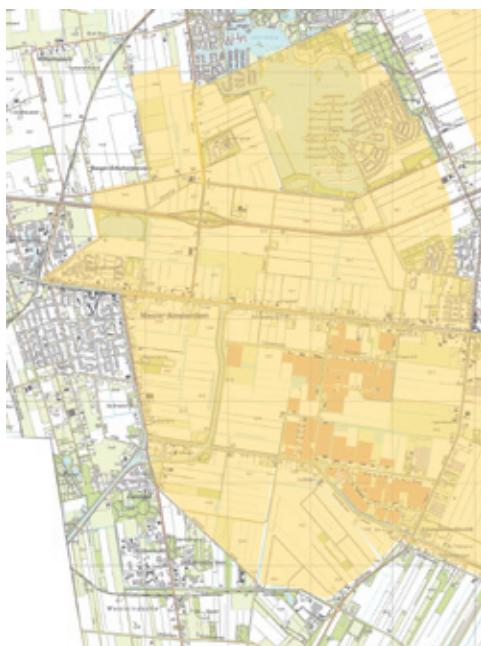
Door aanplant van opgaande beplanting is het gebied bij het Sportlandgoed sterk verdicht.

De bebouwingstructuur is nog vrij gaaf aanwezig, met de linten geconcentreerd langs De Verlengde Hoogeveensche Vaart en het Scholtenskanaal. Zoals gebruikelijk bij het bloksysteem heeft centrumvorming bij kruispunten plaatsgevonden.

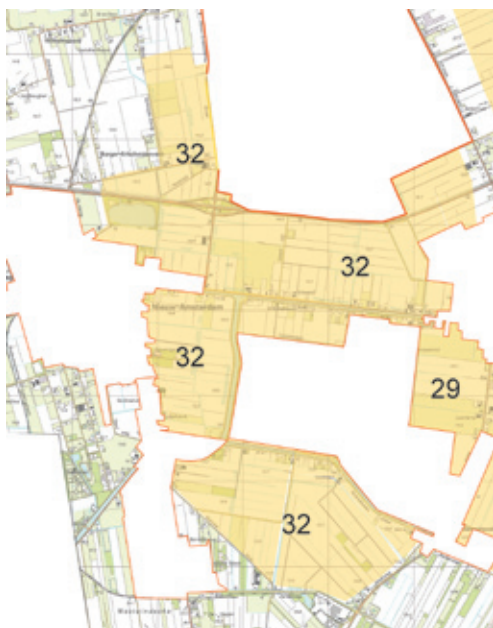
Al met al is vooral door de aanleg van de A37 de schaal van het gebied behoorlijk afgenomen. Hoewel tussen Zwartemeer en Klazienaveen vanaf de Verlengde Hoogeveensche Vaart nog wel een ruimte is van meer dan 1 km², is een dergelijke ruimte in vergelijking met andere grootschalige ruimtes binnen de Gemeente Emmen relatief klein te noemen

Afb. 107 Kaart 2005; het gedeelte dat deel uitmaakt van het Bestemmingsplan Buitengebied

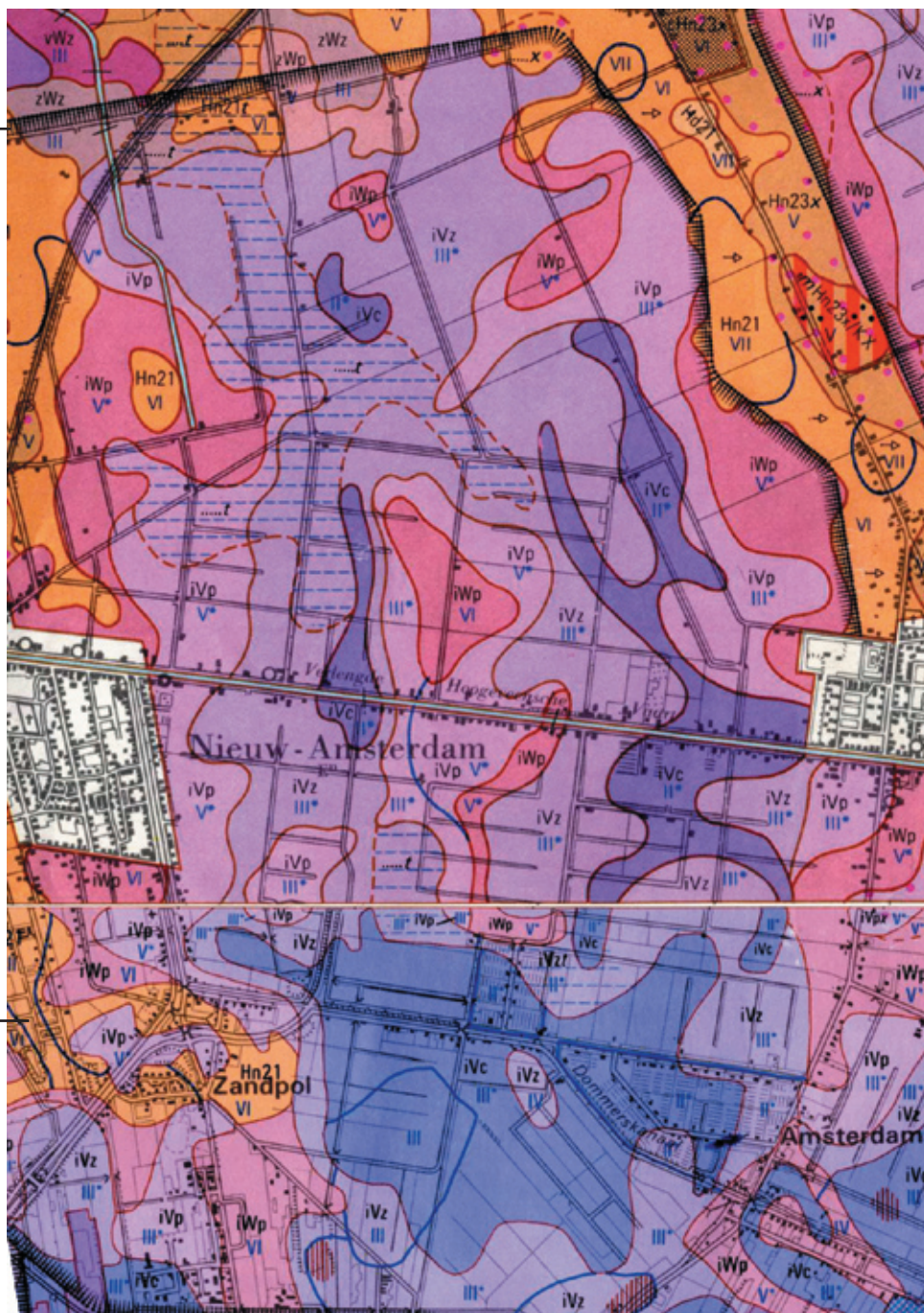
Afb. 108 Bloksysteem met wijken Nieuw-Amsterdam (boven) en buitengebied

Zwarte lijn is grens veenkoloniale gebied

Bruin = dekzandrug en Hondsrug bij Erica

Afb. 109 Bodemkaart

Bomenrij langs pad

6.4.6 Gebied 32 Nieuw-Amsterdam eo

Gebied 32 is voor het merendeel ontgonnen door middel van het bloksysteem met wijken type 1 (zie algemene karakteristieken). Vooral ten noorden en ten zuiden van de Verlengde Hoogeveense Vaart is het gebied door middel van type 1 ontgonnen. Het bloksysteem met wijken werd toegepast in gebieden met een in hoogte variërende ondergrond. De bodemkaart laat deze variatie goed zien. Dit geldt zowel voor de uitloper van de Hondsrug bij Erica als de hoger gelegen zandkoppen en dekzandruggen (bruin op de bodemkaart) in het westelijke gedeelte van het gebied.

Deze hoogteverschillen zijn ook mede de reden voor de diagonale c.q. schuine richtingen van de hoofdwijken ten westen van Erica, bij Wilhelmsoord en bij Zandpol. Bovendien spelen eigendomsverhoudingen (koloniën) een rol. Zo hoorde het gebied bij Zandpol en het zuidelijke deel van Nieuw-Amsterdam bij de veenkolonie Amsterdamsche Veld, terwijl de overige gebieden deel uitmaakten van de veenkolonie Barger-Westerveen. De kaart van 1900 geeft de grens (Noordersloot) tussen beide kolonies, c.q. verschillende ontginningsrichtingen goed weer. Het Barger-Westerveen was het eerste veenschap dat in de Gemeente Emmen werd opgericht, te weten in 1869 (Bron: Gerding e.a. Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe).

Voordat het veen is afgegraven heeft door het gebied de Heeren- of Leidijk gelopen. In de Gemeente Emmen liep deze van Veenoord/Nieuw-Amsterdam via Den Oever en Emmer-Compascuum noordwaarts richting Boertange. Alleen de Herendijk in Nieuw-Amsterdam (geen buitengebied) en, in het verlengde daarvan, diagonaal lopende Herendijk direct ten noorden van de A37 is nog een restant uit die tijd.

Afb. 110 Kaart 1910

Afb. 111 Kaartbladen 1930 (lichte kleur) en 1935

Afb. 112 Kaart 2005

Bomenrij

Wanneer de kaarten van 1900 en 1935 naast die van 2005 worden gelegd, wordt duidelijk welke metamorfose in het gebied heeft plaatsgevonden. In vergelijking met de meeste andere hoogveengebieden zijn de veranderingen hier het groot. Een mogelijke verklaring is dat dit gebied als één van de eerste is ontgonnen. In 1935 was dit gebied al vrijwel (met uitzondering van het 11e en 12e blok) geheel ontgonnen, terwijl het gebied bij bijvoorbeeld Klazienaveen-Noord in 1955 nog volop in vervening was. Een andere mogelijke verklaring is dat de boeren van de marke van Noord- en Zuid-Barge de veengronden verkochten, terwijl bijvoorbeeld de gronden van de Weerdingermarke in handen bleef van de boeren. De verveners kochten bij Weerdinge alleen het veen en huurden de veenplaatsen. De grond bleef dus in handen van agrariërs (Bron: Gerding e.a. Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe). Tenslotte bezat de Groningse industriële familie Scholten geen venen bij Nieuw-Amsterdam. Deze familie die (grote) delen veen bij Emmer-Compasuum, Klazienaveen-Noord, Barger-Compasuum en Barger-Oosterveen in bezit

had, nam na de vervening ook agrarische activiteiten ter hand.

Wat betreft de wegenstructuur is vooral de aanleg van de A37 in de periode 1975 – 1985 van belang. Daarvoor, in de periode 1935 – 1955, was het bestaande pad langs de hoofdwijk Dikke Dijk dat de weg langs Verlengde Hoogeveensche verbond met de doorgaande weg van Wilhelsoord naar Zuid- en Noord-Barge, verhard en verworden tot de Nieuw-Amsterdamse straat. Recentelijk is er een weg om de oostzijde van Nieuw-Amsterdam zuidwaarts richting Schoonebeek aangelegd om zo de verkeersdruk in Nieuw-Amsterdam te verminderen. Deze weg staat nog niet op de topografische kaart van 2005.

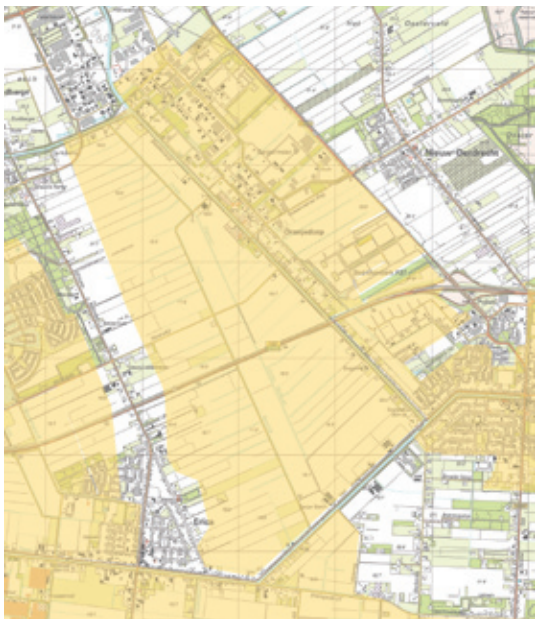
Aan de lineaire bebouwingsstructuur zijn grote blokvormige structuren toegevoegd. Bij de aanleg van het kassengebied in de periode 1955 – 1965 in het Amsterdamsche Veld en in de jaren '70 en '80 in het Barger Westerveen is de bestaande kavel- en waterstructuur wel als uitgangspunt gekozen. Dit geldt niet voor de stadsuitbreidingen vanaf de

jaren tachtig in het noordelijke deel van het gebied. Rietlanden en Parc Sandur hebben hun eigen bebouwingstructuur.

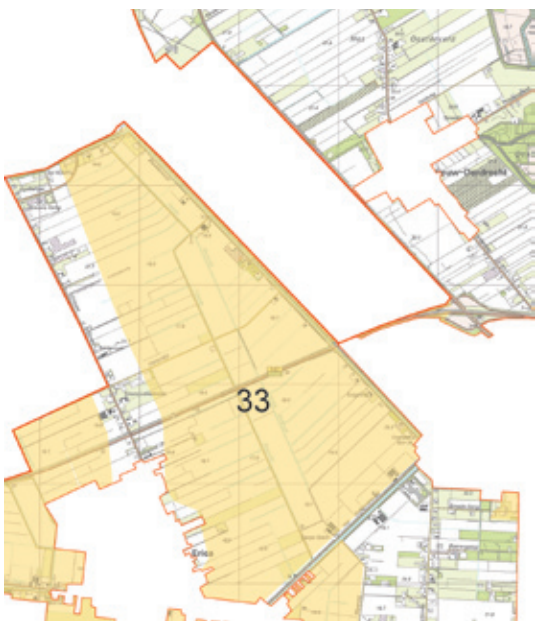
De waterstructuur, hoofdrijken en gewone rijken, is alleen in het gebiedje tussen de Verlengde Hoogeveensche Vaart en de A37 en bij Zandpol nog enigszins zichtbaar. In de periode 1975 – 1985 is de 'omweg' van het Stieltjeskanaal om Nieuw-Amsterdam en de plas ten noordoosten van Nieuw-Amsterdam aangelegd.

Van alle karakteristieken is de beplantingstructuur nog het meest gaaf in dit gebied. Vooral de monumentale bomenrijen langs De Verlengde Hoogeveensche Vaart, Zijtak en Dommerskanaal zijn vermelding waard. Bijzonder detail is de bomenrij in het veld ten oosten van het Stieltjeskanaal. Er stond begin vorige eeuw al een bomenrij langs het pad richting Polder wijk.

Van een grootschalig landschap met grote open ruimtes en soms wel kilometers lange zichtlijnen is in dit gebied geen sprake meer. Kassenbouw, stadsuitbreidingen en wegeaanleg hebben ertoe geleid dat sprake is van relatief kleine, op zichzelf staande, deelgebiedjes.

Afb. 113 Bloksysteem met wijken (boven) en buitengebied (beneden)

Afb. 114
1910

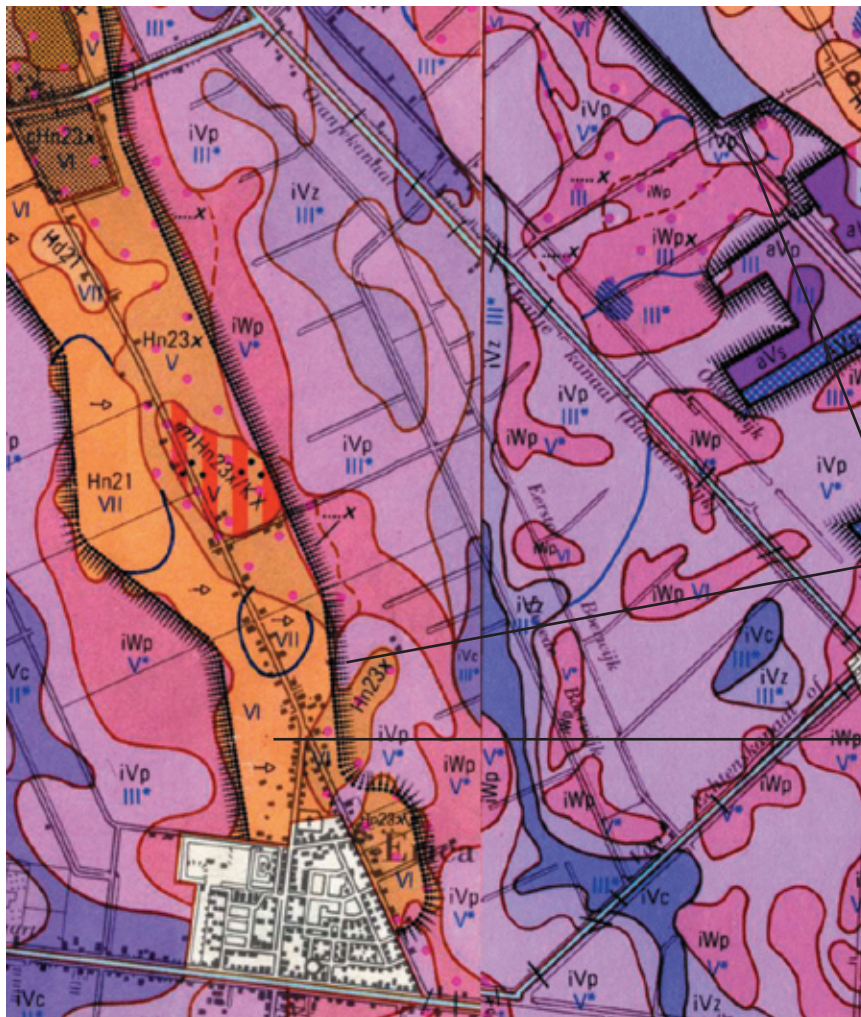
6.4.7 Gebied 33 Oranjekanaal – zuidwest

De aardkundige ondergrond is bepalend geweest voor de afwijkende wijze waarop het gebied tussen het Oranjekanaal en de Ericase straat, dus zowel gebied 33 als 36, is ontgonnen. De hoofdrijken zijn namelijk evenwijdig met de westelijke flank van de Hondrug gelegd.

Gebied 33, dat voorheen uitmaakte van de veenkolonie Barger Westerveen ligt, tezamen met

het huidige industrieterrein Bargermeer (voorheen de kolonie Oosterveen), tussen de twee uitlopers van de Hondrug. Vooral aan de westzijde richting Ericase straat is de overgang naar de hoger gelegen uitloper van de Hondrug nog zeer goed waarneembaar. Het gebied is zowel vanuit de Ericase straat als vanuit de Eerste en tweede Boerwijk ontgonnen en de grens tussen Gebied 33 en Gebied 36 is dan ook veel minder scherp dan getekend.

Voordat het veen is afgegraven heeft door het gebied de Heeren- of Leidijk gelopen, die binnen de Gemeente Emmen van Veenoord via Den Oever en Emmer-Compascuum in noordelijke richting liep. De archeologische reconstructie geeft aan dat deze dijk ten noorden van de huidige weg Verlengde Herendijk heeft gelegen. In dit gebied is de dijk niet meer als lijn in het landschap te herkennen. Nadat de Eerste en tweede Boerwijk waren gegraven (zie kaart 1910) zijn er in de periode 1900 – 1935 enkele tientallen weggetjes c.q. paden aangelegd

Zwarte lijn grens veenkoloniale gebied

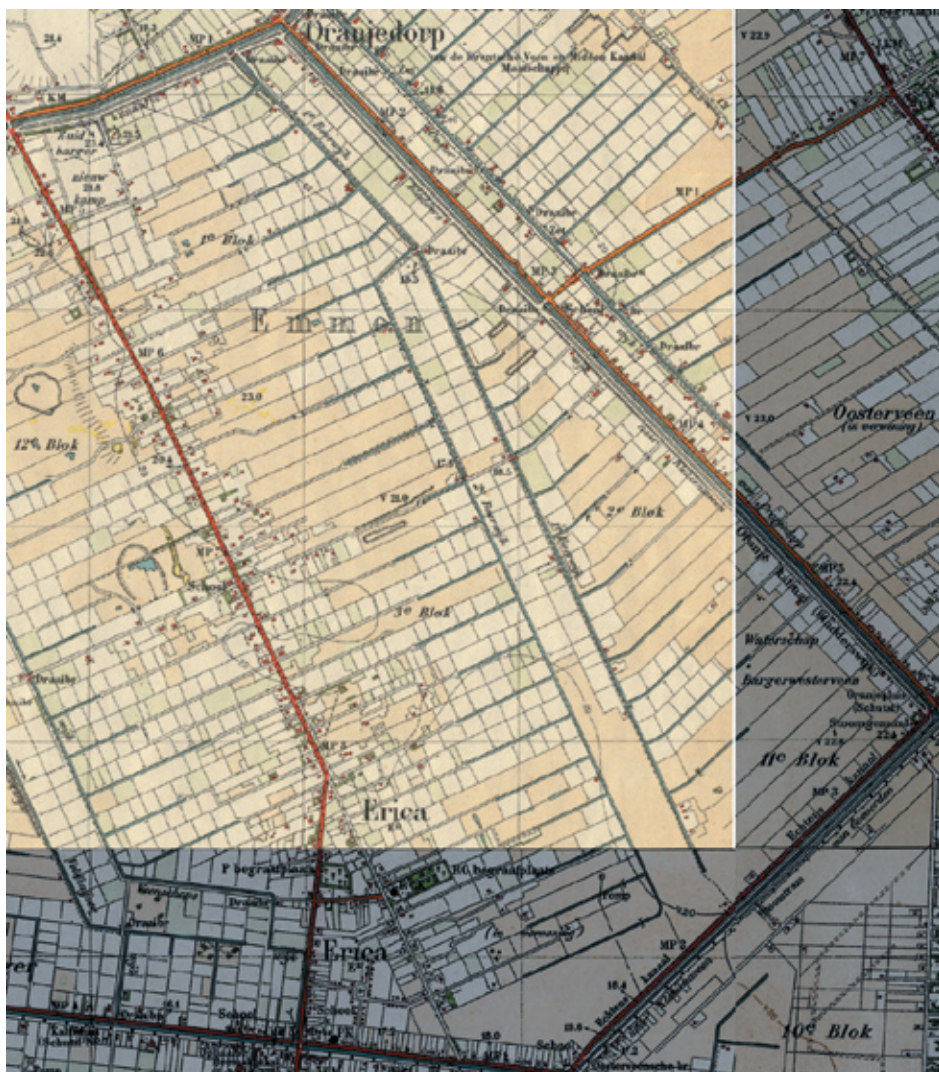
Bruin = zandgronden van de uitloper van de Hondrug

Afb. 115 Bodemkaart

Afb. 116 Archeologische reconstructie

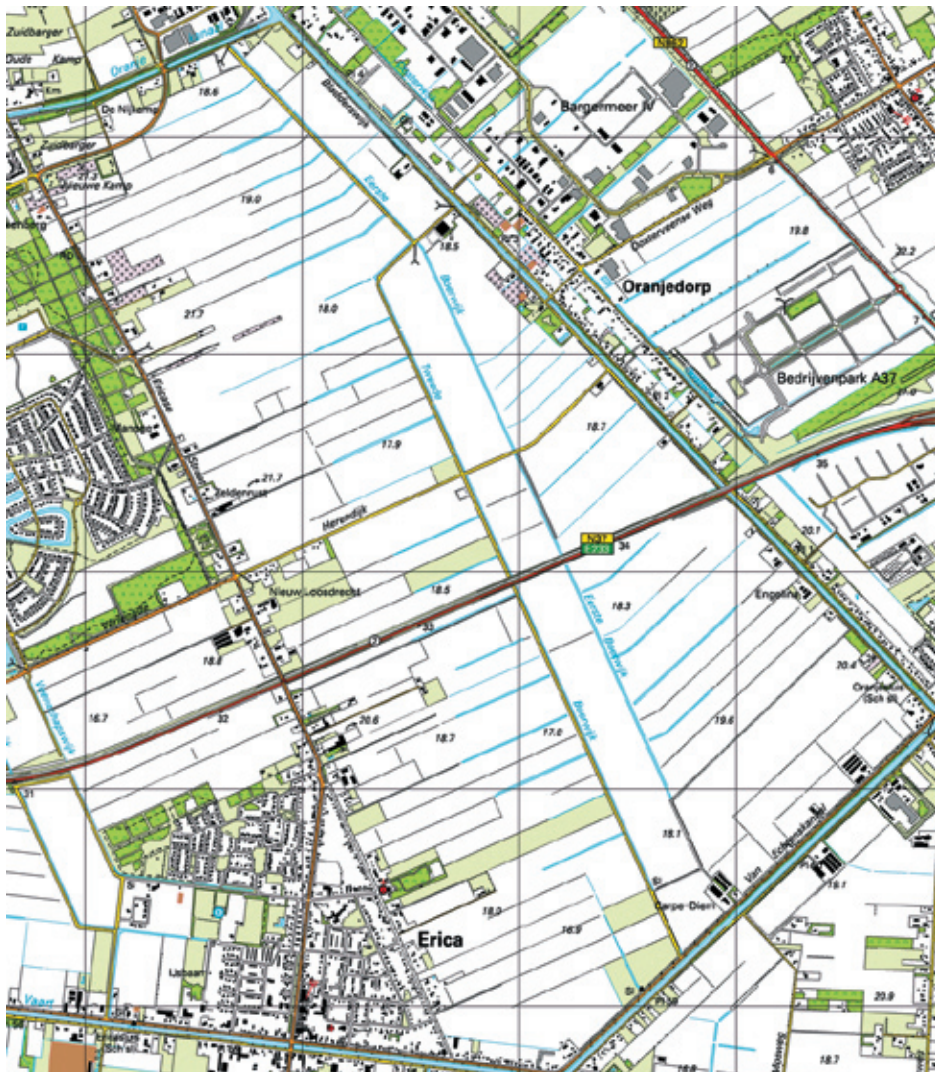
Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Afb. 117 Kaartbladen 1930 (lichte kleur) en 1935

Afb. 118 Kaart 1965

Afb. 119 kaart 2005

vanaf de Bladderswijk en Ericase straat richting het gebied in vervening. Hierbij was de Verlengde Herendijk al in 1935 de enige weg die door middel van draaibruggen over de Eerste en Tweede Boerwijk een doorgaande verbinding was tussen de Bladderswijk en Ericase straat.

Na 1935 zijn er eveneens paden aangelegd langs de Eerste en de Tweede Boerwijk. Overigens lagen deze paden aan de andere kant van deze hoofdrijken dan de huidige weg. Vrijwel alle weggetjes vanaf de Bladderswijk en Ericase straat zijn in de loop der tijd verdwenen. In de periode 1975 – 1985 is de huidige A37 door het gebied aangelegd. De weg kent geen op- en afritten in het gebied.

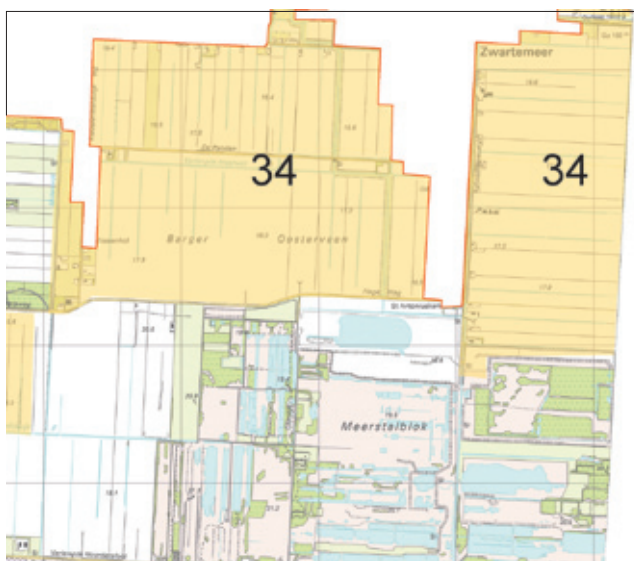
Zowel bij de Eerste als Tweede Boerwijk waren tijdens de vervening enkele, tijdelijke, 'behuizingen' voor veenarbeiders. Zoals is gepland bij grootschalige verveningen, zijn deze na de vervening verdwenen. Het gebied is tot op de dag van vandaag onbewoond.

Wat betreft de waterstructuur is niet alleen de 'schuine' ligging van de hoofdrijken Eerste en Tweede Boerwijk bijzonder maar ook de lengte van de loodrecht daarop gelegen gewone wijken. Evenals bij de hoofdrijken is hier de aardkundige ondergrond (hoogteverschillen en dikte veen) de reden voor het verschil in lengte.

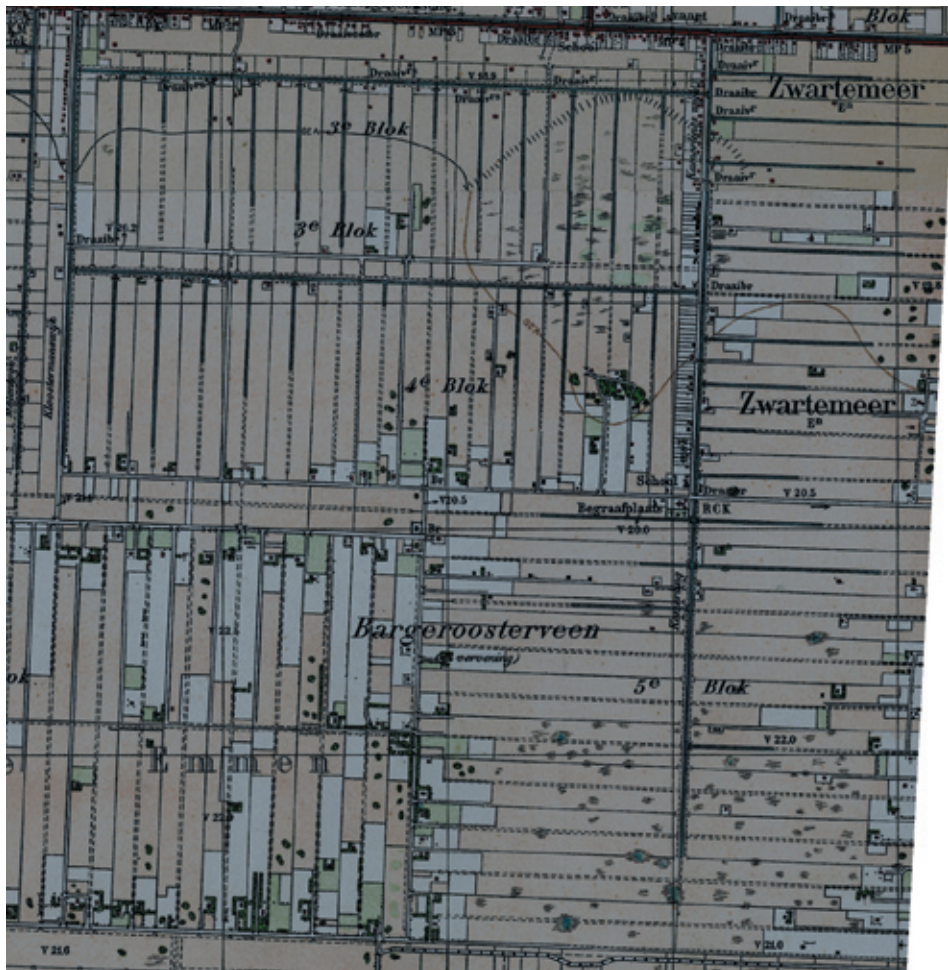
De beplantingsstructuur is zeer gaaf. Dit betekent dat het gebied onbeplant is gebleven. Het gebied is in ruimtelijk opzicht één van de meest gave representanten van de grootschalige hoogveenontginningen. Het is een grootschalig, open, onbewoond en onbeplant gebied met lange zichtlijnen.

Afb. 120 Bloksysteem met wijken (boven) en buiten-
gebied (beneden)

Afb. 121 Kaart 1900

Afb. 124 Kaart 1935

Afb. 125 Kaart 1965

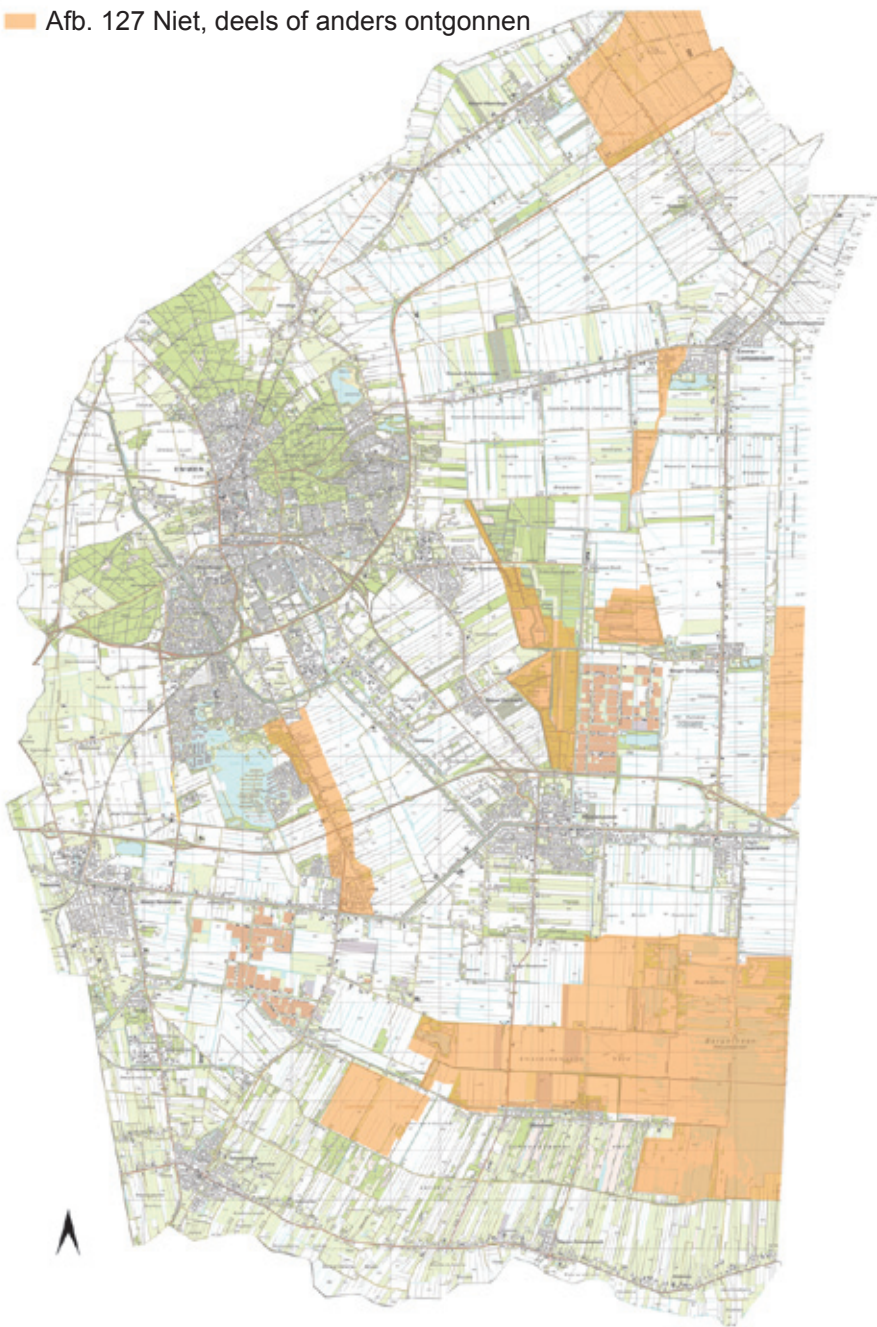

Afb. 126 Kaart 2005

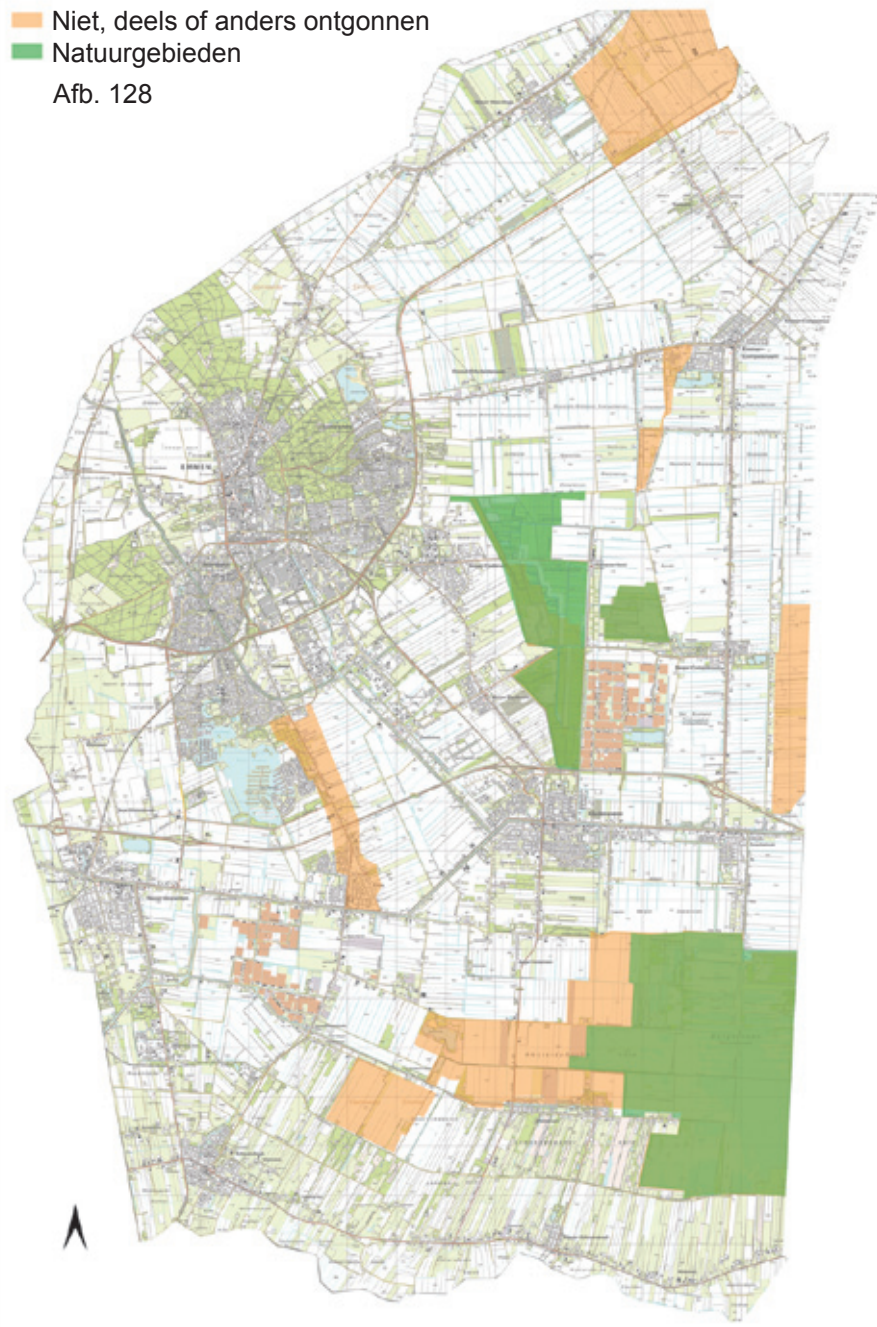
steeds herkenbare, voormalige veenwoningen staan. Ook langs de Verlengde Dorpshuiswijk staat nog bebouwing die stamt uit de tijd van de vervening. De ligging van de voormalige RK Kerk ten zuiden van het dorp is te verklaren uit de verveningsgeschiedenis. In de eerste plaats was een mogelijk, niet gerealiseerd, traject van de Verlengde Hoogeveense Vaart, een rechte lijn van Erica naar Duitsland (in het verlengde van de huidige Ensingwijk). De kerk zou in dat geval centraal hebben gelegen. Bovendien was het Barger Oosterveen begin vorige eeuw nog volop bewoond en stond de kerk met alle gebouwen (o.a. school) midden in het centrum van de parochie. Door de ontvolking van het bovenveen is dit veranderd. De gemeentelijke bouwplannen uit die tijd waren erop gericht het centrum van het dorp te verplaatsen naar de Verlengde Hoogeveense Vaart. Daardoor kwam de kerk buiten het centrum te liggen. Eind 1969 is de kerk dan ook verplaatst naar zijn huidige ligging in het centrum. In de loop der tijd heeft het dorp zich rondom de belangrijkste kruisingen Verlengde Hoogeveense Vaart – Verlengde Oosterdiep en Kamerlingswijk blokvormig uitgebreid.

Historisch bestaat de groenstructuur uit privégroen (singeltjes, bomen, bosjes) rondom de woningen van de boekweitboeren. De huidige hoofdgroenstructuur is ontstaan met de vervening van het gebied waarbij na de aanleg van de Verlengde Hoogeveense Vaart langs de aanpalende wegen bomenrijen zijn geplant. Langs de Kamerlingswijk WZ is ook aan de bebouwingszijde een bomenrij geplant. De oostzijde, de zijde van de vervening (landkant), is zoals gebruikelijk onbeplant. Hier overheerst het privégroen. De Verlengde Dorpshuiswijk, de Panden en Hoge weg zijn buiten het dorp tot op de dag vandaag onbeplant gebleven. Het landschap rondom Zwartemeer is in visueel opzicht een landschap van de grootschalige ontginningen met grote open ruimtes en lange zichtlijnen aan de oostkant van de Kamerlingswijk en het gebied tussen Zwartemeer en Klazienvaveen.

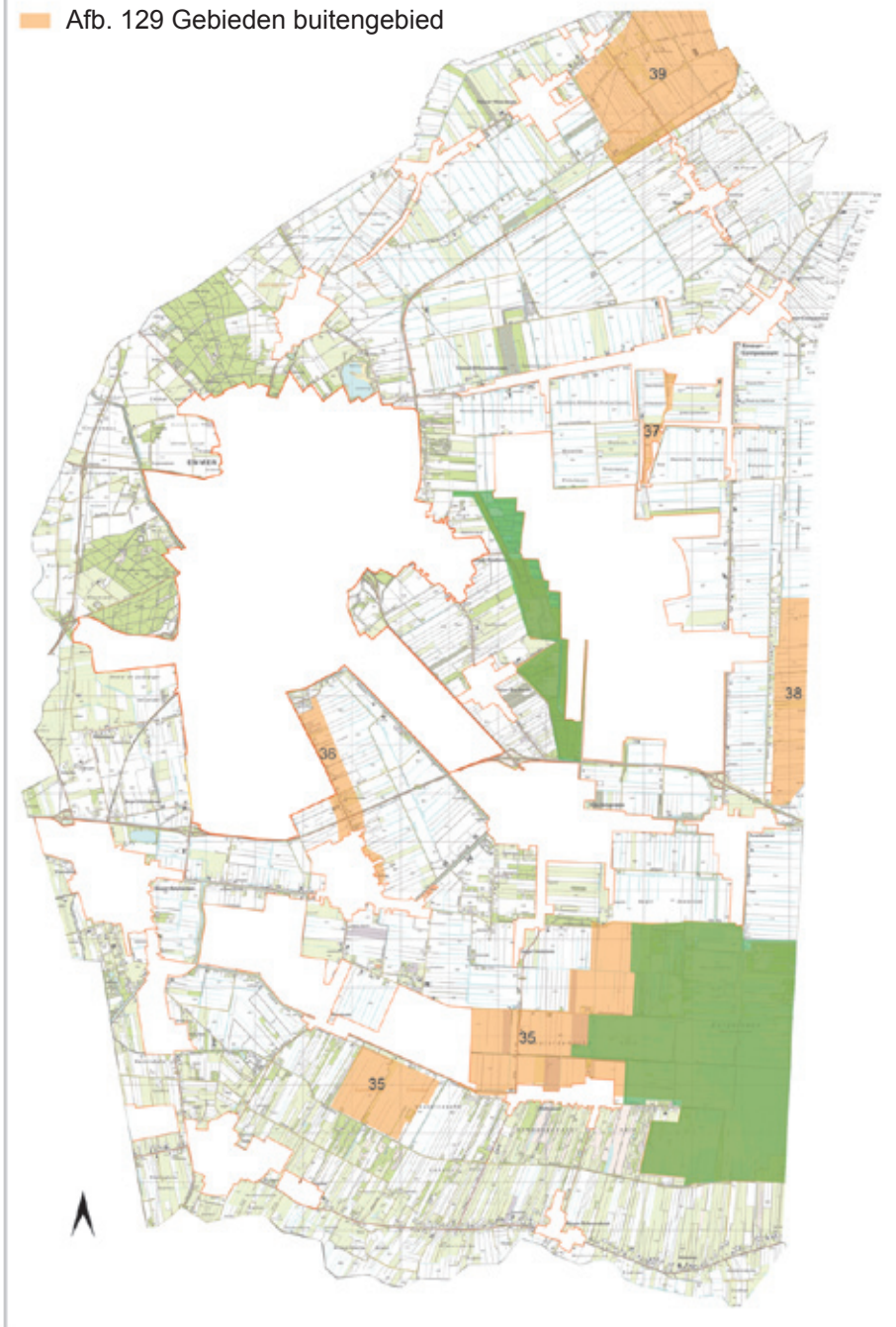
— Afb. 127 Niet, deels of anders ontgonnen

— Niet, deels of anders ontgonnen
— Natuurgebieden
Afb. 128

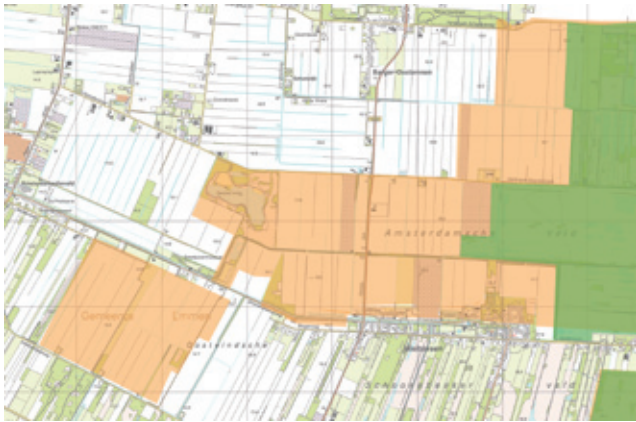
Afb. 129 Gebieden buitengebied

6.5 Niet, deels of anders ontgonnen gebieden

Sommige delen van het hoogveen in de Gemeente Emmen zijn niet of deels ontgonnen. Reden kan zijn dat alleen de bovenlaag van het veen is afgegraven omdat deze bruikbaar was. Ook zijn er gebieden, zoals de Limietweg, waar op dit moment nog steeds veen wordt afgegraven en er dus nog een gedeelte aanwezig is. Omdat het hoogveen in de Gemeente Emmen als laatste gebied van Nederland vanuit het noorden, noordwesten en westen in ontginning is gebracht, heeft de tijd ook een belangrijke rol gespeeld. Hoewel huisbrandturf nog tot na WOII werd verkocht, was afzet van fabrieksturf al in het begin van de vorige eeuw sterk gereduceerd. Bij de ver afgelegen, zoals de meest oostelijke, gebieden was het ronduit niet meer rendabel om het veen (nog verder) af te graven. Grote delen van deze restanten zijn inmiddels natuurgebieden geworden en maken onderdeel uit van de Ecologische Hoofdstructuur. Het Bargerveen, Berkenrode en (delen van) het Oosterbos zijn dergelijke gebieden. Deze gebieden hebben de bestemming Natuur en zullen derhalve niet verder worden besproken.

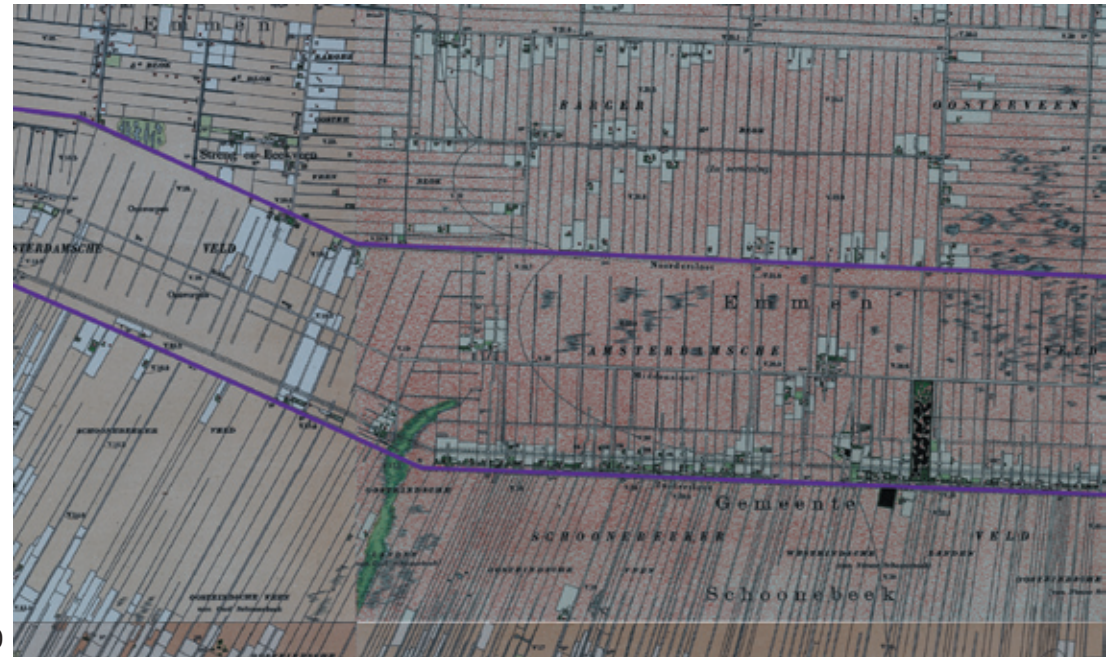
Tenslotte zijn er gebieden die door de aanwezige ondergrond anders zijn ontgonnen. Het betreft hier de gebieden bij de Ericase straat, ten noordoosten van Roswinkel en bij Foxel. De gebieden bij Erica en Roswinkel lagen gedeeltelijk op het zand en gedeeltelijk op het veen en was de aanleg van wijken niet van rendabel c.q. nodig. Deze gebieden zijn in eerste instantie vrij kleinschalig verveend maar zijn nadien verworpen tot een grootschalig agrarisch landschap. Bij Foxel heeft de Ronde invloed gehad op de manier van verving.

Afb. 130 Niet, deels of anders ontgonnen

Noorder-
sloot;
noordgrens
A'damse
veld

Zuidersloot;
zuidgrens
A'damse
veld

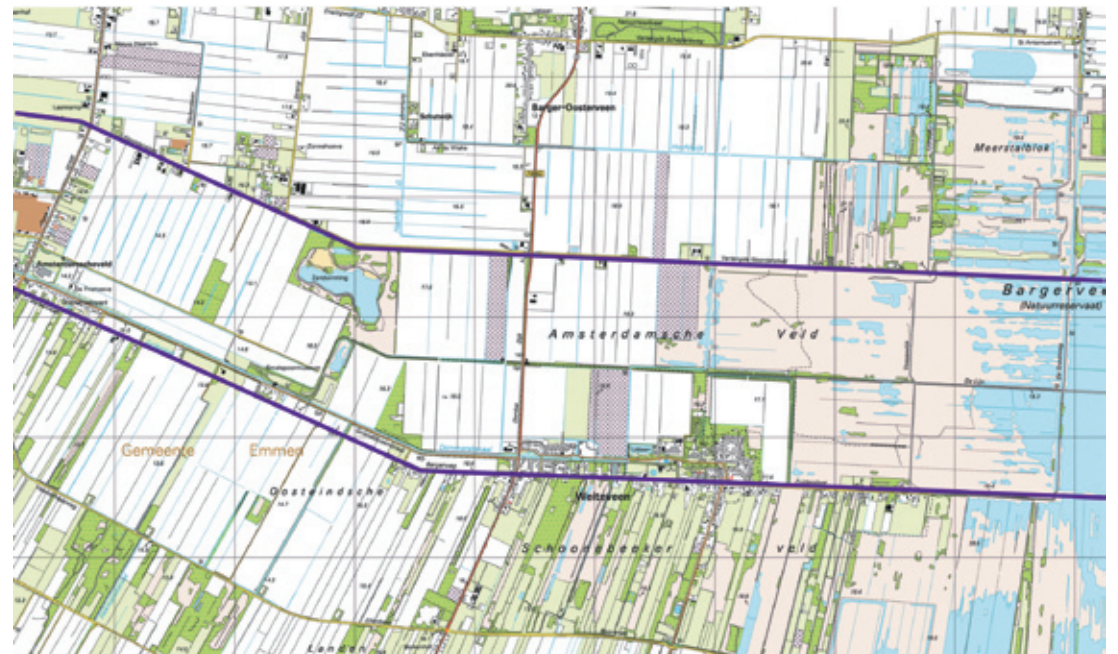
Afb. 132
Kaart 1900

Afb. 131 Buitengebied

Noorder-
sloot;
noordgrens
A'damse
veld

Zuidersloot;
zuidgrens
A'damse
veld

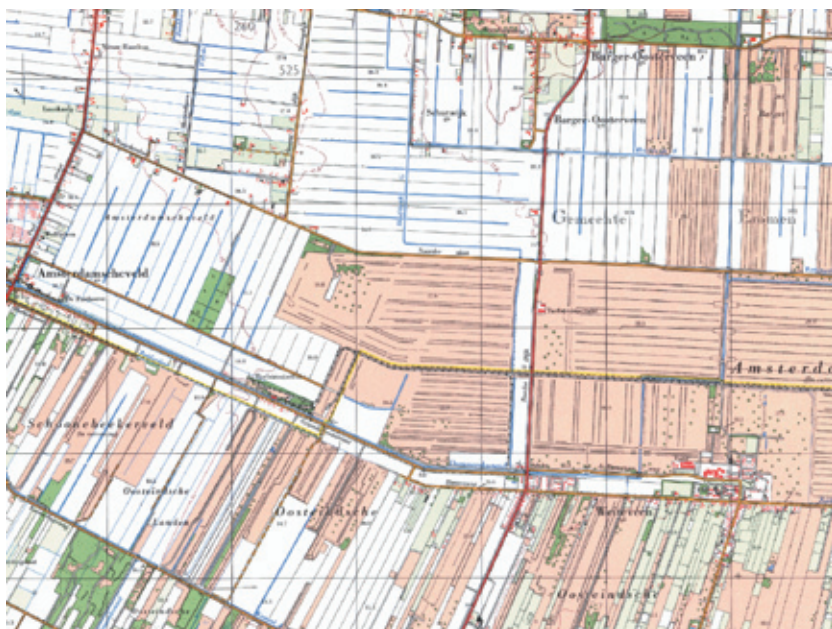

Afb. 133
Kaart 2005

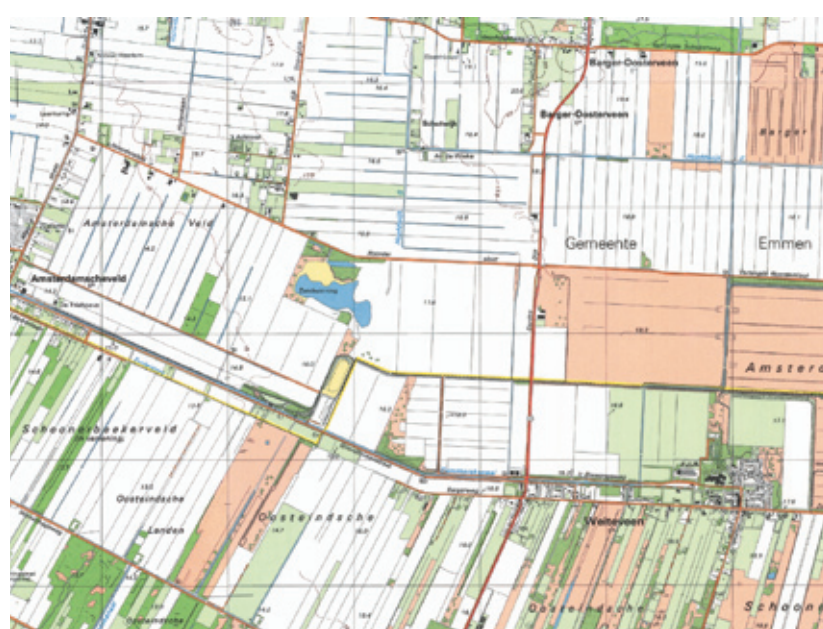
Afb. 135
1935

Afb. 136
1955

Afb. 137
1975

Afb. 138
1985

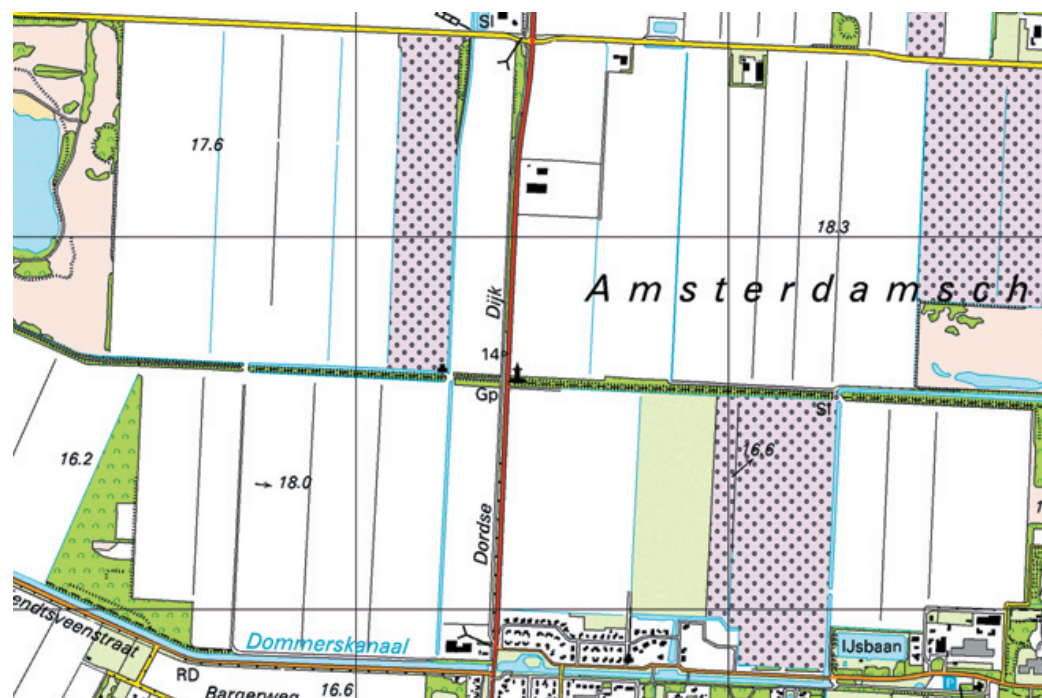
afhankelijk van de aanleg van Zijtak. Vanaf 1861 is in fases het Dommerskanaal in oostelijke richting in het Amsterdamsche Veld door DLM aangelegd. In de eerste decennia werd weinig verveend in het Amsterdamsche Veld. Pas na 1873 kwam daar verandering in. In dat jaar ging de tot dan toe in firmaverband gedreven DLM over in een NV. Was de firma een beleggings (onroerend goed) maatschappij, de NV werd een veenmaatschappij met vervening als doel. Administrateur werd Louis Dommers. Hoewel deze maatschappij wel enige ontginningsactiviteiten ondernam, werd het Amsterdamsche Veld vooral als jachtgebied, dus ontspanning, gebruikt. De inkomsten kwamen vooral uit de pacht van boerderijen en verkoop van zwarte turf. De kaart van 1900 laat dan ook de vele boerenbehuizingen zien op de plaats waar nu Weiteveen ligt. Deze waren gevestigd aan de noordzijde van de huidige Zuidersloot en bij de Middensloot.

In 1909 verkocht de DLM het Amsterdamsche Veld aan van Griendtsveen, een bedrijf dat gespecialiseerd was in turfstrooisel. Griendtsveen verkocht de onrendabele boerderijen (m.n. bij Weiteveen) en/of beëindigde de verpachting. De kaart van 1935 geeft goed weer dat de behuizing in het Amsterdamsche Veld ten noorden van de Zuidersloot vrijwel is verdwenen en is verplaatst naar de zuidkant in het Schoonebeeker Veld. In de loop van de vorige eeuw is het dorp weer noordwaarts uitgebreid en ligt nu weer grotendeels in het Amsterdamsche Veld. Griendtsveen trok het Dommerskanaal door en bouwde turfstrooiselfabrieken en woningen in het Amsterdamsche Veld. Het Amsterdamsche Veld is deels door middel van wijken ontgonnen. Evenwijdig aan het hoofdkanaal Dommerskanaal werd een hoofdwijk gegraven en daarop wijken. Dit deel van het Amsterdamsche Veld is onderdeel van gebied 29.

In het deel van het Amsterdamsche Veld dat bij Gebied 35 hoort, is een veldspoorbaan (smalspoor) over het veen aangelegd van west naar oost tot aan de Duitse grens. Deze diende voor het transport van bolsterturf (bovenste laag turf) naar de fabrieken en liep bij de Middenweg. Deze veenlaag is namelijk alleen geschikt voor turfstrooisel omdat dit veen, ook wel witveen genoemd, na droging toch weer vocht opneemt. Dit in tegenstelling tot turf (zwart veen) dat zogenoemd irreviesibel is en na droging geen water meer opneemt. Omdat Griendtsveen zich richtte op turfstrooisel is het merendeel van het gebied slechts gedeeltelijk afgegraven. Het gebied tussen Weiteveen en Middensloot is wel verder afgegraven (met sloten). Dit gebied ligt dan ook op 16,6m +NAP, terwijl het gebied ten noorden van Middensloot op 18,3m +NAP ligt. Omdat de, wat hoger gelegen Middensloot is beplant is het Amsterdamsche Veld in visueel opzicht in tweeën (noord en zuid), gedeeld. Omdat er nog steeds lange oost – west zichtlijnen zijn heeft het gebied toch zijn grootschalig karakter goed behouden.

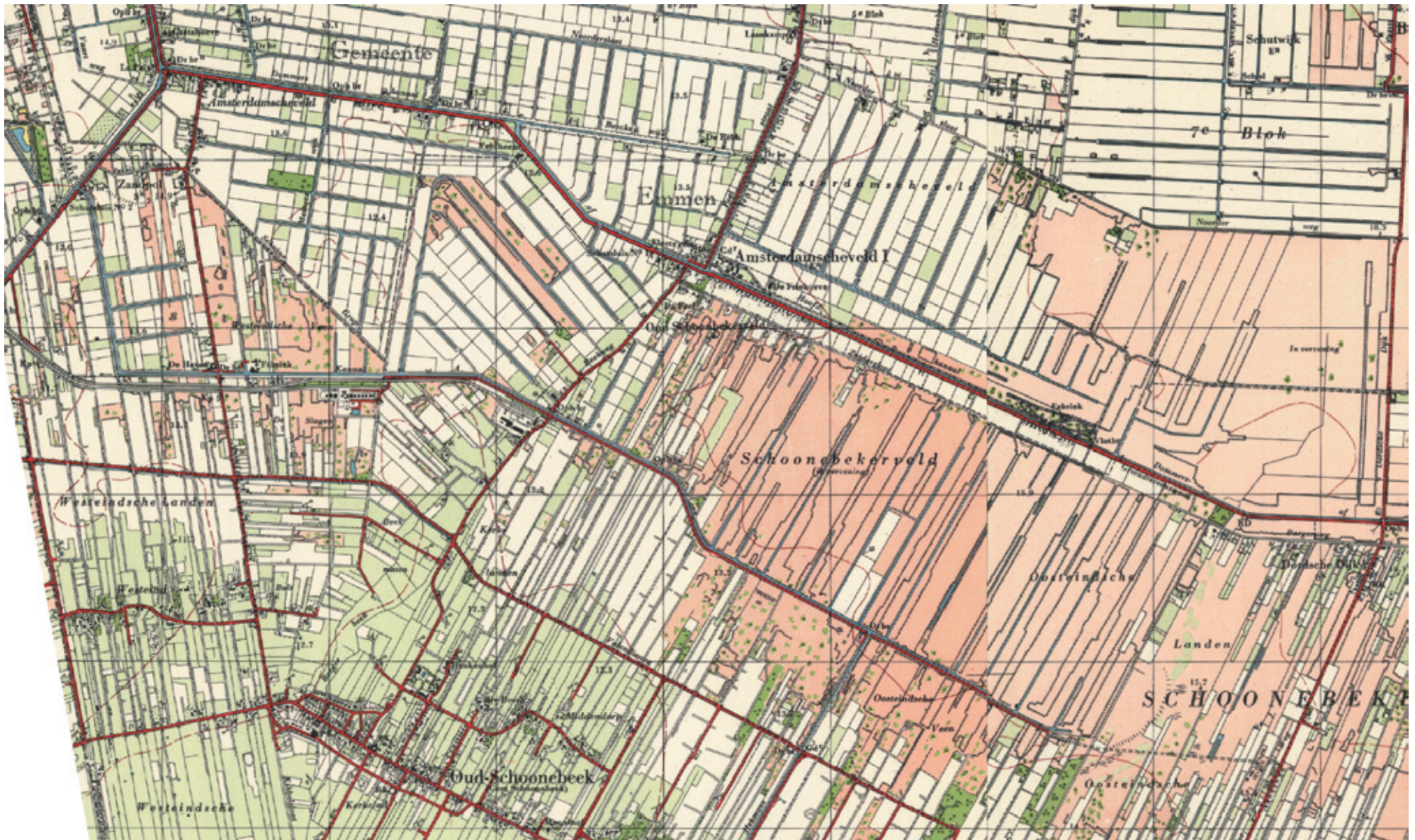
Het derde deelgebied maakte deel uit van het Schoonebeeker Veld. Het gebied is vanuit Kanaal A, dat aansloot op het Stieltjeskanaal, ontgonnen. Tijdens de ontginning kende het gebied gedeeltelijk het gebruikelijke regelmatige wijkenpatroon. Sommige percelen zijn slechts gedeeltelijk afgegraven en behoren bodemkundig tot de kaartenheid 'Veen in ontginning'.

Het gebied is één van de weinige stukken veen van de voormalige Gemeente Schoonebeek die systematisch en redelijk grootschalig is ontgonnen. Het gebied ligt dan ook midden in een kleinschalig landschap. Bovendien zijn na de vervening bepaalde wijken weer (gedeeltelijk) gedempt. Toch zijn er twee karakteristieken waarin duidelijk wordt dat dit gebied grootschaliger is verveend dan de rest van het Schoonebeeker veld.

Afb. 139 Kaart 2005 met hoogteverschillen (getallen in meters boven NAP)

Afb. 140 Kaart 1955: Een gedeelte van het Schoonebeeker veld grootschalig in ontginning

In de eerste plaats betreft het de verkavelingstructuur (zie afb. 141). Wanneer deze vergeleken wordt met de smalle strookverkaveling in het aanpalende Schoonebeeker Veld, dan is deze toch duidelijk grootschaliger. Overigens is de verkaveling wel smaller dan veel andere grootschalige ontginningsgebieden in de Gemeente Emmen.

Een tweede indicatie is de bebouwingstructuur (zie afb. 142). Nadat Griendtsveen het Amsterdamsche

veld had gekocht en de boerderijen had verkocht c.q. verpachting beëindigd, verplaatsten zich de kleine verversers c.q. boeren zich naar de zuidkant van de grens (Zuidersloot) in het Schoonebeeker Veld. De bebouwing in Gebied 35 in het Schoonebeeker Veld zijn, zoals gebruikelijk bij grootschalige ontginningen, tijdens c.q. na de afgravingen verdwenen. Reden dan ook dat in dit deel nog steeds geen bebouwing staat. Dit in tegenstelling tot het overige, kleinschalige Schoonebeeker Veld waar de bebouwingslintjes tot

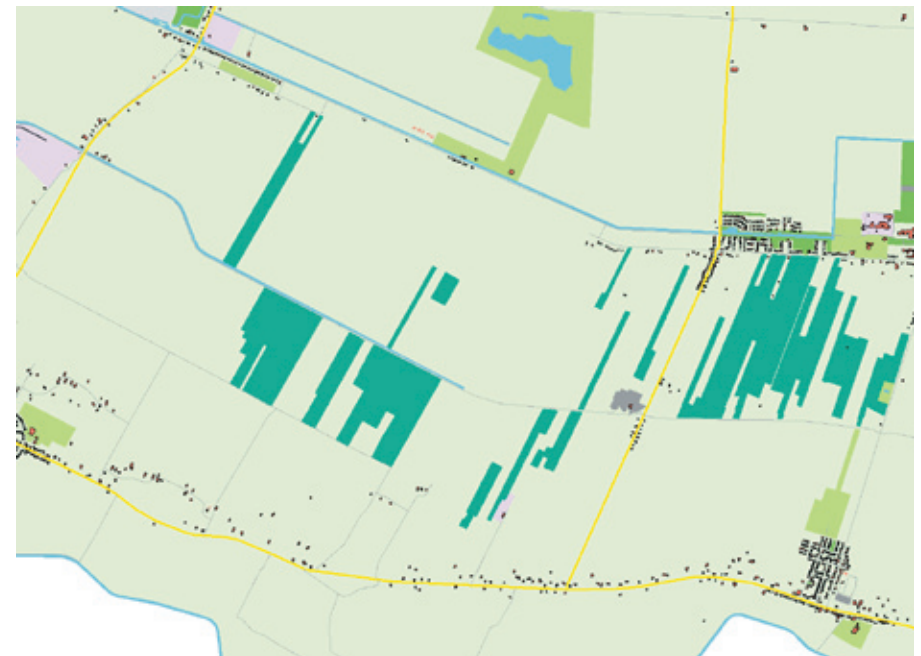
op de dag van vandaag nog aanwezig zijn.

Overigens heeft de bebouwing langs het Dommerskanaal niets te maken met de ontginning van het Schoonebeeker Veld, maar alles met Griendtsveen en het Amsterdamsche Veld. De aanplant van bosjes hoort daarentegen weer bij het kleinschalige karakter van het omliggende gebied. Al met al is hier in visueel opzicht van een mengvorm van groot- en kleinschaligheid.

Afb. 141 Huidige kadastrale grenzen

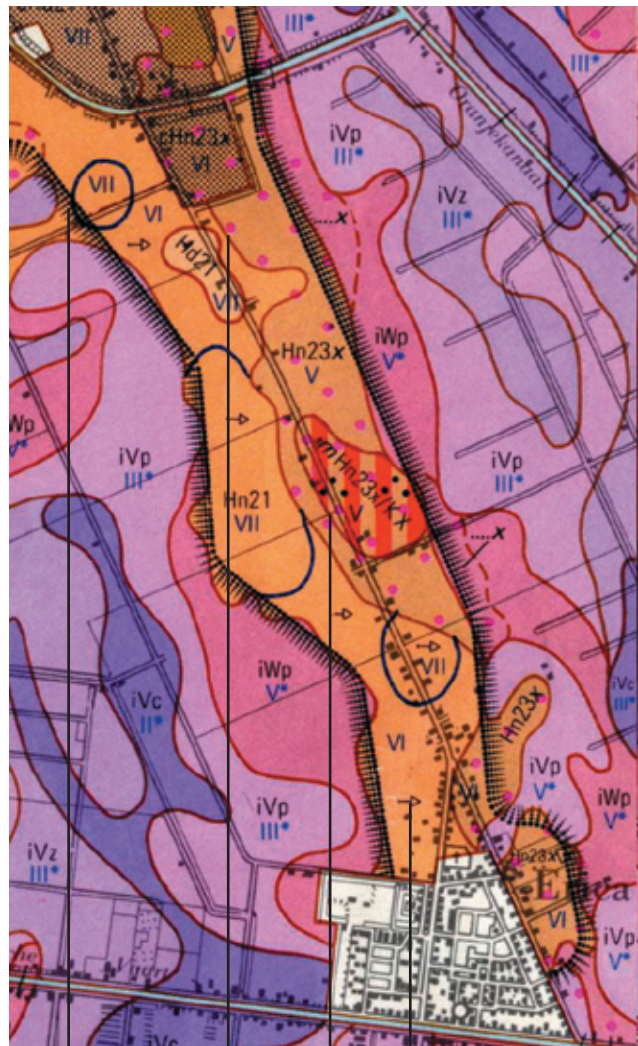

Afb. 142 Bebouwingstructuur; geen bebouwing bij grootschalige ontginning

Afb. 143 Deels c.q. anders ontgonnen (boven) en buitengebied

Zwarte lijn is
grens veen-
koloniale
gebied

Paarse stippen
keileem begin-
nend 40 - 120cm
diep

Bruin; zandgrond

Keileemrug met (grote)
stenen dicht aan oppervlak

Afb. 144 Bodemkaart

Afb. 145 Kaart 1850

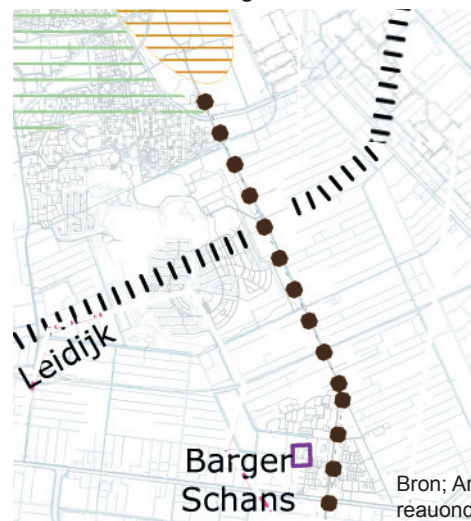
6.5.2 Gebied 36 Ericase Straat en omgeving

Het gebied ligt op een uitloper van de Hondsrug, een relatief smalle zandtang die in het verleden was omringd door veen. Het gebied maakte deel uit van de gemeenschappelijke markegronden van de boeren van Noord- en Zuid-Barge. Direct ten noorden van het gebied lagen al in 1850 de landsbouwgronden van de kleine kampontginning Zuidbarger Nieuw Kamp (zie gebied 8).

Archeologische reconstructie heeft uitgewezen dat op ongeveer de plaats waar nu de Ericase Straat loopt voorheen een oude (veen)weg van Zuidbarge naar Schoonebeek heeft gelopen.

De weg naar Erica liep over een sterk geaccidenteerd open terrein waarbij alleen het kampje was omzoomd met bomen. Voordat het veen is afgegraven heeft de Heeren- of Leidijk door het gebied gelopen. Rond 1688 is deze strategisch militaire dijk van Den Hool via Veenoord, Den Oever, Foxel naar uiteindelijk Bourtangse aangelegd. Deze dijk deed tevens dienst als weg. Deze voormalige dijk is als lijn in het landschap op dit moment niet meer herkenbaar in dit gebied.

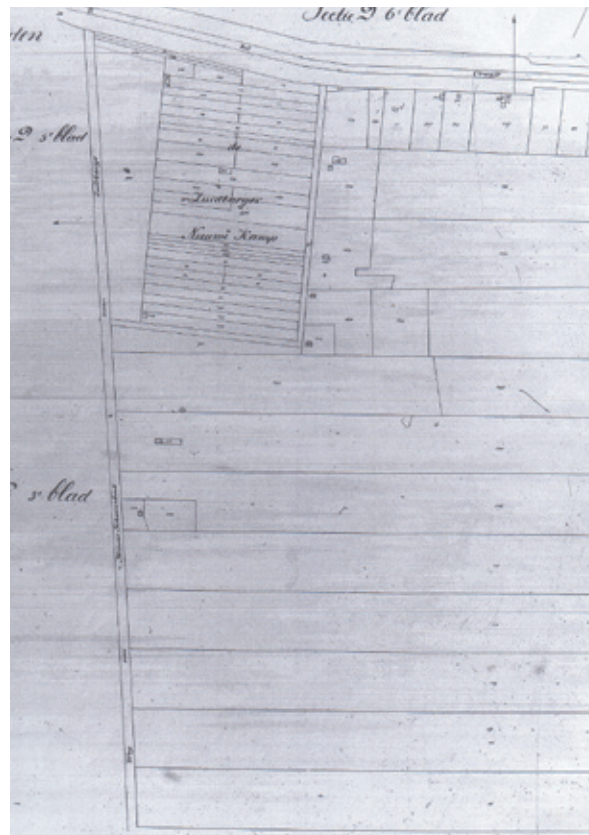
Kaart 146 Archeologische reconstructie

Bron: Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

Nadat de gemeenschappelijke markegronden van de Barger boeren na 1850 waren verdeeld en het veen verkocht, vestigden zich (kleine) boeren en verveners langs de oude weg richting Schoonebeek. Gegeven de zandige ondergrond van de uitloper van de Hondsrug was slechts (plaatselijk) op de lagere delen veen aanwezig en zijn op het hogere deel bij de Ericase Straat geen wijken (afwateringssloten) gegraven.

De kaart van 1935 (zie volgende pagina) geeft goed weer dat het gebied bij de Ericase Straat kleinschalig en onregelmatig is ontgonnen. Bijzonder detail is dat op de kadastrale kaart van 1880 het gebied is

Afb. 147 Kadastrale kaart 1880

verkaveld volgens de regelmatige kavels van de grootschalige hoogveenontginningen. De zandige ondergrond, en wellicht ook verdeelde eigendom zijn mogelijke verklaringen voor het oorspronkelijke kleinschalige karakter langs de Ericase Straat.

Zowel ten oosten als ten westen van deze relatief smalle en kleinschalige ontginningsas, de Ericase Straat, is het veen door middel van het grootschalige bloksysteem ontgonnen; het gebied ten oosten van de Ericase Straat vanuit het Oranjekanaal en het gebied ten westen van de Ericase Straat vanuit de Verlengde Hoogveensche Vaart. Zo zijn de Eerste en Tweede Boerwijk en de loodrecht daarop aangelegde wijken richting de Ericase Straat tot op de dag van vandaag nog herkenbaar aanwezig. De geleidelijke overgang van zand- naar veen, wel en geen wijken en wel en geen systematische ontginning zijn de reden dat dit gebied onder de categorie 'Anders ontgonnen' valt.

Karakteristiek voor de bebouwingstructuur langs de ontginningsas de Ericase Straat is de verspringende rooilijn. In tegenstelling tot ontginningsassen langs het kanaal waar de bebouwing direct aan het kanaal is gesitueerd, lag hier de bebouwing oorspronkelijk zowel langs de weg als in het veld. Een verklaring is dat het veen in de loop der eeuwen over de lagere delen van de Hondsrug is gegroeid. Op deze lagere delen was het nog rendabel genoeg om kleinschalig te vervenen. Tot op de dag van vandaag staan er nog enkele woningen in het veld. De bebouwingsdichtheid langs de Ericase Straat is in de loop der tijd wisselend geweest, waarbij de jaren '30 van de vorige eeuw sprake is geweest van een hoogtepunt. In 1935 was bovendien de verkaveling het meest kleinschalig. Na 1935 is de bebouwingsdichtheid afgenomen en verkaveling grootschaliger geworden.

In de periode 1900 – 1935 is de Ericase Straat met bomen beplant. In dezelfde periode zijn loodrecht op de Ericase Straat, aan beide zijden van de weg,

Afb. 148 Kaart 1910

Afb. 149 Kaart 1935

Afb. 150 Kaart 1975

paden aangelegd richting het veen. Tot de jaren '80 van de vorige eeuw werd het gebied gekarakteriseerd door een hoger gelegen groen bebouwingslint in een verder open agrarisch landschap dat was verveend. Zoals gebruikelijk bij grootschalige ontginningen verdween in de loop der tijd de bebouwing van de veenarbeiders en de paden in het veld. In de periode 1975 – 1985 is de huidige A37 door het gebied aangelegd.

Afb. 151 Kaart 1985

Door de aanleg van de Rietlanden en later Parc Sandur vanaf de jaren '80 is het landschap aan de westzijde van de Ericase Straat aanzienlijk veranderd, te weten van een open grootschalig agrarisch landschap naar een stedelijk gebied. Tussen Parc Sandur en de Ericase Straat is een boszone als groen uitloopgebied aangelegd. Bij de aanleg van de bosblokken is rekening gehouden met de bestaande verkaveling. De bestaande bebouwing is als het ware geïntegreerd in de boszone. Rijdend

Afb. 152 Kaart 2005

richting Erica passeert men ter hoogte van Parc Sandur een groene wand met her en der een groen omzoomde ruimte met bebouwing die er al stond. Door de stadsuitbreidingen is het historische contrast tussen het groene bebouwingslint en het open omliggende agrarische landschap is veranderd in een contrast tussen de oostzijde en westzijde van het oude lint. Het is een contrast geworden tussen een lint met aan de oostzijde her en der ruim zicht op het open agrarische landschap en aan de westzijde een dichte boszone met her in der een groen omzoomde ruimtes met bebouwing. Alleen het type bebouwing herinnert nog aan de oorspronkelijke eenheid van het lint.

Hoewel het gebied aan de oostzijde van de Ericase Straat gedeeltelijk kleinschalig en gedeeltelijk grootschalig is ontgonnen is er in visueel opzicht geen onderscheid meer tussen de zandgrond en dalgrond. Reden is mede dat het hele gebied in gebruik is als bouwland en dat door het verdwijnen van paden en bebouwing het landschap achter de bebouwing is één grootschalig landschap geworden. Een landschap, dat op basis van de kadastrale kaart 1880 ook als grootschalig agrarisch landschap was gepland. Alleen de hoogteverschillen geven een goed beeld van de geleidelijke overgang van zand naar voormalig veen. Het lint zelf en de paar behuizingen in het veld met de paadjes er naartoe zijn nog restanten uit de periode van de kleinschalige ontginning.

6.5.3 Gebied 37 Foxel en omgeving

Al voor de veenontginningen was sprake van menselijk ingrijpen in Foxel en omgeving. Archeologische reconstructie heeft namelijk uitgewezen dat op de plaats van de huidige weg Foxel de Heeren- of Leidijk heeft gelegen. Rond 1688 is deze strategisch militaire dijk van Den Hool via Veenoord, Den Oever, Foxel naar uiteindelijk Bourtange aangelegd. Deze dijk deed tevens dienst als weg. Ook is archeologisch aangetoond dat van oost naar west dwars door Foxel een veenweg heeft gelegen die voor een verbinding van Barger-Oosterveld met Duitsland zorgde. Daarnaast liep de Emmerdijk door het noordelijke deel van het gebied. Tenslotte heeft archeologische reconstructie uitgewezen dat Foxel en omgeving al vóór 1850 in gebruik was als (nat) weidegebied. Deze natte weidegronden lagen bij Foxel langs de veengeul De Runde. De Runde was hier een beekje op het veen.

Afb. 153
Deels c.q. anders ontgonnen en buitengebied

Vermelding waard is de toevoeging f.... voor de code op de bodemkaart. Dit betekent dat de bodem plaatselijk ijzerrijk is. Het verschijnsel is meestal plaatselijk maar bestrijkt hier het hele gebied rondom Foxel. Het ontstaan van dergelijke ijzerrijke gronden is gebonden aan kwel.

De kaart van 1904 laat zien dat het nog niet ontgonnen veen bij Foxel al zo goed afwaterde dat beweiding mogelijk was. In 1904 liep er een weg langs de Runde en lagen de weidegronden aan de oostzijde van deze weg. De weg is na 1912 is verplaatst in westelijke richting en is langs het Verlengde Scholtenskanaal komen te liggen. Echter de oude weg is tot op de dag van vandaag de perceelgrens van de achterkanten van de bebouwing aan het Verlengde Scholtenskanaal OZ. Datzelfde geldt, gedeeltelijk, voor de andere kant, de oostkant, van de weidegronden. In het zuiden

volgt de grens van de achtertuinen van de woningen aan de weg Foxel de ligging van de voormalige weidegronden.

Foxel maakt deel uit c.q. ligt op het grensvlak van verschillende veenkolonies. De weidegronden van Foxel hoorden gedeeltelijk bij het Emmer Erfscheidingsveen dat zich ten westen en noordwesten van het dorp uitstrekte. Op de kaart van 1912 wordt het gebied ten oosten van het Verlengde Scholtenskanaal en ten zuiden van de huidige weg Westelijke Doorsnee NZ aangeduid als het 14^e blok c.q. Zuidelijke Kijl (kijl = wig). Waarschijnlijk lag er voldoende veen om het als blok aan te duiden. Het gebied direct ten noorden van de huidige weg Westelijke Doorsnee NZ werd aangeduid als de Runde en maakte geen deel uit van het Emmer-Erfscheidenveen.

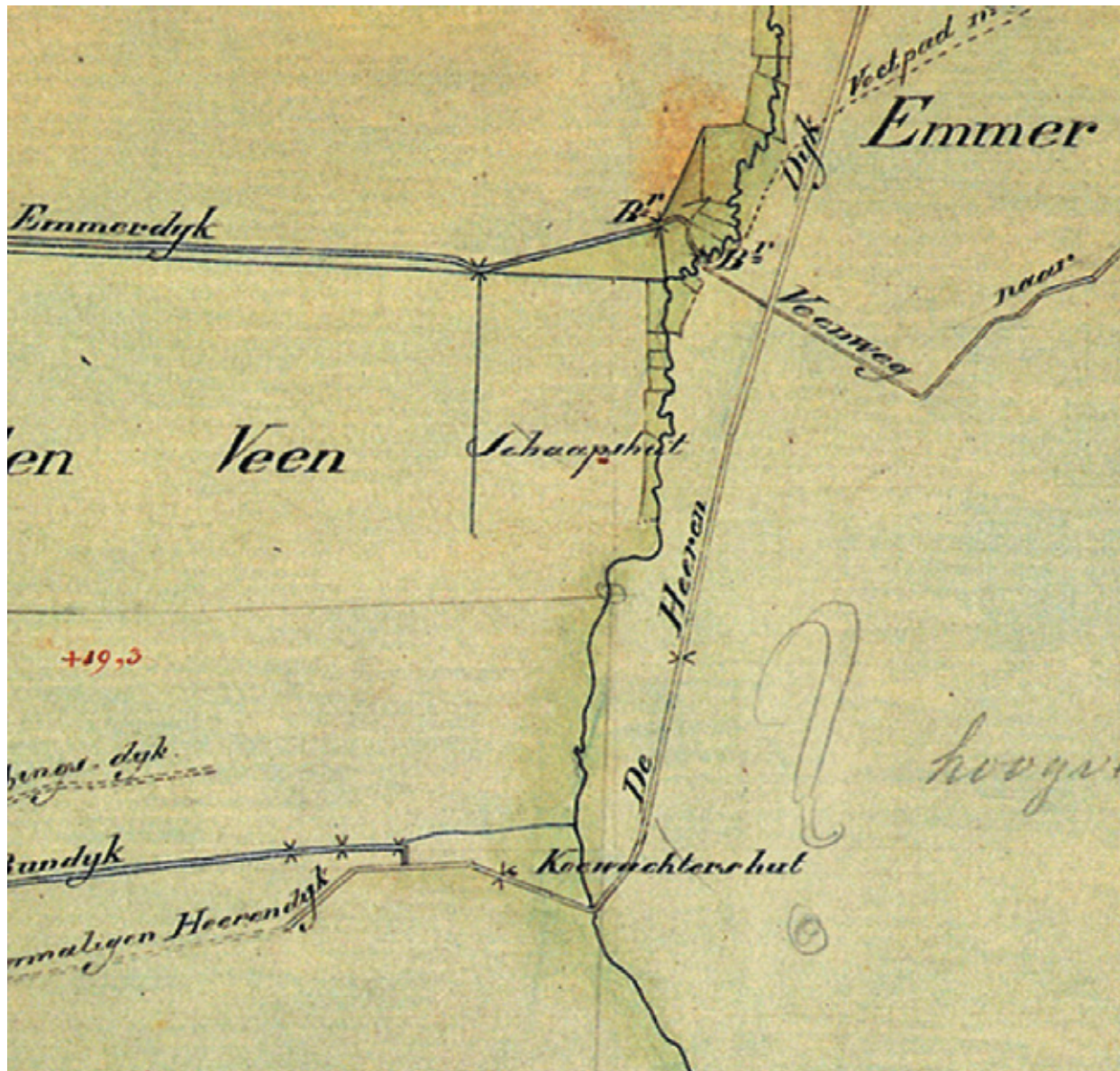
Het gebied ten oosten van de huidige weg Foxel maakte deel uit van de veenkolonie Emmer Compasuum. Naast de weg lag de meest westelijke, diagonale wijk vanuit het Kanaal Ee. De afwijkende richting van deze wijk is te verklaren door de eerder genoemde Heeren- of Leidijk. Beide veengebieden ten oosten en ten westen van het dorp zijn door middel van grootschalige veenontginningen in met name de periode 1912 – 1935 ontgonnen en vervolgens in gebruik genomen voor agrarische doeleinden. Tot op de dag van vandaag is zowel aan de oostzijde als de westzijde van Foxel sprake van een grootschalig agrarisch landschap. Bij helder weer is zelfs de Hondsrug goed zichtbaar van de weg Verlengde Scholtenskanaal OZ.

De kaart van 1935 geeft goed weer dat Gebied 37 niet systematisch is ontgonnen. In die tijd was het gedeeltelijk als weiland en gedeeltelijk als bouwland in gebruik. De voormalige beekloop was veranderd in een slotenpatroon c.q. een sloot die in noordelijke richting liep. In het kader van het Rundeproject is recentelijk dit agrarische gebruik gewijzigd.

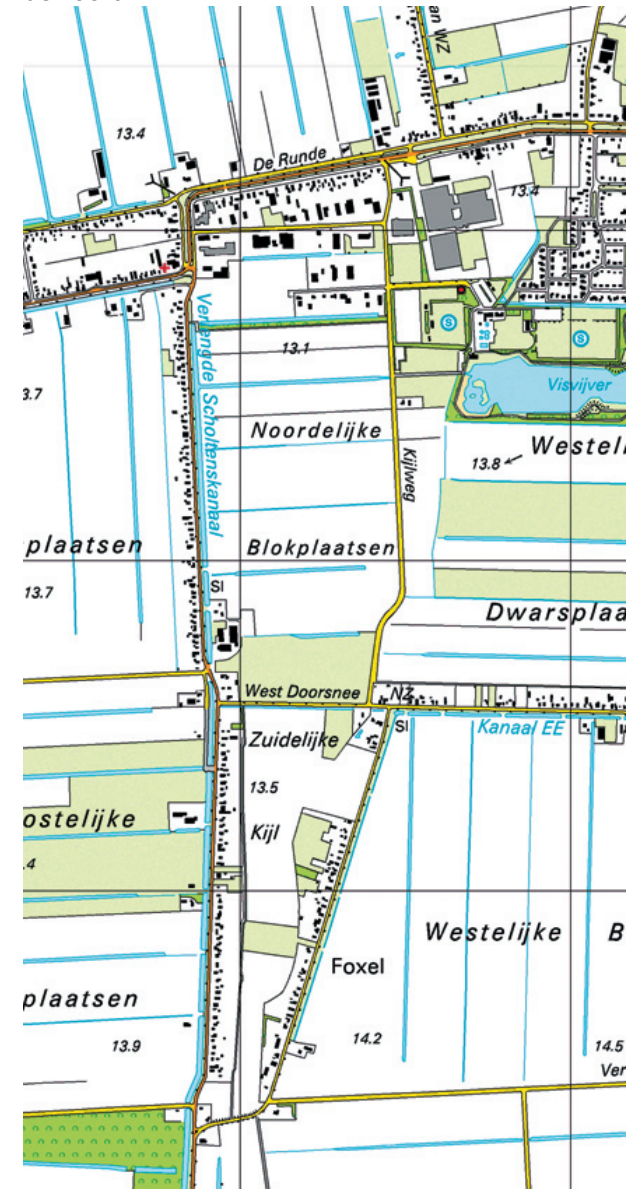
Afb. 157 Archeologische reconstructie

Afb. 158 Foxel en wijde omgeving in 1850

Afb. 159 Kaart 2005; Rundeproject staat nog niet op de kaart

Met de realisatie van het Rundeproject bij Foxel is een namelijk nieuwe groenstructuur aan het gebied toegevoegd. Deze nieuwe groenstructuur van de Runde bestaat uit een licht meanderende, verbreedde, Runde met aanpalend op een aantal plaatsen moerasvegetatie. Langs de westzijde van de Runde is in de zuidelijke helft van het gebied een, grootstedelijk aandoende, dubbele bomenrij van

Keizerlindes geplant langs een (nu nog) onverhard pad. Vanaf deze brede, onverharde, laan is het zicht op de achtertuinen, inclusief de daarbij behorende tuinhuisjes en 'gammascuttingen' van de huizen aan de Verlengde Scholtenskanaal OZ. Halverwege gaat de bomenlaan over in een strook bosplantsoen. Dit bosplantsoen zal op den duur het zicht op de achterkanten van de bebouwing ontnemen.

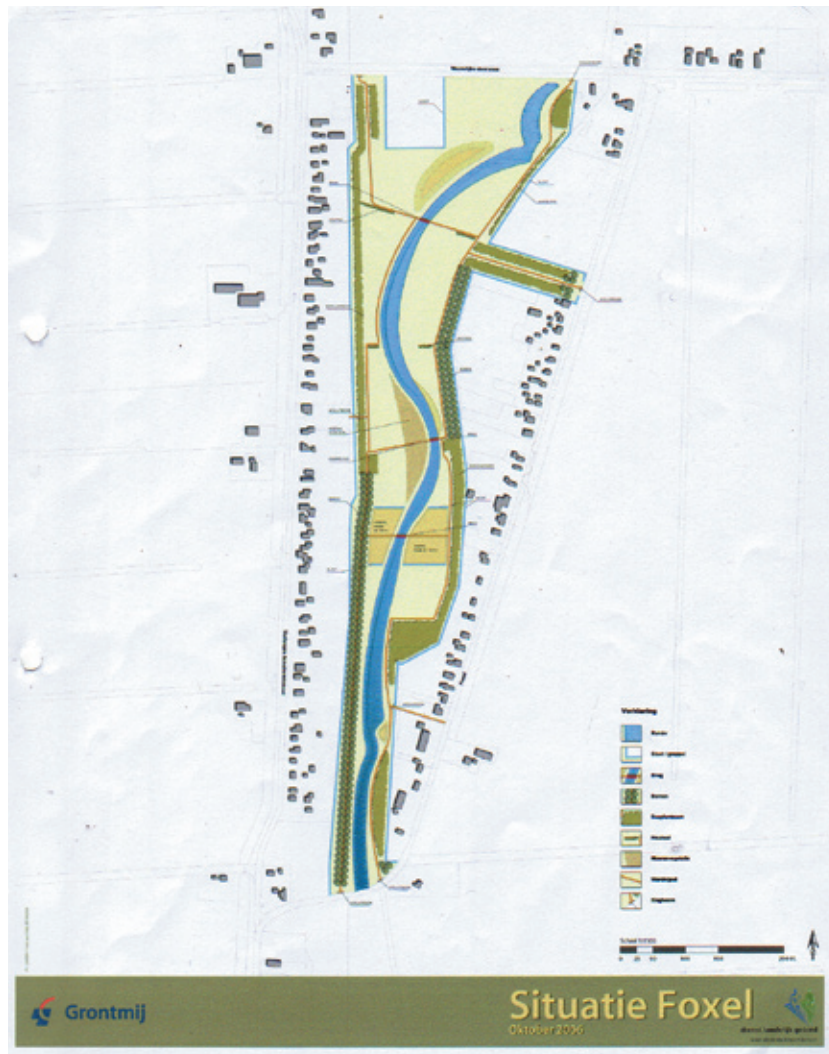
De oostzijde van de Runde is min of meer het spiegelbeeld van de westkant. Hier is in het zuidelijke gedeelte bosplantsoen aangeplant terwijl in noordelijke gedeelte een dubbele bomenrij van eiken staat. Deze rij loopt tot de 'ingang' van het gebied vanaf de weg Foxel.

Bij de bruggen over de Runde in het zuiden en noorden van het gebied zijn zogenaamde 'frames' als kunstuiting aangebracht. Het Rundegebied is onderdeel van de Provinciale Ecologische Groenstructuur (PEHS).

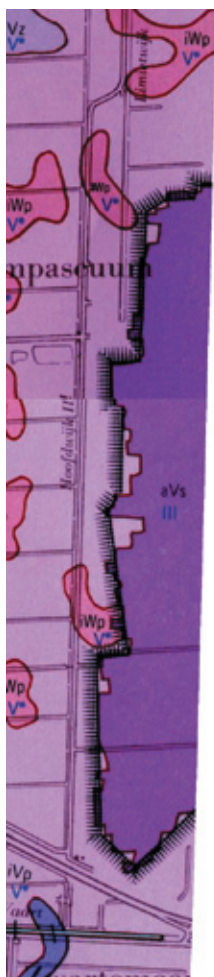
De bebouwingstructuur kan als volgt worden samengevat. De bebouwingslinten langs Foxel en het Verlengde Scholtenskanaal zijn ontstaan met de vervening en zijn sindsdien gaaf aanwezig. Voor de grootschalige veenontginningen hebben enkele hutten in het gebied gestaan. De kaart van 1850 vermeldt zowel een schaapshut als een koewachtershut. De functie als weidegebied voor de boeren van de marke van Emmen en Westenesch verklaart de aanwezigheid van dergelijke hutten. Deze hutten zijn met de verdeling van de markegronden en de vervening natuurlijk verdwenen.

De kaart van 1935 vermeldt voor het eerst enkele behuizingen langs de huidige Kijlweg in het gebiedje ten noorden van Westelijke doorsnee NZ. Momenteel staat er nog één.

De visuele karakteristieken zullen in de toekomst met de groei van de beplanting, aangelegd in het kader van het Rundeproject, veranderen. Het beekdal van de Runde kende bij Foxel namelijk historisch geen systematische lijnvormige structuren. Met de realisatie van het Rundeproject zijn echter lijnvormige structuren aangelegd die in de toekomst in visueel opzicht met de oude veenkoloniale lijnen van Foxel en het Verlengde Scholtenskanaal kunnen concurreren. Het betreft de, grootstedelijk aandoende, lijnvormige bomenlanen.

Afb. 160 Ontwerp in het kader van het Rundeproject (is aangelegd)

Afb. 162
Bodemkaart

Afb. 163
1904 incl. Duitsland

Afb. 164
1935 incl. Duitsland

Afb. 165
1965 incl. Duitsland

Afb. 166
1975 incl. Duitsland

Afb. 167
2005 incl. Duitsland

6.5.4 Gebied 38; Limietweg

Afb. 161 Deels c.q. niet ontgonnen en buitengebied

Dit gebied is het enige gebied in de Gemeente Emmen dat geen natuurgebied is en waar wel nog veen aanwezig is, te weten veenmosveen (Code aVs op de bodemkaart). Bodemkundig ligt het gebied dan ook buiten de grens van het veenkoloniale gebied.

Op dit moment wordt er in het gebied nog steeds veen afgegraven. Dit betekent dat in de toekomst

waarschijnlijk de nog bestaande veenlaag zal verdwijnen. Dit heeft evenals consequentie dat het huidige microreliëf in dat geval ook zal verdwijnen. Archeologische reconstructie heeft uitgewezen dat in de periode voordat het veen werd afgegraven er een veenweg door het gebied richting Hebelermeer heeft gelopen. Deze weg is in het gebied niet meer als lijn herkenbaar aanwezig.

Nadat de veengronden door de markegenoten van Noord- en Zuid-Barge waren verdeeld en verkocht c.q. verpacht, maakte het gebied deel uit van een 700m brede strook veen die van De Verlengde Hoogeveensche Vaart tot de 'knik' in de landsgrens bij Emmer-Compasuum liep. Noordelijker wordt deze strook veen Zwartemberger veen (voormalige marke Emmen en Westenesch) en Zwartemberger Compasuum (voormalige marke Noord- en Zuid-Barge) genoemd.

De huidige wegen-, bebouwing-, water- en groenstructuur is zeer geleidelijk in de periode 1935 – 1975 ontstaan. De verkavelingstructuur uit de periode 1900 – 1935 is nog gedeeltelijk herkenbaar.

In de periode 1900 – 1935 was het gebied vooral op Duitsland, en dan met name Hebelermeer, georiënteerd. De wegen liepen vanuit Hebelermeer richting de weg langs de grens en zo het gebied in. In het zuidelijk deel van het gebied liep de (diagonale) weg zelfs vanuit Duitsland gewoon door. Er liepen vanuit het gebied een aantal paden richting o.a. Barger-Compasuum en de Runde. De huidige Postweg is daar een restant van. In de periode 1910 – 1935 kwam de kolonie Barger Compasuum in verving en was Hoofdwijk III gegraven. Ten oosten van deze hoofdwijk werd een weg aangelegd, de huidige Limietweg. Op de grens van Gebied 38 en de kolonie Barger Compasuum lagen enkele noord – zuid gerichte paden. Deze paden zijn na 1935 veranderd in een sloot die nu langs de achterkanten

van de bebouwing langs de Limietweg loopt. Er hebben nog lang paden vanaf de Duitse grens en vanaf de Limietweg richting het veld gelopen. In de periode 1975 – 1985 is het merendeel van deze paden verdwenen.

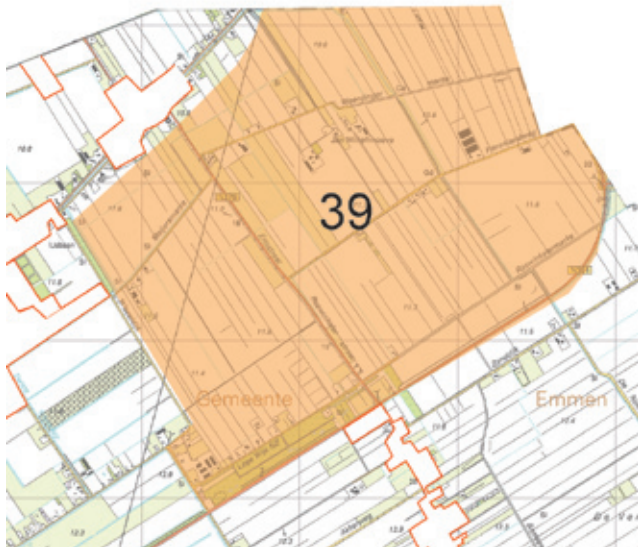
In de periode 1900 – 1935 lag de bebouwing voornamelijk langs de zuidelijke weg vanuit Hebelermeer, langs de grensweg en in het veld. De groenstructuur bestond voornamelijk uit het groen rondom de bebouwing en in enkele gevallen een bomerij langs het pad van de behuizingen in het veld. Tegelijkertijd met de verving van het Barger Compasuum waren al in 1935 enkele behuizingen langs de Limietweg ontstaan. In de loop der tijd nam het aantal langs deze weg toe ten koste van de bebouwing in het gebied. In 1975 was het gebied, met uitzondering van 1 gebouw, onbebouwd.

In tegenstelling tot de strook ten noorden van het gebied is en wordt het veen hier niet door middel van wijken maar vanaf de paden afgegraven. Voor de afwatering loopt er de al eerder genoemde sloot achter de bebouwing. De verkavelingstructuur is dan ook smaller en onregelmatiger dan die in de omgeving van het gebied.

Vooral in de periode 1965 – 1975 zijn langs de Limietweg bomen aangeplant. Tegenwoordig zorgen deze voor het monumentale karakter dat zo kenmerkend is voor de grootschalige ontginningen. Al met al is het gebied geleidelijk aan getransformeerd van een kleinschalig landschap naar een grootschalig landschap met een groen bebouwingslint met daarachter zicht op de open ruimte. Alleen de verkaveling, het ontbreken van wijken en het reliëf herkenbare restanten van de afwijkende ontginningstructuur in dit gebied. In visueel opzicht maakt het gebied dan ook meer deel uit van de omringende grootschalige ontginningen.

Afb. 168 Deels c.q. anders ontgonnen bij Roswinkel (boven) en buitengebied (onder)

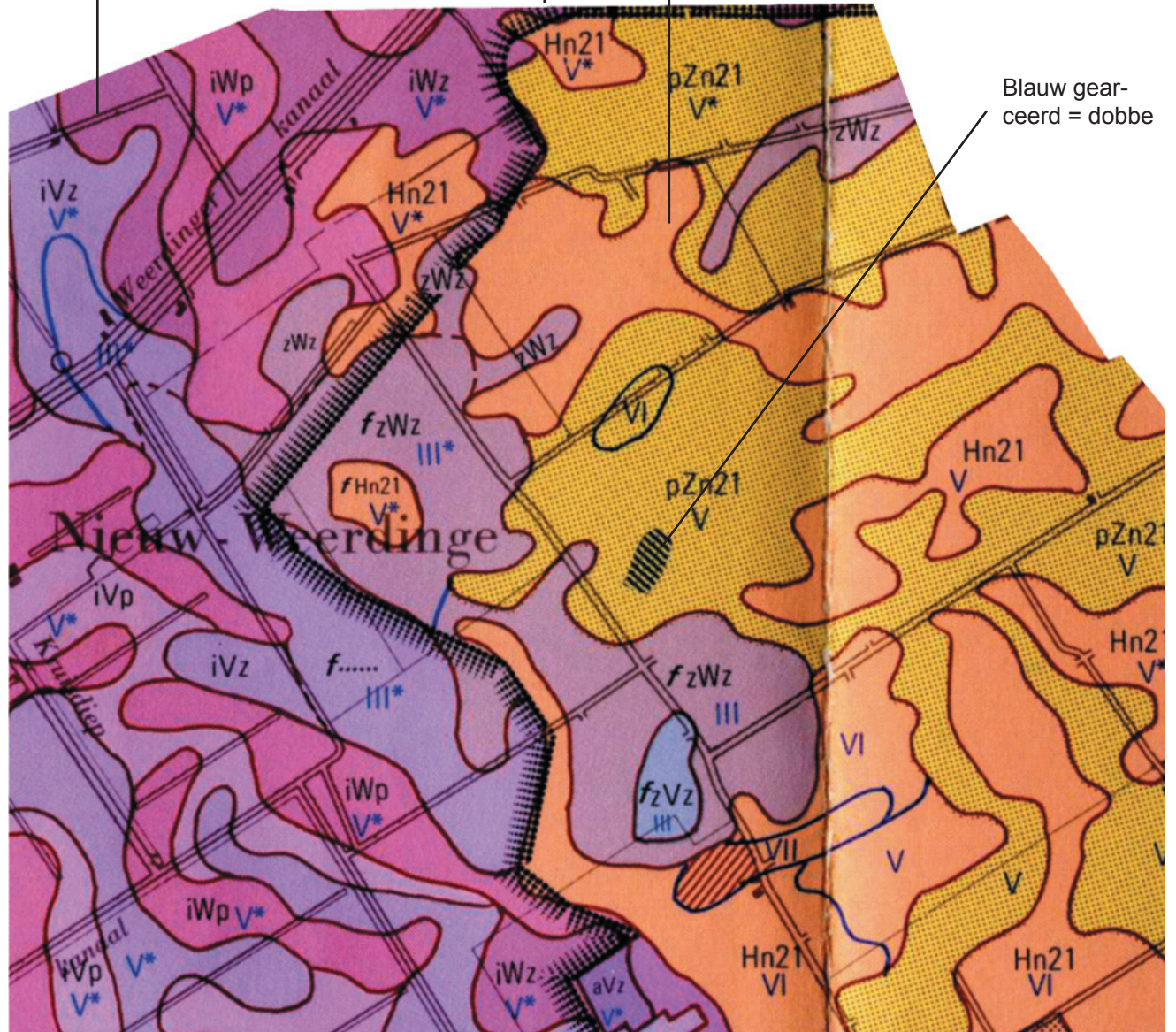
Afb. 169 Bodemkaart

roze c.q. paars = venige gronden
c.q. voormalig veen

Dikke zwarte lijn = grens
veenkoloniale gebied

Bruin c.q. code Hn... = zandgronden
(veldpodzolgronden)

Blauw gear-
ceerd = dobbe

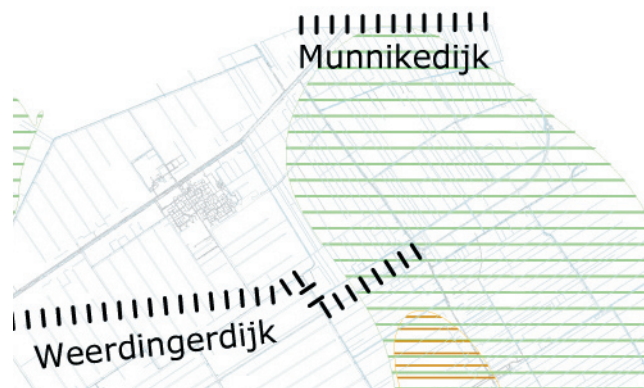
6.5.5 Gebied 39 Roswinkel noordwest

Het gebied wordt op historische kaarten aangeduid als de deelgebieden Heerenland, Weerdinger landen, Hooilanden en Mande Moer (zie kaart 1900).

Het gebied ligt gedeeltelijk op arme zandgronden (code Hn.. ofwel veldpodzol), gedeeltelijk op (voormalige) veengronden en gedeeltelijk op zogenaamde gooreerdgronden (code pZn21 op de bodemkaart). Deze laatste zijn kalkloze zandgronden op de bovenlopen van beekdalén. Ze hebben een goed ontwikkelde donker gekleurde bovengrond (eerdlaag). De grens van het veenkoloniale dek loopt dan ook dwars door het gebied. Dit betekent dat het veen varieerde in dikte en dat plaatselijk nog veen aanwezig kan zijn. Plaatselijk komen er ijzerrijke gebiedjes voor (toevoeging f..... aan de voorzijde van de code), waarvan het ontstaan gebonden is aan kwel.

Karakteristiek is dat een deel van de bebouwing langs de huidige wegen Weerdinge marke en de Heerenlandweg op of op de overgang van de wat hoger gelegen veldpodzolgronden naar de gooreerdgronden ligt. Vooral ten zuiden van de Weerdinge marke is de wat hogere ligging van de boerderijen, het microreliëf, nog goed zichtbaar

Afb. 170 Archeologische reconstructie

Bron; Archeologisch Bureauonderzoek Emmen

in het landschap. Dit zijn dan ook de oudste bewoningsplaatsen in het gebied.

Al voordat het veen is afgegraven was in het gebied sprake van menselijke activiteit. Zo vormde de Munnikedijk de grens met Groningen. Dat is nog steeds het geval.

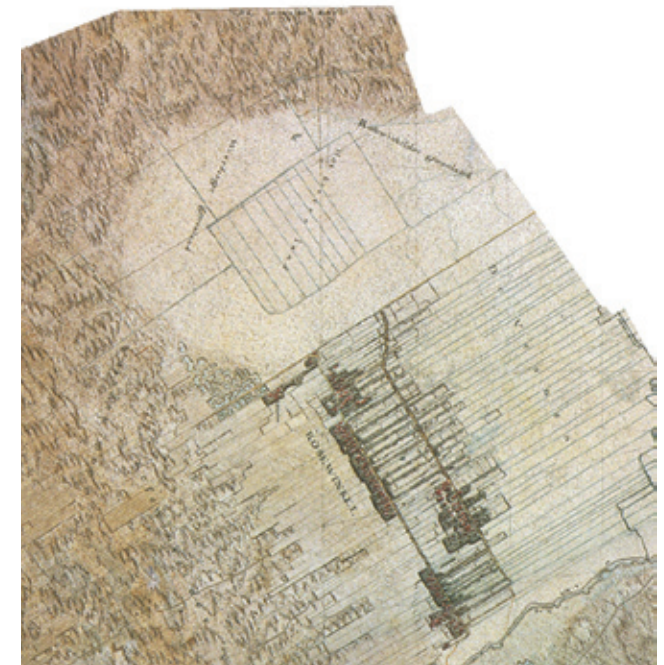
Daarnaast liep de Weerdingerdijk gedeeltelijk door het gebied, namelijk ter hoogte van de huidige weg Lage Wijk NZ en Winkelse weg. De dijken zijn verdwenen maar zijn als lijn nog redelijk te herkennen.

Het gebied heeft vanaf 1506 bij de marke van Roswinkel gehoord. In dat jaar scheidde Roswinkel zich namelijk definitief af van de marke van Weerdinge. Vooral dit gebied ten noorden van Roswinkel is lang een bron van conflicten over grensoverschrijdingen geweest. Roswinkel heeft nog meer dan honderd jaar geprocedeerd over de grondrechten van dit gebied (Bron; Gerding ea; Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe). In dit gebied van nog geen 500ha groot lagen namelijk de gemeenschappelijke gronden van de marke van Roswinkel.

Dit in tegenstelling tot de gronden bij het dorp zelf waar het recht van opsterk gold, te weten gronden van de 'Vennen', de 'Maten' en 'Roswinkeler esch'.

Voordat de marke van Roswinkel zich van Weerdinge afscheidde hadden de 'gewaarden' bepaalde rechten op het uitdrijven van vee op de gemeenschappelijke gronden (4 paarden en 16 beesten). Een 'gewaarde' of 'eigengeërfde' had namelijk in verhouding tot de oppervlakte grond die hij op de es in bezit had, het zogenoemde waardeel, rechten tot turfsteken, zandhalen, vee inscharen op de groenlanden en heide etc in de gemeenschappelijke boermarke gronden. In de loop van de 16^e eeuw werd duidelijk dat er sprake was van een te grote beweidingsdruk in het gebied en de schuttingskwesties met Weerdinge over grensoverschrijdingen waren dan ook groot.

Om deze druk te verlichten, werden ook gronden door particulieren aangekocht. In 1630 werd dan ook een verbod aangekondigd van "...het aankopen door particulieren van door de marke gewenscht land....." (Bron: Gerding ea). Uiteindelijk moest de contingentering worden aangepast en werd het recht op uitdrijven teruggebracht naar 4 paarden en 8 koeien. De beweidingsdruk bleef echter bijzonder hoog. Daar kwam bij dat door de natte omstandigheden de beweiding beperkt bleef tot het zomerseizoen. In de loop van de 17^e eeuw werd dan ook een steeds groter deel van de kudden op de Vennen in de opstrek beweide. Mede onder invloed van de overbeweiding waren de groenlanden al in de 17^e eeuw van matige kwaliteit. Dit bleef ook de daaropvolgende 150 jaar het geval.

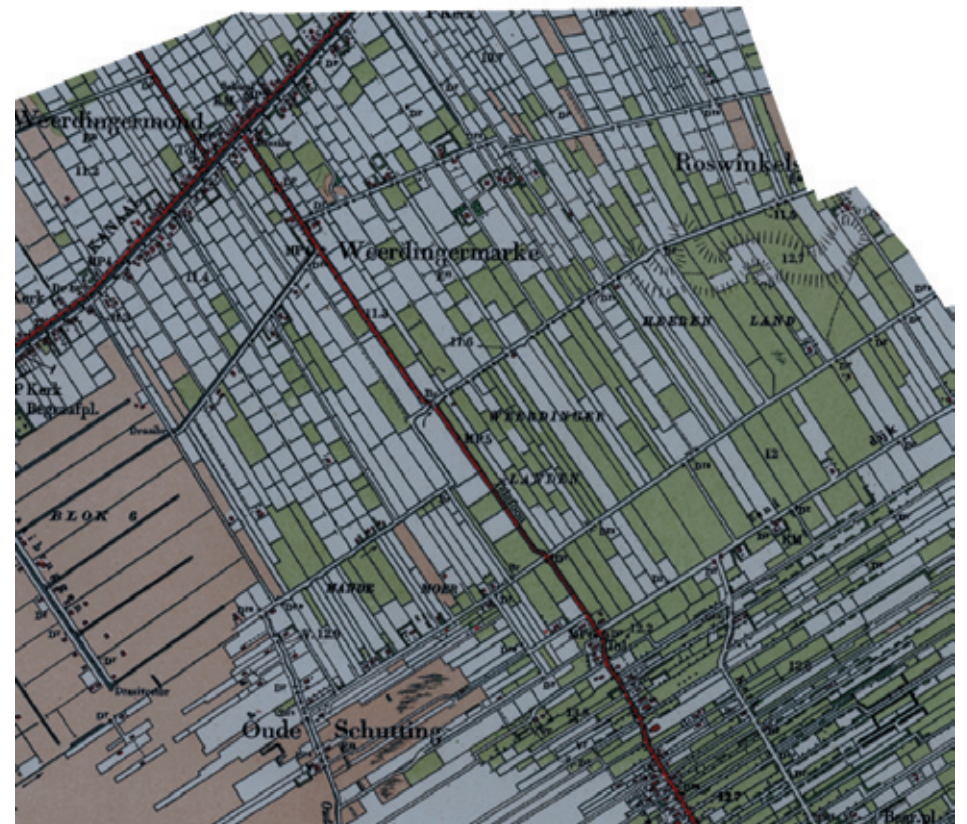

Afb. 171 Hottingeratlas 1773 - 1794 met groenlanden (gebied 39) ten noordoosten Roswinkel.

Afb. 172 Kaart 1850

Afb. 173 Kaart 1900

Bij een inventarisatie van 1807 werd aangetekend dat de hooi- en weilanden zeer schraal waren en er sprake was van veel heidebegroeiing. In de 1^e helft van de 18^e eeuw was de veestapel in Roswinkel dan ook een stuk lager dan voorheen. In Roswinkel nam dan ook het aantal zuiver volwaardige agrarische bedrijven in de 17^e eeuw af. Daarentegen groeide het aantal keuters c.q. ambachtslieden. Deze toename van keuters hangt mede samen met de snelle uitbreiding van de veenboekweitcultuur op de Roswinkeler venen.

Belangrijk is de markewet van 1886 die officieel verandering bracht in het oude markesysteem van gemeenschappelijk bezit. De wet gebod dat de ongescheiden marke verdeeld moest worden.

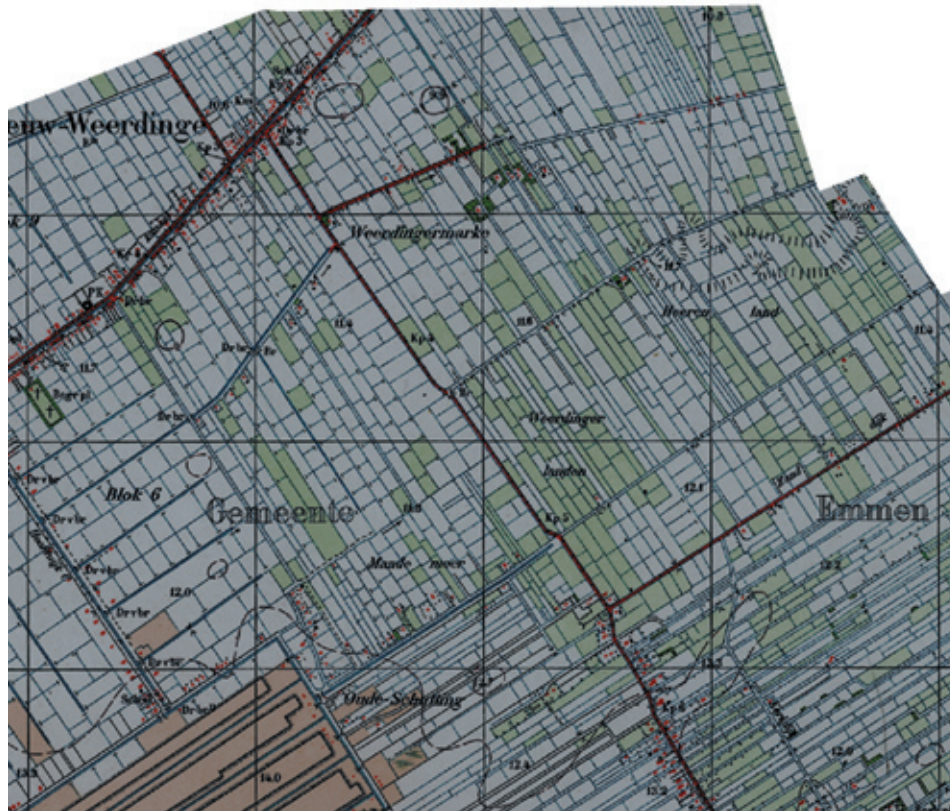
Voor de marke van Roswinkel betekende dit dat de gronden van Gebied 391 werden verdeeld, verpacht en/of verkocht.

Wanneer de topografische kaart van 1850 wordt vergeleken met die van 1900 dan wordt de metamorfose die in het gebied heeft plaatsgevonden duidelijk. In 1850 was het merendeel van het gebied nog niet verkaveld en, op een enkele behuizing bij Heerenland, onbewoond. In 1900 was het gehele gebied in smalle, niet systematische stroken verkaveld en vrijwel geheel ontgonnen tot wei- of bouwland. Hoewel niet meer zo smal als voorheen, is tot op de dag deze smallere en minder systematische verkaveling in vergelijking met bijvoorbeeld die van

het Roswinkeler veen her en der nog zichtbaar. De wegen c.q. paden die in 1850 al waren aangelegd zijn tot op de dag van vandaag nog aanwezig. Datzelfde geldt voor de wegen die met de ontginning in de periode 1850 – 1900 zijn aangelegd. De N391 die na 1985 is aangelegd doorkruist het zuidelijk deel van het gebied en is niet gebaseerd op het historische wegenpatroon. De weg, tezamen met de aangelegde bosstroken, heeft het gebied in visueel opzicht afgescheiden van Roswinkel.

In 1900 hadden zich ook enkele boeren en verveners in het gebied gevestigd. De bebouwing, beperkt in aantal, was gesitueerd langs de noord- en zuidzijde

Afb. 174 Kaart 1935

Afb. 175 Kaart 1855

Afb. 176
kaart 1965

Afb. 177
Kaart 1975

van de Weeringe marke, langs de Herenlandweg, bij Mande Moer/Oude Schutting (huidige Lage Wijk NZ) en Meiersmarke. Tot op de dag van vandaag is de bebouwing nog steeds langs deze wegen geconcentreerd. Wel heeft er na 1985 op enkele plaatsen, voornamelijk bedrijfsmatig, schaalvergroting en nieuwbouw plaatsgevonden.

Wat betreft de waterstructuur is er een onderscheid tussen het (voormalig) veen en het gebied dat niet tot het veenkoloniaal dek hoort. Het veengebied en dan met name het gebied ten zuiden van Meiersmarke is door middel van een wijk en enkele zwetsloten verveend. Ook het gebied tussen Weeringe marke en het kanaal is gedeeltelijk door middel van een wijk en zwetsloten verveend en daarna ontgonnen.

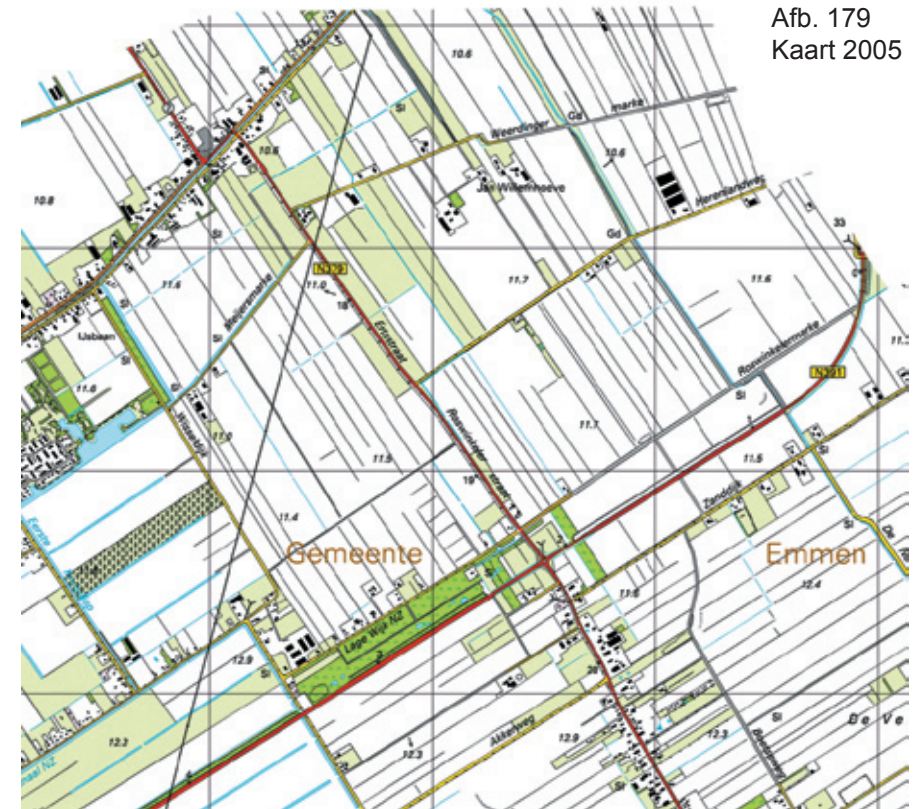
De overige delen zijn minder of niet door wijken of sloten ontgonnen. Op de venige stukken zijn op de kaart van 1900 wat slootjes te zien. De wijk c.q. brede sloot tussen het kanaal en de Weeringe marke is in de periode 1965 – 1975 zuidwaarts doorgetrokken. Verbetering van de afwatering en de ruilverkaveling zullen hier een rol hebben gespeeld. Dit heeft er tevens toe geleid dat in dezelfde periode het landgebruik in met name de omgeving van de Herenlandweg is gewijzigd. Deze voormalige (natte) weidegronden die her en der werden afgewisseld door strookjes bouwland konden nu dienst doen als alleen bouwland. De verkavelingstructuur heeft dan ook vooral hier de grootste wijzigingen ondergaan. In het kader van de Herinrichting Veenkoloniën zijn bomenrijen aangeplant langs (delen van) de

Ertstraat/Roswinkelerstraat en de Herenlandweg. Voor het overige overheerst het privegroen bij de bebouwing.

In de loop der tijd en dan vooral als gevolg van ruilverkaveling heeft het gebied de visuele karakteristieken van een grootschalige ontginning gekregen met grote open ruimtes en lange zichtlijnen. Visueel maakt het dan ook deel uit van het grootschalige gebied ten zuiden van Nieuw-Weeringe. Hoewel het gebied in visueel opzicht deel uitmaakt van het grootschalige agrarische landschap van Nieuw-Weeringe, zijn er nog enkele kleinschalige karakteristieken zoals het microreliëf, de verkaveling en bebouwing deels aanwezig.

Afb. 178
Kaart 1985

Afb. 179
Kaart 2005

7. Gaafheidsmatrix

In de voorgaande hoofdstukken is een kwalitatieve analyse gegeven over de algemene karakteristieken van de landschappen binnen de gemeente Emmen en de mate waarin deze nog gaaf aanwezig zijn in de gebieden. In dit hoofdstuk wordt deze gaafheid van de landschappelijke en ruimtelijk karakteristieken gekwantificeerd weergegeven in een matrix. De gaafheidsmatrix én de inhoudelijke analyse zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en dienen in samenhang te worden gelezen.

De gaafheidsmatrix geeft een weergave van de volgende landschappelijke karakteristieken:

De aard- en bodemkundige ondergrond.

Oorspronkelijk was er een grote samenhang tussen het menselijk ingrijpen en de (bodem)gesteldheid. Waar plaatselijke factoren verschilden, verschilden ook de nederzettingenpatronen. Zo vestigden mensen zich op de overgang van hoog naar laag en werden de lagere gelegen, natte beekdalgronden gebruikt als weide- of hooilanden. De mate waarin het bodem- en aardkundige reliëf, zoals bijvoorbeeld de steilrand van de Hondsrug of de laagtes van de beekdalen tot op de dag van vandaag nog herkenbaar in het landschap is staat hier centraal.

Het periode voor de drie cultuurlandschappen.

Hiermee worden de min of meer natuurlijke landschappen bedoeld die aanwezig zijn geweest voordat de drie cultuurlandschappen, het esdorpenlandschap en het landschap van de kleinschalige en de grootschalige ontginningen zijn ontstaan. Het landschap van de Gemeente Emmen is een door de mens gemaakt landschap. Zo is het esdorpenlandschap vooral ontstaan in de Middeleeuwen toen boeren zich voor het eerst min of meer op één plek gingen vestigen. Echter, al voor die tijd was sprake van menselijk ingrijpen door bijvoorbeeld de hunebedbouwers, maar

het landschap uit die tijd is volledig verdwenen. Alleen cultuurhistorisch relictten zoals de hunebedden herinneren nog aan de tijd voor het esdorpenlandschap. De mate waarin dergelijke relictten nog aanwezig zijn wordt hier weergegeven. Datzelfde geldt voor cultuurhistorische restanten uit de periode waarin het veen groeide en de periode waarin het veen vooral werd gewaardeerd als militair gebied. Zo zijn enkele voormalige veenwegen nog steeds belangrijke lijnen in het huidige landschap. Dit ondanks dat zij niet meer in hun oorspronkelijke staat aanwezig zijn.

De wegenstructuur. Het, soms grillige, wegenpatroon van het esdorpenlandschap verschilt met het rechtlijnige patroon van de grootschalige ontginningen. Maar ook in het esdorpenlandschap bestaan er verschillen tussen het patroon en hiërarchie van de wegen op bijvoorbeeld de es en die tussen de dorpen. Ook hebben nieuw aangelegde wegen soms een belangrijke invloed gehad op het huidige ruimtelijke en landschappelijke beeld.

Bebouwingsstructuur. Het betreft hier de ligging van de gebouwen ten opzichte van elkaar, de weg en/of ontginningsas maar ook de dichtheid en omvang van de gebouwen (korrel) en bouwtype (bijvoorbeeld boerderij of woning) verschilt per landschap.

Verkavelingstructuur. De smalle onregelmatige lange strookverkaveling bij Schoonebeek zorgt bijvoorbeeld voor een ander landschappelijk beeld dan de brede regelmatige rechthoekige verkaveling bij Emmer-Erfscheidenveen. De soort verkaveling, de kavelrichting, de kavelbreedte alsmede het landgebruik staat hier centraal.

Waterstructuur. In bepaalde gebieden bepaald de waterstructuur ook de verkavelingstructuur in andere gebieden niet. Naast het patroon van de watergangen wordt tevens de aanwezigheid van bijvoorbeeld open water in de analyse betrokken.

Beplantingstructuur. De aanwezigheid of juist afwezigheid van bos(jes), houtwallen, wegbegeleidende beplanting en erfbeplanting bepalen mede het landschappelijke beeld.

Visuele aspecten. De samenhang van de ondergrond, wegen-, bebouwing-, verkaveling-, water- en beplantingstructuur leiden ertoe dat er bepaalde korte ofwel lange zichtlijnen zijn, grote of kleine ruimtes. Visuele aspecten als zichtlijnen, schaal en ruimtes worden hier geanalyseerd.

Waarderingsmatrix gaafheid

Verklaring cijfers:

1 = niet meer aanwezig,
of niet meer afwezig
2 = matig aan-/afwezig

3 = redelijk aan-/afwezig
4 = goed aan-/afwezig

5 = zeer goed aan-/afwezig
-- = niet van toepassing, onbekend

 niet gaaf maar speciaal c.q. uniek

Ruimtelijke en landschappelijke karakteristieken

Gebiedsnr	Gebieden:	Aardkundige ondergrond	Pre- cultuur- landschap	Wegen- structuur	Bebouwings- structuur	Verkavelings- structuur	Water- structuur	Beplantings- structuur	Visuele aspecten
	Esdorpenlandschap								
	<i>Es en esdorp</i>								
1	Emmer- en Schimmeres	5	5	3	5	4	2	5	4
2	Den Oever en omgeving	5	1	2	2	4	3	4	3
3	Weerdinger essen	5	1	3	5	3	3	4	4
	<i>Beekdalgronden esdorpen</i>								
4	Sleenerstroom	2	4	3	4	3	2	4	3
	<i>Veldontginningen</i>								
5	Knarphoorn e.o.	5	--	4	3	5	3	4	4
6	De Weerdinger Emmer Kampen	5	1	5	3	4	2	3	
7	N. Barger Oude en Nieuwe Kamp	2	--	4	3	4	4	4	4
8	Zuid-Barger Nieuwe Kamp	1	4	2	3	3	4	2	2
9	Blikveldweg e.o.	3	4	3	5	4	3	2	5
10	Emmerveld	4	4	4	4	4	3	3	2
11	Weerdinger	5	1	4	5	4	4	3	4
12	Westerveld	2	--	3	4	2	1	2	3
	Kleinschalige veen- ontginningen								
13	Schoonebeek/Weiteveen	4	4	4	5	5	4	4	4
14	Roswinkel/Munsterscheveld	4	2	4	4	4	3	2	3
15	Hondsrugzone	4	2	4	3	4	2	3	5
16	Nieuw-Dordrecht	3	2	4	4	4	3	3	3
17	Barger-Erfscheidenveen eo	2	4	2	4	2	3	3	3

	<i>Kleinschalig bloksyst.zonder wijken</i>								
18	Klazienaveen-zuid	4	--	5	4	4	--	3	5
19	Nieuw-Amsterdam	2	--	5	4	4	--	4	5
	Grootschalige veen-ontginningen								
	<i>Dubbel kanaal systeem:</i>								
20	Emmer-Compascuum-zuid	1	3	5	3	3	3	2	4
21	Emmer-Erfscheidenveen	1	1	5	4	5	5	3	4
	<i>Enkel kanaal systeem:</i>								
22	Barger-Compascuum-west	3	2	5	4	3	3	3	3
23	Omgeving Verl. 1e Groene Dijk	1	1	4	5	4	4	4	4
24	Oost en West Doorsnee	1	4	4	4	5	5	4	5
25	Roswinkelerveen	1	--	3	5	5	5	4	5
	<i>Enkel kanaal met kruisdiepen:</i>								
26	Nieuw-Weerdinge	1	1	4	3	4	3	3	5
	<i>Bloksysteem met wijken</i>								
27	Barger-Compascuum eo	1	1	5	4	4	4	3	4
28	Emmer-Compascuum	1	2	4	3	4	3	3	4
29	Erica-ZO, Barger Oosterveen	1	4	4	4	4	5	3	5
30	Hondsrug-oost	4	1	2	5	3	4	2	4
31	Klazienaveen-noordoost	1	1	2	4	3	2	2	2
32	Nieuw-Adam eo	1	2	2	2	2	2	4	2
33	Oranjekanaal-zuidwest	5	1	3	5	5	5	4	5
34	Zwartemeer /Kl.veen-zuidoost	1	2	4	4	4	4	4	4
	<i>Deels c.q. anders ontgonnen (excl. natuurgebieden)</i>								
35	Amsterdamsche Veld eo	1	--	4	4	3	3	3	4
36	Ericase straat eo	5	4	3	3	3	3	2	4
37	Foxel	2	4	4	4	2	3	1	3
38	Limietweg	3	1	2	4	5	4	4	5
39	Roswinkel noordwest	3	3	4	4	3	3	4	4